T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ŞEHİR ÇALIŞMALARI ANABİLİM DALI

ŞEHİR ÇALIŞMALARI BİLİM DALI

20. YÜZYILDA İSTANBUL İHSANİYE MAHALLESİNİN SOSYOMEKANSAL DÖNÜŞÜMÜ

Rümeysa Kübra NUR

(Yüksek Lisans Tezi)

İstanbul, 2025

T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ŞEHİR ÇALIŞMALARI ANABİLİM DALI

ŞEHİR ÇALIŞMALARI BİLİM DALI

20. YÜZYILDA İSTANBUL İHSANİYE MAHALLESİNİN SOSYOMEKANSAL DÖNÜŞÜMÜ

SOCIOSPATIAL TRANSFORMATION OF ISTANBUL IHSANIYE DISTRICT IN THE 20TH CENTURY

Rümeysa Kübra NUR

(Yüksek Lisans Tezi)

Tez Savunma Jürisi

1. **Tez Danışmanı: Doç. Dr. Yunus Uğur**
2. **Üye: Doç. Dr. Alim Arlı**
3. **Üye: Doç. Dr. Eda Yücesoy**

İstanbul, 2025

ÖZET

20. YÜZYILDA İSTANBUL İHSANİYE MAHALLESİNİN SOSYOMEKANSAL DÖNÜŞÜMÜ

Bu tezde 20. yüzyılın başından günümüze kadar gelen süreçte Üsküdar İhsaniye mahallesinin yaşadığı mekânsal ve sosyal dönüşüm; birincil tanıklık içeren tarihî kaynaklara, harita ve planlara, mahalle sakinleriyle yapılan derinlemesine mülakatlara, mahallede uzun süreye yayılan katılımcı gözlem pratiğine ve ikincil literatüre dayanarak tasvir ve analiz edilmeye çalışılmıştır. İhsaniye mahallesinin kuruluşundan 20. yüzyılın başına kadarki tarihini ana hatlarıyla ortaya koyan birinci bölümün ardından tezin ikinci bölümünde İhsaniye mahallesinin fiziksel dönüşümü sokakların, tarihi yapıların ve konutların dönüşümü üzerinden ve mahallenin bütün sokaklarını inceleyerek tasvir edilmeye çalışılmıştır. Üçüncü bölümde ise mahallenin sosyal dönüşümü 20. yüzyılın ilk çeyreğinde sahip olduğu "geleneksel mahalle" portresi ile mahallenin özellikle 1960'lı yıllardan itibaren yaşadığı dönüşüm karşılaştırılarak ortaya konmuştur. Buna göre İhsaniye mahallesi özellikle sosyo-kültürel ve siyasi-idari bakımlardan bir mahalle olma vasfını büyük ölçüde kaybetmiş olsa da bireylerin gündelik yaşamda kentsel mekanı deneyimleme tecrübelerinde sunduğu aşinalık, güvenlik ve aidiyet unsurları esasında fenomenolojik bakımdan bir mahalle olma niteliğini sürdürmektedir. Son olarak tezde mahalle sakinlerinin sahip oldukları mahalle imgesi ve mahalleye dair inşa ettikleri zihinsel haritalar derinlemesine mülakat ve harita çizdirme yöntemleriyle keşfedilerek ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mahalle, İstanbul, Üsküdar, İhsaniye Mahallesi, Çiçekçi, Sosyomekansal Dönüşüm, Mahalle İmgesi, Zihinsel Harita

ABSTRACT

SOCIOSPATIAL TRANSFORMATION OF ISTANBUL IHSANIYE DISTRICT IN THE 20TH CENTURY

The thesis describes and analyzes the social and spatial transformation of Istanbul Ihsaniye district from the outset of the 20th century until today, based on the primary sources such as memoirs, maps and urban plans, in-depth interviews with district residents, long term participant observation in the district and secondary literature. Having outlined the history of Ihsaniye distric from its foundation to the beginning of the 20th century in the first chapter, the second chapter sets out to depict the spatial transformation of the district focusing on streets, historical buildings and artifacts, and dwellings. The third chapter analyzes the social transformation of the disctrict through a comparison of the portrait of "traditional neighborhood" the district had at the outset of the 20th century with that of the transformation the district underwent from the 1960s on. The thesis argues that altghough the Ihsaniye district has gradually lost its character of a neighborhood in terms of being a socio-cultural and political-administrative unit, it remains a neighborhood phenomenologically, serving people's need to familiarity, trust/safety, and belonging in their daily experiences of urban space. Lastly, the thesis attempts to explore the images and mental maps of the district the residents have using the methods of in-depth interview and mental map drawing.

Anahtar Kelimeler: Neighborhood, İstanbul, Üsküdar, İhsaniye District, Çiçekçi, Sociospatial Transformation, Neighborhood Image, Mental Map

TEŞEKKÜR

Bu tez İstanbul Şehir Üniversitesi, Şehir Araştırmaları Merkezi bünyesindeki Şehir Çalışmaları programında yazılmaya başlandı. Dolayısıyla ilk teşekkürüm Merkez'deki disiplinlerarası akademik ortamı mümkün kılan hocalarıma ve arkadaşlarımadır.

Danışmanım Yunus Uğur'a sadece tez süresince göstermiş olduğu anlayışı, yardımları ve zihin açıcı yorumları için değil aynı zamanda tezi yazarken büyük ölçüde faydalandığım literatürün en önemli mimarlarından biri olduğu için de teşekkür ederim. Alim Arlı hocama şehir sosyolojisi alanına ve doğrudan tezime sunduğu perspektif ve nokta atışı tespitlerle zihnimin yön bulmasını sağladığı için müteşekkirim. Eda Yücesoy hocama tez jürimde yer aldığı ve değerli yorumlarıyla tezime katkı sağladığı için teşekkür ederim.

Benimle mülakat yapmayı kabul ederek bu tezi mümkün kılan İhsaniye Mahallesinin kıymetli sakinlerine Muhtar Naciye Yanat hanım nezdinde teşekkür ederim.

Kıymetli Semih Tuncel, Sezanur Sezgin, Yasemin Sezgin ve Yunus Çolak'a tezime sundukları doğrudan ve dolaylı katkıları için; Esra Adıyaman, Mutlu Kaynar ve Emel Aydın'a Üsküdar Planlama Arşivindeki planlara en kolay şekilde ulaşmamı sağladıkları için müteşekkirim.

Bana inancını ve desteğini ifade ederek yanımda olan annem Mûnise Tuncel ve babam Yunus Tuncel başta olmak üzere aileme ve dostlarıma çok teşekkür ederim.

Tezimi yazarken yolum birçok kütüphaneden (Şehir, İsam, Bass Library…) geçmiş olsa da büyük bir kısmının aile evlerimizin çalışma odalarında tamamlandığını söyleyebilirim; bu anlarda torunlarıyla oynayan anneanne, babaanne ve dedelerine minnettarım. Bu tez büyüklerimin teşviki ve sağladıkları bu ortam olmasa gönül huzuruyla yazılamazdı.

En büyük teşekkürümse beni her daim destekleyen ve zihin açıcı konuşmalarla yolculuğuma eşlik eden canım eşim Abdurrahman Nur'adır.

Son olarak, tezimi merak duyguları ilham kaynağım olan kızım Zeynep Neva ve oğlum Enes Selim'e ithaf ediyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **i**

ABSTRACT ..... **ii**

TEŞEKKÜR ..... **iii**

İÇİNDEKİLER ..... **iv**

1. GİRİŞ **1**

1.1. Tezin Amacı ve Kapsamı **2**

1.2. Literatür ve Yöntem **5**

1.3. Tezin Bölümleri ve İçeriği **8**

2. KURULUŞUNDAN 20. YÜZYILA İHSANİYE MAHALLESİ **11**

2.1. İhsaniye Mahallesinin İhsaniye Olmadan Önceki Tarihi **11**

2.2. Kuruluşundan 20. Yüzyıla İhsaniye Mahallesi **15**

2.3. 20. Yüzyılda İhsaniye Mahallesinin Demografik ve Fiziksel Dönüşümünün Kuşbakışı Görünümü **17**

3. İHSANİYE MAHALLESİNİN SOKAKLARINDA SOSYOMEKANSAL DÖNÜŞÜMÜN PEŞİNDE BİR GEZİNTİ **28**

3.1. Çiçekçi ve Civarı **29**

3.2. Dr. Sıtkı Özferendeci Sokak **37**

3.3. Paşakapısı Sokak **49**

3.4. Neyzenbaşı Halil Can Sokak **55**

3.5. Harem İskele Caddesi **65**

3.6. Bestekar Selahattin Pınar Sokak **74**

4. MAHALLE, EV, HAFIZA: İHSANİYE MAHALLESİNİN DÖNÜŞÜMÜ 83

4.1. "Mahalle" Nedir ve Nasıl Ele Alınmalıdır? 83

4.2. Burhan Felek'in Gözünden 20. Yüzyılın İlk Çeyreğinde İhsaniye Mahallesi 89

4.3. İhsaniye Mahallesi'nde Bir Cemiyet: Teârüf Teâvün Cemiyet-i Hayriye-i İslamiyesi 96

4.4. 1950'li Yıllardan İtibaren İhsaniye Mahallesi: Dönüşümün Boyutları 101

4.5. Mahalle ve Ev: Ev Sosyolojisinin İmkanlarından Faydalanmak 102

4.6. Geleneksel Mahallenin Tedrici Dönüşümü 108

4.6.1. Cami Merkezlilikten Merkezsizliğe/Ev-Merkezliliğe 109

4.6.2. "Büyük Ev" Olarak Mahalle 112

4.6.3. Muhtarlığın Yetkisizleş(tiril)mesi 118

4.7. Mahalle İmgesi ve Kolektif Hafızada İhsaniye 120

4.7.1. Bir İhsaniye Vardı, Bir İhsaniye Hala Var: Mahalle Sakinlerinin İsim Değişikliğine Tepkileri 123

4.7.2. Mahallelinin İhsaniye İmgesinde Mahallenin Sınırları ve Nirengi Noktaları 124

4.7.3. Mahalle Sakinlerinin Aidiyet Tanımlamaları: Semt ve Mahallenin Geçirgenliği 128

5. SONUÇ 131

KAYNAKÇA 144

EKLER 154

1. GİRİŞ

Bir yüksek lisans tezi kendine disiplinlerarasılığı kılavuz edinerek tüm sosyal ilişkilerin, kolektif ve bireysel hafızanın, idare ve planlama cihetinde verilen kararların sonucunun yalnızca bir mekanda varlık bulabileceği düşüncesinden hareketle; böylesi katmanlı bir sosyal olguyu incelemek üzere farklı disiplinlerin de enstrümanlarından yardım alarak çok yönlü bir mahalle okuması yapabilir mi? Yahut soruyu şöyle soralım: Şehir Çalışmaları alanında yapılacak bir tez çalışması bu çok yönlü okumayı hedeflemeyecekse başka hangi alandaki bir tez bunu yapmayı amaç edinebilir?

Mimarlık alanında bir mahallenin gelişimini ele alan tezler genellikle mekanın fiziksel olarak envanterini çıkarmak, yapıların mimari olarak detaylı analizini yapmakla yetinmektedirler. Az sayıda tezde fiziksel olarak değişen mekanın mahallenin/sokağın sosyal dokusuna dair de değişime etki edeceğini işaret etmenin ötesine geçip, sözlü tarih görüşmeleri yahut mülakatlarla sosyal hayat da açıklanmaya çalışılmıştır. Bunlar takdir edilmesi gereken girişimler olsalar da teorik zemine yaslanmış bir sosyolojik analizi ortaya koymuş değillerdir. Diğer taraftan, tarih disiplinin bakış açısıyla yazılmış tezler mahallenin sosyal yapısını da kendi içerisinde değerlendirmiş olsalar da tabii olarak geçmişte belli bir zaman aralığını incelemekte, mahallenin geçmişini ve şimdiki halini karşılaştırmalı olarak analiz etmeyi veya mimari açıdan fiziksel ayrıntıları tezin kapsamı dışında bırakmaktadırlar. Burada bize disiplinin muhtevasının ve çalışma metodlarının da böylesi bir çok yönlü okumayı kabul edeceği şehir sosyolojisi disiplini ya da disiplinlerarası bir yaklaşım olarak sosyomekansal tarih yaklaşımı (Uğur, 2020) şehir çalışmalarının yaslanılacak bir çalışma temeli olarak görünmektedir.

Okumakta olduğunuz tez çalışmasında, farklı disiplinlerin kesişiminde bir mahalle öyküsü anlatılmak istenmektedir. Bunun için ilk olarak mahallenin kuruluşundan bugüne geçirdiği serüveni anlatarak mekanın tarihini incelemek; mekanı fiziksel olarak haritalar, imar düzenlemeleri ve planlar doğrultusunda inceleyip bu sayede planlama ve mimarinin mekana etkisini ortaya koymak; mahallenin aslî bir unsuru olmasına rağmen mahalle çalışmalarında merkezi bir yer ayrılmayan ev olgusunu teorik bir okumaya da yaslanarak analize dahil edip mahalle tartışmalarına katkı sağlamak hedeflenmektedir. Böylece mahallenin fiziksel ve sosyal dönüşümünü bir arada analiz etmek mümkün olabilecektir.

1.1. Tezin Amacı ve Kapsamı

> Yıl 1900-1920 arası… İhsaniye mahallesindeyiz…Çünkü orada doğdum. Mahalle, sahile paralel üç sokak üzerine kurulmuştu… En üstte, Sultaniye sokağı ortada Aziziye sokağı, sonra da alt sokak. Aralarında, ufak tefek kestirme sokaklar da vardı. Mahallenin toplantı yeri Çiçekçi Kahvesi idi ki, mahallenin kuzeydoğu ucunda olmasına rağmen, sakinlerinin içtimai yoğunluğu orayı mihrak yapmıştı. (Felek, 1987, s. 16)

> İşte o devrin toplum hayatını, halkın nelerle uğraşıp neler öğrendiğini bu hatıralardan anlayabilirsiniz. Bugün acaba o mahallenin sokakları ne haldedir? Yıllar var ki gidemedim. Ama hatıralarımın hala bütün tazeliğiyle yaşadığını, bu yazılarım size göstermiyor mu? (Felek, 1987, s. 26)

Bu tez 1900-1920 yıllarında çocukluğunu ve ilk gençliğini geçirdiği İhsaniye mahallesinin Sultaniye –şimdiki adıyla Dr. Sıtkı Özferendeci- sokağını yâd ederken Burhan Felek tarafından sorulan ‘‘Bugün acaba o mahallenin sokakları ne haldedir?’’ sorusunun, 2019-2023 yıllarında aynı mahalle ve sokakta ikamet eden başka bir mahalle sakini tarafından cevaplanma çabası olarak da görülebilir.

Bu sorunun peşine düşerek İhsaniye’ye yönelik geliştirdiğim ilginin ilk sebebinin otobiyografik temelli olduğunu söyleyebilirim. Lisans yıllarım boyunca sakinlerinden biri olduğum İhsaniye mahallesinde yaşarken yaşadığımız mekanın fiziksel değişiminin hayatımıza nasıl bir etkisi olduğu, buralarda kurulan sosyal ilişkilerin mekansal tezahürlerinin ne şekilde olacağına dair filizlenmeye başlayan merakım ve sorularım İstanbul Şehir Üniversitesi’nde Şehir Çalışmaları Yüksek Lisans programında yaptığımız derslerde iyice gelişerek beni bu konuda bir tez yapmaya sevk etti. İhsaniye mahallesi bir kez sokağından geçmiş birine dahi manzaralı sokakları, her sokağında rastlanabilecek çeşmeleri ve tarihi evleriyle derin bir tarihin bir parçası olarak orada olduğunu hissettir. Bu mahallenin geçmişine dair yaptığım literatür araştırmasının sonucunda karşılaştığım metinler arasında Burhan Felek’in yazdıkları -özellikle de *Hayal Belde Üsküdar* kitabı- mahallenin geçmişine dair bir yolculuğa çıkmam için en önemli nedeni oluşturmuştur. Geleneksel bir Osmanlı mahallesinin çeşitli motiflerini görebileceğimiz bu mahallenin artık eskisi gibi olmadığı çok aşikardı elbette

ama yine de o zamanlardan izler taşıdığı, bazı özellikleri devam ettirdiği, bazı sosyal ilişkilerde kadim olanın kendini sürdürdüğü sezilebiliyordu. Ancak yalnızca sezgi ve gözlemlere dayanarak yapılan bu tespitleri işaret etmenin ötesine geçmek için etraflı bir çalışma yapmak gerekiyordu elbette. Bu gerekliliğin bir sonucu olarak ortaya çıkan bu tez çalışması, yukarıda genel çerçevesini çizmeye çalıştığım mahalle çalışmasını İhsaniye özelinde gerçekleştirmeye yönelik bir teşebbüstür.

Çalışmamda konu edineceğim mekan olarak İhsaniye'yi seçmemin temel nedeni İhsaniye'nin Cumhuriyet dönemi boyunca konut ağırlıklı bir gelişme göstermiş olmasıdır. Bu durum İhsaniye'de konut tiplerindeki dönüşümün dışında sosyal ilişkilerdeki dönüşüme etki edecek bağımsız değişkenlerin farklı gelişim tipleri gösteren mahallelere göre daha sınırlı olmasını beraberinde getirmiştir. Bu da konut tiplerindeki dönüşümü hem mahalledeki sosyal ilişkilerle hem de hukuki dönüşümlerle irtibatlandırarak çalışmayı kolaylaştıran bir unsurdur. Öte yandan, çalışmanın odağına zikrettiğim konuları almakla beraber İhsaniye'nin neden konut ağırlıklı bir gelişim gösterdiği, mahallede bulunan konut dışındaki yapı biçimlerinin (cezaevi, okul, cami, mezarlık, tekke vs) mahalledeki hayatın şekillenmesindeki rolleri, mahalledeki tarihî mirasın korunma/korunmama biçimleri vb. çeşitli yan konular da tez içerisinde araştırmaya uygunluğu ölçüsünde ele alınmaktadır.

İhsaniye mahallesinin ismi, Üsküdar Belediyesi'nin 7 Eylül 2007 tarihli 54 mahallenin 36 mahalleye düşürülmesi ve 6 yeni mahalle kurulmasına dair kararıyla birlikte yapılan değişiklikle, Salacak'a dönüştürülmüşse de bugün idari bir birim olarak Salacak mahallesi dediğimizde eski İhsaniye mahallesinden daha geniş bir alandan bahsediyoruz (bkz. Ek 1). Böylelikle çalışma alanımı, Salacak gibi geniş bir alanın bir yüksek lisans tezinin sınırlarına sığabilmesinin güç olması sebebiyle söz konusu değişiklikten öncesinde İhsaniye mahallesine tekabül eden alan olarak belirledim. Bu mahallenin Burhan Felek'in hatıratında anlatıldığı şekliyle de örtüşen fiziksel durumunu 1932 yılındaki Pervitich tarafından çizilen sigorta haritasından görebiliriz (Bkz. Görsel 1). İhsaniye mahallesinin Üsküdar mahalleleri içindeki konumunu ise Görsel 2'den görebiliriz.

Görsel 1. Pervitich Haritası'nda Üsküdar İhsaniye Mahallesi

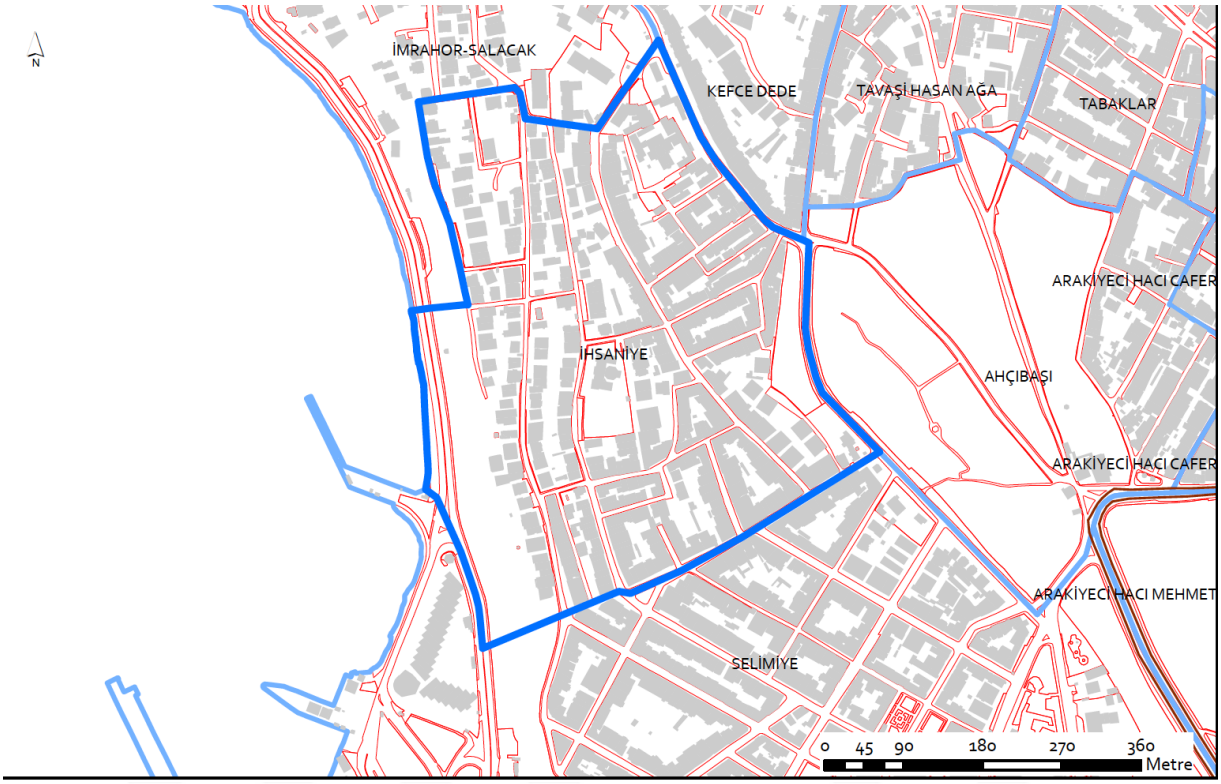

Görsel 2. Üsküdar İhsaniye Mahallesinin Üsküdar Mahalleleri İçindeki Konumu

1.2. Literatür ve Yöntem

Görebildiğimiz kadarıyla şehir çalışmaları üst başlığı altında toplayabileceğimiz alanlarda oluştan literatür içerisinde müstakil olarak 20. yüzyılda İhsaniye mahallesini ele alan bir çalışma mevcut değildir. Dolayısıyla bu tez 20. yüzyılda İhsaniye mahallesi üzerine yapılan müstakil bir çalışma olmak bakımından literatürdeki bir boşluğu doldurmaktadır. Öte yandan İhsaniye mahallesini içine alan çeşitli kentsel bölgeler üzerine veya İhsaniye mahallesi içerisinde yer alan yapılara dair yapılmış –İhsaniye mahallesi özelinde içerdikleri bilgiler sınırlı olsa da- çeşitli çalışmalar mevcuttur. Bizim de çalışmamız boyunca istifade ettiğimiz bu kaynaklardan bazılarına kısaca değinmek isteriz.

Konyalı (2021) ve Haskan'ın (2001) eserleri, akademik birer çalışma olmamakla beraber, Üsküdar'ın mimari ve kültürel unsurları üzerine en kapsayıcı başvuru kaynakları olarak çalışmamızda önemli bir yer tutmuşlardır. Özellikle mahallenin mimari/fiziksel unsurlarının tarihinin ve dönüşümünün takibinde faydalandığımız bu kaynakları, Üsküdar'a

mahsus olmamakla beraber bir bütün olarak İstanbul üzerine özgün içerikleriyle şehir tarihçileri için vazgeçilmez bir kaynak olan Koçu'nun ansiklopedisi tamamlamıştır. Yüzyıl başında mahalledeki konut yapılarının durumunu neredeyse sokak sokak önemli ölçüde takip etmemizi mümkün kılan Ölçer'in çalışması (2015) işimizi kolaylaştırmıştır. Çeçener'in Üsküdar merkez mahallelerindeki "su uygarlığı eserleri" üzerine önemli çalışması (2007) da özellikle mahalledeki çeşmeler hakkında başvurduğumuz bir kaynak olmuştur. Zaman içerisinde Üsküdar'la ilgili önemli bir akademik çalışmalar yekûnu oluşmasını temin eden Üsküdar Sempozyumları dizisi içerisinde yayımlanan çeşitli makaleler de İhsaniye mahallesinin farklı yönlerine veya unsurlarına ışık tutan içerikleriyle çalışmamıza katkı sağlamışlardır (örn: Gemici, 2004; Murat, 2007; Turgut, 2007; Uçar, 2008; Öztürk, 2012; Bostan, 2019). İhsaniye'nin dönüşümünün de içerisinde yer aldığı Üsküdar'ın genel dönüşümü bağlamına dair yazılan eserler genellikle doğrudan İhsaniye mahallesi hakkında sınırlı bilgiler içerseler de faydalandığımız kaynaklar olmuştur (örn: Ertuğrul, 2012; Yılmaz, 2017; Yılmaz, 2022). İstanbul'un mekânsal ve sosyal dönüşümüne dair çalışmalar da yeri geldikçe başvurduğumuz kaynaklar arasındadır (örn: Gül, 2018).

Mahalle olgusu üzerine gelişen literatürün büyük bir kısmı bu olgunun tarihî tezahürlerine, büyük ölçüde de Osmanlı mahallelerine odaklanmaktadır (örn: Ergenç, 1984; Alada, 2008; Açık, 2014; Behar, 2014; Uğur, 2014; Topuz, 2018; Bekman, 2020; Kaya, 2020). 20. yüzyıl ve sonrasında –göç, yoksulluk, suç vb. başka bir problematiğin araştırıldığı saha olmanın ötesinde- doğrudan İstanbul mahallelerinin veya sokaklarının sosyomekansal dönüşümlerini odağına alan çalışmalar oldukça sınırlıdır (örn: Arıkan, 2013; Büyücek, 2020; Övüç, 2023). 20. yüzyılın başlarından 21. yüzyılın başlarına İhsaniye mahallesinin mekansal ve sosyal varlığının ne şekilde ve ölçüde dönüştüğünün, ortadan kalktığının veya devam ettiğinin izini sürmeye gayret eden bu çalışma, Eren'in de (2017) işaret ettiği üzere mahalle literatüründe "geleneksel mahalle"ye nisbeten oldukça az çalışılan Türkiye'de modern dönemde mahalle olgusuna dönük bir çalışma olması itibariyle de literatüre bir katkı sunmayı amaçlamaktadır (s. 17).

İhsaniye mahallesini sosyomekansal bir yaklaşım (Uğur, 2020) içerisinde ele almaya çalışırken çeşitli kaynakları ve araştırma tekniklerini bir arada kullanmaya çalıştık. Mahallenin 20. yüzyılın başlarındaki durumunu tespit edebilmek için ikincil literatürün sunduğu imkanların oldukça kısıtlı olması ve dönemin yaşayan tanıklarının da bulunmaması nedeniyle

temel olarak iki kaynağa dayanmak durumunda kaldık: Burhan Felek'in döneme dair kaleme aldığı hatıraları (Felek, 1974; 1987) ve yüzyıl başlarında mahallede kurulmuş bir cemiyete dair ulaştığımız belgeler (Bandırmalı Ahmed Hilmi, 1918; 1919). 1950 sonrasındaki dönüşüm için de yazılı kaynaklar sınırlı olsa da (Çeçener, 2008; Utkan, 2008) uzun süredir mahallede yaşayan ve 1950'lerden itibaren mahallenin dönüşümüne doğrudan şahitlik etmiş mahalle sakinleriyle yaptığımız derinlemesine görüşmeler bizim için önemli bir bilgi kaynağı teşkil etti. Yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakat tekniğiyle gerçekleştirdiğimiz bu görüşmeleri gerçekleştirdiğimiz görüşmecilere dair bilgi veren bir tablo Ek 2'de yer almaktadır. Ayrıca derinlemesine mülakatlarda mahalle sakinlerinin zihinlerindeki mahalle imgesini tespit etmeye yönelik sorduğumuz soruların yanısıra görüşmecilere mahallenin haritalarını/krokilerini çizdirmek yöntemiyle mahalleye dair oluşturdukları zihinsel haritaları keşfetmeye çalıştık. Bunun dışında tez çalışmasına başladığımız sırada sakinlerinden olduğumuz İhsaniye mahallesinde 2023 yılında başka bir ilçeye taşınana kadar sürdürdüğümüz keşif ve gözlem çalışmaları da tezimizin şekillenmesine katkıda bulunmuştur.

Araştırma açısından kritik ve bu tezin yazarının da karşı karşıya kaldığı bir zorluk, bütün bu yöntemler ve kaynaklar havuzunun ortaya çıkardığı bilgi ve perspektif çeşitliliğinin bir tür kaybolmuşluk hissiyatı oluşturması ve bu karmaşıklığın nasıl bir tutarlı yapı içerisinde bir anlatıya dönüştürülebileceği meselesine bir çözüm bulmak zorunda kalınmasıdır. Haritalar ve hava fotoğrafları, planlar, şehir rehberleri, bina cetvelleri, arşiv belgeleri, derinlemesine mülakatlar her biri ayrı ayrı birer projektör işlevi görerek bir mahalle içindeki aktörleri ve mekanları farklı zamanlarda ve farklı halleriyle bulmamızı sağlamıştır. Bunun sonucunda da elimizde zengin ama dağınık bir kaynak havuzu oluşmuş ve tam da burada tüm bunları bir araya getirmeye dair bir teşebbüste bulunmamız gerekmiştir. Çalışmamızda bu teşebbüs okuyucuyu İhsaniye mahallesinin sokaklarında tezin yazılı mekanı içinde kurgulanmış bir gezintiye çıkarak İhsaniye mahallesini oluşturan çeşitli fiziksel, kültürel ve insani unsurların 20. yüzyıldaki seyrine tanıklık etmeye dair kurguladığımız bir gezi rotası olarak karşınıza çıkmaktadır. Çalışmamıza bu kurguyu ise hatıratlarda ve mülakatlarda mahallelinin zihin haritalarında net bir şekilde yer ettiğini keşfettiğimiz mahallenin eşsiz karakteristik yapısı verdi. Bu durum çalışmanın herhangi bir semt monografisinde karşımıza çıkabilecek olan sokakları gezerek anlatılan önemli tarihi yerler anlatısının ötesine taşıdığını göstermesi bakımından da önemlidir.

Öte yandan mahallenin fiziksel karakteristiğini merkeze alan bu kurgu, mahallenin sosyomekânsal analizine dair bir entegrasyonu mümkün kılarken burada mekânsal yapıya dair unsurlar daha fazla ön plana çıkmaktadır. Ancak mahallenin mahalleyi nasıl algıladığı ve tecrübe ettiği de mahalle olgusunun çok önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. Bu boyutu anlayabilmek ve açıklayabilmek için de sosyolojik bir analize başvurmak gerekmiştir. Sosyolojik analiz bütün bu farklı verilere ve perspektiflere bütüncül bir anlam verebilmeyi sağlamış; anlatıya kurguyu getirmiş ve "hikaye"leştirmiştir. Bunu yapabilmek de gerek hatıralarını yazarak, gerek derinlemesine mülakatlarda anlatarak mahalleye dair perspektiflerini ifade eden mahalle sakinlerinin bakış açılarını, araştırmacının üst bir perspektife taşıyarak, nesnel bir bir biçimde bir anlatıya ve analize dönüştürebilmesini gerektirmektedir. Nitekim bu tezin yazarının, araştırmacının objektif olma sorumluluğundan anladığı da bu şekildedir.

Araştırmacının görevi tam da bu noktada önem kazanmaktadır: kişisel anlatıları hem diğer anlatılarla hem de farklı kaynaklarla birlikte değerlendirerek, üst bir perspektiften farklı öznel tecrübelerin ve edinilen bilgilerin birbirleriye sağlamasını ve değerlendirmesini yaparak ele alınan olguya dair mümkün olduğunca nesnel ve bütüncül bir resim oluşturmaya çalışmak. Örneğin biz İhsaniye mahallesinin 20. yüzyıl başındaki durumuna dair ana kaynak olarak Burhan Felek'in tafsilatlı hatıratnı kullansak da bu döneme dair edindiğimiz tarihi belge, o dönemdeki harita, bina çizelgesi ve başka tanıklıkları da içeren gazete yazılarıyla birlikte bir sağlamasını yaparak, çapraz okumalar ve değerlendirmelere başvurarak bu hatıratı kendi başına ve eleştirel olmayan biçimde kullanmanın bizi yönlendirebileceği bilgi ve tahlil hatalarından kurtulmaya çalıştık. Benzer bir yaklaşımı derinlemesine mülakatların bilgi kaynağı olarak kullanılması ve tahlilinde de elden bırakmayarak şehir araştırmacısı olarak farklı yöntemlerin ve kaynakların entegrasyonunu mümkün kılan bir yaklaşımla İhsaniye mahallesinin sosyomekansal dönüşümünü ortaya koymaya gayret ettik.

1.3. Tezin Bölümleri ve İçeriği

Tezimizde her ne kadar 20. Yüzyıldan günümüze İhsaniye Mahallesi'nin serencamının izini sürüyor olsak da mahallenin kuruluşundan bugüne kadarki tarihini de ikincil kaynaklar üzerinden anlatmanın, okuyucuya daha sonraki bölümlerde anlatılacak olan mekansal ve sosyal değişimi daha anlamlı ve anlaşılır kılmak adına gerekli olduğu kanaatindeyiz. Bu

nedenle tezin birinci bölümünde İhsaniye mahallesinin yer aldığı bölgenin mahallenin kuruluşu öncesindeki tarihi, mahallenin kuruluşu sonrasında yirminci yüzyıl başına kadarki gelişimi ve yirminci yüzyıldan itibaren geçirdiği fiziksel dönüşüm ana hatlarıyla tasvir edilmektedir. Tezin ana konusunu teşkil etmemesi sebebiyle daha çok ikincil literatüre dayalı olarak yazılan bu bölüm, mahallenin tarihî arkaplanını ortaya koyması açısından önemlidir.

Tezin ikinci bölümünde İhsaniye mahallesinin 20. yüzyıl boyunca geçirdiği fiziksel dönüşüm özgün bir kurguyla ortaya konmaya çalışılmıştır. Günümüzde mahalleyi gezmek isteyen birine bir tür gezi rehberi olarak da hizmet edebilecek şekilde kurgulanan bölümde mahallenin Çiçekçi girişinden başlayarak mahalledeki her bir sokak genel karakterleri, içerdikleri önemli bina ve yapılar, tarihte orada yaşamış ve kolektif hafızada yer almış insanlar da dahil olmak üzere önemli unsurları itibariyle tarihî dönüşümlerini de yansıtacak şekilde tasvir edilmeye çalışılmıştır. Ele alınan her bir unsurun hem bugünkü durumu, hem de 20. yüzyılın başından itibaren bugünkü duruma gelinceye kadar geçirdiği süreç yazılı birincil kaynaklar, derinlemesine mülakatlar, yerinde fiziksel inceleme ve ikincil literatürün sunduğu bilgilerden faydalanarak mümkün olduğunca ortaya konmaya çalışılmıştır.

Tezin üçüncü bölümü ise İhsaniye mahallesinin sosyal dönüşümüne odaklanmaktadır. Bunun için ilk olarak 20. yüzyılın ilk çeyreğinde mahallenin sosyal hayatının genel hatlarıyla bir portresi ortaya konmaya çalışılmıştır. Büyük ölçüde Burhan Felek'in döneme dair kapsamlı hatıratına dayanan bu portre, mahalle çalışmaları literatürünün geleneksel Osmanlı mahallesine dair ortaya koyduğu bilgilerle birlikte değerlendirilerek, İhsaniye mahallesinin 20. yüzyılın ilk çeyreğinde ana karakteri itibariyle "geleneksel mahalle" tipinin bir örneği olarak varlığını sürdürdüğünü göstermektedir. Araştırma sürecinde bulduğumuz ve Felek'in hatıratında ortaya konan mahalle portresini destekleyen önemli bir tarihî belgeyi de bu çalışma vesilesiyle literatürde ilk defa gündeme getirme imkanı bulduk. 1918 yılında İhsaniye mahallesinde kurulan *Teârüf Teâvün Cemiyet-i Hayriye-i İslamiyesi* adlı cemiyetin nizamnâmesi, ortaya koyduğu mahalle tasavvuru bakımından geleneksel mahalle tasavvuruyla büyük ölçüde uyum içinde olmakla beraber, geleneksel mahalleyi Meşrutiyet sonrası ortamda yaygınlaşan cemiyet kurma teşebbüsleriyle birleştirmesi ve mahalleyi cemiyetleştirme girişimi açısından özgün ve dikkate değerdir. 20. Yüzyılın başında İhsaniye mahallesinin geleneksel karakterini bu kaynaklardan hareketle ortaya koyduktan sonra mahallenin özellikle 1960'lı yıllardan itibaren geçirdiği sosyal dönüşümü analiz etmeye çalıştık.

Mahallenin sosyomekansal dönüşümünü analiz ederken sosyo-kültürel bir birlik olarak, siyasi-idari bir birim olarak ve fenomenolojik bir kentsel mekan deneyimi olarak mahalle olgularını ayrı ayrı değerlendirerek ele aldık ve bu bakımlardan mahallenin geçirdiği dönüşümü tahlil ettik. Geleneksel mahallenin sosyo-kültürel bir birlik teşkil eden ve ortak değerlerin somutlaştığı bir toplumsal odak olarak cami merkezli karakterinin büyük ölçüde ortadan kaybolduğu ve mahallenin toplumsal odak anlamında merkezsizleştiği yönündeki tespitimiz bizi mahalle sakinlerinin gündelik kentsel mekan deneyimlerinde mahalleyi fenomenolojik olarak tecrübe etme biçimlerinde "ev"in oynadığı merkezi rolü fark etmeye yönlendirdi. Bunun sonucunda da sosyoloji disiplini içerisinde nisbeten yeni gelişen bir alan olan ev sosyolojisinin sunduğu imkanlardan faydalanan teorik bir ev kavrayışına dayanarak İhsaniye sakinlerinin mahalleyi evin doğal bir uzantısı olarak, gündelik tecrübelerinde onların aşinalık, güven ve aidiyet ihtiyaçlarına cevap veren -tabiri caizse- bir tür "büyük ev" olarak deneyimleme biçimlerini ortaya koymaya çalıştık.

Son olarak İhsaniye mahallesinin 2007 yılından itibaren idari bir birim olarak resmen ortadan kalkması ve tüzel kişiliğini kaybetmesi sonrasında bu durumun mahalleli tarafından nasıl tecrübe edildiği sorusu bizi mahalle sakinlerinin mahalleye dair geliştirdikleri imgeleri ve zihinsel haritaları soruşturmaya yöneltti. Kevin Lynch'in kent imgesi kuramından hareketle ve bu amaçla derinlemesine mülakatlarda sorduğumuz sorulardan ve görüşmecilere çizdirdiğimiz mahalle haritaları/krokilerinden faydalanarak mahalle sakinlerinin nasıl bir İhsaniye imgesine sahip olduğunu ve İhsaniye'yi zihinlerinde nasıl haritalandırdıklarını tespit etmeye çalıştık.

Bir mahallenin bölümün en başında da işaret ettiğimiz çok boyutlu karakteri ve bu karakteri ortaya çıkarmaya yönelik çeşitli kaynaklardan ve yöntemlerden faydalanmaya çalışan bir araştırma sürecinin ortaya çıkardığı bilgilerin tamamını bir yüksek lisans tezinin sınırları içerisinde hakkıyla değerlendirebilmek neredeyse imkansız bir görevdir. Bu tezde vaktin ve yüksek lisans tezinin sınırlarının elverdiği ölçüde başarmaya çalıştığımız bu görevi nihayete ermiş olarak değerlendirmediğimizi ve araştırmalarımızı sürdürerek edindiğimiz bilgileri sonraki çalışmalarımızda daha kapsamlı ve iyi yapılandırılmış şekillerde sunmayı hedeflediğimizi de belirtmek isteriz.

2. KURULUŞUNDAN 20. YÜZYILA İHSANİYE MAHALLESİ

2.1. İhsaniye Mahallesinin İhsaniye Olmadan Önceki Tarihi

İhsaniye mahallesinin bir mahalle olarak kuruluşundan önce bulunduğu bölgenin ve mücavir bölgelerinin en önemli özelliği Osmanlı hanedanına ait saraylara ev sahipliği yapması ve bu saraylar etrafında gelişen bir yapılar topluluğundan oluşmasıdır. Nefs-i İstanbul olarak da adlandırılan sur içine yakınlığı ve deniz yoluyla ulaşımının kolaylığının yanısıra güzel iklimi nedeniyle Üsküdar, saray çevresi için özellikle yaz aylarında kalmak üzere tercih edilen bir bölge olagelmiştir. Kaynaklarda Üsküdar Has Bahçesi içinde Osmanlı sultanları tarafından inşa edilen farklı sarayların hepsinden (pek çok başka adlarının yanısıra) Üsküdar Sarayı olarak bahsedilmiş olmasından dolayı bu saraylara dair bilgiler hususunda tarihçiler arasında farklılık ve ihtilaflar mevzu bahis olsa da (Kahraman, 2019; Yılmaz, 2017, s 214-218) İstanbul'un fethi sonrasından İhsaniye mahallesinin kuruluşuna kadar bu bölgede doğrudan sultanlar tarafından yaptırılan üç farklı saray olduğu tespit edilebilmektedir.

Bu saraylardan ilki Fatih Sultan Mehmed tarafından 1455-1460 yılları arasında yaptırılan Ayazma Sarayı'dır. Bizans döneminde de bir imparatorluk sarayının mevcut olduğunun bilindiği Ayazma semtinde inşa edilen ve –muhtemelen sonraki sultan saraylarının inşasından sonraki bir adlandırmayla- Atik Sultan Sarayı olarak da bilinen bu sarayın bugünkü Ayazma Camii'nden Rum Mehmet Paşa Camii'ne kadar uzandığı tahmin edilmektedir (Kahraman, 2019, s. 107). Konyalı, Nakkaş Sâî'nin Mimar Sinan'a nispet ettiği saraylar listesindeki "Sarây-ı Üsküdar tecdîden bina olundu" kaydını aktararak burada zikredilen Üsküdar Sarayı'nın Ayazma Sarayı olduğunu ve Fatih devrinde inşa edilen sarayın yenilenerek tekrar yapıldığını ifade etmektedir (2021, c. 2, s. 206). Konyalı'ya göre kaynaklarda Üsküdar Sarayı olarak adlandırılan yer Ayazma Sarayı'dır ve bu saray Kavak Sarayı'ndan farklı bir saraydır (2021, c. 2, s. 209). Öte yandan Yıldız'a (2015) göre ise Üsküdar Sarayı olarak adlandırılan saray Kavak Sarayı'dır (s. 393-395). Benzer şekilde Konyalı'nın Ayazma'da dört farklı sarayın (Rüstem Paşa Sarayı/Ayşe Sultan Sarayı, Civancıbaşı Sarayı, Teneffüs Sarayı, Üsküdar/Ayazma Sarayı) bulunduğu iddiasına karşın Yıldız (2013), Ayazma'da bütün bu farklı adlarla anılan tek bir saray olduğunu, bunun da Rüstem Paşa tarafından yaptırıldığını iddia etmektedir (s. 569-570). Bu konudaki tarihî

hakikat ne olursa olsun, Ayazma'da bizzat sultan veya sadrazam tarafından yaptırılan ve uzun yıllar bu bölgede mevcudiyetini değişerek de olsa sürdüren bir saray ve bahçe kompleksinin bulunduğu kesindir.

1551 yılında Kanuni Sultan Süleyman tarafından inşa ettirilen ikinci saray Harem bölgesinde yer almaktaydı (Kahraman, 2019, s. 109). Sonraki dönemlerde bu sarayın yakınlarında Kavak adını taşıyan bir gümrük iskelesi kurulmuş, yok olan binaların yerine yenilerinin yapıldığı bu saray da bu yüzden 'Kavak Sarayı' ismiyle anılmıştır. Günümüzde var olmayan İhsaniye İskelesinin bir diğer adının da Üsküdar Sarayı İskelesi olması bu sarayın Ayazma Sarayı'ndan farklı bir yapı olduğunu ortaya koymaktadır. Kavak Sarayı'nın günümüze ulaşan bir yapısı mevcut olmamakla beraber hakkında sahip olduğumuz bilgiler gravürlere, seyahatnamelere ve arşiv belgelerine dayanmaktadır. Bu sarayın bulunduğu, eski saray bölgesi olarak da adlandırılan bölge, Şemsipaşa'dan başlayarak Doğancılar, Salacak, Selimiye'den bugünkü Haydarpaşa semtine kadar yayılmaktadır. Rifat Osman 1930 yılında yazdığı "Üsküdar Sahillerinde Tarihi Bir Seyran" başlıklı yazısında Üsküdar Sarayı'nın yerine dair şunları söylemektedir:

> Bugün İhsaniye ismini alan ve İstanbulun en sıhhi yerlerinden biri olan bu semtte (Köprülü Konak) denilen mabeynci Mehmet Bey merhumun 50 sene evvel inşa ettirdiği binanın hizasında ve en alt sokakta (Üsküdar Sarayı) vardı. Kanuni Sultan Süleyman bu büyük ve muhteşem binayı Mimar Sinan'a yaptırmıştı. Bu binanın evvelce (Paşakapısı) denilen mevkide olduğunu iddia edenler de vardır.

Bu bölgedeki çeşitli yapılardan ve bahçelerden oluşan ve ağırlıklı olarak haneden tarafından kullanılan saray kompleksi yüzyıllarca varlığını sürdürdüğü ve genel bir adlandırmayla Üsküdar Sarayı veya Kavak Sarayı olarak adlandırıldığı anlaşılmaktadır (Kahraman, 2019, s. 107). Kanuni döneminde inşa edilen yapıların mimarı, Mimar Sinan'dır. Kahraman'ın (2019) ifade ettiği üzere, "Edirne ve Topkapı'dan sonra 3. Hanedan sarayı olan kompleks, mimari olarak taş ve mermer esaslı olan Topkapı Sarayı'ndan farklıdır. 90 dönüme yayılan, kâgir yapılı ve Topkapı'ya göre daha yüksek binalar topluluğudur" (s. 109).

İhsaniye mahallesinin kurulduğu bölge ve civarında inşa edilen üçüncü sultan sarayı ise 1570'li yıllarda III. Murad tarafından yaptırılan Şerefâbâd Sahil Saray-ı Hümâyûnu,

bilinen diğer adıyla ise Şemsi Paşa Sarayı'dır. Kahraman bu sarayın çeşitli ekleme ve çıkarmalarla, kapladığı alan değişim göstererek en azından 19. Yüzyılın başlarına kadar varlığını devam ettirdiğini söylese de (2019, s. 111), Konyalı'nın ifade ettiğine göre III. Murad zamanında Şemsi Paşa tarafından inşa ettirilen Şemsi Paşa Sarayı, III. Ahmed tarafından yıktırılarak yeniden yapılmış ve Şerefâbâd Kasrı/Sarayı adını almıştır (2021, c. 2, s. 199-200). Aynı zamanda padişahın ilk "biniş yeri" olma özelliği taşıyan bu saray 1775'te bir tamir geçirdikten sonra yeniden harap hale geldiğinden 1816'da II. Mahmud tarafından yenilenerek yakınına Adliye Camii inşa edilmiştir. Bugünkü Nevmekan Sahil'in (eski Üsküdar Evlendirme Binası) önünde olduğu anlaşılan cami bir yangında yok olduktan sonra yeniden yapılmamıştır (Kahraman, 2019, s. 111). Sarayın kendisi bugün mevcut olmasa da ondan geriye kalan bir iz olarak saraya su getirmek için inşa edilen ve Doğancılar'dan İmrahor'a giden yolda yer alan bir maksim halen yerinde durmaktadır. Kitabesindeki kayda göre yapım tarihi 1731 olan maksim, her ne kadar Şerefâbâd Kasrı için yapılmış olsa da Üsküdar'daki başka sebil ve çeşmelere de buradan su dağıtılmıştır (Kahraman, 2019, s. 111). Kahraman'ın (2019) bir arşiv belgesine dayanarak ifade ettiği üzere "Şerefâbâd Sarayı zamanla terk edilmiş, saray çevresindeki arazilerin padişah vakıfları tarafından özel şahıslara kiraya verilerek kullanılması sağlanmıştır" (s. 112).

Üsküdar'da bu sarayların inşa edildiği arazilerin tamamı has arazi olsa ve içlerinde bahçeler bulunsa da Kanuni tarafından Üsküdar/Kavak Sarayı ile birlikte inşa edilen Üsküdar Bahçesi'nin saltanat makamının kullanımı açısından ayrı bir önemi vardır. Yıldız'ın (2015) gösterdiği üzere bu bahçe her ne kadar bir taşra bahçesi olsa da sayıları zamanla 60'ı geçen taşra bahçelerinin en önemlilerinden biriydi (s. 387). Üsküdar Bahçesi'nin hem has ahıra sahip olmasından dolayı Topkapı Sarayı'nın Hasbahçe'sine kıyasla "küçük hâs bağçe" olarak anılması hem de Hasbahçe'den sonra en kalabalık bostancı grubuna sahip bahçe olması onun önemini göstermektedir (Yıldız, 2015, s. 388). Üsküdar Bahçesi yüzyıllar boyunca hanedan için bir sayfiye ve dinlenme mekanı olmanın yanısıra pekçok farklı işleve ev sahipliği yapmıştır. Yıldız (2015) bu işlevleri şu şekilde sıralamaktadır:

> Bahçe eğlenme, dinlenme, ziyafet tertip edilmesi, devlet işlerinin görüşülmesi, elçi kabulü, sefere gidiş ve dönüşlerde konaklama, şehzadelerin konaklamaları, orduyu uğurlama, karargâh olarak kullanılma, ceza infazları, üst düzey devlet adamlarının karşılanması veya ağırlanması, hastalık döneminde dinlenme, ulemayı imtihana tabi tutma,

> hediye kabul törenleri, kutsa emanetlerin karşılanması, surre törenleri ve fetih müjdesi gibi etkinliklere sahne olmuştur. (s. 442)

XVII. yüzyıl Üsküdar Bahçesi'nin hanedan tarafından en fazla rağbet gördüğü yüzyıl olmuş; bu yüzyılda hüküm süren I. Ahmed, IV. Murad ve IV. Mehmed bahçeyi en çok kullanan padişahlar olmuşlardır. XVIII. Yüzyılda da bahçe belli ölçüde kullanılmaya devam etmiş, III. Selim devrinde yeni bir ordu kurulması sürecinde inşa edilen yeni kışlalardan biri olan Selimiye Kışlası, Üsküdar Bahçesi'nin arazisine inşa edilmiş, bu tarihten sonra bahçe, işlevini yitirmiştir.

Yüzyıllar boyunca Üsküdar'a asıl rengini veren saray erkanının kullanımı olsa da saray erkanının yanında saray çalışanlarının da ikamet etmek için Üsküdar'ı tercih ettikleri görülmektedir. Bunun örneklerinden biri olarak Kahraman'ın (2019) işaret ettiği arşiv belgesinde sarayda Matbah-ı Amire Emini olarak görev yapan Süleyman Ağa'nın Üsküdar'da ikamet etmekle kalmadığı, ayrıca burada bir kütüphane ve mektep açtığı ifade edilmektedir (s. 103). Kalemiye ve ilmiye görevlilerinin dışında üst düzey ve alelade halktan insanların da Üsküdar'da ikamet ediyor olduğu tahmin edilebilir. Nitekim Evliya Çelebi'nin kendi zamanındaki Üsküdar'ı tasvir ederken kullandığı "tokuz bin kat-ender-kat bağlı ve bağçeli ve yalılı ve sarây-ı âlîler ve gayri büyûtlar ile ârâste" ifadeleri bir yandan şu ana kadar anlattığımız Üsküdar'ı saraylı, bahçeli, yalılı bir bölge olarak imar eden üst düzey sosyo-ekonomik profile işaret ederken öte yandan son kısımdaki "ve gayri büyûtlar" ifadesi ile Üsküdar'da yaşayan sıradan insanların hanelerinin mevcudiyetine de kayıtsız kalmıyor gibi gözükmektedir (Gökyay, 1996, s. 202).

18. yüzyılın ortalarından itibaren Üsküdar bu "saraylı" vasfını tedricen yitirmeye başlamıştır. Hanedan yavaş yavaş bir yandan karşı kıyıya, Beşiktaş bölgesine ve yukarı kesimlerine doğru, diğer yandan Çamlıca ve Boğaz taraflarına doğru saray ve kasırlar yaptırarak Üsküdar'ı adeta terk etmiştir. Bu süreçte Üsküdar'daki saraylar ya işlevlerini kaybederek kendi haline terk edilmiş ve harap hale gelmiş, ya ihsan veya icare edilme yoluyla başkalarının kullanımına açılmış, ya da başka yapılara dönüştürülmüştür. Bu anlamda en önemli ve günümüze kadar gelen örnek, III. Selim döneminde yeni ordu kurulması sürecinde Kavak Sarayı'nın arazisine yaptırılan Selimiye Kışlası'dır. Bu kışla aynı adla anılan Selimiye mahallesinin de ortaya çıkmasını sağlayarak bölgenin yapısını o günden bugüne kadar kalıcı

bir etkisi olacak şekilde şekillendirmiştir. Tabi kışlanın inşaatına başlanmasının da hanedanın yavaş yavaş Üsküdar'dan çekilmesine önemli bir sebep teşkil ettiği söylenebilir.

İhsaniye mahallesinin ortaya çıkışı da bu sürecin bir sonucu olarak gerçekleşmiştir. Bu mahalle, ismine de yansıdığı üzere, padişahın mahallenin kurulduğu saray arazilerini ve bu arazilerde inşa ettirdiği çeşitli yapıları halka ihsan ederek kullanıma açması sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu bakımdan mahallenin tarihine dair ilk belgenin Kahraman'ın (2019) işaret ettiği, Sultan I. Mahmud (1730-1754) devrinde Üsküdar ve Salacak İskelesi yakınında "Hatice Sultan evkafına ait saray arsası ve bahçesinin emlâk-ı hümâyuna ilhak edildiğini" ifade eden arşiv vesikası olduğu söylenebilir (s. 110). Zira bu ilhaktan kısa bir süre sonra, III. Osman döneminde (1754-1757) Hatice Sultan Sarayı yıkılarak arazisi komutanlara, paşalara ve halka ihsan edilmiş, bu sebeple de bölgenin adı İhsaniye olmuştur. III. Osman ayrıca harap hale gelmiş olan Üsküdar Sarayı'nın bulunduğu araziye iki cami (İhsaniye Camii ve İhsaniye Mescidi ya da bugünkü adıyla Küçük İhsaniye Camii) yaptırarak bunların etrafında bir mahalle inşa ettirmiştir. Kahraman (2019) araziyi III. Mustafa'nın (1757-1774) dağıttığı şeklinde bir başka rivayet daha olduğunu (kaynak zikretmeden) kaydetse de (s. 110), Yılmaz'ın (2017) ifade ettiği üzere "kısa süren saltanatı nedeniyle, bu bölgenin imarı için yeterli zamanı bulamamış olan III. Osman'ın yarım bıraktığı işi" halefinin tamamlamış olduğunu ve İhsaniye'nin III. Mustafa zamanında mamur hale geldiğini kabul etmek daha makul gözükmektedir (s.215). İhsaniye mahallesinin 18. yüzyılın ortalarındaki kuruluşundan 20. yüzyılın başlarına kadarki gelişimine dair literatürde pek bilgi olmamakla beraber 19. yüzyılın ilk çeyreğinde Selimiye Kışlası ve Selimiye Camiinin kuruluşuyla beraber oluşmaya başlayan Selimiye mahallesinin kuruluşunun İhsaniye mahallesini de etkilediği, özellikle de kışla etrafında şekillenen hayatın ve hizmet ihtiyaçlarının Selimiye mahallesinden İhsaniye mahallesine doğru taştığı tahmin edilebilir. Nitekim 20. yüzyılın başlarında İhsaniye mahallesinin durumunu ele alırken bu dönemde dahi Selimiye Kışlası'nın varlığının mahalle üzerindeki tesirlerinin belli ölçüde devam ettiğini göreceğiz.

2.2. Kuruluşundan 20. Yüzyıla İhsaniye Mahallesi

Sicil kayıtlarına göre 18. yüzyılda Üsküdarda kurulan 10 yeni mahalleden bir tanesi de İhsaniye'dir. 18. Yüzyılın başlarındaki 1700-1712 ve ikinci yarısındaki 1764-1765 tarihli sicil kayıtlarına göre Üsküdar'ın Bağlarbaşı ve Selimiye'ye doğru büyüyerek Debbağlar, Arakiyeci

Cafer Ağa, Kadıasker Ahmed Efendi, Hace Hatun, Pazarbaşı, Ayazma, Selami, Şeyh Selami Efendi, İhsaniye, Aşçıbaşı, Murad Reis, Atik Valide, Sinan Paşa ve Yenimahalle (Kefere) mahallelerini kapsadığı görülmektedir (Bostan, 2018, s. 136). 18. Yüzyıldaki Üsküdar'ın 36 mahallesinden birisini oluşturan İhsaniye mahallesinin tarihi haritalardaki ilk varlığını yine aynı yüzyıl içinde (1776-1786) İstanbul'un ilk bilimsel topografik haritası olarak hazırlanmış olan Kauffer'in İstanbul Haritası'nda görmekteyiz. Üsküdar'ın gelişim sınırları ve önemli yapılarının izini sürebildiğimiz haritada o tarihlerde yerleşimin başladığı İhsaniye mahallesi ''Nouveau Quartier'' (Yeni Mahalle) olarak gösterilmiştir (Ertuğrul, 2012, s. 41).

19. yüzyılda İhsaniye Mahallesinin nüfusuna dair düzenli ve standart hale gelmiş veriler olmasa da genel olarak nüfusun seyrini takip etmeyi mümkün kılacak veriler mevcuttur. 1826-1829 tarihli ilk nüfus defterleri içinde Üsküdar'a ait defter bulunamamış olmakla beraber 1838 sayımına ait nüfus defterleri ise eksiklikler içermektedir. 19. Yüzyıl İhsaniyesinin demografisine dair ilk verileri 1844 ve 1856 yılına ait defterlerin çalışılması sonucunda ulaşmaktadır (Kaplanoğlu, 2017, s. 497). 1838-1885 yıllarında İhsaniye nüfusuna dair kayıtlar şu şekildedir: 1844 tarihinde evli nüfusu 473, bekar nüfusu ise 50'dir. 1885 tarihinde ise İhsaniyedeki hane sayısı 185 iken nüfus 512'si erkek 602'si kadın olmak üzere toplam 1114'tür (Kaplanoğlu, 2017, s. 502).

Mühendishane-i Berrî-i Hümayun öğrencilerinin hazırladığı 1845 tarihli İstanbul Haritası (Yılmaz, 2015), o tarihte mevcut olan İstanbul ve çevresine dair birçok ayrıntılı bilgiye ulaşma imkanı vermiştir. İstanbul'da Meşhur olan Yokuş ve Mevkilerin gösterildiği haritada İhsaniye de yer almaktadır. İhsaniye Mahallesi'nin ana caddesi olan Harem İskele Caddesi de haritanın Üsküdar'da Meşhur olan Yokuşlar ve Mevki'ler Cedveli'nde Harem İskele Yokuşu olarak görmekteyiz. Boğazda yer alan akıntılar ve yönleri haritada gösterilen diğer bir unsuru oluşturmaktadır. On üç ayrı noktada var olan Kuzey akıntısının birisi de Andaolu yakasında İhsaniye İskelesi'nin önünde mevcut olduğu gösterilmektedir.

2007 yılında idari taksimattaki yerini kaybetmeden önce İhsaniye mahallesi şu şekilde tasvir edilebilirdi: "Tıbbiye Caddesi boyunca Karacaahmet Mezarlığıyla sınırdaştır. Komşuları arasında Selimiye, Ahçıbaşı Mahallesi, Kefçe Dede Mahallesi ve İmrahor Salacak Mahallesi'nin de bulunduğu mahalle…" üç ana sokak üzere denize doğru uzanır (Yalçın, 2013, s. 51). Denizle temasını Yalıboyu'ndan Çiftekayalar'a inerek kurar. 1934 tarihli İstanbul

Şehir Rehberi haritasında görsel karşılığını görebileceğimiz bu tasvir (bkz. Görsel 3), bugün geçerliliğini yitirdi, çünkü İhsaniye mahallesiyle birlikte yukarıda zikredilen diğer Üsküdar Merkez mahallelerinin de –Selimiye hariç- resmî varlığı artık tarihe karıştı. Şimdi Salacak Mahallesi sınırları içerisinde kalan bu mahalin tanımını belki şöyle yapabiliriz: Karacaahmet mezarlığı ve Harem-Üsküdar sahil yolu arasında yer alan, Çiçekçi ve Paşakapısı semtlerini iki ana girişi olarak zikredebileceğimiz bu mahal, Harem İskele Caddesi'yle Selimiye'den, Yaşar Nezihi Özsoy Sokak (Eski İhsaniye İskele Sokak) ile de Salacak'ın kalanından ayrılır.

Görsel 3. İhsaniye Mahallesi'ni gösteren 1934 İstanbul Şehir Rehberi Haritası

2.3. 20. Yüzyılda İhsaniye Mahallesinin Demografik ve Fiziksel Dönüşümünün Kuşbakışı Görünümü

Üsküdar Nüfus Müdürlüğünde 1907 sayımında 28/1-2-3 sayılı İhsaniye başlıklı defterler vardır. Bu defterler Cem Behar ve Alan Duben tarafından *İstanbul Haneleri Evlilik, Aile ve Doğurganlık 1880-1940* adıyla yayınlanan çalışmalarında incelenmiştir (1996). Bu araştırmaların bir çıktısı olarak çalışma boyunca incelenen nüfus kayıt transkripsiyonlarının bazı örneklerine Salt Araştırma Arşivinden ulaşabilmekteyiz. Bu örnekler bize mahallenin nüfusuna dair –tamamına ulaşamadığımız için- istatiksel olarak net bir veriye ulaştırmasa da 1907 İhsaniyesi'nin hane profilleri ve aile yapılarına dair yorumlar yapabilmemize imkan

vermektedir. Kayıtlardan anlaşılan aynı numaralı hane içinde evin reisinin/sahibinin ismi ve bilgileri zikredildikten sonra kayınvalidesi, torunu, gelini gibi sıfatlarla diğer aile fertleri de zikredilmektedir. [1] Başka bir kayıtta aile fertleri arasında hademe ve kalfalara da yer verilmektedir.[2] Bu veriler çalışmamızın temel kaynaklarından birini oluşturan Burhan Felek'in hatıralarında zikrettiği İhsaniye mahallesinde 1900-1920 arasında var olan aile profillerine uyumlu olduğunu göstermektedir. Burhan Felek *Hayal Belde Üsküdar*'da çeşitli örneklerini zikrettiği bu aile tiplerini şu cümlelerle özetlemektedir:

> Memuriyet veya iş dolayısyla İstanbul'a gelmiş olanlardan başkasının evleri vardı ve o zamanki sistem büyük aile sistemi idi. Bu sistem hiç şüphesiz bugünkü adetlerimize aykırı ise de çok daha ekonomikti. Ne var ki, evler de ona göre inşa edilmiş idiler. (1987, s. 96)
>
> (...)
>
> Bir de tam karşımızda Mahmut Paşalar vardı. Şimdi böyle paşalar diye saydıkça bu lar edatı ailenin kalabalıklığını anlatmak içindir… Damat, kız, gelin, torun, teyze, hala…Bunlar geniş aile sitesiyle yaşayan kimselerdi. (1987, s. 20)

Görsel 4'te yer alan Pervitch haritasına baktığımızda kagir binaların varlığı görülse de çoğunluğunu iki üç katlı ahşap konaklar oluşturmaktaydı. 20. yüzyıldın başındaki İhsaniye mahallesindeki evlerin fiziksel profillerine baktığımızda giriş kapılarının genelde sokağa bakan cephedeyken avlu ve bahçelerinin çoğunlukla arka tarafta olduğu görmekteyiz. Bu yönüyle geleneksel Türk evi formunun bir örneğini oluşturmaktadır. Türk evine dair bir diğer önemli özellik de evlerin sahiplerine özel olarak yapılmasıydı. Ustalar evleri yaparken o evin müstakbel sakini olacak kimselerin hayat tarzları, talepleri, kimlerin kullanacağı gibi çok farklı parametreleri hesaba katarak yaparlardı. Bunun veciz bir örneğini Cengiz Bektaş, *Türk Evi* kitabının hemen başında aktarır:

> Bir kişi ev yaptırmaya karar verdi mi , sora araya bulduğu ustanın evine bir çuval buğday yollarmış. Usta böylece o kişinin kendisine bir ev yaptırmak istediğini anlarmış. İş yapmaya gönlü varsa yapabilecek durumdaysa, alıkoyarmış buğday çuvalını…Böylece yaptıracak olanla

[1] Üsküdar, İhsaniye Mahallesi, İhsaniye Sokak'taki 9 numaralı hanenin 1322 h./1907 tarihli nüfus sayımına ait esas defteri transkripsiyon formu (Salt Araştırma: https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/30251)

[2] Üsküdar, İhsaniye Mahallesi, İhsaniye Sokak'taki 46 numaralı hanenin 1322 h./1907 tarihli nüfus sayımına ait esas defteri transkripsiyon formları (Salt Araştırma: https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/34099).

yapacak olanın aileleri arasında gidip gelmeler başlarmış. Usta iyiden iyiye tanırmış işvereni… (Bektaş, 2007, s. 1)

İhsaniye mahallesinin sakinlerinden Mehmed İlmi Efendi'nin evin havasını/konumunu dahi bir tecrübeye binaen seçtiği düşünülürse benzeri bir düşünce alışverişinin olabileceğine dair getirdiğimiz kanaat yanlış olmasa gerektir:

Tuğrakeş İsmail Hakkı Bey'in babası Mehmed İlmi Efendi (1839-1923) zamanında Fatih'te oturuyor; ancak zatürre geçirince Harem'in havasını kendisine tavsiye ediyorlar. Bunun üzerine Harem/Karlıkbayırı'nda kiralık bir ev tutuluyor. Daha sonra İhsaniye'ye yerleşmeye karar veriyorlar ve buraya yakın bir konak satın alınıyor. Bir selamlık ve bir haremlikten oluşan konağı Selimiye Kışlası'nı inşa eden ustalardan biri kendisi için yaptırıyor. (Turgut, 2007, s. 73)

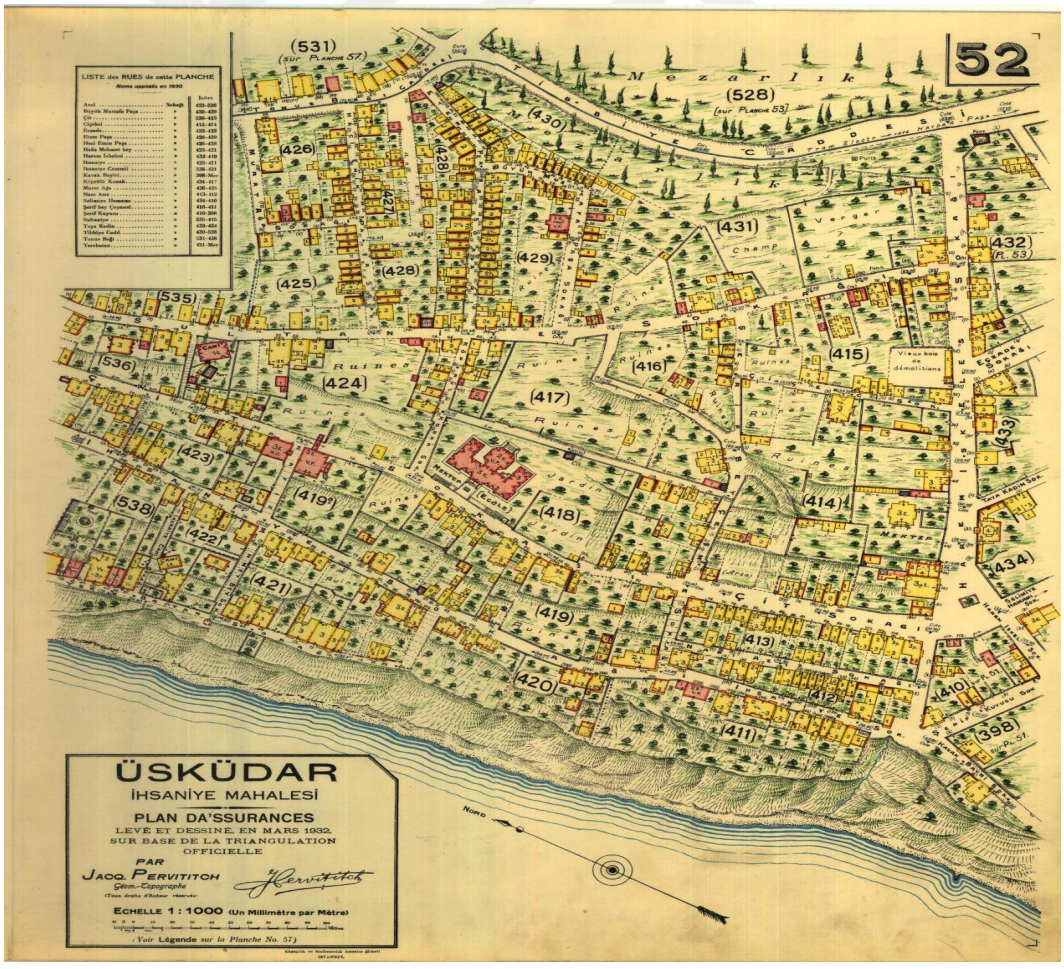

Görsel 4. Pervitich Haritası'nda Üsküdar İhsaniye Mahallesinin evlerinin görünümü

Mahallenin yapı tarihinde ‘‘ahşap evlerden numaralı hanelere’’ geçiş tecrübesinin farkında olmak, sahiplerinin isimleriyle adlandırılan evlerin, içinde yaşanan ailelerle birlikte anıldığı bir sosyomekansal formdan kimliksizleşen yahut kimliği farklı aileler arasında bölüşülen bir forma geçişi anlamak bakımından önemlidir. Mahalledeki evlerin fiziki yapıları yüzyıl ortasından sonra değişmeye başlayacak ama öncesinde mahalle mevcut yapısıyla hayatta kalmanın belki son çırpınışları olarak ifade edebileceğimiz bir kiralık konak tecrübesi yaşayacaktır. Tam olarak ne zaman başladığını kesin bir şekilde bilemiyoruz ama şehrin geri kalanının tecrübesini ve Osmanlı devletinin ahvalini düşündüğümüzde hikayenin 1920’lerin sonu, 1930’ların başından itibaren yaşandığını söyleyebiliriz. Nitekim romanının adı ve içeriğiyle şehir tarihinin bu dönemini edebiyat tarihine de kaydeden Yakup Kadri’nin *Kiralık Konak* kitabı da 1920’lerde yazılmıştır. İhsaniye mahallesinin sosyomekansal dönüşümünde halkın bu ahşap evlerin idamesini sağlamak hususunda yalnız kaldığını ve buna bir çıkar yol olması bakımından evini ve dolayısıyla masraflarını bölüştüğünü göreceğimiz -mülakatlarda birçoğunu dinlediğimiz- tanıklıklardan ikisini burada zikretmenin önemli olduğu kanaatindeyiz:

> Şu yolun üzerinde böyle köşkvari evler vardı. Dışarıdan baktığın zaman tadı olan evlerdi, kimliği olan evlerdi. Anlaşılan onların hepsi birer konakmış, köşkmüş. Ama içeride yaşayan halk… Eskiden bir ailenin yaşadığı yer, şimdi dört aile tarafından paylaşılıyor ve her birisi de kafalarını sokacak bir yer arayan; o evin ihyası için lazım gelen harcamayı yapacak insanlar değillerdi. Sonu da belliydi. (İ.G. ve M.G., kişisel görüşme, 19 Mart 2023)

Bir sonraki bölümde daha ayrıntılı bir şekilde hikayesinden bahsedeceğimiz bir paşa konağının sonraki sahipleri tarafından ne şekilde kullandığına dair bir görüşmecinin anlattıkları da bu tecrübe hakkında önemli bir tanıklık içermektedir:

> Acaba buranın kepenkleri var mıydı? Çünkü güneşe bakıyor, öğleden sonra. Mevcutlarda izini bulamadık o kadar çürümüş ki. İzini bulamayınca rölövesine koymadık. Aradan birkaç sene geçti, böyle 85-90 yaşlarında bir bey geldi buraya. Geçerken gördüm işte buyrun dedim. Şu alt sokakta oturmuş, çocukluğu burada geçmiş, yani adam 70-80 sene evvelinden bahsediyor ki bu bahsettiğim de 20 sene oldu. Ya amca dedim buranın kepenkleri var mıydı hatırlıyor musun? Evladım dedi buranın kepenkleri vardı. Şimdi bu keresteci aile trafik kazasında vefat etmiş, çok büyük borçlar çıkmış. İflas etmiş her şeyleri ellerinden alınmış ve bu evde üç aile bir de kendileri dört aile oturuyordu, kiraya vermişler. İki oda bir tarafta, bu altta bir şey bir de kendileri de en üstte bu salon olan katta. Onların kiralarıyla geçinmişler. Bir sene çok soğuk

> oldu, çok büyük kış oldu. Yakacak bulamadılar. Kepenkleri söküp yaktılar. Nasıl hazin bir hikaye. Yokluk, açlık, susuzluk hakikaten bizim gençlerimizin unuttuğu bir şey. Her şey önlerine geliyor. (H.B., kişisel görüşme, 20 Aralık 2024)

Ahşap evlerden kâgir yapılara geçiş ise 1950'li yıllarda olmaktadır. Cantemir (2013) bu dönüşümü şu şekilde açıklamaktadır:

> Bu uygulamalar İstanbul'da yıllar içerisinde oluşmuş tanışıklık merkezli mahalle hayatının sonlanmasına neden olmuştur. İstanbul, modernleşme projesi hedefi olan ahşap yapılardan büyük oranda arındırılmıştır. İstanbul'un ahşapla yaşadığı aşkı yüzyıldır süren büyük yangınlar sonlandırmıştır. Asrî İstanbul'da evler kâgir inşa edilecektir. Bu inşa etme biçimi konut inşasında estetik algıları ortadan kaldırarak fonksiyonun ön plana çıkmasını sağlamıştır. Yeni dönemde konut, kübik mimarî ve betonun saltanatı ile İstanbul'da apartman modeliyle boy gösterir olmuştur. (s. 460-461)

Bu dokunun dönüşüp bugünkü halini almasında imar plan ve kararlarının etkisi olmuştur. Üsküdar Belediyesi Planlama Arşivi'nden temin ettiğimiz İhsaniye Mahallesi'nin bulunduğu bölgeye etki eden planları incelediğimizde burada mahallenin temel fonksiyonunu değişterecek ölçüde bir değişikliğin olmadığı mahallenin Cumhuriyet döneminde konut ağırlıklı bir gelişme göstermiş olduğunu görürürüz. İmar plan ve kararlarında yapılan değişikliklerin genel olarak kütle bazlı olduğunu söyleyebiliriz. Aşağıda birbirini takip eden tarih sıralamasıyla verdiğimiz İmar plan ve kararların nokta atış örneklerini mahallenin konutlarınınn ayrık nizamdan bitişik nizama geçiş öyküsünün birer yansıması olarak burada göstermekte fayda görüyoruz. Mahalledeki bahçe alanlarının azalıp konut alanlarının artmasında imar düzenlemelerinin de etkili olduğu anlaşılmaktadır. Bunun bir örneğini 02.03.1955 tarihli İstanbul Umumi Meclisi'nin aldığı şu kararda görmekteyiz:

> Üsküdar, İhsaniye mahallesi Büyük Mustafa Paşa Caddesi 25 Parsel sayılı yerin 1/2000 mikyaslı Üsküdar İmar Planına göre ayrık nizama tabi olduğu ancak, mevzubahis parselin bulunduğu sokak üzerinde ayrık bir bina bulunmadığı ve daha evvel civarın bitişik binalarla teşekkül ettiği anlaşılmış bulunduğundan mevzubahis parselin de yapı yollar talimatnamesinin 31/3 D. Maddesine uyularak 5 metre ön bahçe kaydının kaldırılması uygun bulunduğuna dair (…)[3]

[3] İhsaniye mahallesinin fiziksel dokusundaki ayrık nizamdan bitişik nizama geçişin tedricen gerçekleştiği gösteren ve bu konudaki taleplerin kabulü ve iptaliyle sonuçlanan iki farklı karar için bkz. Ek 3 ve Görsel 5.

Mahallede, evvel planda ayrık nizam öngörülmüş olsa da mahallede vuku bulan fiili gerçekliğin farklı olduğunu buna bir karşılık olarak da bahçe kaydının kaldırıldığını görüyoruz. 1962'nin Mayıs'ına geldiğimizde ise Reşad Ekrem Koçu tarafından düzenlenmenin olduğu Büyük Mustafa Paşa sokak şöyle tarif edilmektedir:

> Çatmacılar sokağı ile Ethem Paşa sokağı arasında uzanır, dirsekli bir yoldur. Bir araba geçebilecek genişlikte kabataş döşelidir. Kapu numaraları 3-36, 2-46 dır; umumiyetle ikişer kagir, beton ve ahşap binalardır, bir kısmının bahçeleri vardır. Hafif meyilli bir sokaktır. (Mayıs 1962) (1963, c. 6, s. 3304)

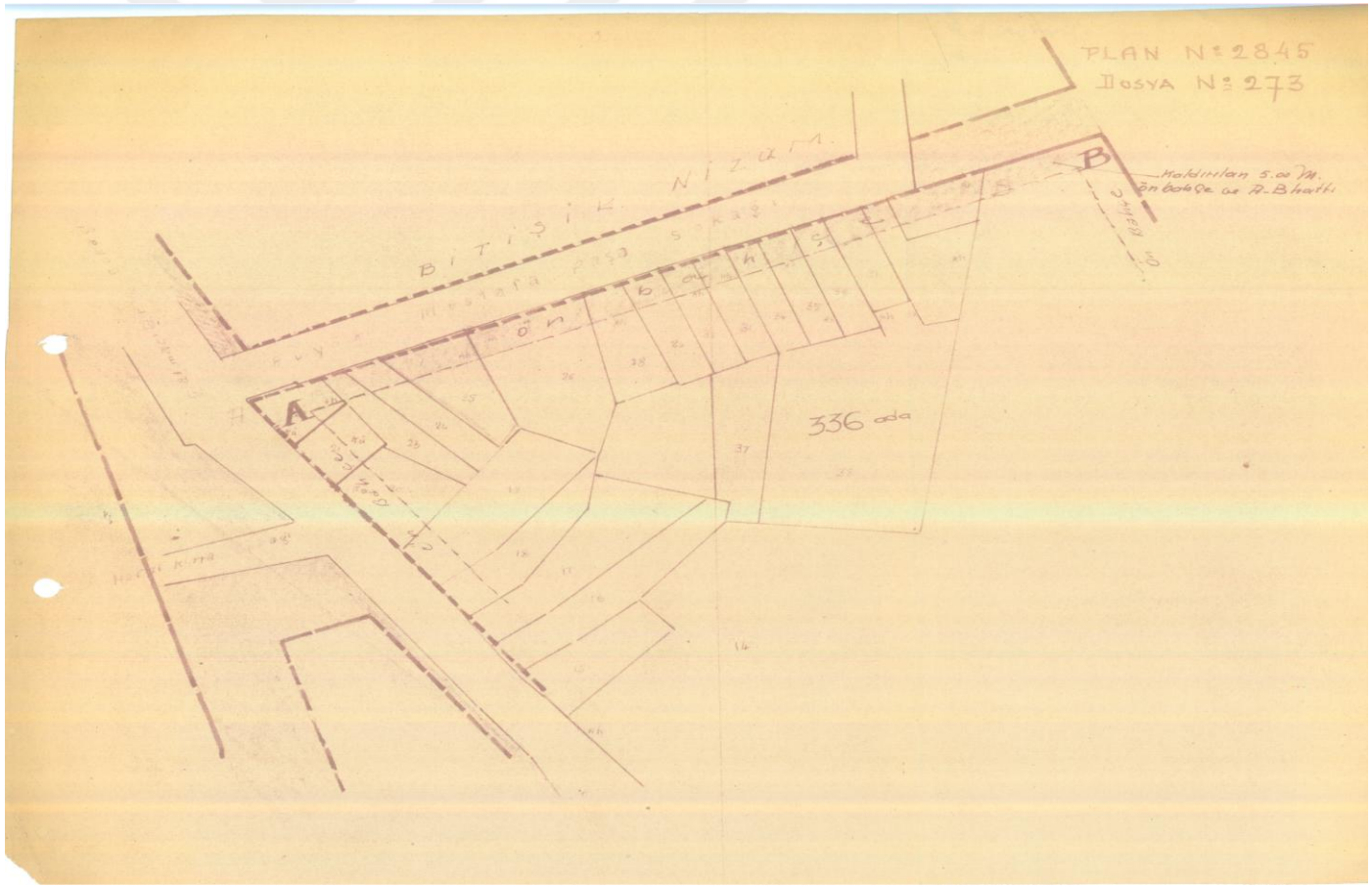

Görsel 5. Büyük Mustafa Paşa Sokağı'na dair 5 m. ön bahçe kaydını gösteren belge (Kaynak: Ek 3'te sunulan belge)

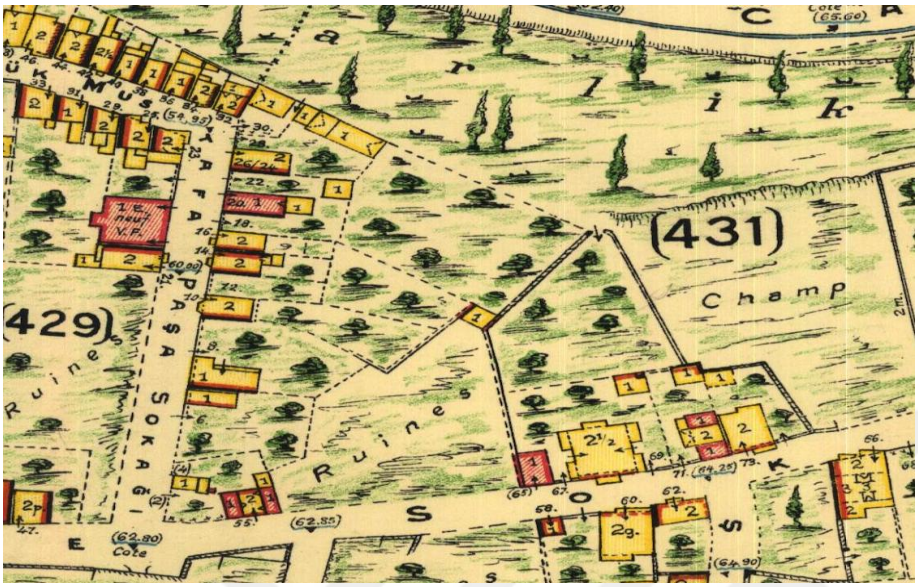

Görsel 6. Görsel 5'te gösterilen mahalin Pervitich haritasındaki görünümü

Bu fiziksel dönüşümün yaptığımız mülakatlarda yaşandığı sırada nasıl algılandığıyla sonrasında nasıl hatırlandığı arasında farklılık olduğunu tespit ettik. 1950'li yıllarda bu mahallede çocukluğunu geçirmiş İ. G. aynı sokakta hatırladığı bir evi şöyle anlatıyor:

> Şu köşede Üsküdar'ın balıkçılarının oturduğu bir ahşap iki katlı bir ev vardı. Şimdi benim gözümün önüne geliyor: bina diyor ki ben üç yüz yıllık bir kültürün abidesiyim. Evin bir kimliği var; cumbalarından, girişinden, sokağa bakıştan, sokaktan saklanıştan efendim, evin bahçesinin duvarlarla örülüp de mahremiyeti koruyuşundan vs. apaşikar zengin, derin bir kültür var. Apartman da o yoktu, bir sürü zenginlik vardı. O köşkte fareler cirit atıyordu. Dökülse yapamazsın yapacak paran olmaz. Devlet de onu bir zenginlik olarak muhafaza etmem lazımı anlayamadı. Hatta yeni yapılan binaların yeni bir kültürün ürünü olmasını sağlayamadı. Hakikaten yetişmiş mimarların, iş bilen insanların elinde olmasını sağlayamadı. Hep beraber paldır küldür gittik yani. (İ. G., kişisel görüşme, 19 Mart 2023)

İhsaniye'nin 20. Yüzyılın başında çoğunluğu ahşap konak ve evlerden oluşan fiziksel dokusu 1950'li yıllarda ilk olarak iki üç katlı kagir müstakil evlerin yapılmaya başlamasıyla birlikte değişiyor. Besim Çeçener'in fotoğraf arşivinden de izini sürebileceğimiz 1964 İhsaniyesi genel olarak 2-3 katlı kagir taş evlerle artık son demlerini yaşayan ahşap konaklardan oluşuyordu. Binalar değişirken bir yandan yolların da karakteristiği değişiyor arnavut

kaldırımı olan yollar, köşe taşlarla döşeniyor ve günümüzdeki halini de asfalta dönüşmekle alıyordu.

1964 tarihli Kat Mülkiyeti Kanunu'nun çıkmasıyla birlikte konutların fiziksel dönüşümünde yeni bir evreye geçilmiş az katlı müstakil ahşap veya kagir evlerden çok katlı apartmanlara doğru bir dönüşüm başlamıştır. Bu dönüşümün 1960'lı yıllarda başlamakla beraber takip eden yıllarda hız kazandığını söyleyebiliriz. Apartmanlaşma literatüründe İstanbul geneli için yapılan bu tespit mülakatlarda görüşmecilerin apartmanlaşmaya dair anlatılarıyla uyum içinde olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim 1970'li yıllara geldiğimizde 5004 kişilik nüfusuyla İhsaniye mahallesinde apartmanlaşma kendini belirgin şekilde hissettiriyor (Konyalı, c. 1, s. 50). 2000 yılında yapı bina sayım sonuçlarına göre, İhsaniye mahallesi'nde bulunan binaların 1978-1979 yıllarına göre bitenleri % 55.8 ini oluştururken, 1988-89 yıllarına göre bitenleri % 16.0'sını, 1999-2000 yılında bitenleri ise % 6.6'sını oluşturmaktadır.

İhsaniye Mahallesinin 1990 tarihindeki nüfusu 7942 iken 2000 tarihindeki nüfusu 8213'tür. Bu nüfus miktarlarının toplam Üsküdar nüfusu içindeki oranları ise sırasıyla % 2 ve % 1.7'dir. Nüfus artış oranı ise % 3.4 olarak hesaplanmıştır (Murat, 2007, s. 310). 2000 yılındaki İhsaniye nüfusunun yaş gruplarına göre dağılımı şu şekildedir: 0-14 yaş arasındakiler nüfusun % 16.3'ünü, 15-24 arasındakiler %20'sini, 25-64 yaş arasındakiler 53.1'ini, 65 yaş üstündekiler ise % 10.6'sını oluşturmaktadır (Murat, 2007, s. 316). Cinsiyete göre dağılıma baktığımızdaysa nüfusun % 53.5'ini erkeklerin, % 46.5'ini ise kadınların oluşturduğunu görmekteyiz (Murat, 2007, s. 319). Nüfusun çok büyük bölümü (%97.4) okuryazarken, az bir kısmı (% 2.6) ise okuryazar değildir (Murat, 2007, s. 325). Bu tarihlerde İstanbul doğumlu nüfusun en fazla olduğu ilçe Üsküdar olarak görülmektedir. Üsküdar içerisinde İstanbul doğumlu nüfusun en fazla olduğu mahalleleri ise kıyıya yakın kesimde yer alan Salacak, Ayazma, Kandilli ile beraber İhsaniye mahallesi oluşturmaktadır (Tümertekin, 1997, s. 253). Bir başka çalışmada İhsaniye çoğunluğunun Rize doğumlulardan oluştuğu mahalleler listesinde yer almaktadır (Murat, 2007, s. 341). Yaptığımız mülakatlarda ise görüşmeciler tarafından mahalle profiline dair sorduğumuz sorularda mahallenin profil tanımında belirleyici olacak, özel olarak belli bir coğrafi köken işaret edilmemiştir. Mahallenin 2007 tarihinde Salacak Mahallesi adı altında birleşmesinden sebep bu tarihten sonraki veriler İhsaniye'den daha geniş bir alanı esas alması sebebiyle demografik verilerin kaydı burada zikredilmemiştir.

İstanbul'da sokak isimlerinin düzenli bir biçimde adlandırılması 20. Yüzyıldan çok da geriye gitmez. 1859 yılında Altıncı Belediye Dairesi'nin yürürlüğe koyduğu Sokaklara Dair Bir Nizamname adlı düzenlemeden itibaren sokaklara isim verme ve bu isimleri gösteren sokak levhaları asma uygulamaları başlamış olsa da yirminci yüzyılın ilk çeyreği başlayana kadar bu uygulamaların kapsayıcı ve düzenli bir hale gelebildiğini söylemek zordur (Ölçer, 2014, s. 15-16). İstanbul'da sokak isimleri uygulamasının kapsayıcı ve düzenli bir şekilde gerçekleştirilmesi için 1927 yılını ve Osman Nuri Ergin'i beklemek gerekecektir:

> 1927 Nüfus Sayımı çalışmalarında, ayrıntılarını aşağıda daha geniş bir şekilde belirteceğimiz 1003 sayılı sokaklara isim verilmesi ve binaların numaralandırılmasını öngören kararname gereğince sokak adlarının millileştirilmesi ve mükerrer olanlarının tamamına yeni isimler verilmesi çalışmalarında, İstanbul'da Şehremaneti Mektupçusu (Yazı İşleri Müdürü) Osman Nuri Ergin ortaya çıkmış ve üstlendiği bu görevi en mükemmel bir şekilde yapmıştır. Çalışmalarını *1934 İstanbul Şehri Rehberi* ile de taçlandırmıştır. Osman Nuri Ergin, adeta İstanbul sokaklarına imzasını atmıştır. (Ölçer, 2014, s. 16)

20. yüzyılın başından bugüne kadar oluşturulmuş olan harita ve şehir rehberilerinden faydalanarak İhsaniye Mahallesini oluşturan sokakların isimlerinin değişimlerini ve sürekliliklerini takip etmek için Ek 4'teki tablodan faydalanabiliriz. Bu tabloya baktığımızda İhsaniye mahallesi sokaklarının genel olarak sürekliliklerini koruduğunu söyleyebiliriz. Osman Nuri Ergin'in 1927 yılında hazırladığı Bina ve Arazi Cetvellerinden bu yana en fazla değişikliğe bugüne Dr. Sıtkı Özferendeci adıyla gelen sokak uğramıştır. Diğer sokaklardan bugünkü adı Neyzenbaşı Halil Can, Bestekar Selahattin Pınar, Hafız Ali Üsküdarlı, Yaşar Nezihi Özsoy olanlar bir kez değişiklik yaşamış; diğer sokaklar ise bir yüzyılı aşkın süredir aynı isimle anılmaktadırlar. İstanbul genelindeki sokak ismi değişikliklerine kıyasla değerlendirecek olursak İhsaniye Mahallesindeki sokakların isimlerinin nisbeten az değişime uğradığını söylemek mümkündür (Kahraman, 2019, s. 258-260).

Sokakların morfolojisine baktığımızdaysa özellikle komşusu Selimiye mahallesinin modern ızgara sistemiyle inşa edilmiş sokaklarına kıyasla İhsaniye mahallesinin sokaklarının organik bir şekilde oluşum gösterdiğini söyleyebiliriz. 20. yüzyıl boyunca mahallede sonradan açılmış sadece üç sokak vardır. Avni Paşa Sokak ve Zihni Göktay Sokak isimlerinin kaydına 1971 tarihli şehir rehberine kadar rastlamayız. Zihni Göktay Sokak -hikayesine gelecek bölümde tanık olacağımız üzere- bir çıkmaz sokakken sokağın sonundaki konak yıkılarak yol

açılmış, böylelikle bu sokak teşekkül etmiştir. Mahallede zuhur eden son sokak ise Toktaş Sokak olmuştur. Bu sokağın adına ilk defa 1998 İstanbul Şehir Rehberi'nde rastlamaktayız.

3. İHSANİYE MAHALLESİNİN SOKAKLARINDA SOSYOMEKANSAL DÖNÜŞÜMÜN PEŞİNDE BİR GEZİNTİ

Bu bölümde İhsaniye mahallesinin sokaklarında tezin yazılı mekanı içinde kurgulanmış bir gezintiye çıkarak İhsaniye mahallesini oluşturan çeşitli fiziksel, kültürel ve insani unsurların 20. yüzyıldaki seyrine tanıklık etmeye çalışacağız. Mahalleye Çiçekçi girişinden giren birinin mahallede yaptığı bir gezi kurgusu içerisinde Görsel 7'de yer verilen güzergahı izleyerek buradaki değişimin yahut sürekliliğin izini sürmeye çalışacağız.

Görsel 7. Bu bölümde İhsaniye Mahallesindeki gezinti boyunca takip edilen güzergah

İhsaniye mahallesine[4] Bağlarbaşı cihetinden toplu taşıma ile geliyorsak muhtemelen Kapıağası durağında inmişizdir ve mahallenin üst sınırında bir set gibi uzanan komşusu Karacaahamet'in içinden geçip Tıbbiye caddesine varmışızdır. Karşımızda kalan Küçük Selimiye Camii'nin (ya da halk arasındaki ismiyle Çiçekçi Camii'nin) hemen önünden yürüyerek geldiğimiz yerle Üsküdar-Kadıköy minibüslerine binip Çiçekçi'de ineceğimizi söylediğimiz takdirde geldiğimiz yer aynısıdır.

İhsaniye'deki gezintimize buradan başlıyoruz çünkü burası mahallenin girişi mahiyetindedir[5]. Burada ismini 1845 tarihli haritada gördüğümüz, oldukça uzun bir zamandır aynı isme sahip olan Harem İskele Caddesini görürürüz. Selimiye Mahallesinin sınırlarında da kalan bu cadde, İhsaniye ve Selimiye mahallelerini birbirinden ayıran bir sınır teşkil eder; sol kaldırım Selimiye tarafında, sağ kaldırım ise İhsaniye tarafında kalır.[6]

Bir akşamüstü gelseydik bu mahalleye, Harem İskele Caddesini takip ederek Karlık Bayırı'na doğru yürürdük. Bu vakitlerde güneşin mahalleye vuran aksini temaşa etmek bize yüzyıllar öncesinde burada mukim olan saray, köşk, konak ve evlerin sakinlerinin yaşadıkları hissî tecrübenin bir benzerini yaşatırdı. Ancak burada yaşayanlar için bu manzaranın varlığının anlamı ve farkındalığı bir sonraki bölümde konu edilecek. Öyleyse şimdi bu mahallenin sokaklarına girelim ve mahallenin geçmişten bugüne izini sürmek için bir uçtan diğer uca sürecek bir yolculuğa çıkalım.

3.1. Çiçekçi ve Civarı

Çiçekçi'de Tıbbiye Caddesi'nden Harem İskelesi Caddesi'ne girerken sol köşede H. 1207/M.1802-1803 tarihlerinde III. Selim tarafından som mermerden yaptırılan, arkasında su deposu bulunan Sultan III. Selim Çeşmesi bizi karşılar (Haskan, 2001, s. 1160). Çeşmenin karşı köşesinde ise Çiçekçi 1 Parkı yer alır[7]. 2020 yılında tamamlanarak hizmete açılan bu park yapılmadan önce burası Çiçekçi Namazgahı olarak adlandırılmaktaydı. Nitekim Google

[4] Şu anda idari taksimatta Salacak'ın içerisine dahil olan bu mahalle çalışmamızın araştırma nesnesini teşkil ettiği için tez boyunca bu isimle anılmaya devam edecektir.

[5] Üçüncü bölümde de üzerinde duracağımız gibi tez çalışması kapsamında yaptığımız mülakatlarda sorduğumuz ''Sizce İhsaniye mahallesinin sınırları nereden başlar'' sorusuna verilen cevapların hemen hepsinin tarifi burayı göstermektedir.

[6] Yapılan mülakatlarda muhtar: "Yani yapısal olarak anlamazsınız yolun sağ tarafı İhsaniye sol tarafı Selimiye diye ama biz caddede kaldırımdan yürürken bilebiliriz İhsaniye'den yürüyoruz, Selimiye'den diye.. Köşem'den sola geçtiğinizde Selimiye'dir." diyerek bu durumu ifade etmektedir.

[7] Parkın isminde yer alan 1 numarası, Toktaş Sokakta yer alan ve daha önce yapılmış olan Çiçekçi Parkı'ndan ayırt etmek için olsa gerektir.

Maps uygulamasındaki haritada hala bu şekilde yer almaktadır. Yaptığımız mülakatların hemen hepsinde mahallenin sorunlarından biri olarak park ve yeşil alan eksikliğinin de zikredilmiş olduğunu dikkate alırsak bu tasarrufun mahallelinin talep ve ihtiyaçlarına –en azından- ters düşmediği söylenebilir. Öte yandan bu tasarrufun mevcut konumun tarihî karakteriyle ne kadar uyumlu olduğu tartışmaya açıktır.

Görsel 8. A. Süheyl Ünver'in çizimiyle Çiçekçi Kahvesi (Kaynak: Ünver, 1996)

Şimdi yeşil alan ve çocuk parkı olan bu yer yüzyıl başından itibaren pek çok farklı yapıya ev sahipliği yapmıştır. Bunlar arasında -kolektif hafızadaki kalıcılığı dikkate alındığında- en önemlisi yüzyıl başında bu konumda bulunan yapı olan ve Görsel 8'de resmedilen Çiçekçi Kahvehanesi'dir. Kahvehanenin kuruluş tarihine dair kesin bir bilgi mevcut olmamakla beraber –İhsaniye mahallesine yürüme mesafesindeki önemli kültür-sanat merkezlerinden biri olan Halk Caddesi üzerindeki Şehir Tiyatroları binasına da ismini veren- Musahipzade Celal Bey, kendisiyle yapılan bir röportajda kahvehanenin tarihini hicri 1181 (M. 1767-68) yılına dayandırır (1934, s. 7). Bu tarihin aynı yerde bulunan Ayşe Hatun Namazgahı'nın yapılış tarihine denk düşmesi bu ikisinin aynı zamanda yapıldığına dair bir bilginin mevcudiyetine işaret eder. Nitekim Haskan (2001) da Çiçekçi Kahvesi'nin ne zaman yapıldığının belli olmadığını söyledikten sonra büyük ihtimalle Ayşe Hatun Namazgahı ile beraber veya ondan bir müddet önce yapıldığını tahmin etmektedir (s. 1463). Ayrıca bu

mevkinin Üsküdar'dan Anadolu istikametine doğru yola çıkan orduların, kervanların, sürre alaylarının başlangıç noktasında yer almasının buralarda yolcuların ihtiyaçlarını gidermeleri için namazgah, kahvehane gibi dinlenme duraklarının inşa edilmesine sebep olduğu söylenmiştir (Turgut, 2007, s. 71). Bulunduğumuz yerdeki Ayşe Hatun Namazgahı ve Çiçekçi Kahvesi'nin de tarihî olarak benzer bir işlev görmüş olabileceğini düşünmek makuldür. Öte yandan Koçu (1958) kahvehanenin yapılış tarihine dair kesin bir bilgi vermemekle beraber adına 18. yüzyıl metinlerinde rastlandığını belirtmekte, hatta -herhangi bir kaynak belirtmeden- "şehirde tebdili kıyafetle sık sık dolaşan ve kendisini Topkapulu Osman Ağa diye tanıtarak halkın derdlerini dinleyen Üçüncü Sultan Osman (Padişahlığı 1754-1757) Üsküdara geçdiği zamanlar hemen dâima bu kahvehâneye uğrardı" diye yazmaktadır (s. 3960).

Musahipzade Celal, yukarıda bahsettiğimiz, kahvehanenin kapanmasından dört sene önce verdiği röportada Çiçekçi Kahvehanesi'nin hayatındaki yerinden şu şekilde bahsetmektedir:

> İstanbul'a pek nadir inerim. Kalabalıktan rahatsız olurum. Hemen buraya, Karacaahmed'in servilerine bakan eski evime döner, odama kapanırım. (…) Bütün zevkim gene Karacaahmed'in tam karşısındaki meşhur tarihi 'Çiçekçi Kahvesi'ne gidip ahbaplarla çan çan etmektir. Efendim bu kahve çok eskidir. 1181 tarihinde inşa edilmiş. Vaktile burası İstanbul'un zariflerinin toplandığı bir yer imiş. İşe bütün safahatim, gezmem, tozmam bu Çiçekçi Kahvesine kadar uzanmaktır. (1934, s. 7)

Musahipzade'nin kahvehanenin kapanmasından üç-dört sene önceki bu tanıklığı Çiçekçi Kahvehanesi'nin uzun yıllardır devam edegelen bir özelliğine "Vaktile burası İstanbul'un zariflerinin toplandığı bir yer imiş" cümlesiyle işaret etmektedir. Nitekim Burhan Felek (1987) de aynı kahvehaneden 20. yüzyılın ilk çeyreğinde "Üsküdar semtinin en meşhur kahvelerinden, âdeta sosyal bir kulüp vasfında bir yer" olarak bahsetmektedir (s. 48). Mahallenin toplantı yeri olan bu kahve, "mahallenin kuzeydoğu ucunda olmasına rağmen, sakinlerinin içtimai yoğunluğu orayı mihrak yapmıştı" (s. 16). Döneminin ilim, irfan ve sanat erbabının bir araya gelerek nitelikli sohbetler yürüttükleri bir mekan olarak hatırlanan Çiçekçi Kahvehanesi daha çok bu vasfıyla anılmaktadır. Salah Birsel'in (1983) tasviri kahvehanenin bu yönünü öne çıkarmaktadır:

> Doğrusunda, Çiçekçi kahvesi de bir edebiyat kahvesidir. Buraya Üsküdarlı Safi ile süt kardeşi Üsküdarlı Talat gibi ozanlar çok gelir. Karşı yakadaki tanıdık yazarlar da sözleşerek burada toplanır. Kimi zaman Muallim Naci, Şeyh Vasfi de bu toplantılara katılır. Hattat Hakkı Bey'in babası Hattat İlmi Efendi, Tophane Müşiriyeti görevlilerinden Salih Saim, Tanburi Ahmet, Esvapçıbaşı Behçet, ebruda karanfil, sünmbül, lale, hercai menekşe, fulya ve gelincik resimleri yaparak kendinden önce gelenleri mat eden hattat Necmettin Efendi, ilkin Zekai Dede'den, sonra Bolahenk Nuri Bey'den musiki öğrenen şair Hüseyin Haşim, Farsça öğretmeni Hicri Efendi de bu toplantılardan eksik olmaz. Bir ara Mehmed Akif'in de dadandığı bu kahveye Hersekli Arif Hikmet de Üsküdar'da oturduğu yıllar çok gelir. 1918 yılında bir gün Süheyl Ünver ile Hoca Ali Rıza resim yapmak için dolaşırken de burada oturmuşlardır. Ama Hoca Ali Rıza ozanların toplantılarına da katılır. (s. 61)

Çiçekçi Kahvehanesi'nin bu yönü onu özel kılan tarafı olsa da burası aynı zamanda bir mahalle kahvehanesidir. İhsaniyeli erkeklerin akşam vakitlerinde mahallenin iki camisi dışında bir araya geldikleri en önemli mekan olan bu kahvehanenin fiziksel yapısını, oturma düzenini ve müdavimlerini Felek (1987) şu şekilde tasvir etmektedir:

> Kahve iki kısımdı. Biri 80-90 santim yüksek olan iç kısım. Burası çepeçevre peykelerle çevrilmiş, ortada da bir iki sandalye ve masa bulunan, yüksek mahfeldi. Burada, mahallenin "muteberânı" (itibarlı kişileri) otururdu. Alt kısma da gene mahallenin esnafı gelirdi. Bunlar, üst kısımda konuşulanları ibretle dinlerlerdi. Yüksek kısma oturanlar arasında, Hattat ve Tuğrakeş Hakkı Bey'in babası meşhur Hattat İlmî Efendi vardı… Bu zatın Âli Paşa'ya kütüphanecilik ettiği söylenirdi. İlmî Efendi ne zaman kahveye gelirse, mutlaka baş köşe onundu. Sonra, babam Mahmut Ziya Bey, Hattat Hakkı Bey, Şair Talât Bey, Halil Paşa, Hastalar Ağası Hacı Raşit Bey, Damadı Selahattin Bey, Esvapçıbaşı Ahmet Bey'in oğlu Behçet Bey, Temyiz Azası İzzet Bey, Adliye Evrak Müdürü Memduh Bey, İmam Tahsin Efendi, Muhtar Ethem Efendi, sesi kısık Şadiye Hanım'ın oğulları Bab-ı Seraskerî Hulefâsından Ziya Bey, Belediyeden Sami Bey… Hatırladıklarım bunlardı… Ve ben bunları çocukluğumdan beri tanımıştım. Bu kahvede herkes yerini bilirdi. (…)
>
> Geçmiş zaman ama, bütün bu zevat, memleketin münevver sınıfını oluştururdu. Ve o devirde, fakir, zengin, alim, cahil, haddini bilmekle beraber, birbirleriyle münasebette bulunuyorlar, bir çatı altında rahatça toplanabilirlerdi… (s. 48-49)

Koçu'nun (1958) Üsküdarlı halk şairi Vasıf Hiç'ten aktardığı ifadeler de Felek'in çizdiği bu tabloyu tamamlamaktadır:

> Bu kahvehânenin hemen bütün müşterileri; müdâvimleri, üdebâ, zürefâ, ilim ve sanat, mârifet ve erbâbı idi, nice beyler, paşalar, olgun dolgun kalem efendileri bu kahvehâneye çıkarlardı,

> içlerinde mütekaaidin hattâ gecelik entârileri üstüne bir ceket, sako, palto alıp gelirlerdi. Dedikodu yapılmaz, edibâne, hakimâne, rindâne sohbet ve muhabbetle vakit geçirilirdi. Bazan Cemil Bey Pehlivan ve Esvabcıbaşının Alâeddin Bey gibi azılı kabadayılar da gelirdi, fakat edebleriyle otururlar, oranın vekarlı havasını asla bozmazlardı. (s. 3962)

Her ne kadar Felek "meşrutiyet gelip de memlekette ittihatçılık cereyanları başlayınca, bu kahvelerin ve bu sohbetlerin tadı kaçtı"ğını söylese de Meşrutiyet sonrası dönemde de önemli isimler kahvehanenin eşiğini aşındırmaya, orada sohbetlere koyulmaya devam etmektedirler. Mahir İz'in tanıklıklarından Mehmed Akif'in de Mısır'a gitmeden önce Selimiye'de oturduğu dönemlerde Çiçekçi Kahvesi'ne devam ettiğini, orada başka şair ve sanatkarlarla yârenlik ettiğini öğreniyoruz:

> Âkif, Mısır'a gitmeden önce bilmediğimiz bir sebeple Üsküdar Selimiye'ye bir eve taşınmıştır. (...) Âkif'in Selimiye'de otururken bir âlim ve şâirler kahvesi olan Çiçekçi Kahvesi'ne devam ettiğini Mahir İz Bey'in hatıralarından öğreniyoruz. A. Süheyl Ünver'in tarifine göre, Pertev Paşa Camii'ne gelirken, İhsaniye'de Namazgâh'a sapan yolun başında ve Selim-i Salis tuğralı çeşmenin karşısında, tek katlı ve kırmızıya boyalı bir bina olan Çiçekçi Kahvesi, o tarihte Üsküdarlı Tal'at gibi şâirlerin, Hoca Ali Rıza gibi ressamların ve musikişinasların devam ettiği, yaz günleri daha çok bahçesinde oturulan şirin bir kahvedir. Mahir İz, ziyaretine gittiği bir gün Âkif'in kendisini bu kahveye götürdüğünü, orada Üsküdar'ın meşhur şâirlerinden eski Bahriye müsteşarı Tal'at Bey'le karşılaştıklarını, nefis bir edebî sohbetin ardından birlikte Karacaahmet'e gittiklerini, Tal'at Bey'in orada kendilerine Nedim'in mezarını gösterdiğini anlatır. (Ayvazoğlu, 2007, s. 632-633)

Çiçekçi Kahvehanesi'nin aynı zamanda Üsküdarlı halk şairlerinin de devam ettiği ve içinde aşık fasılları düzenlenen bir kahve olduğu anlaşılmaktadır. Bu konuda çok fazla bilgi olmasa da Yakıcı (2009), "Üsküdar aşık kahvelerinin, türkü mekan ve ortamlarının XIX. yüzyılda görülen en önemli kaynak kişisi" olarak tavsif ettiği Âşık Gedâî'nin aynı zamanda Çiçekçi Kahvesi'nde aşık fasıllarını başlatan kişi olduğunu söylemektedir (s. 408). Koçu da (1958) Çiçekçi Kahvehânesi maddesinde kahvenin müdavimlerinden olduğu anlaşılan Merdivenköylü Tevfik Karkan'ın kahvede çıraklık yapan Haddehâneli Cemil için söylediği manilere yer vermektedir (s. 3961-3962).

Osmanlı döneminden Cumhuriyet'e intikal ederek varlığını sürdüren kahvenin son işletmecisi olan Hacı Ahmet de bu geçiş sürecine de şahitlik edecek şekilde uzun süre kahveyi işletmiş ve 1938'de de bu işi bırakmıştır. Hacı Ahmet'ten sonra da kahveyi kimse

devralmamış ve Çiçekçi Kahvehanesi tarihe karışmıştır. Felek'in de hatıralarında ismen andığı Hacı Ahmet hakkında bir ölçüde ayrıntılı bir bilgiye Turgut'un Hacı Ahmet'in gelini Güzin Pektaş ile yaptığı mülakat sayesinde ulaşıyoruz (2007, s. 80). Pektaş'ın aktardığı bilgilere göre Hacı Ahmet (Pektaş) kahveyi 1898-1900'lü yıllarda devralmış ve 40 yıl boyunca işletmiştir. Büyük oğlunun mühendislik mektebini bitirdikten sonra "Baba artık yaşlandın, kahvehaneyi bırak, evinde otur, ben yardımcı olacağım eve" demesi üzerine kahvehaneyi kapatan Hacı Ahmet'in oldukça titiz bir insan olduğu anlaşılıyor (s. 86). Ailesine aktardığına göre kahvehanede herkesin fincanı ayrıymış, kimsenin fincanıyla kimseye kahve vermezmiş. Hacı Ahmet'in kahveciliği yanında iki uğraşı daha dikkati çekiyor. Bunlardan birincisi ikinci bir meslek de diyebileceğimiz berberlik. Felek (1987), Hacı Ahmet'in iki meslek sahibi oluşunu şöyle anlatır:

> Ahmet, hem kahveci, hem berberdi. Kapıdan içeri girince, solunda bir ayna ve bir de berber koltuğu vardı. Tavana yakın bir yerde pirinç gerdan leğenleri asılı idi. Taa delikanlılığıma kadar, saçımı hep Hacı Ahmet kesmiştir. Berber koltuğunun yanında da kahve ocağı vardı. (s. 48)

Güzin Pektaş da kayınpederinin berberliğinin yanında bir uğraşından daha bahseder: çiçek yetiştiriciliği. Hacı Ahmet kahvehane kapandıktan sonra evde otururken evlerinin bahçesinde zevk için çiçek yetiştirirmiş. Çiçek yetiştiriciliğinin Çiçekçi Kahvehanesi ve Çiçekçi semtiyle -semte ismini de veren- yakın bir ilişkisi olduğunu dikkate aldığımızda bu çok da şaşırtıcı bir durum olmasa gerek. Nitekim kahvehanenin bir önceki işletmecisi olan ve Hacı Ahmet'e de kahveyi işletmesi için kiralayan Aziz Efendi de kahvehanenin arka tarafında çiçek yetiştirdiği için "Çiçekçi Aziz" namıyla anılmıştır (Turgut, 2007, s. 77). Haskan (2001) kahvenin sol tarafında 1965 tarihine kadar mevcudiyetini koruyan Çiçekçi Bahçeleri'nin bulunduğunu, muhitin de bu yüzden Çiçekçi adı ile maruf olduğunu söylemekte; buna ilaveten Çiçekçi Kahvesi'nin bulunduğu arazinin eskiden Üsküdar Sarayı'nın bahçesi içinde olduğunu ifade ederek "belki de, saray bahçesinin çiçekleri burada yetiştirilmekte idi" demektedir (s. 1463). Mahallenin eski muhtarlarından Emel Naksoy da "kahvehanenin yanındaki namazgâh kısmının geçmişte çiçek tarlası olduğunu aktarmaktadır" (Turgut, 2007, s. 77). Çiçekçi'de çiçek yetiştirilen tek yer de burası değildir. Felek (1974) ayrıca "kahvenin hemen ensesine düşen bir de çiçek bahçesi olan ve çiçekçilikle para kazanan Esvapçıbaşızade Behçet Bey"den

bahseder (s. 212). Behçet Bey'in babası ve aynı zamanda II. Abdulhamid'in terzisi olan Esvapçızade Ahmed Bey'in de kahvehaneye bitişik konağının arka bahçesinde zevk için çiçek yetiştirdiği bilinmektedir (Turgut, 2007, s. 77). Turgut'un Güzin Pektaş'tan aktardığına göre Esvapçızade Ahmed Bey'in zaman içinde yıkılan ve yalnız arsası kalan konağının yerini Pektaş'ın Haydarpaşa Numune Hastanesi'nde bahçe uzmanlığı yapan babası Mahmut Bey varislerinden satın almıştır. Uzun yıllar boyunca fidanlık olarak kullanılan arsada 1965 yılına kadar bahçe dizaynı için fidan ve çiçek yetiştirilmeye devam etmiştir (2007, s. 77)[8]. Öyle anlaşılıyor ki semte ismini veren bu çiçek yetiştiriciliği faaliyeti 1965 tarihinden sonra yavaş yavaş ortadan kalkmış, günümüze kadar varlığını devam ettirememiştir.

Çiçekçi Kahvehanesi'nin 1938'de kapanmasının ardından binasının bir süre mesken olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ünver 1962 yılında yayınlanan makalesinde o tarihte yapının kiralık ev gibi kullanıldığını aktarmaktadır (s. 65). Güzin Pektaş ise yapının "sahibi Sami Efendi tarafından mesken olarak kullanılıyor" olduğunu hatırlamakla beraber bunun ne zaman olduğuna dair bir tarih vermemektedir (Turgut, 2007, s. 77). Daha sonrasında -tarihi net olmamakla beraber- yapının yıkıldığı anlaşılmaktadır, zira günümüze ulaşmamıştır. Mülakat yaptığımız N. Y.'nin aktardığına göre sonraki tarihlerde kahvehanenin bulunduğu yer -tarihleri kesin belirlenememiş olmakla birlikte- çay bahçesi, oto yıkama yeri ve muhtarlık binası gibi farklı amaçlarla kullanılmıştır. N. Y., Emel Naskoy'un muhtarlığı zamanında 11-12 sene ihtiyar heyeti azası olarak buradaki muhtarlık binasına gidip geldiğini aktarmaktadır.

Kahvehanenin 1938'de kapanmasından sonra bu kolektif tecrübeye mihmandarlık yapan yapının ve yerin fiziksel dönüşümü bugün söz konusu kolektif tecrübeye dair herhangi bir iz taşımıyor olsa da kahvehanenin kendisinin öyle veya böyle kolektif hafızada varlığını sürdürdüğü yaptığımız mülakatlarda ortaya çıkmaktadır. Halihazırda bir zamanlar Çiçekçi Kahvehanesi'nin ve Ayşe Hatun Namazgahı'nın bulunduğu fiziksel yerde mekanın bu tarihî önemini hatırlatan ya da gösteren namazgah taşından ve bu taştaki yazıların transkripsiyonunu içeren belediyenin koyduğu bir tabeladan başka bir ibare bulunmamaktadır. Burası herhangi bir mahallenin herhangi bir parkı görümündedir. Burasının önemi ve korunması için yapılması

[8] Pektaş'ın zikrettiği bu 1965 tarihi, Haskan'ın Çiçekçi Bahçeleri'nin 1965 yılına kadar mevcudiyetini koruduğuna dair verdiği bilgiyle örtüştüğüne göre Haskan'ın bahsettiği Çiçekçi Bahçeleri'nin bu fidanlık olması muhtemeldir (2001, c. 3, 1463).

gerekenler akademik çalışmalara konu edilmekteyse de idari merci tarafından bunlara dair henüz bir insiyatif alınmadığı görülmektedir (Ünsev, 2019).

Bu mevki ziyaret edildiğinde görülebilecek diğer bir önemli yapı ise 1181 (1767-1768) tarihli Ayşe Hatun Namazgahı'dır. Namazgah taşında ''Sâhibetü'l- hayrât/merhûme veliyyetü/Aişe Hanım rûh-ı /şerîfi mukaddes ola âmîn", ön yüzünde üstte, 1181 (1767) tarihi ve bunun altında ise "Küllemâ dehale aleyhâ Zekerriye'l-mihrâb" ayeti yazılıdır. Hem namazgah taşının mezar taşına benzemesi hem de daha önceden iki yanında iki kabir taşından sökülerek konulan büyük molla sarıklarının olması sebebiyle birçokları tarafından burası mezar sanılmaktadır. Namazgah kayınbiraderi Silahşör Ahmed Bey tarafından yengesi Ayşe Hatun adına yaptırılmıştır (Haskan, 2001, s. 998-999).

Bu konumda bir de 1318 (1900) tarihli mermer bileziğinde "Sâhibü'l-Hayrât Nuri Bey'le/Meymenet Hanım'ın ruhları içün" yazan bir kuyu vardır. Haskan (2001) bu alanda III. Selim Çeşmesi'nin sağ tarafında mermer bilezikli bir kuyu olduğunu ve bir apartman inşası sırasında bu bileziğin alınarak burada Çiçekçi Kahvesi yerine yaptırılan bir apartmanın duvarına dayandığını söylemektedir (s. 999). Muhtemelen Haskan'ın kitabesiz bir de çeşme vardı diyerek işaret ettiği çeşme Konyalı'nın (2021) "son zamanlarda yıktırılmaya başlanan Çiçekçi Kahvesi'nin ve Tunusbağı Nur Mezarlığı'nın bitişiğinde" olarak yerini tarif ettiği ve hakkında aşağıdaki bilgileri verdiği Nur Çeşmesi'dir:

> Sultan III. Selim tarafından muntazam kesme taşla ve Horasanlı harçla yaptırılmıştır. Solunda geniş bir deposu daha vardır. Bu depo, karşısında apartmanlar yaptıran Halil Toktaş tarafından yıktırılmıştır. Çeşmenin önünde bir de kuyu vardı. Bu kuyudan çekilen su ile depo doldurulur ve "Abkeş" denilen su çekiciler tarafından Tunusbağı ve karşısında Kuşbağı denilen 8 numaralı parseldeki kabristan servileri sulanırdı. Kuyunun çok güzel mermer bileziği buraya atılmış vaziyettedir. Bu kuyu Nûr-ı Osmâniye Camii'nin ve sitesinin kurucusu olan Sultan Osman tarafından yaptırılmış, kabristan yeri de onun tarafından vakfedilmişti. (…) Buradaki mezarlığın ortasında asfalta açılan kapıya da "Nur Kapısı" denilirdi. Bu çeşmenin kurtarılması lazımdır. (c. 2, s. 68)

Halihazırda burayı ziyaret eden birisi deponun bina ile birlikte olduğunu ve duvarındaki tarihi eser kalıntılarını görecektir.

Harem İskele Caddesi'nin sağ tarafındaki kaldırımdan aşağıya doğru ilerlerken ilk sağda Toktaş Sokak karşımıza çıkar. Bu sokak Pervititch haritasında görülmez. Kayıtlardaki

ilk ismi tespit edebildiğimiz kadarıyla 1998 tarihli İstanbul Şehir Rehberindedir. Nisbeten kısa olan sokak boyunca sol tarafta sıralı şekilde apartmanlar ve aralarında yer alan Çiçekçi Parkı, sağ tarafta ise sokak boyunca uzanan mezarlık yer almaktadır. Park yeşil alan ve oturma banklarından ibaret olup çocuk oyun alanı bulunmamaktadır. Toktaş Sokakla ilgili fazla bilgi olmamakla beraber bu sokağın zamanında yukarıda da bahsettiğimiz Esvapçıbaşı Ahmed Bey'in konağının arazisi içerisinde kaldığı anlaşılmaktadır (Turgut, 2007, s. 74-75). Bu sokağa girmeyip Harem İskele Caddesi'nden aşağıya doğru devam ederken bir sonraki sağda İhsaniye Mahallesi'nin ana sokaklarından biri olan Dr. Sıtkı Özferendeci Sokak bizi beklemektedir.

3.2. Dr. Sıtkı Özferendeci Sokak

Toktaş Sokağı'nı geçip ilk sağa döndüğümüzde Dr. Sıtkı Özferendeci Sokağı'na varmış oluruz. Kayıtlardaki ilk ismi Sultaniye olan sokağın adı 1934 Belediye Şehir Rehberinde Çatmacılar olarak geçmektedir. Daha sonra bir isim değişikliği daha yaşayan sokak 1989 tarihli Şehir Rehberinden itibaren Dr. Sıtkı Özferendeci olarak adlandırılmaktadır. Bu sokağın kuruluşundan beri İhsaniye mahallesinin ana sokaklarından biri olduğu Felek'in (1987) satırlarına da şu şekilde yansımıştır:

> Yıl 1900-1920 arası… İhsaniye mahallesindeyiz… Çünkü orada doğdum. Mahalle, sahile paralel üç sokak üzerine kurulmuştu… En üstte, Sultaniye sokağı, ortada Aziziye[9] sokağı, sonra da alt sokak. Aralarında, ufak tefek kestirme sokaklar da vardı. (s. 16)

Sokağın ilk isminin nereden geldiği kesin olmamakla beraber Sultan III. Osman'ın ihsanıyla kurulan bir mahallenin ana sokağı olmasından ve yine bu sokakta Sultan III. Osman tarafından inşa ettirilen İhsaniye Camii'nin bulunmasından kaynaklandığı tahmini yürütülebilirse bile Haskan (2021) sokağın adının sokağın başında yer alan Üsküdar Sultanîsi'nden geldiğini söylemektedir:

[9] Felek burada mahallenin üzerine kurulduğu sokakları zikrederken ortadaki sokağın ismini Aziziye olarak hatırlasa da burada bir yanlışlık yapmış olabileceği kanaatindeyiz. Zira Aziziye ismi kayıtlarda sadece Nan-ı Aziz sokağının 1913-1914 Alman Mavileri Haritaları'ndaki ismi olarak yer almaktadır. Nan-ı Aziz sokağının ise konumu itibariyle mahallenin üzerine kurulduğu sokaklardan biri olarak zikredilmesi pek mümkün gözükmemektedir. Burada bizim tahminimiz Felek'in İhsaniye Orta Sokak yerine sehven Aziziye Sokağını zikretmiş olduğudur.

> Okul Sultanî olduktan sonra, bugünkü Dr. Sıtkı Özferendeci Sokağı'na Sultaniye Caddesi adı verilmişti. Bu cadde, eskiden Üsküdar'ın en işlek ana yollarından biri idi. Surre Alayı ile Muharrem Alayları bu caddeden geçerdi. (s. 936-937)

Çatmacılar adının ise bir dönem meşhur olan Üsküdar çatmalarından geldiği anlaşılmaktadır. Çatma, ipek ve keten ipliklerle dokunan, "ağır ve altınlı, kabartmalı, desenli, kadifenin özel bir çeşidi olan" bir kumaş türüdür (Masaracı, 2008, s. 699). 18. yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı sarayının dokumacılığı tekrar canlandırmak amacıyla aldığı önlemlerin bir sonucu olarak Üsküdar'da dokumacılık canlanmıştır. 1758 yılında Ayazma Camii yanında kırk adet çatma atölyesi ve loncasının kurulmasıyla başlayan süreç, 1804'te Selimiye Camii külliyesi içinde yüzden fazla kumaş tezgahının yer aldığı bir çarşının kurulmasıyla zirveye ulaşmıştır (Masaracı, 2008, s. 696). 19. yüzyılın son dönemine kadar etkin bir şekilde üretime devam ettiği anlaşılan bu tezgahlar Üsküdar çatması olarak bilinen kumaşların yanında buraya has olan ve Selimiye adıyla anılan kumaşları da üretmekteydi. Haskan (2021) çatma tezgahlarının 1890'lı yıllarda bile mevcut olduğunu, ünlü musikişinas Behlül Efendi'nin babası Rıfat Efendi'nin burada bir tezgahı olduğunu söylemektedir (s. 328). Ancak Çatmacılar isminin 1930'lu tarihlerde sokağa verildiğini düşündüğümüzde bir şekilde bu tarihlere kadar devam eden bir varlığı olduğu düşünülebilir. Nitekim Masaracı (2008) Konyalı'ya da atıf yaparak şöyle demektedir:

> İbrahim Hakkı Konyalı, 1930 civarında Harem iskelesi çevresinde ipekli kumaşlar ve çatmalar dokunan hanlar bulunduğunu belirtse de III.Selim'in Selimiye'de kurmayı hedeflediği güçlü tekstil sanayinden ve bir zamanların dokumacı hanlarından günümüze yalnız Harem iskelesi yakınlarındaki "Bükücüler Hanı Sokağı" adı ulaşmıştır. (s. 698)

Çatmacılar adının neden Selimiye'deki tezgahların olduğu bölgede bir sokağa değil de İhsaniye mahallesinin ana sokaklarının birine verildiğinin kesin bir cevabını bulmak zor gözükmektedir. Sokağa bu ismin verilmesi bu civarda çatmacılık işiyle meşgul olanların ikamet etmiş oldukları ihtimalini düşündürse de literatürde veya yaptığımız mülakatlarda buna dair kayıt veya tanıklıklara ulaşamadık.

Sokağın son ve güncel ismi ise kendisi de bu sokakta oturan, muayenehanesi Doğancılar'da bulunan ve mahalleli tarafından çok sevilen ve itibar gören Dr. Sıtkı

Özferendeci'nin vefatı üzerine, onun anısını yaşatmak amacıyla verilmiştir (Bilgili, 2013, s. 320). Mülakat yaptığımız görüşmecilerin önemli bir kısmı bu sokak ismi değişikliğinden memnuniyet duymakta, böyle önemli ve sevilen bir doktorun adının mahallelerinde bir sokağa verilmesini desteklemektedir. Sadece bir görüşmeci –doktoru çok sevdiğini belirtmekle beraber- bu sokak ismi değişikliklerinden duyduğu rahatsızlığı şu şekilde dile getirmektedir:

> Mesela şöyle diyeyim: siz şu sokağa ne diye geldiniz (dükkanının önündeki sokağı gösteriyor), Dr. Sıtkı Özferendeci sokak diye geldiniz değil mi? Burası Çatmacılar sokaktı. Mesela sizin yurtta kaldığınız sokak Çit sokaktı. Bir altı İhsaniye alt sokaktı. Bu kadar sokakların isminin değişmesi bana tuhaf geliyor. Şimdi bir isim değiştiriyorsunuz, birisi geliyor canı istiyor isim değiştiriyor. Benim kültürüme olan saygımı yok ediyorsunuz. Ben bunlardan çok fazla şikayetçiyim. Benim mazimi yok ediyorsunuz ya, benim mazim yok olmuş oluyor, ben mazimi istiyorum. He tabi gençlere belki iyi gelebilir. Hayır bakın Dr. Sıtkı'yı da tanırım. O da çok yararlı bir insan, çocuk doktoruydu. İsminin konulmasından kesinlikle rahatsız değilim ama öteki tarihi nitelikte bir ismi neden yok ediyorsunuz. Açın Burhan Felek'in kitabında burası Çatmacılar sokak diye geçer. (H.D., kişisel görüşme, 10 Kasım 2023)

Dr. Sıtkı Murat Özferendeci'nin mesleğinde iyi bir çocuk doktoru olduğu, ayrıca özverili ve fedakar bir doktor olarak durumu olmayan hastalarından ücret almayarak onlara yardımcı olduğu ve bu özellikleriyle halk arasında çok sevilen bir doktor haline geldiği anlaşılmaktadır. Ahmed Yüksel Özemre "Üsküdar Sehâveti" başlıklı bir yazısında Dr. Sıtkı Özferendeci'yi şöyle anlatmaktadır:

> Gençliğimde Üsküdar'ın pek sevgili, genç bir çocuk hekimi vardı. Nisbeten genç sayılacak bir yaşta vefât eden merhûm Dr. Murat Sıtkı Özferendeci yalnızca hâzik bir hekim değil; fakat aynı zamanda Dr. Amon Efendi ile Dr. Sıbgatullah Bey'in tabiplik zihniyetinin aynısına sahip hamiyyetli bir zâttı da. Çantasında dâimâ tavuk taşıdığı ve fakir hasta çocuklara yazdığı reçetesinin bedelinden başka bir de tavuk bıraktığı için Tavuklu Doktor diye anılırdı. (2002)

Görüşme yaptığımız isimlerden N. E. iki çocuğunu da Dr. Sıtkı Özferendeci'ye götürdüğünü söyleyerek kendisiyle ilgili anılarını uzunca anlatmıştır. Bu sırada oldukça duygulanan N. E., Dr. Sıtkı Özferendeci'yi çok iyi bir doktor ve çok iyi bir insan olarak hatırlamaktadır:

> Sıtkı Bey harika bir doktordu. Harika bir doktordu. Çok... Yani o üst sokağa ismini verdiler ya, helal olsun. Çok... Ben çocuklarımı 7-8 yaşına kadar götürdüm ona. Çok harika bir doktor, öyle bir doktor... Yani... İyi bir doktordu, Allah rahmet eylesin. (…)
>
> Çok üzüldüydük ve boylu poslu, iri yarı, enine boyuna. Nasıl yani, belki 1.80'in üstünde, 1.80 rahat vardı. Yani o kadar, öyle bir doktor... Öleceği yani, kanser miydi? Kötü hastalıktı galiba, bilemiyorum. Kalp krizi miydi, neydi? Yani o zamanlar duyduk öldüğünü ama ne kadar üzüldük anlatamam. Onu zaten bütün muhit tanıyordu. Bütün muhit. Öyle doktorlar orada nurlarda yatsın inşallah. Hakikaten çok iyi bir doktordu. Çok iyi, çok iyi tanıyorum. Her ay götürüyorduk çocukları, her ay. (…)
>
> Orada o cennettedir yani. Çok çok iyi tanıyorum ve o çocuğa da ücret almayışı… Bakardı, normal zamanda gitmeyen bir hastalar olduğu zaman da bilmiyor. Hani durumuna bakardı böyle anlardı yani. Öyle diyordu herkes. Anlayıp ücret almadığı oluyormuş. O meccani baktığı günün haricinde de. (N. E., kişisel görüşme, 27 Aralık 2023)

20. yüzyılın başındaki Sultaniye Sokağına baktığımızda sokakta bulunan yapıların; 44 ev, 4 dükkan veya mağaza, 1 ahır ve 13 arsayla yekûnunun 62 olduğunu görürüz. Sokaktaki 49 yapının 40 tanesi ahşapken 5 tanesi yarı kâgir, 4 tanesi de tam kâgir yapılardan oluşmaktadır. Sokaktaki yapılardan 8'i üç katlı, 29'u iki katlı, 11'i tek katlı binalardan oluşurken 1 tane de katsız yapı bulunmaktadır. (Ölçer, 2015, s. 704-705). Bugün İhsaniye Camii, birkaç dükkan ve aşağıda bahsedeceğimiz istisnai evler dışında sağlı sollu bitişik nizam halinde uzanan apartmanların hakim olduğu Dr. Sıtkı Özferendeci Sokağı'ndaki yapıların büyük çoğunluğu ise dört katlı binalardan oluşmaktadır.

Harem İskelesi Sokağı'ndan Dr. Sıtkı Özferendeci Sokağı'na dönerken hemen köşede (bugünkü marketin ya da fırının bulunduğu yerde) bir zamanlar mahallenin tanınmış kişilerinden Ziya Bey ve ailesinin yaşadığı konağın yer aldığını biliyoruz. Turgut (2007), Pektaş'tan bu konak ve aileyle ilgili şu bilgileri aktarmaktadır:

> Mahallenin maruf kimselerinden Ziya Bey ve ailesi ise Çatmacılar/Dr. Sıtkı Özferendeci Sokağı ile Harem İskele Caddesi'nin kesiştiği köşedeki konakta yaşıyorlardı. Rıza Bey konağın tek çocuğuydu. Ziya Bey'in kardeşinin eşi ve çocukları da aynı konakta yaşamışlardır. Rıza Bey'in eşi Semiha Abla, Dame De Sion mezunuydu. Arada bir konaktan piyano ve keman sesleri yükselir; Rıza Ağabey ve kuzeni Nezahat Abla çok güzel piyano ve keman çalarlardı. Alman Koleji'ne devam eden Rıza Ağabey, eğitiminin yanı sıra piyano ve keman dersleri de alıyordu. Sonradan Sultanahmet Yüksek Ticaret Okulu'nda profesör olmuştur. Rıza (Akbora) Bey gerçek bir İstanbul Efendisi'ydi. (s. 75-76)

Zikrettiğimiz bütün bu bilgilerin ardından sokağı adımlamaya başlayabiliriz tam da

böyle bir yürüyüşe başlarken, mahallenin geçmişinden bir hatıra olarak varlığını ve işlevselliğini devam ettiren "fötr şapka görünümlü emaye sokak lamba"larının aydınlattığı sokakların yayalarının tecrübesi bugün nasıl diye merak edilebilir (Utkan, 2008, s. 27). Arabaların iki ya da tek taraflı park halinde olduğu bir sokak yürümeye ne kadar müsaitse mahallenin sokaklarında yaya tecrübesi de o denli kolaydır. Misal, çok defa Dr. Sıtkı Özferendeci sokakta karşılaştığınız mahalleliyle konuşurken bir arabanın geçişine müsaade etmek için sohbetiniz bölündüğüne yahut iki arabanın karşılaşıp birbirinin geçişinine imkan sağlamak için yaptığı manevralara şahit olmuşsunuzdur. Otopark sorunu konuştuğumuz mahallelinin hemen hepsinin ifade ettiği çözülmeyi bekleyen en temel sorun olarak mahallenin gündeminde durmaktadır. Kaldırımların küçük, dar olması ve park halindeki arabaların varlığı iki kişinin yan yana yürüyebilmesini zorlaştırmaktadır. Otopark alanlarının sınırlılığı genç nüfusun da burayı tercih etmesini engelleyen bir sebep olarak da dile getirilmiştir.

Sokağı adımlamaya başladığımızda, Haskan'ın yazdığına göre, biraz ileride sağ tarafta bir evin bahçe duvarında karşımıza bir çeşme çıkması gerekir (2001, s. 1177)[10]. Ancak bugün sokağa girdiğimizde bu çeşmeyle karşılaşmayız. Bu durumu anlamlandırmak için Konyalı'ya (2021) müracaat ettiğimiz takdirde göreceğimiz "Çeşme 77 yıl evvel mevcut idi. Şimdi yok olmuştur." şeklindeki not bize çeşmenin yitip gitmiş olduğunu düşündürecek olsa da neyse ki işin aslı böyle değildir (c. 2, s. 95). Zira Tıflıgül Hanım Çeşmesi olarak adlandırılan bu çeşme 1960'lardan sonra Üsküdar Balıkçılar Çarşısı'nın meydana bakan girişinin karşısında park içerisinde yer alan konumuna taşınmıştır ve halen de orada bulunmaktadır[11]. Kabartma motiflerle süslenmiş yekpare mermerden yapılan çeşmenin üst kısmında yer alan üç satır halindeki kitabede şunlar yazılıdır: "Sultan Selim Efendimizin cariyelerinden/sâhibetü'l-hayrât merhûme Tıflî Gül Hanımın rûh-ı şerîfi içün Allah rızâsı içün Fatiha 1223". Çeşmenin şu andaki halinde mevcut olmasa da Konyalı (2021) bu kitabenin altına kazılmış olduğunu söylediği iki mısrayı şöyle aktarmaktadır: "Padişaha kıl dua bu çeşmeden âb iç revân/Cûybâr-ı himmet icrâ eyledi Sultan Selim". Bu mısraya dayanarak çeşmeyi Sultan III. Selim'in cariyesi için H. 1207/M. 1802 yılında yaptırdığını söyleyen Konyalı, kitabedeki tarihi ise Tıflıgül Hanım'ın ölüm tarihi olarak kabul etmektedir (c. 2, s. 95). Haskan (2001) ise çeşmenin yapılış

[10] kulturenvanteri.com adresindeki "Tıflıgül Hanım Çeşmesi" maddesinde bu evin 67 numaralı ev olduğu bilgisi vardır. (erişim tarihi: 20.12.24)

[11] https://kulturenvanteri.com/tr/yer/tifligul-hanim-cesmesi/#17.1/41.024323/29.016008 (ziyaret tarihi: 20.12.24).

tarihini 1808 olarak vermektedir (s. 1177). Günümüzde çeşmeye şehir şebekesinden su bağlanmış olsa da suyu akmamaktadır. Ayrıca Haskan (2001), sokağın başında bir zamanlar bulunan Sultaniye Sokağı Su terazisi olduğunu da kaydetmiştir (s. 1225).

Tıflıgül Hanım'ın hatırasını yâd ettikten sonra yola devam ettiğimizde solda karşımıza çıkan Hasan Bakkal'ın tam karşısındaki apartmanın önünde soluklanıp bir zamanlar burada ikamet eden ve yazdıklarıyla mahallenin kolektif hafızasının korunmasına önemli katkıları bulunan gazeteci Burhan Felek'i hatırlayabiliriz. Halen Paşakapısı'ndaki liseye de adını veren Felek'in 19. yüzyılın başlarından beri ikamet ettiği iki katlı ahşap ev bu noktada bulunuyordu. Felek, *Hayal Belde Üsküdar* adlı kitabının önsözünün ilk cümlelerinde bu evden "Üsküdarlıyım… Üsküdar'ın, İhsaniye mahallesinde Sultaniye sokağında 63 numaralı hanede doğmuşum. Burası büyükbabam Çolak Süleyman beyin Selâmlık dairesi imiş" cümleleriyle bahsetmektedir (1987, s. 7). 1990 yılında yıkılana kadar buradaki mevcudiyetini devam ettiren bu ahşap evin Çeçener'in kitabında "O tarihte kaç kişinin özel otomobili vardı? Oysa bu evin özel garajı bile var. Ama bugün yerine bir apartman diktiler. Demek ki ahşap evi yıktırmak sadece fakirlikten değil" notuyla paylaştığı aşağıdaki fotoğraftaki ev olduğu bir görüşmeci tarafından ifade edilmiş olsa da bunu başka bir kaynaktan doğrulama imkanımız olmamıştır (2008, s. 79).

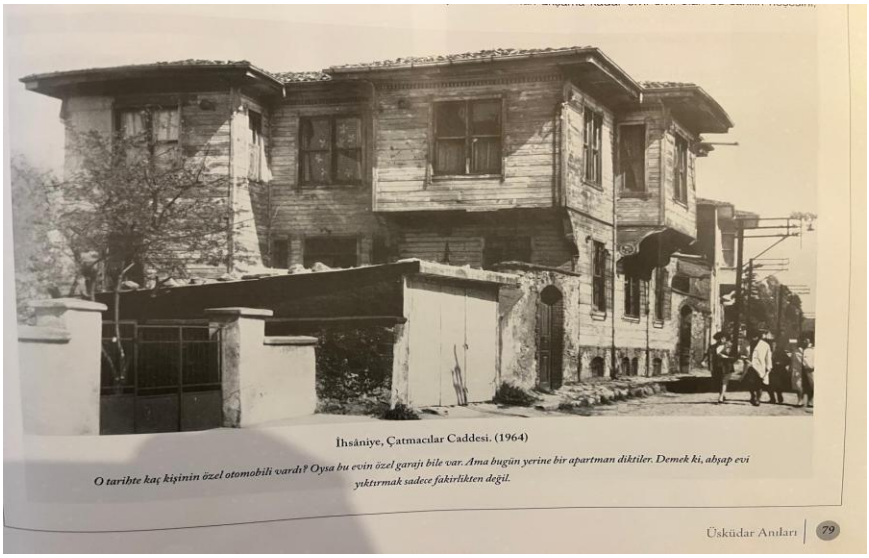
İhsâniye, Çatmacılar Caddesi. (1964)

O tarihte kaç kişinin özel otomobili vardı? Oysa bu evin özel garajı bile var. Ama bugün yerine bir apartman diktiler. Demek ki, ahşap evi yıktırmak sadece fakirlikten değil.

Üsküdar Anıları | 79

Görsel 9. Bir görüşmecinin Burhan Felek'in evi olduğunu iddia ettiği evin fotoğrafı (Kaynak: Çeçener, 2008, s. 79)

1990 tarihli bir gazete haberinden anlaşıldığına göre Felek'in o tarihte yıkılmaya yüz tutmuş olan ahşap evi, o zamanki sahipleri tarafından yerine dört katlı bir apartman yaptırılmak üzere yıktırılmıştır. Haberin aktardığına göre belediyenin evin yıkılmaması yönünde çabaları olsa da bu çabalar sonuç vermemiştir:

Gazeteci Burhan Felek'in asırlık evi 3 Numaralı Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun kararına dayanılarak yıkılmaya başlandı.

Burhan Felek'in evi yıkıma yenildi

Kutup Dalgakıran

İSTANBUL- Üsküdar Belediyesi'nin karşı çıkmasına rağmen gazeteci **Burhan Felek**'in iki katlı ahşap evi, 3 numaralı Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun kararına dayanılarak yıkılmaya başlandı. Asırlık evin yerine 4 katlı bina yapılacak.

Parmakla sayılacak kadar az kalan eski ahşap İstanbul evleri, tek tek yıkılarak yerlerini beton binalara bırakıyor. Son örnek ise Üsküdar Doktor Sıtkı Özferendeci Sokak'ta yaşanıyor. 1982 yılında ölen ve adı spor salonu, okul ve caddelere verilen gazeteci **Burhan Felek**'in bir süre yaşadığı asırlık ahşap ev, zamana karşı direnirken son darbeyi yedi.

Eski İstanbul evinin yıkılabileceğine ilişkin karar, İstanbul 3 numaralı Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından 5 Ekim 1990 tarihinde alındı. Kararda "... yapının koruma grubunun (Çevre dokusu tamamen döküldüğünden ve yeni yapılaşmalar oluştuğundan) 4'üncü grup olarak belirlenmesine ve röleve ile fotoğraflarının arşive kaldırılmasına... İmar şartlarına göre uygulama yapılabilir..." denildi. Üsküdar Belediyesi bu sırada devreye girerek binanın yıkılmasını engellemeye çalıştı. Ancak evin son sahibi Mahmut İşler, Müteahhit Yaşar Ekşioğlu ile anlaşarak yasalar çerçevesinde geçtiğimiz hafta yıkımı başlattı. Şu anda binanın üst kısmı yıkıldı. Tamamının yıkılması ise 3-4 günde tamamlanacak.

Üsküdar Belediyesi Başkan Yardımcısı **Rıdvan Yurtsever**, kanunsuz olmasına rağmen yıkımı durdurmaya çalıştıklarını belirterek, **"Hem eski bir ev olduğu için hem de Burhan Felek'in anısına evi kurtarmaya çalışıyoruz. Adamların elinde kurul kararı olmasına rağmen başkanımız yıkımın durdurulmasını istedi. Bir süre yıkımı durdurduk. İnsani olarak vazgeçmelerini istedik. Ancak kâr elde etme hırsı eserin eski olduğuna ve anısına bakmıyor"** dedi.

11.12.90

Taha Toros Arşivi

Görsel 10. Burhan Felek'in evinin yıkımına dair gazete kupürü
(Kaynak: Taha Toros arşivi)

Eski İstanbul evinin yıkılabileceğine ilişkin karar, İstanbul 3 numaralı Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından 5 Ekim 1990 tarihinde alındı. Kararda "... yapının koruma grubunun (Çevre dokusu tamamen döküldüğünden ve yeni yapılaşmalar oluştuğundan) 4'üncü grup olarak belirlenmesine ve röleve ile fotoğraflarının arşive kaldırılmasına… İmar şartlarına göre uygulama yapılabilir…" denildi. Üsküdar Belediyesi bu sırada devreye girerek binanın yıkılmasını engellemeye çalıştı. Ancak evin son sahibi Mahmut İşler, Müteahhit Yaşar Ekşioğlu ile anlaşarak yasalar çerçevesinde geçtiğimiz hafta yıkımı başlattı. (...)

Üsküdar Belediyesi Başkan Yardımcısı Rıdvan Yurtsever, kanunsuz olmasına rağmen yıkımı durdurmaya çalıştıklarını belirterek, "Hem eski bir ev olduğu için hem de Burhan Felek'in anısına evi kurtarmaya çalışıyoruz. Adamların elinde kurul kararı olmasına rağmen başkanımız yıkımın durdurulmasını istedi. Bir süre yıkımı durdurduk. İnsani olarak vazgeçmelerini istedik. Ancak kâr elde etme hırsı eserin eski olduğuna ve anısına bakmıyor" dedi.[12]

Burhan Felek'in yıkılan ahşap evinin yerinde şu anda dört katlı betonarme bir apartman yükselmektedir. Bu apartmanın hizasında bugün metruk bir görüntüye sahip, giriş katında perde olan evinse Hakim Cemal Bey'in evi olduğunu ve 1950'li yıllarda adadaki tek yüksekçe, üç katlı olan yer olduğunu mülakatlardan öğreniyoruz. Sokağın konut örüntüsünün değişiminde bir ara form olarak kabul edebileceğimiz müstakil evlere ilk örneğin Dişçi Kamil

[12] 11.12.90 tarihli ''Burhan Felek'in evi yıkıma yenildi'' başlıklı gazete kupürü (Taha Toros Arşivi).

Bey'in evi; ilk apartmanınsa Muzaffer Akalın'ın apartmanı olduğuna dair mülakatlarda verilen bilgileri her ne kadar başka bir kaynaktan doğrulama imkanımız olmadıysa da mahallenin hafızasında hatırlanan evler olarak zikretmekte fayda görüyoruz.

1858 yılında İhsaniye mahallesinde doğan Üsküdar'ın meşhur şairlerinden Talat Bey'in evinin de bu civarda olduğu anlaşılmakla beraber Dr. Sıtkı Özferendeci sokağında olup olmadığı kesin değildir. Çiçekçi Kahvesi'nin yakınlarında ve Harem İskelesi caddesi civarlarında olduğu belirtilen evin Burhan Felek'in evine sadece 20 metre uzaklıkta olduğu zikredildiğine göre bu sokakta bulunmuş olması kuvvetle muhtemeldir. 1917 senesinde çıkan bir yangının o zamanlar Tosun Paşa konağının arkasında bulunan, Şemsiye Fıstığı denen büyük bir fıstık ağacına sıçramasından sonra büyüyerek Sultaniye sokağına kadar gelmesiyle Talat Bey'in ahşap evinin de yandığı çeşitli kaynaklarda belirtilmektedir (Felek, 1974, s. 158-159 ; Bilgili, 2013, s. 364). Talat Bey evi yandıktan sonra da aynı muhitte yaşamaya devam etmiştir. Önce bir süre Kahveci Hacı Ahmet Pektaş'ın şu anda Dr. Sıtkı Özferendeci sokağında Pektaş Apartmanı'nın bulunduğu yerde yer alan evinde kiracı olarak yaşayan Talat Bey, ardından Çiçekçi Kahvesi civarında bir eve taşınmış, 1926 senesinde de burada vefat etmiştir (Turgut, 2007, s. 76; Gemici, 2004, s. 469). Hatıratında Üsküdarlı iki meşhur şair olan Talat ve Safi Beylere özel bir bölüm ayıran Felek, çıkan yangın sonucunda eviyle birlikte henüz yayınlamadığı bütün eserlerinin de yanması sonucunda Talat Bey'in manen ve maddeten yıkıldığını yazmaktadır[13]. Kalemi eline aldığı gibi bir kıt'a veya beyiti yazıverecek kadar şiir kudretinin yüksek olduğunu belirttiği Talat Bey'i "hoş kıymet ve kelâm bir zat" olarak tarif eden Felek (1987), "sohbetlerimizin edasında eğer bir renk varsa, küçük yaşta, onun sohbetlerine benim de dahil oluşumun nimetidir" demektedir (s. 39-40).

Dr. Sıtkı Özferendeci'den Paşakapısı cihetine doğru ilerlerken sağ tarafta Büyük Mustafapaşa Sokak çıkar karşımıza ve bu sokak kıvrılarak Ethem Paşa Sokak'la kesişir. Ethem Paşa Sokaksa Hacı Emin Paşa Sokak'la birlikte Dr. Sıtkı Özferendeci Sokağı ile Tunusbağı Caddesi'ni birbirine bağlar. Bir uçları Hacı Emin Paşa Sokağı'na açılan Murat Ağa Sokak'la, İhsaniye Bostan Sokak da onlara paralel olarak burada uzanır. Bu sokakların isimleri bize bir zamanlar buralarda yaşayanlara dair de bir profil oluşturması bakımından önemlidir.

[13] Nitekim Talat Bey de bu durumdan duyduğu üzüntüyü şu şekilde şiire dökmüştür: "O ne âlemler idi âh o ne âdemler idi/Eski yurdumda geçen demleri hâlâ anarım/Yalnız muhterik olsaydı evim yanmaz idim/Yandı bin beyt-i metinim ona hâlâ yanarım".

Paşakapısı istikametinde yürümeye devam ettiğimizde ileride solda kendisiyle tez kapsamında görüşme de yaptığımız İ. G. ve eşi M. G.'nin yaşadığı apartman yer almaktadır. Şimdi dört katlı bir apartmanın yükseldiği bu yerde 1950'li yıllarda tek katlı bahçeli bir ev olduğunu onlardan öğreniyoruz:

> Tek katlı bir evimiz vardı bu apartmanın olduğu yerde. Bahçemiz vardı. O zaman bütün bu yanda gördüğünüz yerler arsaydı.Yanımızda bir hamam artığı gibi bir yer vardı. Yeri biraz kazsanız kiremit artığı çıkıyordu. Yangın geçirmiş bir köşktü muhtemelen. Onun izleri vardı. İkide bir de suyunu içebileceğiniz kuyular vardı. Ve de çok tehlikeliydi, içine düşebilrdi çocuklar. Ahmet Yüksel Özemre, bir kitabında diyor: İstanbul'un bir suyu ağzına atıp o suyun nereden geldiğini söyleyen su satıcıları vardı. Hakikaten Üsküdar ve İstanbul sularıyla meşhurdu. (İ.G. ve M.G., kişisel görüşme, 19 Mart 2023)

Burhan Felek de yukarıda bahsettiğimiz evinin bahçesindeki kuyulara dair şu bilgileri aktarmaktadır:

> Evimize Terkos suyu geldiği zaman büyük bir saadete kavuşmuştuk. Her gün kuyudan su çekip abdesthanelerin musluk küplerine koymak kolay iş değildi. Şimdiki elektriği, akar sıcak suyu hayâl bile edemezdik. O zamanki hayatta mevsimlerin de icaplarına uymak lâzımdı. Yazın bahçelerimizden istifade için oralarda çalışmak lâzımdı. Her ev bahçıvan tutamazdı. Herkes kendisi bahçesini beller, vaktinde baklasını mutlaka eker, sonra kabak ocaklarını açar… Kabak, hıyar, domates, biber, patlıcan fidelerini diker, muntazaman sulardı. Bizim bahçede iki kuyu vardı. Birinde sakız tulumbası denilen iptidaî bir su dolabı vardı. Volanı demirdi ve ağırdı. Kardeşim ve konu komşu ile nöbetleşe çevirir, öndeki havuzu doldururduk. Havuz su deposu idi. Oradan bahçe kovalariyle bahçe sulanırdı. (1970, s. 2)

Farklı tarihlerde yaşamış olsalar da aynı sokak üzerinde mukim olan iki sakinin anlattıklarından ve tarihi kayıtlardan gözlenen evlerin değişimiyle birlikte mahallenin dönüşümünün en belirgin olduğu unsurlardan biri de suların kaybolması; çeşmeler, kuyular ve su terazilerinin ortadan kalkması ya da işlevlerini yitirmeleridir.

Sokağı adımlamaya devam ettiğimizde biraz ileride sağda yer alan Bilgin Market'in tam karşısında sokaktaki diğer binalardan farklı yapısıyla hemen dikkat çeken, iki katlı ahşap küçük bir bina yer alır. Şu anda üst katının konut, alt katının ise (sık sık el değiştirse de) dükkan olarak kullanıldığı anlaşılan bu binanın sahipleriyle görüşme yapmak mümkün olmamıştır. Bu küçük bina bir zamanlar büyük ölçüde ahşap yapılardan oluşan bu sokağın

erken dönemlerinden günümüzde mevcudiyetini koruyan tek numune olarak sokaktaki varlığını koruması açısından önemlidir.

Sokakta ilerlemeye devam edip birkaç yüz metre yürüdüğümüzde sol tarafta karşımıza çıkan iki yapı, az önce bahsettiğim ahşap evle birlikte yüzyıl boyunca bu sokakta hakim olmuş üç farklı yapı tipinin örneklerini bir arada sunarlar. Bu yapılardan ilki bugün dört katlı bir apartman olarak varlığını sürdürmekle beraber adında eski formunun izini taşıyan Çamlı Köşk apartmanıdır. Sokaktaki kendine mahsus genişçe bir açık otoparkı olan tek bina olması ve geniş metrekareli daireleriyle apartman olmadan önce de genişçe bir bahçesi olan bir köşk arazisi olduğu anlaşılan binanın hikayesini bugün hemen yanında yer alan iki katlı kagir binanın sahipleriyle yaptığımız görüşmede öğrenme imkanı bulduk. Bu görüşmecilerin aktardığına göre Çamlı Köşk'ün arazisi bugün yanında yine günümüz şartlarında genişçe bir bahçesi olan iki katlı kagir evi de içine alacak kadar genişmiş. 1960'lı yıllarda burada üç kızkardeş mirasçı olarak yaşarlarken araziyi parselleyerek bugün kagir evin olduğu araziyi oraya evi yapacak olan kişilere satmışlar. Onlar da araziye evi yapmaya başladıktan biraz sonra bu sefer bir müteahhitle anlaşarak köşkü yıktırıp yerine bugünkü Çamlı Köşk apartmanını yaptırmaya başlamışlar. Görüşmecinin anlattığına göre o dönemde imar sıkıntılarını aşmak için apartmana dönüştürülmek istenen ahşap binaları kasıtlı olarak yakmak bir yöntem olarak kullanılıyormuş. Nitekim Çamlı Köşk'ün yanısıra bugünkü Halil Bey Apartmanı'nın iki yanında yer alan ahşap köşk 1980'lerin başında, benzer şekilde Paşakapısı'nda eski adliye binasının olduğu büyük arsada metruk bir köşk gibi kalan binanın da 1970'lerin sonunda yakılarak yeni binalar yapılmasının önü açılmış.

Bahsettiğimiz iki katlı kâgir bina da bugün hem sokaktaki, hatta mahalledeki nadir kâgir binalardan biri olması hasebiyle hem de mahallede az rastlanan genişlikteki bahçesi içindeki nadir müstakil binalardan biri olması bakımından özgün bir bina olarak göze çarpmaktadır. 1960'ların sonunda bu şekilde inşa edildiğinden beri fiziksel bir değişikliğe uğramamış olan bu bina mahalledeki hakim eğilim olan apartmanlaşmaya direnen birkaç yapıdan biri olarak varlığını sürdürmektedir.

Bu kâgir binanın hemen yanında ise sokak boyunca sağlı sollu yer alan konutların hakimiyetini ihlal eden tek yapı olarak, mahalleyle yaşıt İhsaniye Camii yer almaktadır. Dr. Sıtkı Özferendeci Sokak ile Neyzenbaşı Halil Can Sokak arasında yer alan bu camiinin her iki

sokağa da açılan bahçe kapıları bulunmaktadır. Bahçe kapısından girdiğimizde sol tarafımızda kalan camiinin cümle kapısının önünde yer alan parke taşlarıyla döşeli –mahalle şartlarında- geniş sayılabilecek avlu, namaz vakitleri dışında hem mahalledeki yürüyüşlerinde iki sokak arasında bir kısa yol olarak burayı kullanan mahalle sakinlerinin geçiş alanı hem de mahalledeki çocukların oyun alanı olarak işlev görmektedir. Bunun yanısıra güzel havalarda vakit namazlarının biraz öncesinde gelindiği takdirde avludaki dört adet oturma bankında oturarak ezanı bekleyen müdavim cemaatin sohbetlerine kulak vermek mümkündür. Bu parke taşlarla döşeli avludan Neyzenbaşı Halil Can Sokağına inen merdivenlerin sağ tarafında kalan ağaçlarla dolu küçük bahçe ise oluşturduğu gölgeli ve serin alanla özellikle sıcak havalarda mahalle kedilerinin dinlenme mekanlarından biri haline gelmektedir. Merdivenlerin sol tarafında –ve caminin sağ tarafında- ise Darüssâde Ağası Hafız İsa Ağa tarafından hicri 1240 (m. 1824-25) tarihinde yaptırılmış olan oldukça büyük hazneli çeşme, şimdi abdest mahalli olarak kullanılmaktadır. Avluya bakan cephesinde beş musluğu, hemen sağındaki lojman kapısının ardında ise –halihazırda kullanılmayan- dört musluğu bulunmaktadır.

Caminin cümle kapısı üzerinde yer alan, dört satır halinde yazılmış sekiz mısralık aşağıdaki kitâbeden caminin en başta ahşap olarak inşa edildiği, ancak 108 sene sonra geçirdiği bir yangının ardından Sultan Abdülaziz zamanında kâgir olarak yeniden yapıldığı anlaşılmaktadır:

Kılub Sultan Osman Han-ı Sâlis ibtidâ inşâ
Bu cami oldu bir hayli zaman yahu ibadetgâh
Tamamiyle olub on yıl mukaddem muhterik nâgâh
Cemaati gezerdi arayub her su ibadetgâh
Bu kerre akçeler sarfıyle evkâf-ı Hümâyûndan
Mücedded kârgir inşâ olundu şu ibadetgâh
Senih ihyâsına tekbir ile tarih ider inşâd
Metin oldu yine âlâ yapıldı bu ibadetgâh
1287

Haskan (2001), camiyle ilgili *Hadîkatü'l-cevâmi'* sahibi Ayvansarâyî'den aşağıdaki bilgileri aktarmaktadır:

> Bânisi, Sultan III. Osman'dır. İhsaniye denmekle maruf olan daire dahilinde bulunan haneler ile beraber yapılmıştır. Bitiminde bu tarihi demişlerdir:
>
> Hazreti Sultan deryadil rüsûm-ı Osmaniyân
> Kıldı çün teşrif baht-ı taht-ı Osmaniyye'yi
> Kıbleye itdi teveccüh arz-ı Kudse ibtida
> Eyledi izhar bu esrar-ı insaniyyeyi
> Yapdı bir nev belde-i ma'mur ihsan eyleyüb
> Kalbi oldu reşha-paş asâr-ı Rabbaniyye'yi
> Bir eserdir ta kıyamet hayr-ı cari bunda kim
> Hiç kapatmaz defter-i amâl-i Rahmaniyye'yi
> Oldu cem'iyyet dekakin ile gûnagûn renk
> Kıldı cümle gıbta kâr-esvâk mercaniyyeyi
> Hakk-teâlâ zâhir ve bâtında ma'mur eylesin
> Ağdırır bu hayrı heb şahan-ı Osmaniyye'yi
> Resm-i Osmanî ile tarih yazdı kilk-i dil
> Hak için Sultan Osman yapdı İhsaniyye'yi
> 1169 (1755)
>
> Bu uzun kitâbeden, Sultan III. Osman'ın tahta çıkar çıkmaz bu mahalleyi ve dükkânlarını, cami ile beraber yaptırdığını ve semtin günden güne renklendiğini öğreniyoruz. (c. 1, s. 218)

İhsaniye Camii'nin kapısından içeri girdiğimizde "zeminden alt pencerelerin hemen üzerine kadar uzanan iddiasız mavi çinileri, mermer mihrabı, ahşap minberi ve mütevazı boyutu ile tipik bir mahalle camisi" bizi karşılar (Yılmaz, s. 216). Alt ve üst pencerelerinden ışık alan caminin aydınlık ve ferah bir iç mekana sahip olduğu söylenebilir. Vakit namazlarında genellikle bir, bazen iki safı dolduran bir cemaate sahip cami, Cuma namazlarında ise genellikle tamamen dolmakta, hatta cemaati avluya taşmaktadır. Caminin hemen sağında yer alan mütevazı minaresinin şerefe dışındaki kısımları çimento sıvalı, şerefesinin etrafı ve külah kısmı ise bezemeli taştan yapılmadır. Caminin kıble duvarının arkasında kalan küçücük haziresinde "1197 (1783)'de vefat eden, Sultan III. Mustafa'nın ikballerinden Habibe Hanım'ın ve 1297 (1880)'de vefat eden ceyb-i hümâyun hazinedârı Hacı Ahmet Efendi'nin kabirleri" bulunmaktadır (Haskan, 2001, c. 1, s. 219).

İhsaniye Camii'nin hemen karşısında yer alan Halil Bey Apartmanı ise sokaktaki pek çok başka apartman gibi daha önce bu arazide yer alan Halil Bey Köşkü'nün yıkılarak

apartmana dönüştürülmesiyle meydana gelmiştir. Bitişik nizam apartmanın sırasındaki diğer apartmanlarla büyük oranda paylaştığı ortak özelliklerini burada zikretmekte fayda görmekteyiz. Apartman girişi sokağa açılan binanın hemen önünde sokak seviyesindeki dairenin korkuluklu pencerelerinin açıldığı küçük bir bahçecik hüviyetine sahip toprak bir alan vardır. Sırasındaki diğer apartmanlarla beraber mutfağı aydınlığa, arka cephesi apartmanın bahçesine ve büyük oranda Paşakapısı Cezaevi'ne bakmaktadır. Apartmanların arkalarında kalan bahçelerin sakinlerinin günlük kullanımları içindeki yeri oldukça az ve bahçe katındaki sakinlerin kullanımıyla sınırlıdır. Bugün Halil Bey apartmanı, sokağındaki henüz yenilenmemiş diğer apartmanlarla beraber uygun kentsel dönüşümü yaşamayı beklemektedir. Bu apartmanın iki yanında, birinci kattaki penceresinden bir köpeğin sizi zaman zaman selamladığı Işık apartmanı'nın bitişiğinde yer alan evi görüştüğümüz mahalleli şöyle hatırlamaktadır:

> Ev çok ilginçti. Bahçeden binaya giriyorsun bir sahanlık var böyle. Pansiyon otel gibi düşünün. Ön katında, binanın içine o avluya bakan yerde büyük balkonlar. Balkonların hepsinde bir kapı var. Bitişik balkon ama tek sıra böyle. O onun dairesi, o onun dairesi, o onun dairesi falan ilginç bir apartmandı orası. Çok ilginç bir yerdi. (N.Y., kişisel görüşme, 5 Aralık 2023)

Halil Bey Apartmanı'nın biraz ilerisinde sol tarafta 2021 yılında yenilenen Erenberk apartmanı'nın yerinde de bir zamanlar bir bahçeli ahşap ev olduğunu ve sokak üzerinde yer alan fabrika evlerinin varlığını iki görüşmecinin belirtmiş olması nedeniyle burada da zikretmeden geçmeyelim.

Dr. Sıtkı Özferendeci Sokağı'nı adımlamayı bitirdiğimizde kendimizi İhsaniye Mahallesi'nin diğer ucu olan Paşakapısı semtinde buluruz. Çiçekçi semtinden girip Paşakapısı semtine çıkmamızdan da anlaşılacağı üzere Dr. Sıtkı Özferendeci Sokağı İhsaniye Mahallesi'ni Boğaz sahiline paralel uzanan bir hatta boydan boya katetmektedir.

3.3. Paşakapısı Sokak

Paşakapısı, İhsaniye mahallesinin bir sokağının adı olmakla birlikte aynı zamanda Üsküdar'ın Tunusbağı Caddesi ile İhsaniye arasında uzanan bir semtinin de adıdır. Semtler

bazen bir sokaktan müteşekkil de olabilmektedirler. Ancak önceden bir ucunun İhsaniye mahallesine açıldığı, içerisinde haremlik ve selamlık kısımlarının bulunduğu Dürrizadeler Konağı ve etrafındaki müştemilat binalarını da içeren bir yapı topluluğuna ev sahipliği yapan bu mevkinin sadece bir sokak değil, geçmişte bir meydan hüviyetine sahip olduğunu da söylemek gerekir. Nitekim 20. yüzyılın başındaki Paşakapısı Sokağı'na baktığımızda, konut ağırlıklı yapılardan oluşan diğer sokakların aksine, bu sokakta bulunan yapıların; 1 mektep, 8 hükümete ait bina ve 16 arsayla yekûnunun 25 olduğunu görürüz. Sokaktaki 9 yapının 5 tanesi iki katlı ahşap, 3 tanesi bir katlı ahşap, bir tanesi de katsız tam kâgir binalardan oluşmaktadır. (Ölçer, 2015, s. 704-705).

Burası Üsküdar'dan evine gelen bir mahalle sakini için Doğancılar Parkı'nda soluklandığı yürüyüşünün ardından mahalleye giriş noktası da olabilir.[14] Nitekim mülakatlarda yönelttiğimiz mahallenin girişinin neresi olduğuna dair soruya verilen cevaplardan anlaşıldığına göre mahalleli için mahallenin giriş noktalarından biri de Paşakapısı'dır. Bu cihetten mahalleye girdiğimizde sağ tarafımızda mahallenin iki yeşil alanından biri olan Öğretmenler Parkı'nı ve parkla iç içe bir konumda yer alan muhtarlık binasını görürüz. Burası mahalleli tarafından günlük oturmalar, doğum günü etkinlikleri vs. için kullanılan, mahallelinin bir araya gelip toplandığı bir alan işlevi görmektedir.

Muhtarlık binasının önüne gelmişken biraz soluklanıp hatıratlardan ve mülakatlardan öğrenebildiğimiz kadarıyla mahallelinin kollektif hafızasında yer etmiş muhtarları da yad edebiliriz. Mahallenin muhtarı aynı zamanda mahalle camiinin müezzini üst sokakta oturan Ethem Efendi, fötr şapkasını çıkararak mahallenin çocuklarına selam veren Muhtar Celal Bey Amca, karakaplı defteriyle mahallenin gelenini gidenini kaydeden Ziynet Hanım Teyze, mahalle sakinlerinin en zor zamanlarında çeşitli vesilelerle onlara destek olmuş Emel Abla ve belki de mahallenin yakın geçmişine muhtar olarak tanıklık eden Naciye Hanım mahallelinin hafızasında muhtarlık denilince hatırlanan karakterler olarak ön plana çıkmaktadır. Çalışmamız boyunca herkesin bir vesile ve tanıklıkla andığı eski mahalle muhtarı Emel Naksoy Hanım'ın da şimdi Çamlıca Huzurevinde olduğunu yaptığımız mülakatlardan öğrenmekteyiz.

[14] Nitekim görüşmecilerden bir kısmı evden çıkış ve eve dönüş rutinlerine dair soruyu cevaplarken mahalleye bu rotayı izleyerek girdiklerini belirtmişlerdir.

Durduğumuz yerde sol tarafımıza döndüğümüzde ise üzerinde çini motifleri bulunan Üsküdar Paşakapısı Cezaevi binasını görürüz ki içinde camiisi de olan yapı 1916 yılında Mimar Kemaleddin Bey'e hapishane olarak yaptırılmıştır (Haskan, 2001, s. 1346). 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki hapishanelerin fiziki koşullarının yetersiz bulunması üzerine çıkarılan 8 Mayıs 1880 tarihli Hapishaneler ve Tevkifhaneler Nizamnamesinin vilayet merkezleri, liva ve kazalarda birer hapishane ve tevkifhane bulunması gerektiğini ortaya koyması üzerine İstanbul'un ilçe ve kazalarında da yeni hapishaneler kurulmaya başlanmıştır. Bunlardan bir tanesi de -o zamanki adıyla- Paşakapısı Tevkifhanesi'dir. Mevcut binası yapılmadan önce ilk olarak Üsküdar İdadisi'nin binası içinde kurulduğu anlaşılan ve ilgili bir belgede "ek koğuş ile köşesinde yer alan bir barakadan ibaret, ışık ve havadan mahrum, zemini beton, son derece rutubetli ve girişten on basamak aşağıda bulunan bir bodrum katından" ibaret olarak tasvir edilen tevkifhanenin bir eğitim kurumunun alt katında yer almasının o zamanlar Maarif ve Dahiliye Nezaretleri arasında tartışma konusu olduğu anlaşılıyor (Çelik, 2007, s. 236). Okul binasının yanında yer alan cezaevinin bölgeye kötü tesir ettiği konusunda Felek'in de Maarif Nezareti gibi düşündüğü şu satırlarından anlaşılmaktadır:

> Üsküdar idadisi de bu Paşakapısı'nın içinde idi. (Mütarekede Hintli askerleri koymuşlardı. Yaktılar binayı.) Yanında da Üsküdar hapishanesi (Cezaevi) vardı… Bu komşuluğun ruhi tesirini orada kaldığım dört sene zarfında üç cinayet işlenmiş olmasiyle bizzat müşahede ettim. (1987, s. 109)

Paşakapısı Cezaevi, Müzehher Vâ-Nû'nun anılarında da oraya girip çıkan dönemin sol eğilimli entelektüellerinin uğrak yeri olarak zikredilmektedir:

> Paşakapısının anıları bizde pek çoktur. Salacak'ta oturduğumuz sürece, Aziz Nesin başta olmak üzere, Nâzım, Aybar, Sabahattin Ali, Ada mağazasının sahibi Danon, daha nice, niceleri…
>
> O devirlerde İstanbul'da cezaevleri bu kadar bol değildi. Ola ola bildiğim kadarıyla büyük cezaevi olarak Sultanahmet'teki vardı, oraya girip çıkmayan, yazar takımından çevremde hemen hemen hiç kimse yoktu. Sonra Paşakapısı, Toptaşı ceza evleri gelirdi. (1989, s. 189-190)

Paşakapısı Cezaevi'nde mahkumiyet günlerini geçiren meşhur isimler daha çok sol ideolojiye yakın kimseler olsa da Necip Fazıl ve Hüseyin Cahit Yalçın gibi kişiler de bu cezaevinde bulunmuşlardır (Uçar, 2008, s. 400-411). Bugün hala mahallelinin zihninde İhsaniye denince ilk akla gelen yapılardan biri olarak görülen Paşakapısı Cezaevi, mülakatlarda mahallenin nirengi noktalarını tespite yönelik sorularımıza verilen cevaplar arasında da yer almaktadır. Paşakapısı Cezaevi'nin varlığının, burayı eskiden bu cadde üzerinden geçen tramvayların mecburi durağı yaptığını Besim Çeçener (2008) hatıratında şöyle anlatır:

> 'Hakimiyeti Milliye Caddesi'ne biz, Doğancılar Yokuşu derdik. Caddenin bir tanımı da "tramvay caddesi" idi. Çünkü Kadıköy'e giden tramvaylar bu caddeden geçerdi. Tramvay, Doğancılar Parkı'nı geçince, sertçe sola döner, Paşakapısı kapalı durağında dururdu. Bu durak mecburi duraklardan biriydi. Duraklar iki çeşitti: Mecburi duraklar, ihtiyari duraklar (yani vatmanın isterse durduğu duraklar) vardı. Paşakapısı, mutlaka durulması gerekli önemli bir duraktı. Çünkü burada ünlü "Paşakapısı Hapishanesi" bulunuyordu. Hemen yanında da Adliye Binası yer alırdı. (s. 74)

Paşakapısı Cezaevini sol tarafta bırakıp, Paşakapısı Sokak'tan içeri doğru biraz ilerlediğimizde sokağın solunda müstakil bir bina ve sağında da bahçe içinde biri tarihi, birinin ise inşaatı henüz bitmiş iki bina görürüz. Bu binalar şu anda Burhan Felek Anadolu Lisesi tarafından kullanılmaktadır. Buradaki yapıların tarihine ilişkin bilgiler vermeden önce buraya neden Paşakapısı denmiş sorusuna cevap bulmaya çalışalım. Paşakapısı isminin "bir makamın paşası ve onun kapısı, dairesi" olabileceği yorumu ilk akla gelenlerdendir (Felek, 1987, s. 109). Konyalı (2021), Paşakapısı adlandırmasına ilişkin şöyle demektedir:

> 1263 (1846) yılında, müstesna livalar dışında bütün Osmanlı ordusu beş orduya taksim edilmiştir. Hassa askerleri ordusu da beş kısma bölünmüştür. Hassa Ordusu Müşirliğinin merkezi Üsküdar yapılmıştır. O tarihte Hassa ordusu müşiri Rüştü Paşa idi. Bu Paşa şimdi incelediğimiz yerde (Paşakapısı) oturuyordu. Emrinde Ferik Osman, Piyade Mirlivası İbrahim, Süvari Mirlivası Hüseyin, Topçu Mirlivası Salim Paşalar bulunuyorlardı. Hassa müşirleri burada oturdukları için buraya Paşakapısı denilmiştir. (c. 2, s. 409)

Haskan (2001), Konyalı'yla aynı görüşte olmayıp buraya ilk Paşakapısı denildiği tarihin daha eskilere dayandığını söylemektedir. Bu iddiasını iki tarihi belgede işaret ettiği

tarihle ortaya koymaktadır. İlki, Karacaahmet Mezarlığındaki "Hala Paşakapısı'nda Ahmed Efendi'nin eşi Haseki Halil Ağa'nın kızı Şerife Hazmete Hanım" yazılı bir şahidenin üzerinde 1236 (1820) tarihinin olmasıdır. İkincisi ise, Taylasenizade Hafız Abdullah Efendi'nin Şeyh Lebiba mahlası ile yazdığı *Tarih-i Lebiba* adlı eserinde Üsküdar'da Paşakapısı'nda zuhur ettiğinden bahsettiği yangının 24 Rebiülevvel 1203 (3 Ocak 1788) gecesinde vuku bulmasıdır (s. 1347). İki tarih de Konyalı'nın söylediği 1846 yılından evveldir. Ancak burada Padişah tarafından halka ihsan edilmeden önce Üsküdar Sarayı'nın olması ve padişahların saraylarına yakın yerlerde paşaların konaklayacağı yerlerin bulunduğuna dair sair örneklerin olması bize kesin bir tarihini veremesek de yaklaşık tarihlerini işaret ettiğimiz zaman dilimlerinden itibaren bu sebeplerle bu mevkiye Paşakapısı dendiğini söyleme imkanı verir.

Burada bulunan Dürrizadeler Konağı, Sultan I. Mahmut (1730-1754) devri şeyhülislamlarından Dürri Mehmed Efendi tarafından yaptırılmıştır. 1736 yılında bu konakta vefat eden Dürri Mehmed Efendi'nin, konağı İstanbul kadılığı görevini ifa ederken 1132 yılında (1719-1720) yaptırdığı düşünülmektedir. Mehmed Efendi'nin vefatından sonra ilmiyeye mensup ailesi bu konakta ikamet ettiği ve Dürrizadeler olarak anıldığı için buraya Dürrizadeler konağı denilmiştir. Dürri Mehmed Efendi'nin son oğlu Abdullah Efendi 1238 (1822) yılında vefat ettikten sonra konak istimlak edilmiş ve 1832 yılında Müşirlik Dairesi kurulmuştur. 1835'te burada Anadolu Redifi Seraskerliği tesis edilerek Bab-ı Seraskeri Anadolu adı verilmiştir. Mutasarrıflık tesis edildikten sonra ise bu konaklardan biri mutasarrıflık tarafından diğeri de Şeriyye Mahkemesi tarafından kullanılmıştır. Mutasarrıflık binasının yeri, sonradan Paşakapısı Rüşdiye Mektebi olmuştur. Pervitich haritalarında görülen Şer'iyye Mahkemesine verilen yapı ise 1940 yılında yandıktan sonra yerine günümüzde mevcut olan bina yapılmıştır (Haskan, 2001, s. 1346). Bu bina, adliyeler birleştirilmeden önce Harem İskele Caddesinin sonundaki Çiçekçi Adliyesiyle birlikte mahallenin iki adliyesinden biri olan Üsküdar Adliyesi tarafından kullanılmış olsa da günümüzde Burhan Felek Anadolu Lisesi tarafından kullanılmaktadır.

Burhan Felek Anadolu Lisesi'nin 1847 yılında ilk öğretime başladığı yer Mülkiye Mektebi Rüşdiyesi adıyla Üsküdar Merkezdeki Hacı Selim Ağa Mektebidir. Okul, 1852 yılında Üsküdar Rüşdiye Mektebi adını almış, 1867 yılında ise Toptaşı'ndan sonraki yeri olan Paşakapısı'na taşınmıştır. Müşirlik dairesi içinde öğretime devam ederken ismi 1872 yılında Üsküdar Atik Rüşdiye Mektebi, 1880 yılında Üsküdar Doğancılar Rüşdiye Mektebi, 1888

yılında ise Üsküdar Merkez Rüşdiyesi olmuştur (Yılmaz, 2022, s. 70).

1875 tarihinde Paşakapısı Askeri Rüşdiyesi olarak açılan okul Toptaşı'nda bulunan Askeri Rüşdiye'nin ihtiyacı karşıladığı değerlendirildiği için askeri okul statüsünden çıkarılmış ve 1893'te Üsküdar İdadisi olmuştur. 1913 yılında ise sultaniyeye dönüştürülerek yeni adı Üsküdar Sultaniyesi olmuştur. Binası Balkan Savaşları zamanında hastane olarak kullanıldığı için eğitim öğretime Paşalimanındaki bir yalıda devam edilmiştir. 1914 yılında başlayan I. Dünya Savaşı okuldaki eğitim öğretimi etkilemiş, bu sebeple 1914-1922 yılları arasında mezun verememiştir. 1918 yılında işgalci İngiliz Askerlerinin çıkardığı yangın ahşap okul binası ile birlikte civardaki binaların da yanmasına sebep olmuştur. Üsküdar İdadisi'nin mezunlarından olan Felek, hatıralarında bu okula şu şekilde kısaca değinmektedir:

> Üsküdar İdadisi'nin daha doğru adıyle Üsküdar Mülkiye İdadisi'nin resmi kılığı siyah pantolon, siyah redingot idi. Ben giydiğim zaman 13 yaşımda idi. 13 yaşında bir çocuğun redingot giymesi biraz tuhaf oluyor ama nizam bu idi. Biz de giydik. Hatta, yaka klapalarının üstüne pirinçten düğme "Üsküdar İdadisi" yazıları ile numaralarımız dikilirdi.
>
> Paşakapısı İdadisi, Dürrizade adında bir Şeyhülislam'ın konağı imiş. Daha doğrusu o konak tadil edilerek mektep haline getirilmiş, temeli, hamam ve mahzen kısmı kâgir tonoz, üst tarafı ahşap büyük bir bina idi… İkinci kattaki dersane doğu tarafındaki pencereler hapishanenin avlusuna bakardı. Mektep idaresi güya çocuklar oraya bakmasınlar diye camlara koyu bir badana çekmişti. (1974, s. 17)

Burhan Felek dışında Türk düşünce ve sanat hayatının pek çok tanınan ismi bu lisede okumuş veya öğretmenlik yapmıştır. Üsküdarlı Safi olarak tanınan şair Ali Cevat Bey'den Kilisli Rifat Bilge'ye, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'ndan Halit Fahri Ozansoy'a, Celaleddin Ökten'den Nurullah Ataç'a, İsmail Hakkı Altunbezer'den Mustafa Nihat Özön'e pek çok önemli isim bu lisede dersler vermiş; Üsküdarlı Talat, Hersekli Arif Hikmet, Ahmet Refik Altınay, Vecihi Hürkuş, Necmeddin Okyay, Saadettin Nüzhet Ergun, Kemalettin Tuğcu gibi pek çok isim de bu okulun sıralarını aşındırmıştır. Mahir İz gibi bu okuldan mezun olduktan sonra öğretmenlik hayatında bu okulda görev yapmış isimler de vardır (Yılmaz, 2022, s. 71-89).

Son olarak Paşakapısı'nın müzik tarihimiz açısından önemli bir kuruma ev sahipliği yapmış olduğuna değinerek Paşakapısı'na dair söyleyeceklerimizi nihayete erdirelim. Yirminci yüzyıldan bugüne Türk müziği geleneğini yaşatmaya çalışan en eski müzik

cemiyetlerinden biri olan Üsküdar Musiki Cemiyeti, 1918 yılında Telgrafçı Ata Bey tarafından "Anadolu Musiki Cemiyeti" adıyla kurulduktan bir sene sonra "Darülfeyz-i Musiki Cemiyeti" adını almış, 1923 senesinde bir isim değişikliği daha yaşayarak bugüne kadar devam edecek olan "Üsküdar Musiki Cemiyeti" adını almıştır. Darülfeyz-i Musiki Cemiyeti'nin ilk binasının "Üsküdar'da Paşakapısı karşısında bulunan ahşap konak olduğunu ve bu binanın 1967'lerde 39 nolu ahşap konak olarak geçtiğini" belirten Arslan'ın (2012) tespitine göre cemiyette kış aylarında meşk yapılır, yaz aylarındaysa konserler düzenlenirdi (s. 865). Nitekim 1919 tarihli cemiyetin ilk konser programının davetiyesinden de bu konserin İhsaniye Salon Sineması'nda düzenlendiğini öğreniyoruz (s. 864). Bu konserde "piyanist Matmazel Fulya (Akaydın) ve Tanburi Selahaddin (Pınar) dahil olmak üzere onbir saz ve dört ses" sahneye çıkarak "Üsküdar ahâli-i muhteremesine muhteşem bir gece" yaşatmışlardır (Paçacı Tunçay, 2014, s. 289).

Paşakapısı Sokak, Dr. Sıtkı Özferendeci Sokağı'nın yanından kıvrılarak aşağıya doğru iner ki bu haliye geniş bir V şeklini andırır. Sokağın sonunda sağ tarafta Paşakapısı Meslek Eğitim Merkezi bulunmaktadır. Tarihi Fıstıklı Mektebi'ne kadar uzanan bu okul hakkındaki bilgilere Fıstıklı Namazgah Sokak bahsinde değinmek üzere mahallenin sokaklarının izini sürmeye devam edelim.

3.4. Neyzenbaşı Halil Can Sokak

Paşakapısı Sokak'tan ilk sola girildiğinde karşımıza çıkan sokak Neyzenbaşı Halil Can'dır. Sokağın kayıtlardaki ilk adı İhsaniye Orta Sokak'tır. Bu isim 1927 tarihli arazi ve bina cetvellerinde ise Çit Sokak olarak görünür. Reşad Ekrem Koçu'nun 1934 tarihli Şehir Rehberi'ne dayanarak 1965'te yaptığı "Harem İskelesi Sokağı ile Paşa Kapısı geçidi arasında uzanır uzun bir yoldur; Şerif bey çeşmesi sokağı ile dört yol ağzı yaparak kesişir; Köprülü Konak Sokağı, Hafız Mehmed Sokağı, Avcu Sokağı ile kavuşakları vardır" şeklindeki tarifi ile bugünkü halini karşılaştırdığımızda tarifin büyük oranda geçerliliğini koruduğunu görürüz; yalnızca Avcu Sokak'ın adı Hafız Ali Üsküdarlı, Paşakapısı Geçidininki ise Paşakapısı Sokak olmuştur. Sonradan açılan Avni Paşa Sokağı'nın bir ucu da 1971 tarihli Şehir Rehberi'ndeki kayıttan itibaren buraya ulaşmaktadır. Çit kelime anlamı itibariyle, üstü çiçekli ve şekilli pamuk bezi, basma gibi bir çeşit yerli kumaş demektir (Koçu, 1966, s 4038). Yukarıda bahsettiğimiz gibi Dr. Sıtkı Özferendeci Sokağı'nın bir önceki isminin de Çatmacılar olduğu

düşünüldüğünde bu sokak isimlerinin Selimiye'de kurulan ve özellikle 19. yüzyıl boyunca çok aktif olan kumaş tezgahlarıyla bir ilişkisi olması çok muhtemeldir.

Sokağın şimdiki ismi ise 1905 yılında bu sokaktaki bir evde dünyaya gelen ve "dinî musiki sahasında son devrin en önemli birkaç simasından biri olduğu muhakkak" olan Halil Can'ın 1973'te vefat etmesinden bir yıl sonra onun hatırasını yaşatmak amacıyla verilmiştir (Özcan, 1993). Halil Can 1923 yılında Darülfünûn imtihanlarını kazanarak Eczacı Mektebi'ni girinceye resmî eğitim hayatının büyük kısmını yine İhsaniye mahallesinde geçirmiştir. Eğitim hayatına Üsküdar İmrahor'daki Vakıf Rüstem Paşa Mektebi'nde adım atmış olsa da önce İhsaniye mahallesindeki Selim-i Sâlis Numûne Mektebi'nde, sonra da Üsküdar Sultânîsi'nde de devam etmiştir. Özellikle "musikideki icracılığı, araştırmacılığı ve hocalığı ile ün yapmış" olan Halil Can musikiye dair ilk ilgi ve bilgilerini de İhsaniye mahallesinde edinmiştir (Özcan, 1993). "Babasının Uşşâkıyye tarikatına mensup olması dolayısıyla haftanın belli günlerinde evlerinde yapılan toplantılarda dinî musiki eserlerine âşinalık" kazanmış olan Halil Can, mûsikiye dair ilk eğitimini de yine bu mahallede faaliyet gösteren, yukarıda Paşakapısı Sokak'tayken bahsettiğimiz Dârülfeyz-i Mûsiki Cemiyeti'nde almıştır. Bu cemiyetin ilk talebelerinden biri olan Halil Can, aynı yıllarda Galata Mevlevîhânesi neyzenbaşısı olan Mehmed Emin Dede'den ney dersleri almaya başlamış ve üç ay gibi kısa bir sürenin arından mevlevîhanenin mutrip heyetine girmiştir. Kısa bir süre sonra da "Üsküdar Mevlevîhânesi şeyhi Ahmed Remzi Dede'nin (Akyürek), sikkesini 'tekbirlemesi' ile Mevlevî tarikatına intisap" etmiştir (Özcan, 1993). Uzun süre Ahmed Avni Konuk'un tasavvufî sohbetlerinde bulunarak kendisinden âyin meşkettiği gibi tekkeler kapatılıncaya kadar Ahmed Celaleddin (Baykara) ve Ahmed Remzi dedelerin hizmetinde bulunan Halil Can, Cumhuriyet dönemi boyunca da Mevlevîliğin önemli figürlerinden biri olmuştur. "1954'ten beri Konya'da yapılagelen semâ ve Mevlânâ'yı anma törenlerinin kurucusu olup 1972 yılına kadar bu törenlerde neyzenbaşılık yapan" Halil Can, sokağa adı verilirken de muhafaza edilen "neyzenbaşı" ünvanını da buradan almıştır (Özcan, 1993).

Hal tercümesini kısaca aktardığımız Halil Can'ın adını verdiği bu sokağın hemen başında yer alan yan yana üç tane ahşap bina bizi 1965'te Kat Mülkiyeti Kanunu'nun ilanından sonra başlayan ve sonrasında gittikçe hız kazanan apartmanlaşma süreci öncesinde bu mahallenin mimari dokusuna hakim olan yapı karakteristiğinin numuneleri olarak karşılamaktadır. Nitekim 20. yüzyılın başındaki Çit Sokağı'nda bulunan yapıların; 66 ev, 1

baraka, 5 dükkan veya mağaza, 32 arsayla yekûnunun 104 olarak tespit edildiğini görmekteyiz. Sokaktaki 72 yapının 65 tanesi ahşapken, 4 tanesi yarı kagir, 3 tanesi de tam kagir yapılardan oluşmaktadır. Sokaktaki yapılardan 34'ü üç katlı, 32'si iki katlı, 7'si de bir katlı binalardan oluşmaktadır. (Ölçer, 2015, s. 702-703).

Sokağın hemen başındaki ahşap binaları geçip biraz ilerleyince sağ tarafta Ahmed Şakir Efendi Çeşmesi'ni görürüz. Bu çeşme vergi müdürlüğünden mütekaid Ahmed Şakir Efendi'nin hayratı olarak 1325/1907 yılında yapılmış, önünde bir yalağı ve kabartma motiflerle süslü ayna taşından başka tezyinatı olmayan sade bir çeşme olarak günümüzde de varlığını sürdürmektedir.

Çeşmeyi sağımızda bırakıp devam ettiğimizde bulunduğumuz sokağın Hafız Ali Üsküdarlı Sokak'la kesişimine geliriz ki bu sokağa girdiğimiz takdirde Selahattin Pınar Sokağı'na kestirme bir geçiş yapabiliriz. Bu sokak uzun bir süre Avcı/Avcu sokak namıyla kayıtlı olsa da güncel durumda Hafız Ali Üsküdarlı adını taşımaktadır. Sokağın adı Avcı sokak iken 1946 yılında Koçu tarafından şöyle anlatılmıştır:

> İhsaniye Sokağı [şimdiki Bestekar Selahattin Pınar] ile Çit sokağının arasındadır. İhsaniye sokağı kavşağından girildiğine göre önce kabataştan yapılmış beş basamak merdivenle çıkılır, bir araba genişliğinde kabataş döşeli altmış adım kadar uzunlukta yokuş bir aralık sokaktır. Sağ köşesinde iki katlı ahşap bir ev, yanında bir adam boyunda ahşap duvarı, onun yanında kapısı, Çit sokağa açılan bahçeli, bahçe duvarının üstünde parmaklık olan iki katlı beton kübik bir yapı, sol köşesinde bir arsa, önünde bir buçuk adam boyunda sıvasız kaba taştan bahçe duvarı olan iki katlı ahşap bir ev, onun yanında ön kapısı Çit sokağına açılan iki katlı ahşap bir ev bulunan avcı sokağının kayda değer bir hususiyeti yoktur. (1960, s. 1346)

Sokağa güncel ismini veren Hafız Ali Üsküdarlı, Kur'an tilavetinde İstanbul tavrının son temsilcilerinden olan, 1971'den 1976'daki vefatına kadar reisülkurrâlık unvanını da taşıyan kıraat alanında çok önemli bir zâttı (Sarı, 2012). Üsküdar'da doğduğu gibi hayatının büyük bölümünü de bu ilçede geçiren Ali Efendi aynı zamanda Burhan Felek'in Ravza-i Terakki Mektebi'nden okul arkadaşıdır. Meşhur Üsküdarlı şair Talat'ın yeğeni olan Ali Efendi, musiki ve edebiyatla da sık sık babasıyla birlikte ziyaretine gittikleri amcasının evindeki sohbetler vesilesiyle tanışmıştır. Felek hatıratında Hafız Ali Efendi'ye de hususi bir bölüm ayırmıştır (1987, s. 145-148).

Sokakta ilerlemeye devam ederken sol tarafta İhsaniye Camii'nin bu sokağa açılan kapısını ve merdivenlerini görürürüz. Hemen yanında İhsaniye Çeşmesi yer almaktadır. Restore edilmeden önceki halinde biri kagir biri ahşap iki ev arasında sıkışmış bir durumda kalan bu çeşmenin sağ ve sol duvarları da gözükmemekteydi (Çeçener, 2007, s. 37). Sokağın değişen dokusuyla birlikte yıllar içinde bu evler yıkılmış, yerine çeşmenin haznesi mesafesinde geriden iki apartman yükselmiştir. Çeşme bu haliyle bulunduğu sokağın mevcut durumuyla uyumsuz ama hatırlattığı tarihiyle uyumlu bir şekilde sokakta arz-ı endam etmektedir. 1240 (1824) tarihinde yaptırılan çeşmenin banisi kesin olarak bilinmemekle beraber çeşmenin suyu İhsaniye Camii avlusunda bulunan aynı tarihli abdest mahalinin haznesinden geldiği için Hafız İsa Ağa tarafından yaptırılmış olduğuna yorulmuştur (Haskan, 2001, s. 1087). Ayna taşının iki yanı çeşmenin tuğla haznesinden oluşmakta ve üzerinde celi sülusle yazılmış olarak Enbiyâ sûresinin 30. ayeti yer almaktadır: "Ve ce'alnâ mine'l-mâi külle şey'in hayy".

Çeşmenin hemen yanında beyaz renkli ahşap bir yapıya rastlarız ki burası şu anda Fibula adında bir yayınevinin çalışma ofisi olarak kullanılmaktadır. Mahalledeki ahşap yapıların genel olarak konut olarak değil de çalışma/ticari amaçlı kullanımının yaygın olduğu söylenebilir, bu anlamda bu yapı bir istisna teşkil etmemektedir. Çeşmeyi solumuzda bırakıp sokakta yürümeye devam ettiğimizde bu kez Hafız Mehmed Bey sokakla kesişim noktasına geliriz ki bu noktada biraz nefeslenip harikulade bir tarihi yarımada manzarasının tadını çıkarmak İhsaniye mahallesinin sokaklarını adımlamanın âdâbından addedilmelidir kanaatindeyiz. Sokağın iki yanında yine tarihi öneme sahip iki yapı görürüz. Bu yapılardan ilki Mustafa Nevzat Kültür Evi, ikincisi ise biraz ilerisindeki bir sokağa da adını veren Köprülü Konak'tır.

Mustafa Nevzat Kültür Evi'nin bulunduğu konağın yapım tarihi kesin olmamakla birlikte 19. yüzyılın ikinci yarısına dayandırılmaktadır. Konağın Kemal Muhtar Bey'den sonraki sahibi Eczacı Mustafa Nevzat Bey olmuş ve 1923'ten itibaren ilaç laboratuarı olarak kullanılmıştır. Konak, 1984 yılından bu yana tıp ve kültür evi olarak hizmet vermektedir. Eğimli bir zemin yapısı içerisinde yer alan üç katlı bu yapı sokak tarafından bodrum kat, bahçe tarafından ise zemin kat üzerine inşa edilmiştir. Bodrum ve zemin kat pencereleri basık kemerli ve demir parmaklıyken; üst kat pencereler ise düz atkılıdır. Dikdörtgen planlı, üç tarafı pencereli üç ahşap cumbası bulunan kagir bir yapıdır. (Ertuğrul, 2012, s. 306).

Bir dönem burası Mustafa Nevzat Kültür Evi olmaya devam ederken alt katı Mustafa Nevzat Çocuk Dispanseri olarak kullanılmıştır. Mülakat yaptığımız mahalle sakinlerinden biri bu dispanseri şöyle hatırlıyor:

> Bu Nevzat İlaç Fabrikası'nın, köşedeki evin, birinci katı şeydi. Bahçeden yandan giriyorsunuz. Orada Neziha Hanım diye bir doktor. Çocuk doktoru. Benim torunlarımın, yani eltimin çocukları, şimdi 35 yaşlarında falan, oraya muayeneye gidiyorduk. Moda'da da muayenehanesi vardı kadıncağızın. Moda'da muayenehanesinde bize diyordu ki "Sabiha Hanım, niye buraya gelmiyorsunuz, daha yakın?" Burada haftada bir kere ücretsiz muayene ediyordu. Sonra daha sıklaştırdı. Alt katı tamamen muayene için çocukların, bir oda yapmışlar böyle, anneleri iki tane çocuk ya bir tane çocuk sıkılmasın diye muayene sırası gelene kadar çocuklar oynuyor oyuncaklarla falan. Neziha Hanım, çok memnundum ben o doktordan. Allah razı olsun. Daha çok böyle durumu iyi olmayıp da gelip buraya muayene olan ve mahallenin oturanları götürüyordu oraya. Ümraniye'den gelenler oluyordu. Soruyordum ben. Çok iyiydi. Sonra doktora dediler ki bu civardaki doktorlar, onu istememiş. (N.E., kişisel görüşme, 27 Aralık 2023)

Oldukça uzun bir tarihi olan bu yapının arşivindeki belgelere dair merakımız sebebiyle yaptığımız bir keşif gezisi sırasında binada karşılaştığımız kişilere bu talebimizi ilettiğimizde; yapının el değiştirdiğini ve artık farklı faaliyetler için kullanılacağını ve halihazırda bir arşivi olduğunu ancak kendileri çalışmalarında kullanacaklarını ifade ettiler. Bu bilgiler, sokağın başında ne zaman konulduğunu bilmediğimiz, Mustafa Nevzat Eczacılık Tıp ve Kültür Evi tabelasının artık hükümsüz kaldığını göstermesi bakımından önemlidir.

Mahallenin iki mühim ailesinden biri olarak ifade ettiği Sultan Abdulaziz'in mabeyncilerinden Hafız Mehmet Bey ve ailesine ait olan Köprülü Konak ve sahipleri, Burhan Felek'in hatıratına şöyle yansımıştır:

> Köprülü Konak orta sokağın iki yakası arasına atılmış bir köprüyle haremlik-selamlık daireleri birleşen meşhur bir kagir konaktı. (…)Köprülü Konağı'nın Selamlık dairesinin, orta sokakla üst sokağı birbiriyle birleştirip bizim sokağa ahırı ile müştemilat kapıları açılırdı.
>
> (...)
>
> Bal Mahmut adıyla meşhur dostumuz ve arkadaşımız hoşsohbet zat, bu konağın ve Hafız Mehmet Bey'in üçüncü hareminden olan en küçük oğlu Mahmut Baler Beyefendidir. Hafız Mehmet Bey sesinin güzelliği ve aynı konakta üç karısını harikulade başarılı idare etmesiyle meşhur bir kibar zattı. Beyaz çember sakalı ve rugan kundura potini ile hala gözümün önündedir. (1987, s. 17-18)

Mabeynci Hafız Mehmet Bey'in oğlu Mahmut Baler ise konağın hikayesini şöyle anlatmaktadır:

> Meşrutiyet ilan edilince Hepimiz Antalya'dan İstanbul' gelebildik. Ve İstanbul'da babamın menfaya gitmeden evvel Üsküdar'da yaptırdığı Köprülü Konak adı ile maruf olan ve bugün 1. sınıf eski eser tarihi eserlere kaydedilmiş bulunan evimize gelip konakladık.
>
> Bu konak Harem kısmı ile Selamlık kısmının sokak üzerinden geçen bir köprü ile birbirine bağlandığı için Köprülü Konak adını almış, konağın çok büyük olan harem kısmı Ahşap olduğu için de zamanla ömrü vefa etmemiş ve yıktırılarak satılmış, bugün mevcut olan Selamlık kısmı da horosanla inşaa edilmiş taş bir bina olduğu için yapıldığı gibi sağlam kalmış ve öylesine muhkem olarak inşa edilmiş ki İstanbul'daki büyük harekeriarzde (depremlerde) birçok binalar çöküp yıkıldığı halde bu bina, çatlamamış bile. On dört odası olan bu geniş selamlık kısmında babam bir çok yetim muhacir çocuklarını burada oturtmuş, bakmış, yedirip içirip, giydirip okutup hayata tevdi etmiş. (1982, s. 14-15)

Eğimli bir arazi üzerinde yer aldığı için yol tarafından iki katlı bahçe tarafından üç katlı olarak inşa edilmiş olan yapı sade söveli ve düz atkılı pencerelere ve ahşap kepenklere sahiptir. Cephesinde kat silmeleri ve köşe pilastirleri olan bu yapı, kagir yapım tekniğiyle kırma çatışı ve gizli dereli olarak yapılmıştır. Yapının Köprülü Konak adını almasına sebep olan yolun diğer tarafında eskiden bulunan harem bölümü ile mevcut yapının olduğu yer olan selamlık bölümü arasındaki ahşap köprü 1940 yılında yıkılmıştır (Ertuğrul, 2012, s. 312). Günümüzde bu yapının Ömer Koç'a ait olduğu ve kütüphane olarak kullanıldığı yaygın olarak ifade edilmekle beraber bunu birinci elden doğrulama imkanı bulamadık. Konağın köprüsü 1940 yılında yıkılmış ancak ismi bir hatıra olarak ilerideki kesişen sokakta yaşamaya devam etmektedir.

Günümüzde Köprülü Konak Sokak'la Tosun Paşa Sokağı'nın kesişiminde girilen, Neyzenbaşı Halil Can Sokak'la ise uzun duvarlarla bir set olarak ayrılan bahçede iki okul yer alır: 3. Selim İlkokulu ve Salacak İmam Hatip Ortaokulu. Salacak İmam Hatip Ortaokulu yeni bir okul olmasına karşın 3. Selim İlkolkulu oldukça uzun bir tarihe sahiptir. Alman Mavileri haritalarının 1913-1914 çizimleri 1/500 ve 1/1000 ölçekli haritalar olup tek yapı ölçeğine kadar inmektedir.[15] Bu haritalarda şu anda III. Selim okulunun olduğu alanı boş olarak

[15] https://istanbultarihi.ist/29-osmanli-haritalarinda-istanbul (erişim tarihi: 12.12.24)

görmekteyiz. Çünkü burası o tarihte aynı adlı sokakta tekrar değineceğimiz Tosun Paşa Konağının arsasına ait olup henüz okul burada yapılmamıştı. Ancak aynı haritada son dönem Osmanlı maliyeci, gazeteci ve tarihçisi olarak da bilinen Miralay Hacı Reşit Bey'in oğlu Mehmed Ata Bey tarafından kurulan Mekteb-i Kemâlât okulunu görmekteyiz. Mekteb-i Kemâlât -muhtemelen Murad-ı Feyz adlı okulla birlikte- Köprülü Konak'ın köprüyle karşı tarafına geçilen harem bölümünde kurulmuştur (Gezer, 1990, s. 42).

Selimiye mahallesi, İhsaniye'nin sınır komşusu olup birçok açıdan birbirleriyle etkileşim halindedirler. Yaptığımız mülakatlarda da mahalle sakinleri tarafından bu durum bazı yönleriyle farklılıları olsa da "onlar bizim okulumuza gelir biz Selimiye'deki Çarşamba Pazarını semtimizin pazarı olarak görürürüz" denilerek dile getirilmiştir (H.D., kişisel görüşme, 10 Kasım 2023). Bu etkileşimi hayat pratiklerinde ve sokak adlarında gördüğümüz gibi bu okulun adında da görmekteyiz. Zira bu ilkokul, ismini Selimiye'yi ızgara şeklinde modern bir mahalle olarak kurduran III. Selim'den almaktadır. Selim-i Sâlis Erkek Numune Mektebi olarak 1914 yılında Saffet Bey'e ait 44 numaralı evde eğitim ve öğretime başlamıştır. 1924 yılında kız öğrencilerin de dahil edilmesiyle birlikte 19. ilkokul olarak eğitim-öğretime devam etmiştir (Öztürk, 2012, s. 38). 1931 yılında Tosun Paşa'nın daha önceden yanmış olan konağının arsasına yapılan üç katlı kâgir okul binası Pervitich haritalarında da mevcuttur. 1940 yılında Üsküdar Adliyesinin ahşap binasında çıkan yangın sebebiyle bir dönem burası adliye tarafından kullanılmıştır. Okula 1949'da 3. Selim İlkokulu, 1994 senesinde ise 3. Selim İlköğretim Okulu ismi verilmiştir. Okul, bahçesine 2015 yılında inşa edilen yeni binada eğitim öğretime devam etmektedir. 2006-2007 yılında bakım-onarımdan geçmiş tarihi binada ise şu anda Salacak İmam Hatip Ortaokulu vardır (Yılmaz, 2022, s. 23).

Okul genel olarak mahalle sakinlerinin çocuklarının devam ettiği bir mahalle okulu hüviyetini korumakla beraber civardaki mahallelerden buraya kayıtlı öğrenciler de mevcuttur. Bu okulda okumuş öğrenciler arasında General Muhsin Batur, General Ali Fethi Esener, Avni Anıl, Berhayat Anıl, Müzeyyen Senar, Muzaffer Gökman, Neyzenbaşı Halil Can, Ahmed Nadir Utkan, Ayşegül Domaniç Yelçe gibi isimler, bu okuldan öğretmen olarak yolu geçenler arasındaysa Musikişinas Zekai Dede'nin oğlu Ahmet Irsoy, şair Mehmet Sıtkı Akozan, Ömer Vasfı Olgunsoy, Hayri Aytekin gibi isimler bulunmaktadır. Eflatun Cem Güney, Mustafa Düzgünman, Mehmet Sacid Okyay, Cemal Kutay gibi bazı isimler de çocuklarını bu okula gönderenler arasındadır.

Şu anda geçmişteki varlığına dair herhangi bir işaret bulunmayan İhsaniye Karakolu'nun ve Hatice Sultan Çeşmesi'nin önceden III. Selim İlkokulu'nun yanında yer almakta olduğunu biliyoruz (Haskan, 2001, s. 926). Okulun set halindeki uzun duvarlarını solumuzda bırakıp ilerlerken yine aynı hizada sokak boyunca bulunan küçük boş alanın park etmiş arabalarla dolu olduğunu görmemiz çok muhtemeldir. Mülakat yaptığımız bütün mahalle sakinleri tarafından mahallenin en önemli sorunlarından biri olarak otopark alanı sorununun muhakkak zikredildiğini düşündüğümüzde mahallelinn bulduğu her müsait alanı araba park etmek için kullanmasına şaşırmamak gerekir.

Sokakta henüz yerinde dönüşümü bekleyen yahut yeni dönüşüm geçirmiş sağlı sollu apartmanların arasından ilerlerken bulunduğumuz sokağın Şerifbey Çeşmesi Sokak'la dörtyol oluşturdukları alana geliriz. Bu dört sokak ağzının bir köşesinde mülakatlarda çokça atıf yapılan, "mahalle bakkalı" tipinin yaşamaya devam eden nadir örneklerinden Kasım Bakkal'ı görürüz. Sokağın sahile bakan kısmında sol tarafta kalan ahşap ev ise geçmişte sokağa da adını veren Neyzenbaşı Halil Can'ın evi olmuştur.

Neyzenbaşı Halil Can Sokak, PTT Selimiye Şubesi ile nihayetlenir ve Harem İskele Caddesi'nin meydanı olarak da tarif edebileceğimiz Üçgen Park'a açılır. Ancak biz şimdi sokağı bitirmek yerine buradaki Kasım Bakkal'ın yanından Şerif Bey Çeşmesi Sokağı'nı takip ederek yukarı doğru çıkalım. Burada güzel bir köşe çeşmesi örneği olan Mihrişah Valide Sultan Çeşmesini görürüz. Çeşmenin mimari özelliklerini incelediğimizde som mermerden yapılan üç cepheli, tek yüzlü, rokoko süslü kagir bir yapı olduğu fark edilir. Arka tarafında ise tuğla ve kesme taştan yapıldığı anlaşılan büyük bir haznesi vardır. Ayna taşının iki yanına yuvarlak sütunlar yerleştirilen çeşmenin üst kısmında, kabartma yaprak motiflerinin arasında yer alan, Sümbülzade Vehbi'nin kaleme aldığı kitabesinde şöyle yazmaktadır:

Hazret-i Valide Sultan-ı himem-meşreb kim
Cûşiş re'fetidir menba'-ı ayn-ı ihsân
Yani ol Valide-i Hazret-i Sultan Selim
Teşne-gân-ı himeme itmededir lutfı revân
İşte ez-cümle bu ser-çeşme-i eltâfiyle
Sû be-sû itdi ata cû-yi cihanı reyyân
Hibetullah'ına kıldı hibe hem ecrini kim

Hayr-ı cârîsi ile tâ ola rûhu şâdân
Çün o dûşîze-i pâkîzesi bu âlemden
Tıfl iken olmuşdu gonca-i gülzâr-ı cinân
Gül gibi itmeğe şâdân-ı revân pâkin
Kevser şefkatini eyledi böyle cûyân
Ravza-i rahmet anın kendüsi hem Han Selim
Duralar devlet ü ikbâl ile durdukça cihân
Vehbiyâ ben de ana söyledim iki târîh
Lîk bir tamiye var mısra'-ı sânide ıyân
Çeşme-i Valide Sultan'da ki cûşiş-i cûd
1206
(Haskan, 2001, s. 1119)

Kitabeden de anlaşılacağı üzere bu çeşme ismini III. Selim'in annesi, III. Mustafa'nın eşi Mihrişah Valide Sultan'dan almaktadır ve onun tarafından, henüz üç yaşındayken vefat eden kızı Hibetullah Sultan için 1792'de yaptırılmıştır. Bu sebeple çeşme, Hibetullah Çeşmesi olarak da anılmaktadır. Besim Çeçener'in arşivinden aldığımız aşağıdaki fotoğrafın bu çeşmenin hemen üzerindeki ahşap evle, henüz asfalt yapılmamış taş yolları, köşedeki evin taş duvarıyla 1964 İhsaniye'sinin mimari dokusuna dair önemli bir belgeyi oluşturduğunu söyleyebiliriz. Fotoğraftan çeşmenin musluğunun olmadığını, Haskan'dan ise çeşmenin fotoğraftaki tarihten altı sene sonra 1970'de tamirattan geçtiğini öğreniyoruz (2001, s. 1119).

Çeşmenin hemen yanındaki sokak ismini Tosun Paşa'dan almıştır. Asıl adı Abdullah Tosun olan paşa, Harput asıllı olup daha önce çeşitli yerlerde görevler yapmıştır. 1866'da Üsküdar Zabıta Müdürlüğü'ne tayin olarak burada zabıta memurluğu görevine başlamıştır. Bu dönemde Tosun Ağa'nın rütbesi mir-i miranlığa terfi etmiş, bundan sonra kendisine paşa denilmeye başlanmıştır. Tosun Paşa'nın zabıta memurluğu görevine devam ettiği dönemde, Üsküdar Zabıta Memurluğu'nun adı Üsküdar Mutasarrıflığı olarak adlandırılmaya başlamış, Tosun Paşa da ilk mutasarrıf olarak görevine devam etmiştir. Tosun Paşa, iki ayrı dönem boyunca yaptığı Üsküdar Mutasarrıflığı'ndaki görevini 1874 yılına kadar sürdürmüştür. Bir süre mutasarrıflık binası olarak -daha önce Paşakapısı Sokağını anlatırken de değindiğimiz- Dürrizade Konağı kullanılmıştır. 1847 yılında mutasarrıflık binasının yerine Paşakapısı Mekteb-i Rüşdiyesi'nin yaptırılması üzerine mutasarrıflık, Tosun Paşa'nın görevini ifa ettiği

sırada da kullanılan Doğancılar Parkı karşısındaki büyük ahşap konağa taşınmıştır. Bu dönemde Tosun Paşa, devlet dairesi olan çalışma yerine iki sokak mesafedeki Üsküdar'ın en büyük konaklarından birinde yaşamaktaydı. Konak şimdi ismini de verdiği Tosun Paşa Sokak, Köprülü Konak Sokak, Neyzenbaşı Halil Can Sokak ve Şerifbey Çeşmesi Sokak'la çevrili arazi üzerinde yer alıyordu. Paşa'nın İhsaniye mahallesinde ikamet etmesi Paşakapısı cihetinde çalışan devlet erkanının bu mahallenin sakinlerini belirlemesi açısından da örnek teşkil eder.

Tosun Paşa Konağının selamlık dairesi 1918 yılında çıkan yangında yanmıştır. Burhan Felek bu yangını şu şekilde anlatmıştır:

> (…) Bir küçük evden çıktı, yanındakini yaktı. Bize uzak, derken Tosun Paşa'nın arsasındaki şemsiye fıstığı dediğimiz büyük fıstık ağacına sarmaz mı? O büyük ağaç tutuşunca bizim evlerin akıbeti artık belli oldu. Ağacı söndürmeye imkân yoktu. Ne ev gibi yıkılır ne tahta gibi söndürülebilirdi. Serapa çıra ve çam sakızı olan ağaç yavaş yavaş bir muazzam meşale gibi yanmaya başlayınca bütün mahalleyi dehşet sardı... FISTIK TUTUŞUNCA ateşin söndürülemeyeceği belli oldu. Bütün sokak, eşyalarını daha uzaklara taşımaya ve evlerini boşaltmaya başladı. İşte Üsküdarlı şair Talât beyin evi bu fıstık ağacının tutuşmasından sonra yandı ve boyasız çıralı çigdene tahtalarıyla kaplı olduğu için hiç nazlanmadan ateş aldı. Ve ondan sonra karayele doğru sarkan ateş dolanıp çizim sokağa çıktı. Talât beyin cıvan yandıktan sonra sıramızda Üsküdar İdadisi Müdürü (ismini hatırlamıyorum) Arnavut asıllı bir zatın dört tane eş evlerini yaktı ve geldi bizim yanımızda bakkal dükkânını tutuşturdu. (1974, s. 158-159)

İşte bu yanan konağın bahçe arazisine sonradan yukarıda bahsettiğimiz III. Selim İlkokulu yapılmıştır. Nitekim bir zamanlar konağın su ihtiyacını karşılayan su haznesi günümüzde de okulun bahçesinde üst duvara bitişik bir halde durmaktadır.

Tekrar başlangıç noktamız Mihrişah Valide Sultan çeşmesinden biraz ilerleyip sağ tarafa döndüğümüzde Avni Paşa Sokağa gelmiş oluruz. Avni Paşa Sokak, ismini Hüseyin Avni Paşa'dan alır. Daha çok Üsküdar Paşa Limanı'ndaki Fethipaşa Korusu'na bitişik Hüseyin Avni Paşa Korusu'ndaki büyük köşkü ve yine aynı cadde üzerinde yaptırdığı ihtişamlı çeşme ile bilinen Hüseyin Avni Paşa'nın, Avni Paşa Sokağı'nın Şerif Bey Çeşme Sokak'la birleştiği yerde bulunan konağının varlığı bilinse de literatürde bu konakla ilgili çok fazla bilgi yoktur. Bu bakımdan kendileriyle mülakat yaptığımız İ.G. ve M. G. çiftinin bu konakla ilgili hatırladıklarını aktarmak özellikle 1960'lı yıllara kadar bu konağın nasıl geldiğini ve ne şekilde kullanıldığını göstermesi açısından faydalı olacaktır:

> Avni Paşa ile Şerif Bey Çeşme Sokakla birleşen yerde Avni Paşa'nın konağı vardı. Biz kiracı olarak orada oturduk. Ben oraya, karşı sokağa 4.5 yaşında geldim, bir sene sonra da konağa taşındık, ortaokulu bitirene kadar konakta oturduk. Gene bu çevredeydik. Konağın ev sahiplerinden sadece İbrahim Bey'in torunu kaldı, Hayrunnisa. Kızının kızı. (...) Onlardan bizim duyduğumuz, dedesi İbrahim bey, bir padişahın çocuğuna ders veriyor ve kendisine burası, ada şeklinde gerçekten o konak arkasından böyle bir arazi şeklinde -apartmanları da şimdi orada – kendisine hediye ediliyor. İhsan ediliyor yani. (...)
>
> Avni Paşa Konağı adı üstünde bir paşanın konağı. Daha sonra adliye olarak kullanılmış. Bizim çocukluğumuzu bildiğimiz yerde, konağın her bir katı, hatta kat içinde belli bölümler kiracılara verilmiş. (...) Ne zaman yıkıldı tam bilmiyorum. Ama devam edemeyeceği belliydi. O şekilde paylaşan aileler fakir ailelerdi. Burası zaten hep fakir ailelerdi bir manada. Şu yolun üzerinde böyle köşkvari evler vardı. Dışarıdan baktığın zaman tadı olan evlerdi, kimliği olan evlerdi. Anlaşılan onların hepsi birer konakmış, köşkmüş. Ama içeride yaşayan halk… Eskiden bir ailenin yaşadığı yer, şimdi dört aile tarafından paylaşılıyor ve her birisi de kafalarını sokacak bir yer arayan; o evin ihyası için lazım gelen harcamayı yapacak insanlar değillerdi. Sonu da belliydi. (İ.G. ve M.G., kişisel görüşme, 19 Mart 2023)

Avni Paşa Sokak aynı zamanda, Şerif Bey Çeşmesi Sokak'la Zihni Göktay Sokağı'nı birbirine bağlayan sokaktır. Avni Paşa Sokak ve Zihni Göktay Sokak'ın adlarının ilk olarak 1971 Şehir Rehberinde kaydedildiğini görürüz. Şu andaki adı Zihni Göktay olan bu sokak ilk olarak Konaklı Çıkmazı adıyla, sonrasında bu konak yıkılıp sokak oluştuktan sonra Konaklı Çıkmaz Sokak adıyla kayıtlarda yer alır. Şerif Bey Çeşmesi Sokak'ın Avni Paşa Sokak'la kesiştiği yerden yukarıya doğru giderken sol taraftaki L şeklinde kıvrılan Hafız-ı Kurra Sokak'tan devam ettiğimizde de, hiçbir yere sapmadan düz bir şekilde yürüdüğümüzde de varacağımız yer aynıdır: daha önce bu sokaklarla kesişimini zikrettiğimiz Dr. Sıtkı Özferendeci Sokak. Ancak biz burada biraz daha ilerleyip sağ tarafa Çiçekçi Sokağı'na dönelim ve buradan da Harem İskele Caddesi'ne çıkalım.

3.5. Harem İskele Caddesi

Harem İskele Caddesi'nin -her ne kadar Haskan, 1935 ylına kadar Namazgah caddesi ismini taşıdığını söylese de- 1845 yılındaki İstanbul haritasında da aynı isimle kayıtlı olduğunu görmekteyiz. Konut ağırlıklı gelişen mahallenin ticaret mahali olarak planlanan tek caddesidir. Cadde boyunca yürürken fırın, kuruyemişçi, berber, şarküteri, lokanta, camcı, tuhafiyeci, kafeler, birkaç tane butik, kasap, kuaför, ev yemekleri dükkanı, banka atm'leri, zincir süpermarket şubeleri, eczane, pimapenci, çerçeveci vb. çok çeşitli dükkanların yer

aldığını gözlemleyebiliriz. Bu haliyle cadde, mülakatlarda alışveriş pratiklerine dair sorduğumuz sorularda Çiçekçi'yi şöyle tarif eden mahalleliyi haklı çıkarmaktadır:

> Mahalle deyince Çiçekçi de giriyor ya işin içine. O bakımdan Çiçekçi çok değişmedi. En güzel tarafı da o, benim çok sevdiğim, her semtte yoktur o. Siz hiç Üsküdar'a, Kadıköy'e gitmeden bütün ihtiyaçlarınızı bulursunuz. Bu çok az semtte vardır. Çok az alışveriş yapsanız da sizi tanırlar orada, karşılıklı hukukunuz var. (A.A., kişisel görüşme, 19 Aralık 2023)

Mahallelinin alışverişini yaptığı, iş sonrası kafelerde muhabbet ettiği, diğer mahalle sakinleriyle görüştüğü, köpeğini yürüyüşe çıkardığı, genel olarak diyebiliriz ki mahallelinin sosyal yaşam pratiklerininin çoğunlukla mekan bulduğu yer burasıdır. Kahvenin ve kahvehanenin tarihi oldukça uzun olsa da kafe ve yeni nesil nitelikli kahve dükkanlarının sosyal hayatımızdaki yeri oldukça yenidir. Sokakların keşfine başladığımız yolcuğumuzun hemen başında bahsettiğimiz Harem İskele Caddesi'nin köşesindeki Çiçekçi Kahvehanesi'nin yerini yıllar sonra bir çay bahçesinin alması, ardından onun da kapanarak günümüzde aynı işlevi sokaktaki yeni nesil kahvecilere bırakması mahallenin buluşma mekanları açısından yaşadığı dönüşümü yansıtması açısından kayda değerdir. Caddeden Üçgen Park'a doğru yürüdüğümüzde Köşem pastanesine gelmeden önce yakın tarihte açılmış iki tane yeni nesil kafe bulunmaktadır. 20 sene evvel Köşem Pastanesi Damla Pastanesi iken bir vesileyle mahallenin esnafları tarafından işletilmeye başlamasıyla bu caddede kafeciliğin/pastaneciliğin başlangıcını oluşturduğunu yaptığımız mülakatlardan öğreniyoruz:

> Muhtarlıktan çıkışta orada oturmaya başladık Emel Ablayla birlikte. Biz oturunca sağdan soldan bir kişi, iki kişi, üç kişi derken pastane bir canlandı. Şey oldu, mahallenin üssü. Sana bir şey mi bırakacağım? Alın bunu işte Sümeyye'ye verin. Alın bunu bilmem kime verin orada. Gönül Abla çok eli marifetlidir. Dolma yapar, haydi gelin, duyan gelir. Böyle bir mahallede pastane canlılığı başlattık biz. Gün de yapıyorduk orada. Gönül abla da karşısındaki tuhafiyenin sahibiydi. Tuhafiye oğlu devam ediyor, kendisi bıraktı. Başka birisi, yine tanıdığımız bir aile işletiyor şu anda. (N. Y., kişisel görüşme, 5 Aralık 2023)

Mahalledeki diğer yeme-içme ve buluşma mekanlarının gelişimini yine N.Y.'nin ağzından dinlemeye devam edelim:

> Ondan sonra Bambi hızlandı…Postanenin çaprazında ev yemekleri yapan bir yer vardı. Çok da güzel yemekleri vardı. Aynur diye bir arkadaşımızındı. Muazzam. O böyle tencereyle evlere yemek yapardı. Misafir gelecek mesela. E çalışıyorsun, yetiştiremeyeceksin. Hiç sıkıntı değil. Aynur ev yemeği güzel yapıyor çünkü. Önce o başladı. Ondan sonra... eskiden adliyenin olduğu yer de açıldı. Sonra da işte Filiz Hanım var şu anda… Deniz Kebap mesela benim kızımla yaşıt. 41 yaşında. 45 senedir burada… Küçük kafeler var oraya daha çok gençler takılıyor. Ben iş yapmazlar diyordum. Çünkü kahveleri mahalleye göre pahalı. Gece gençler takılıyor. Dün akşam 12 miydi ben bir arkadaşımdan geliyordum. Oturuyorlardı.

Caddedeki dükkanlar daha çok mahallelinin günlük ihtiyaçlarını karşılayan dükkanlar olmakla beraber iki tane butik ve bir takı dükkanı burada numunelik olarak yer almaktadırlar. 1970'lerin İstanbul'undan bir mağazaymış gibi vitrinlerini muhafaza eden aynı memleketli olduklarını öğrendiğimiz bu dükkanların (Şenel ve Kamil Butik) hikayesi ise şu şekildedir:

> Böyle arabayla kumaş, elbise satan iki esnaftı. Sonra mağaza açtılar. Ondan sonra benim kayınvalidem başta olmak üzere herkes çok alışveriş yapardı. Herkes! Mesela benim eşimin sağlığında Şenel'in abisi vardı. Girerdik, işte bütün takım elbiseleri, gömlekleri, pantolonları alır eve götürürdük. Orada gidip soyunmak istemiyor çünkü. Hepsini böyle torbaya koyar taşıtırdı arkamızdan, evde seçerdik. Ertesi gün almadıklarımızı geri götürürdük. Onlar da aile gibi. Onlar da eski esnaf çünkü. Kendileri de burada oturuyorlar. O yüzden de devam ediyor. Dükkanı da kendilerinindi o zaman. (N.Y., kişisel görüşme, 5 Aralık 2023)

1979 tarihinde patlayan gemiyi mahallelinin hepsi hatırlar mı bilmiyorum ama mülakat yaptığımız mahallelilerden O. K. dün gibi hatırlamaktadır:

> 79 senesinde Independente patladı. Kadıköy açıklarında gemi patlamıştı. O zaman bizim yanımızda Dev-Sol'un yeri vardı. Bir gece gemi patlayınca eyvah dedik bunları aldılar. Zaten mahallede kırılmayan cam kalmamıştı. Aylarca da yandı orada da, sonra bir parlama daha yaşadı. (O.K., Kişisel Görüşme, 6 Aralık 2023)

Mülakatlarda mahalleliden çizmelerini talep ettiğimiz haritaların neredeyse hepsinde yer alan Üçgen Park, mahallelinin alışverişlerinde soluklandığı, yaşlı nüfusun banklarında dinlediği bir yer olarak Harem İskele Caddesi'ni ikiye bölerek caddenin tam ortasında konumlanır. Üçgen Park'ın geçmişte ise Daye Kadın Namazgahına ev sahipliği yaptığını biliyoruz.

Görsel 11. Eskiden Daye Kadın Namazgâhı'nın, şimdi Üçgen Park'ın bulunduğu muhitin krokisi (Kaynak: Haskan, 2001, c. 2, s. 1001)

Bu namazgahın 1950'li yıllardaki halini mahallede yaşamış olan Ahmed Nadir Utkan (2008) şöyle hatırlamaktadır:

> Çiçekçi Durağı'ndan Harem İskele Caddesinden devam ederek Karlık bayırına doğru inildiğinde Hamam Sokak, Neyzenbaşı Halil Can Sokak, Suphi Bey Sokak, Harem İskele Sokak ve Daye Kadın sokağının birleştiği büyük bir meydanın ortasında banisinin III. Selim Han'ın dayesi olduğu söylenen hanımın yaptırdığı '' Daye Kadın Namazgahı'' ya da ''Harem İskele Namazgahı'' adıyla bilinen toprak zeminli bir yükselti vardı. Namazgah'ın bilezik taşı kaybolmuş bir kuyusu, II. Abdülhamit Han devrinde yaptırılmış demir bir çeşmesi ile küçük masif bir mermer yalağı mevcuttu. Namazgah'ın kıyı etrafı çitlembik ağaçları, mürver, beyaz açan akasya ağacı ile çeşmenin başında kocamış, büyük bir Erguvan ağacı mavcut olup çeşmesinden bolca Çamlıca'nın leziz ve temiz suyu akar, evlerimizde de içme suyu olarak bu suyu kullanırdık.
>
> (…)
>
> Çingeneler Namazgah üzerinde çadır kurar, kalay yaparlardı. O yıllarda aluminyum tencereler yeni yeni piyasaya çıkıyordu ve bizler bakır tencerelerde yemek yapardık. (s. 40-41)

Eskiden mahallelinin Namazgah mahallinden su ihtiyacını karşıladığına dair benzer tanıklıklar şu şekildedir:

> Evlere Terkos suyu gelmeden önce ise; bu gün Harem İskele Caddesi'ndeki Akbank'ın karşı tarafına düşen küçük park alanında, bir namazgâh mahalli yer alıyordu. Güzin Pektaş, "Mahallenin su ihtiyacının bir kısmı buradan karşılanırdı. Bu alan benim çocukluğumda ilkokul, ortaokula kadar duruyordu... Vakıf suyu olduğu söylenirdi ve sakalar buradan mahalledeki evlere su dağıtırlardı. Bu tatlı suları küplere boşaltırdı sakalar... Yemekler o suyla pişerdi. Çünkü kuyu suları acıydı. Bulaşıklar sodalı suyla yıkanırdı ama içme suları Çamlıca'dan damacanalar içinde atlı arabalarla getirilirdi" demekteyken; Saadet Girgin bu alanın içinde önceden erguvan ve çitlembik ağaçlarının bulunduğunu, mahalledeki çocukların buradan çitlembik topladıklarını; ancak evlere Terkos suyu geldikten sonra, çevresinden yol geçtiği için, alanın hayli ufaldığını ve park olarak düzenlendiğini belirtmektedir. (Turgut, 2007, s. 74)

Caddenin tarihinde bu konumda yer almakla birlikte şimdi burada mevcut olmayan bir diğer önemli eser ise At Evliyası/At Türbesi ismiyle anılan kabirdir. Haskan (2001) bu kabrin ilginç hikayesini şu şekilde aktarmaktadır:

> *Sisli Kır*, Sultan II. Osman'ın (1618-1622) sevgili atının ismidir. 1208 (1619) tarihinde ölmüş ve Padişah iradesiyle Üsküdar Sarayı'nın bahçesine gömülmüştür.
>
> 1169 (1755-56) tarihinde Üsküdar Sarayı'nın yıkılması, 1805 tarihinde Selimiye Mahallesi'nin yapılması üzerine mezar açıkta kalmış ve *At Evliyası* diye şöhreti bütün İstanbul'u sarmıştır. Sancılı atlar, şifa bulur ümidiyle bu mezarın etrafında üçer defa dolaştırılırdı.
>
> Bir bahçe içinde bulunan kabir taşı, hasta atların ziyaretlerini kolaylaştırmak kastıyle yerinden sökülerek bahçe duvarına dayanmıştı. Bunu haber alan Müze Müdürü Halil Edhem Bey (1861-1938), (müdürlük dönemi: 1910-1931) kaybolur düşüncesi ile taşı 1930 senesinde Topkapı Sarayı Müzesi'ne getirtmiştir. (s. 531)

20. yüzyılın başındaki Harem İskele Sokağı'na baktığımızda sokakta bulunan yapıların; 39 ev, üç dükkan veya mağaza, 16 arsa ve bir bostanla yekûnunun 59 olduğunu görürüz. Sokaktaki 42 yapının 36'sı ahşapken beş tanesi yarı kâgir bir tanesi de tam kâgir yapılardan oluşmaktadır (Ölçer, 2015, s. 704-705). 1950'li yılların İhsaniyesi'nin Harem İskele Caddesi'nde bu ahşap evler son demlerini yaşadığından habersiz hala varlığını sürdürmekteydi. Bunlardan biri caddenin hemen başındaki Çiçekçi Kahvesi'nin

müdavimlerinden biri olarak zikrettiğimiz İsmail Hakkı Altunbezer'in eviydi. Utkan (2008), İsmail Hakkı Bey'in hanesi ve hane halkına dair hatıralarını şöyle dile getirmiştir:

> Hattat ve Tuğrakeş İsmail Hakkı Altunbezer, Harem İskele Caddesi'nde, Daye Kadın Namazgahı'nın karşısında iki katlı ahşap, büyük ve tabiat harikası bahçeli bir evde oturuyordu. Akraba olmaktan çok hısımlık derecesinde bir yakınlığımız vardı. Hanımı saraylı "Pamuk Nine" sarayın terbiye ve zerafetinden bütün güzelliklerini üstünde taşır, hoşsohbet tavrıyla hepimizi büyülerdi. Hoşsohbet olduğu kadar edebiyata ve da meraklıydı, bizlere zaman zaman Şeyh Galip'den şiirler okurdu. Babam Pamuk Nine'den bahsederken "Merhaba dediği zaman, aruz vezninde söylüyor." diye latife ederdi. (s. 17)

İsmail Hakkı Altunbezer'in babası Mehmed İlmi Efendi'nin bu konağı satın alma hikayesini de Ayşe Baturay şöyle anlatıyor:

> Tuğrakeş İsmail Hakkı Bey'in babası Mehmed İlmi Efendi (1839-1923) zamanında Fatih'te oturuyor; ancak zatürre geçirince Harem'in havasını kendisine tavsiye ediyorlar. Bunun üzerine Harem/Karlıkbayırında kiralık bir ev tutuluyor. Daha sonra İhsaniye'ye yerleşmeye karar veriyorlar ve buraya yakın bir konak satın alınıyor. Bir selamlık ve bir haremlikten oluşan konağı Selimiye Kışlası'nı inşa eden ustalardan biri kendisi için yaptırıyor. (Turgut, 2007, s. 73)

Daye Kadın Namazgahı'nın bir tarafında İsmail Hakkı Bey'in evi diğer bir yanındaysa Atatürk'ün fotoğrafçısı Esat Nedim Tengizman'ın evi olduğunu Utkan (2008) şu şekilde ifade etmektedir:

> Atatürk'ün özel fotoğrafçısı Esat Nedim Tengizman'ın oturduğu ev Harem İskele Sokağı'nın girişinde, bizim evin tam karşısındaydı. Esat amca bilgili, görgülü, cömert, hayvansever, hoşsohbet, gönlü ve gözü tok insandı. Esat Amca'dan çok şey örendik Örneğin "paranın satın alamayacağı şeyleri": Parayla ev alınacağını ama mutlu bir yuva alınamayacağını, parayla kan alınacağı ama hayat alınamayacağını… (s. 16-17)

Mahalle sakinlerinden O. K. de bu evi hatırlamakta ve başına neler geldiğini şu şekilde anlatmaktadır:

> Atatürkün fotoğrafçısının oturduğu ev. Şimdi Migros'un olduğu yer. O ev güzeldi ve arazi muhteşemdi. Bambi pastanesi dahil ta aşağıya kadar komple yer koskoca bir arazi, bahçe ve ağaçlarla doluydu. Bir gece yaktılar içinde tüpler de varmış patlaya pattaya gitti bina. Hatta biz de çıkmıştık alt sokaktan işte ne oluyor diye, herkes duydu çünkü, gece yarısı çıktık, izlemiştik. Acı bir şeydi. Yani kötü bir şeydi. Çoğu bina da öyle yandı zaten yani. Yaktılar tabi ki yani kendiliğinden yanmamıştır diye düşünüyorum. (…) Yenilenseydi belki hani biraz bakım yapılsaydı dokuyu bozmamış olacaklardı. Yerine yapılan apartmanlar çok kötü yapıldığı için biraz doku bozuldu ama yapılmasaydı ne olurdu? Evler kendiliğinden göçer giderdi. Bakımsızlıktan zaten kalmazlardı diye düşünüyorum. Yine de birkaç tanesi durabilirdi. Yani o Migros'un olduğu yer gerçekten mükemmel bir yerdi. Çok güzel bir yerdi. Bir de şu bahsettiğim yer çok büyük araziydi. Onlar durabilirdi, yani bakım yapabilirlerdi. Oralarda geç kalındı. (O. K., kişisel görüşme, 6 Aralık 2023)

Gazeteci Hikmet Feridun Es, 1979 yılında kaleme aldığı "Esat Bey" adlı makalesinde bu yangından şu şekilde bahsetmekte ve bu sözlerin devamında tarihî konağın yanmasıyla Atatürk'e ait çok özel film ve fotoğrafların yok olmasından duyduğu üzüntüyü dile getirmektedir:

> Esat Bey'i bugün anmamızın nedeni şu gazete haberi: 'Evvelki gece Harem İskelesi'nde 4 katlı ahşap bir binada kiracı olarak oturan Esat namında bir zat kedilerine yemek pişirirken tüp gaz patlamış ve bina tamamen yanmıştır. Esat Bey yüze yakın kedisini dışarı çıkarmak için uğraşır iken kendisi yanma tehlikesi geçirmiştir…' Kimdir bu zat bilir misiniz? Atatürk'ün fotoğraf zabiti Esat Nedim Tengizman…[16]

Utkan'a da onu aşağıdaki satırları kaleme almaya sevk eden duyguları yaşatan manzaranın O. K.'nin yukarıda muhteşem güzelliğinden bahsettiği Esat Bey'in köşkü ve arazisi olması çok muhtemeldir:

> Ekim ayında sonbaharın muhteşem peyzajını evimizin karşısındaki köşkün geniş ve koru görünümlü füsunkar bahçesinden gözleyerek yaşadım. O bahçe her mevsim bir natürmort tablo görünümü kazanır, insanı binbir hülyalı düşlere sevk ederdi. Ekim ayında o bahçedeki ağaçların yaprakları dökülmüş, sarmaşıkları kızarmış, otları ve bitki örtüsü sararmış olurdu. Bahçe tabanı sarıdan kahverengine kadar değişik tonlarda halı gibi yapraklarla kaplanırdı. Bu görüntüyü seyretmek bana sonsuz zevk verirdi. (…) O günlerin Üsküdarı, yoksul, hüzünlü ama şaireneydi. (2008, s. 23)

[16] https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ataturkun-fotografcilari/ (ziyaret tarihi: 26.12.24)

Üçgen Park'ın hemen altında, Neyzenbaşı Halil Can Sokak ve Selimiye Hamam Sokak'ın sonra erdiği köşeden başlayarak sağ tarafında Nan-ı Aziz Sokak'la kesişerek Bestekar Selahattin Pınar Sokak, Şerif Kuyusu Sokak ve Karlık Bayırı Sokak'ın birleştiği noktaya kadar yokuş aşağı uzanan sokağın ismi Suphi Bey'dir. *Üsküdar Sokak İsimleri Tarihçesi* kitabından aldığımız bilgiye göre ismini siyaset adamı ve yazar Hamdullah Suphi Tanrıöver'den almaktadır (Bilgili, 2013, s. 347-348).

Suphi Bey Sokağı'ndan Karlık Bayırı'na doğru inerken ilk sağda kalan Nan-ı Aziz Sokak, Şerif Bey Çeşme Sokak ile Suphi Bey Sokağı'nı birbirine bağlar. Şu anda bu dar sokak boyunca sağlı sollu ortalama dört katlı apartmanlar sıralanmaktadır. Sokakta konut dışında bir yapı mevcut değildir. Sokağın adı Alman Mavileri haritalarında Aziziye Sokak olarak gözükmekle beraber Osman Nuri Ergin'in 1927 tarihli Bina ve Arazi Cetvelleri'nden itibaren bütün kaynaklarda Nan-ı Aziz Sokak olarak geçmektedir[17]. Nan-ı Aziz, Osmanlı Türkçesi'nde gündelik ekmek anlamına gelen Farsça kökenli bir terkiptir (Bilgili, 2013, s. 328). "Nân-ı aziz"in nân ile eş anlamlı olarak kullanıldığını söyleyen Pakalın (1983), "buğday ve diğer hububat unundan yapılan gıda maddesi yani ekmek yerine kullanılır bir tabir" olduğunu belirtir (s. 653). Bilgin de (2002) benzer şekilde narh kayıtlarında ekmeğin genellikle nân veya nân-ı aziz olarak belirtildiğini ifade eder (s. 37). Bütün bunlardan anlaşıldığı üzere nân-ı aziz Osmanlı gündelik yaşamında yaygın olarak fırınlarda üretilen ve insanlar tarafından tüketilen ekmeği adlandırmak için kullanılan bir tabirdir.

Sokağa adını veren tabirin anlamı bu şekilde olsa da bu sokağa neden bu adın verildiği kesin olarak bilinmemektedir. Ancak bu adlandırmanın İhsaniye ve Selimiye mahallelerinde çokça bulunduğu anlaşılan ekmek fırınlarıyla bir irtibatı olması kuvvetle muhtemeldir. Bölgedeki ekmek fırınlarının mevcudiyetinin en önemli sebebinin Selimiye Kışlası'ndaki askerlerin ekmek ihtiyacını karşılamak olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Felek hatıratında kışlada görevli askerlere verilen tayın içerisinde ekmeğin oldukça bol olduğunu, hatta mahallellinin zabit ailelerinden onlara fazla gelen ekmekleri satın aldığını anlatmaktadır:

> Biz İhsaniye'de oturduğumuz için Selimiye Kışlası'nda vazifeli birçok zabit ahbabımız vardı. O zamanki devirde askere ayniyat, yani erzak verilirdi. Buna da tayın denilirdi. Hatta "Tayinat

[17] Bazı şehir rehberlerinde Mani Aziz veya Nam-ı Aziz şeklinde yazılmış olsa da bunların birer yazım hatası olduğu açıktır.

> ve Yem Kanunu" adında bir kanunname vardı ki, ben askerliğimin bir kısmını yaptığım, şimdi yerinde gezi olan Taksim Kışlası'ndaki Levazım Mektebi'nde hocalık ederken, talebeye okurduk.
>
> Biz bu tayınları zabit ailelerinden satın alırdık. Daha ziyade tayın ekmeğini alırdık. Çünkü bir teğmene (o zamanki adı mülâzımdı) altı çift (üç kilo) ekmek verilirdi. (1987, s. 23-24)

Konyalı (2021), Selimiye Kışlası'nın ekmek ihtiyacını karşılamak üzere Sultan Abdülaziz tarafından yaptırılan bir has ekmek fırınından bahsetse de bu fırının konumunu Kavak İskelesi'nin yanı olarak vermektedir (s. 217; 415). Nan-ı Aziz sokağında eskiden bir fırın mevcut olup olmadığını kesin olarak tespit etmemiz mümkün olmadıysa da Hürel gibi bu sokağın adını bölgedeki fırınların mevcudiyetine bağlamak makul gözükmektedir:

> Eski İstanbul'da ahali ekmeğe Nan-ı Aziz derdi zaman zaman. Bu sözcük ekmeğin kutsallığını vurgulardı. 'Nan' ekmek demektir. Bir zamanlar Üsküdar'ın İhsaniye semtinde ve özellikle Selimiye Kışlası taraflarında güzel ve leziz ekmekler üreten fırınlar bulunurdu. İstanbul ahalisi ve askeriye için değişen kalitedeki unlarla ayrı ayrı yapılırdı bu ekmekler. Bu nedenle de kışla yakınındaki bu sokağa bu ad verildi.

Suphi Bey Sokağı'nı bitirip Bestekar Selahattin Pınar Sokağı'nı anlatmaya başlamadan önce sol taraftaki Selimiye mahallesinin sınırları içinde yer alsa da İhsaniye mahallesi sakinlerinin kolektif hafızasında da önemli bir yer edindiği anlaşılan Karlık Bayırı Sokağı'na kısaca da olsa değinelim. Konyalı, bayır şeklinde meyille aşağıya doğru uzanan sokaktaki kuyulara kışın kar koyulduğu için sokağa Karlık Bayırı adının verildiğini söylemektedir. Sokağın adına dair diğer bir yorum sokağın üzerinde Kavak ağaçlarının çokluğu nedeniyle Kavak Bayırı olarak adlandırıldığıdır (Bilgili, 2013, s. 342). 1927 tarihli Pervitich haritalarında da bu sokağın ismi Kavak Bayiri olarak kaydedilmiştir. Burhan Felek (1987) ise burayı Karlık Bayırı olarak anar ve aynı mahallenin denize varan alt kısımlarını şöyle anlatır:

> Bu kısma Karlık Bayırı, Yalı Boyu, Çifte Kayalar gibi isimler verilirdi. Hala denizden baktığınız zaman Harem İskelesiyle Salacak arasındaki ağaçlı bayır ve üstü işte bu söylediğim Karlık Bayırı idi. Yalı boyu onun üstündeki bayıra bakan sokak, Çifte Kayalar da bayırın altındaki dar plajdan denize doğru aşılmış, (30-40 metrelik) bir kaya dizisi idi. (s. 66)

İbrahim Hakkı Konyalı'nın ''Yalnız İstanbul'un değil dünyanın en güzel yerindeki en güzel apartmanımız'' diyerek tanımladığı evi de bu sokak üzerindedir[18]. Konyalı'nın evinin bulunduğu konumun tarihine dair tespiti şu şekildedir:

> Osmanlı tarihinin meşhur Cinci Hoca'sının sarayı da karlık bayırında, şimdi Karlık apartmanının bulunduğu yerde idi. Şöhretli Erzincanlı Ahmet Kolat isminde birisi Cinci Hocanın sarayı yerine bu apartmanı yaptırmıştır. Bir dairesi de benimdir.[19]

Haskan (2001) ise bunun bir yakıştırmadan ibaret olduğunu şu şekilde dile getirmiştir:

> Evliya Çelebi Seyahatnamesinde bu hamamdan [Cinci Hüseyin Efendi Hamamı]; "Cinci Hoca Sarayı yakınında olan Cinci Hamamı, âb-ı hayat sulu latif bir hamamdır" diye bahseder. Fakat yerini söylemediği için de nerede olduğu belli değildir. Bazı eserlerde Selimiye Kışlası çevresi civarında ve Karlık Bayırı üzerinde gösterilmesi bir yakıştırmadır. Çünkü gerek Selimiye, gerek İhsaniye 1645 tarihlerinde henüz iskan edilmemişti. Hasbahçe olan bu yerlerden Selimiye 1805'den sonra, İhsaniye ise 1755'den sonra iskan edilmeye başlanmıştı. Cinci Hüseyin Efendi 1648 yılında idam edildiğine ve 1643 tarihinde Sultan İbrahim'e intisap edip şöhret olduğuna göre hamam ile sarayını bu tarihler arasında yaptırmış olmalıdır. (s. 964)

3.6. Bestekar Selahattin Pınar Sokak

Karlık Bayırı'ndan İhsaniye cihetine yöneldiğimizde Bestekar Selahattin Pınar Sokak'a girmiş oluruz. Bu sokak Bestekar Selahattin Pınar ismini alana kadar mahalleyle aynı ismi paylaşmaktaydı. Nitekim en son 1998 tarihli İstanbul Şehir Rehberinde de İhsaniye ismiyle kaydedilmiştir. Bu sokağın sınırları Doğancılar Caddesi'ne kadar uzanır ama biz İhsaniye mahallesi sınırları içerisindeki kısmını çalışmamıza dahil etmekteyiz. Bu sokağa ismi verilen Bestekar Selahattin Pınar, 1902 yılında Üsküdar'ın Altunizade semtinde doğmuştur. 18 yaşından itibaren tamamıyla musikiye yönelen Pınar, özellikle tamburdaki icrası ve okuyuşuyla meşhur olmuş, döneminin en bilinen ve sevilen sanatçıları arasında yer almıştır. Paşakapısı'ndaki bir konakta kurulduğundan bahsettiğimiz, sonradan Üsküdar Mûsiki Cemiyeti adını alacak olan Darülfeyz-i Mûsikî Cemiyeti'nin kurucularından olduğu gibi bu

[18]Konyalı, İ H. Karlık Apartmanının Muhteşem Komşuları başlıklı yazısı, İ.H. K. Kişisel Arşivi

[19] Konyalı, İ. H. (8 Ekim Cumartesi). Harem İskelesi ve Çevresi: Harem bir Cennet Oluyor. Tarih Sohbetleri

cemiyetin İhsaniye Salon Sineması'nda verdiği ilk konserde de sahneye çıkan müzisyenler arasındadır. Selahattin Pınar'ın bu sokağın yanısıra Şişli'de bir caddeye de adı verilmiştir.

Osman Nuri Ergin'in cetvellerinden 20. yüzyılın başında İhsaniye Sokağı'nda bulunan yapıların; 69 ev, 6 dükkan veya mağaza, 1 ahır, 1 mektep ve 51 arsayla yekûnunun 128 olduğunu görürüz. Sokaktaki 77 yapının 25 tanesi üç katlı ahşap, 34 tanesi 2 katlı ahşap, 14 tanesi bir katlı ahşap, 1 tanesi de katsız ahşap binalardan oluşmaktadır. Kalan 3 binadan 2 tanesi yarım kagir 1 tanesi de tam kagirdir. (Ölçer, 2015, s. 702-703)

Sokakta biraz ilerlediğimizde sol tarafımızda İhsaniye mahallesindeki belki de tek site olan Bayrak Sitesi'ni görürüz. Burası site yapılmadan önce mahallelinin uğrak yerlerinden biri olan Çimen Çay Bahçesi imiş. Bu bahçe mahallelinin hatıralarında hala varlığını sürdürmektedir. Örneğin mülakat yaptığımız H.D. bu çay bahçesini mahallenin nirengi noktalarına dair sorulan soruya verdiği cevapta zikretmektedir:

> Karlık Bayırı geliyordu, Çimen geliyordu, Aykut'un yeri geliyordu. Çimen Çay bahçesi sonradan Bayrak Sitesi oldu. Mesela ben rastlamadım ama Deniz Gezmiş'lerin Çimen'de, Karlık bayırında takıldıklarını biliyorum. Ama kendim rastlamadım. (H.D., kişisel görüşme, 10 Kasım 2023)

Hem güzel bir tarihi yarımada manzarası izleme imkanı sunması hem de düzenlenen müzikli eğlenceler nedeniyle tercih edildiği anlaşılan çay bahçesi, bazı mahalle sakinleri tarafından ise önemli ve sevilen bir yer olmaktan ziyade çevreye verdiği gürültü ve rahatsızlık ile hatırlanmaktadır:

> (...) aşağıda bir bahçe vardı, elden ele dolaştı da. Bir ara çok yüksek müzikler çalındı, çok rahatsız olduğumuz zamanlar oldu. Kapandı ondan sonra. Tam indiğimizde. Artık bina olmuştur orası, çay bahçesiydi. Çimen olabilir ismi. (A.A., kişisel görüşme, 19 Aralık 2023)

Biraz devam ettiğimizde sol tarafta Ziya Paşa Konağı, sağ tarafta ise Hatice Sultan Çeşmesi bulunur. Çeşmesi ve aynası som beyaz mermerden olan bu çeşmenin iki yanı ve haznesi iki sıra tuğla ve bir sıra muntazam kesme taşla yapılmıştır. Dilimli kemerinin üstünde üç satır halinde şu kitabe yer almaktadır:

Sâhibetü'l-hayrât ve'l-hasenât merhûme ve mağfûrun lehâ
Cennet-mekân Firdevs-âşiyân Hadice Sultan
Bintü's-sultân Muhammed Han aleyhimü'r-rahmeti ve'l-ğufrân
Sene 1178

Yine çeşmenin üzerinde yer alan, daha sonra yazılmış bir kitabeden de zamanla harap hale gelen çeşmenin Sultan Abdülmecid'in Hazinedar ustası Şevk Nihal tarafından tamir edildiği anlaşılmaktadır:

Muvaffak oldu tamir-i çeşmeye iffet nihal
Hazinedâr usta-i devlet pür kerem Şevk Nihal
1258
Ketebehû Mehmed Tahir

Hatice Sultan Çeşmesi'nin mahallenin/semtin ilk eseri olduğunu söyleyen Haskan'a göre "semt, çeşmenin yapımından pek kısa bir zaman evvel iskân edilmeğe başlanmıştı" (2001, s. 1080).

Bulunduğumuz sokağın Hafız Mehmed Bey Sokak'la kesiştiği yere geldiğimizde burada iki katlı küçük şirin bir ahşap yapı olan Salih Efendi Türbesi'ni görürüz. İsmini bahçesinde medfûn olan Salih Efendi'den alan bu türbe-tekkenin tarihi hakkında kaynaklarda pek bilgi yoktur. Haskan'ın *Mecmua-yı Tevarih* adlı kitaptan Salih Efendi'nin hayatına dair alıntıladığı pasajdan hareketle özetleyecek olursak, Salih Efendi büluğa erdikten sonra vatanı olan Mağrib diyarından (mezar kitabesindeki künyesinden de anlaşılacağı üzere kendisi Marakeşlidir) ilim tahsili amacıyla yola çıkıp "Arap ve Acem ve Kafiristan ve Rum ve sa'ir diyarı" gezdikten sonra önce Medine'de "Şeyh Mehmed Hayat'dan ahz-ı tarikat-ı Bayramiyye-i Nakşibendiyye idüb" sonra Kudüs'te "Şazeliyye ve Bedeviyye ve sair ricalullah cümlesinden istifade idüb" ardından Üsküdar'a gelmiş ve "Sultan Osman-ı Salis müceddeden ihya eylediği İhsaniye nam mahalde ikamet esnasında Sultan Mustafa Han-ı Salis anın celâlet-i şânına vakıf olup ikram murad olundukta kabul etmeyip bir menzil iştira ve anda inziva üzere iken" vefatının yaklaştığını anlayarak oturduğu evi zaviye olmak üzere vakfetmiştir

(2001, c. 2, s. 622). Salih Efendi'nin kabrinin şâhidesi üzerinde yer alan aşağıdaki kitâbeden 10 Şaban 1186 (6 Kasım 1772) tarihinde vefat ettiği anlaşılmaktadır:

> Kad intekale min dâri'l-fenâ
> İlâ dâri'l-bekâ âlim el-merhûm el-mağfûr
> el-Merakeşî eş-Şeyh Sâlih ibn-i
> Yahyâ bin Yusuf el-Abbâsî el-Kureyşî
> el-Merakeşî el-Mağribî ahsen'Allahu
> bi-lutfihî. Sene sitte ve semânîn ve mie ve elf
> Şaban 10

Salih Efendi'nin vefatından itibaren günümüze kadar tekke-türbe olarak geldiği anlaşılan yapının en azından Cumhuriyet döneminde tekkelerin kapatılmasından itibaren tekke olarak faaliyetinin kesintiye uğradığını tahmin edebiliriz. Görüşmecilerden birinin bu mekanın 1960'lı yıllardaki haline dair aşağıdaki tanıklığından hem bu tahminimizi doğrulayabiliyor hem de tekkelerin kapatılmasından sonra mekanın türbe olarak halk tarafından ziyaret edilegeldiğini öğrenebiliyoruz:

> O zamanlar Salih Baba Türbesinin içinde anneannemin arkadaşı Dilbe hanım teyze oturuyordu oraya baksın diye. Zannediyorum Vakıflar oraya baksın diye onlara vermişlerdi, kira vermiyorlardı. Gidenler sadece mum dikiyordu dışarıdan oraya gidip. Zikir falan yoktu. Orada kalanlar oranın bahçesinde güller falan var oraya bakıyorlardı. Oranın bekçisi gibiydiler. (A.A., kişisel görüşme, 19 Aralık 2023).

Hafız Mehmed Bey Sokak'tan deniz istikametine doğru indiğimizde sağ tarafımızda korunmuş ahşap dokusuyla bir konak görürüz. Bu konak Ebru Sanatçısı Hikmet Barutçugil ve eşi Fisun Hanım'ın uzun bir süre yaşadığı ve şimdi Ebru vakfı ve müzesine dönüştürme hazırlığında oldukları Ebristan'dır. Biraz uzunca da olsa Hikmet Barutçugil'in bu konağın hikayesine dair detaylı anlatımını belgelemek adına burada aktarmak isteriz:

Efendim uzun yıllardır bir eski, tarihi bir evi restore etmeyi hayal ediyordum ta lise çağlarından beri. Bir hala oğlum vardı Allah rahmet etsin Mimar. O da eski bir ev restore etmiş orada yaşıyordu. Yeniköy'de ona hem özendim hem de ebru gibi bir sanatla uğraşmak beni eski kültürümüze daha aşina kıldı. Bir de katliamı da görüp çok üzülüyordum. Şehirler gittikçe çirkinleşiyor. Canım konaklar, evler yıkılıp yerine çimento ormanı yükseliyor. Uzun yıllar bir ev aradık. (...) Bir gün [eşim] burada kaybolmuş aslında buraya rastlamış. Ben de o sıralarda uzun bir program için Amerika'daydım. Telefon etti böyle böyle bir yer buldum diye, biz de oldu bu iş dedik. Biraz pazarlığımız uzun sürdü. Burada bir anne, üç çocuk yaşıyordu. Bunlar Ankaralı bir kereste tüccarı, varlıklı bir tüccar burayı yazlık olarak kullanıyormuş. Yazları çocuklarıyla beraber buraya geliyormuş. Hatta o çocuklardan biri Selma bahçe duvarının üstüne oturup gün batımını seyrederdik diyor. Fakat aradan geçen zaman içerisinde sık hükümet değişiklikleri, imar afları, böyle kaçak kaçak bir sürü binalar türemiş buralarda. Burayı biz o zaman 450 bin mi milyon muydu o zamanki parayı da unuttuk öyle bir paraya aldık ama tam yarısı var elimizde diğer yarısı da yok efendim işte. Her şeyimizi sattık ettik. Iki arabamız vardı, birini sattık, sağdan soldan toparladık. Hanımın nikah altınlarını onları bozdurduk sonunda o parayı tamamladık ama birkaç ay sürdü. Fakat bu arada biz bu pazarlıkları yaparken birisi gelip buraya 500 milyon teklif etti. Emine hanım Allah rahmet etsin bu evin sahibesi çocuklar bak buraya 50 milyon fazla veriyorlar bizim çocuklar da oraya verelim diyor ama benim gönlüm sizden yana siz bir 50 milyon bulun gelin. 50 milyon da o zaman çok büyük para da değil. Şöyle ifade edeyim 450 milyonun karşılığı 200.000 dolardı. 200.000 dolara böyle bir yer almak bugün mümkün değil. Aradık taradık ettik 50 milyonu bulamadık. Birkaç ay gittik geldik. Hadi çocuklar gelin bakın bu adam ısrar ediyor burayı şey yapacak ne yaptık ne ettik hiçbir şekilde borçlanmadık. Bir banka kredisi falan öyle bir şeyimiz olmadı. Geldik dedik Emine hanım teyze biz bu parayı bulamadık. Yani annemden ya da kardeşlerimden istesem bu parayı bulabilrdik ama istemedik. Yok ben sizi çok sevdim siz burayı koruyacaksınız edeceksiniz. Sonra alıcı adam ağzından kaçırmış ben anıtlar kuruluyla anlaştım oradaki bir adam 30.000 lirayı vereceğim orayı yok edecek, o zaman başka kayıtta yok. Ben o dosyayı gördüm pembe bir dosya içinde daktiloyla yazılmış bir kağıt bir de silik soluk bir fotoğraf var. 2. Derece tarihi eser olarak tescil edildi. Onun dışında başka hiçbir yerde kaydı yok. Evet onu oradan alıp çöpe atsa böyle bir şey yok; burada böyle bir gece yansa ne bileyim ne var burada hiçbir şey yok. Emine hanım buna üzülmüş tabi, burası eski evi gibi kalsa diye.. Biz hep söylüyorduk burayı bu haliyle korumak istiyoruz, burayı kültür merkezi yapacağız falan diye. Yine aradan böyle 2-2,5 ay zaman geçtİ. Biz ümidi kestik, Emine hanım aradı çocuklar dedi getirin paranızı burayı ben size vereceğim. İleride burayı bitirirseniz gelir

sizde de kalırım dedi. Fakat ömrü vefa etmedi. O para aslında o zaman kıymetli bir paraymış. Üç çocuktan bir tanesi Acıbadem'de iki katlı bahçe içinde bir ev aldı, orayı çocuk yuvası yaptı. Bir erkek çocuk da deniz meraklısı Marmaris'e gitti galiba bir marina ya bakım yeri gibi bir yer kurdu. Öteki sema hanım da ne yaptı bilmiyoruz. Üç ev, dört ev parasıymış o zaman 200.000 dolar.

(...) Ondan sonra 89'da burayı aldık 93'e kadar buranın rölövesi, projesi anıtlar kuruluna müracaat ettik. Her şeyi yaptık ettik bitirdik anıtlar kurulundan geldiler. Gediler baktılar her tarafı milim milim ölçtüler rölöveyle aynı bu pervazların kenarların tahtalar var oval gibi bitiyor mimar da çizerken onu pergelle çizmiş oval değil de daireye yakın şöyle bir on santimlik bir şey onu bir gördü. Kırmızı kalemle aslına uygun değildir yazdı gitti. Neyse biz onları azcık ovalleştirdik altı ay bekledik onun için. Biz buranın inşaatına öylece başladık. Burası yıkıldı efendim, 22 kamyon odun çıktı bir yurda götürdü bizim elektrikçimiz vardı. İki sene kışın ısınmışlar orada ve meşe odunları çıktı üzerinde osmanlıca yanık mühürler olan tahtalar olan neredeyse 200 senelik.

Şimdi buranın resmi kayıtlarda yok ama bize intikal eden rivayetlerine göre sultan III. Selim, Selimiye paşalarını yaptırdıktan sonra bir mesken konut yaptırmayı hayal etmiş. Fakat daha sonra yeniçeri isyanında oranın ilk hali ahşapmış yakılmış. Onun yerine gelen sultan II. Mahmut şimdiki bu taş Selimiye Kışla'sını yaptırmış III. Selim'in de bu isteğini vasiyet olarak kabul etmiş. Bu evin aynısından on iki tane yaptırmış ve Selimiye kışlasının paşalarına ihsan etmiş. Mülkiyetiyle hediye etmiş. Öyle lojman gibi sen otur emekli olunca başkası gelsin değil, mülkiyetiyle hediye etmiş. Buranın ilk sahibi İzzettin Paşa diye biri efendim 70li yıllarda İzzettin Paşa'nı torunlarından çok yaşlı hanım gelmişler buraya bakarken ederken Emine Hanım görmüş buyrun hoşgeldiniz bir şeye mi baktınız falan. Bizim çocukluğumuz bu evde geçti. İzzettin dedemden bize kalmıştı, biz bu evde yaşadık ettik çocukluğumuz bu evde kaldı falan. Onun kaydını görmedim. Üsküdar sempozyumunda araştıranlar edenler oldu. Daha doğrusu tapu kayıtlarında da vardır ama bakmadım. Bize gelen intikal eden şey bu. (H.B., kişisel görüşme, 20 Aralık 2024)

Tekrar Bestekar Selahattin Pınar Sokak'tan devam ettiğimizde sol tarafta Küçük İhsaniye Camii Sokağı'na da ismini veren Küçük İhsaniye Camiini görürüz. Denize nazır bir konumda yer alan camii, ilk olarak yukarıda bahsedilen İhsaniye Camii ile aynı tarihlerde

İhsaniye Mescidi adıyla yine III. Osman tarafından yaptırılmıştır. Caminin inşasıyla ilgili Haskan (2001), Ayvansarâyî'den şu bilgileri aktarmaktadır:

> Bânisi, Sultan III. Osman'dır. İhsaniye Camii ile beraber aynı zamanda yani 1169 (1755-56) yılında inşa edilmiştir. Gerek camiin ve gerekse bu mescidin vazifelileri Nuruosmaniye Camii'nden tayin edilmiştir. Bu Küçük İhsaniye'deki evler, Sultan IV. Mehmet'in kızı olan Hatice Sultan'ın kendi adına inşa ettirdiği, Ayvansaray'da sur dışındaki sahil-sarayının yakınında bulunan cami, mektep ve sebilin gelir vakıflarıdır. (c. 1, s. 219)

Mescide daha sonra Derviş Ahmet Efendi tarafından minber konularak cami haline getirilmiş ve vakıf tahsis edilmiştir. Vakfiyesi 18 Cemaziyelâhir 1218 (5 Eylül 1803) tarihlidir. İlk yapımından sonra 1179 (m. 1765-66) ve 1308 (m. 1890-91) yıllarında iki kere tamir gören bu caminin 1935 senesinde mevcut olduğu bazı haritalarda gözükse de, Haskan'ın aktardığına göre "seksenli yılların sonuna kadar arsa halindeydi. Sadece minaresinin kaidesi durmaktaydı. Vakıflar Müdürlüğü'nce Mart 1988 tarihinde mabedin yapımına başlanmış ve 1990 senesi başında tamamlanarak ibadete açılmıştır" (2001, c. 1, s. 220).

Biraz ileride sağ tarafta Hafız Ali Üsküdari Sokak, sol tarafta da Fıstıklı Namazgah sokak ile kesişir. Paşakapısı Sokak'la kesiştiğimiz yere geldiğimizde ise burada Paşakapısı Meslek Eğitim Merkezi'ni görürüz. Bu eğitim merkezinin yerinde önceden Fıstıklı (Hatice Sultan) Mektebi yer almaktaydı. Mektebin altında mekteple birlikte yaptırılan bir çeşme, yolun karşısında ise Fıstıklı Namazgahı vardı (Haskan, 2001, s. 908).

Buradan Fıstıklı Namazgah Sokağı'na geçtiğimizde 1971 Ocak ayında Reşad Ekrem Koçu tarafından sokağın şöyle tarif edildiğini görürüz:

> Üsküdarda İhsâniye semti sokaklarından; İhsâniye Sokağı ile İhsâniye İskelesi Sokağı arasında uzanır doksan derecelik dirsekle kırılmış bir yoldur, kabataş döşelidir, dirsekden İhsâniye Sokağı ile olan kavuşağı arasındaki kısmı dikçe bir yokuşdur. Üçü kâgir birer ikişer katlı ahşab evler arasından geçer, kapu numaraları 1-23 ve 2-6'dır. 3 numaralı ahşab eve en az yüz yıla yakın bir ömür biçilebilir. (1971, s. 5772)

Koçu'nun özellikle dikkatini çeken "3 Numaralı ahşab ev" oldukça bakımlı haliyle bugün hala sokaktaki varlığını korumaktadır. Fıstıklı Namazgah Sokağı'na yokuş aşağı uzanan eski adıyla İhsaniye İskele, yeni adıyla Yaşar Nezihi Özsoy Sokak'tan girdiğimizde sol tarafta yenilenmiş

betonarme apartmanlar ve sağda ise mezkur ahşap eve oranla daha küçük bir ahşap ev ve yanı sıra betonarme apartmanlar uzanır ve sokak yapısal olarak 1971 yılındaki halini büyük ölçüde korumaktadır. Bugün bizim yaptığımız gibi Bestekar Selahattin Pınar'dan Yaşar Nezihi Özsoy'a ve oradan da Fıstıklı Namazgah Sokağı'na doğru yürüyen biri bu sokakların sırasıyla asfalt, kilitli parke taşı ve arnavut kaldırımıyla döşeli olduğunu görecektir.

Buradan İhsaniye İskele Sokağı'na döndüğümüzde yakın zamana kadar varlığını koruyan üç ahşap evden bir tanesi, bu mahalledeki birçok ahşap evin akibetini paylaşarak 14 Haziran 2024 tarihinde yangın sebebiyle harap bir hale gelmiş ve yanındaki diğer iki ahşap binayla birlikte bu üç ahşap ev "restore edilerek aynen korunacak yapılar" olarak etrafları çevrilmiş şekilde müstakbel akibetlerini beklemektedirler[20]. Bu üç ahşap evden üçüncüsü ise kapısında bir emlakçı ilanıyla harap bir halde durmaktadır. Birinci bölümde değindiğimiz üzere mahalledeki imar planları daha çok kütle bazlı olmuştur. Buradaki bu üç evin parsellerinin de içinde bulunduğu 347 ada bazlı değişiklik de bunun önemli bir örneğidir:

> 1/5000 ölçekli 8.11.1993 onanlı Üsküdar Nazım İmar Planında "Tarihi yapısı korunacak alan sınırı içerisinde gösterilen İhsaniye 347 nolu yapı adasının bir kısmı (…) ve çevresine ilişkin anılan planın notu gereği ilçesince hazırlanan 1/1000 ölçekli koruma amaçlı uygulama imar planı teklifleri III. Numaralı K. VE T. V.K.K. md. Ne iletilmiş olup, ilgili koruma kurulunun 07/10/1996 gün 2006 sayılı yazısı eki 22/08/1996 gün 8587 sayılı kararıyla teklif planlarının kapsadığı alanların sit alanı özelliği taşımadığı nedeniyle bu alanların koruma amaçlı uygulama imar planı yapılacak alan olarak değerlendirilmedikleri, ancak bu alandaki korunması gerekli K. ve T. Varlıklarının dikkate alınarak 1/1000 ölçekli teklif planlara işlenmesi istenmiş ve tescilli eski eser yapı bulunan parseller belirtilmiştir.[21]

İhsaniye İskele Sokağı'na halk arasında Yalıboyu da denmektedir. Mahallenin sahille temasını kuran bu sokağı anlatırken tarihî süreç içerisinde mahallelinin sahille kurduğu ilişkinin dönüşümüne kısaca değinmek yerinde olacaktır. Üsküdar-Harem sahil yolu Bedrettin Dalan'ın belediye başkanlığı (1984-1989) zamanında denizin doldurulmasıyla inşa edilmiştir. Böylelikle bu sahil şehirli tarafından kullanılan bir transit geçiş alanına dönüşmüş; sahil şeridinde meydana gelen bu değişim sahil şeridinin genel karakterini de değiştirmiştir (Şevkin ve Gül, 2023, s. 499-502). Bir zamanlar burada yaşayanların zihninde iskelesi, iskelenin

[20] 09.06.2006 tarihli 1/1000 ölçekli Üsküdar Merkez Bölgesi Uygulama İmar Planı.
[21] 09.06.2006 tarihli 1/1000 ölçekli Üsküdar Merkez Bölgesi Uygulama İmar Planı.

hemen yanından inen merdivenleri ve ilk yüzme anılarıyla yer etmiş olarak "semtin sahili" hüviyetine sahip olduğunu ifade edebileceğimiz bu mevki artık şehirlinin durak noktası olmaya, biraz ilerisindeki Kız Kulesi'yle birlikte tarihî yarım adayı izleme mekanı olarak "şehrin sahili"ne dönüşmeye başladığı bir sürecin içine girmiştir. Bugün artık Besim Çeçener'in "Salacak Semti, Çürüksulu Yalısı'ndan sonra gelen burunda biter, sonra İhsaniye Mahallesi sahili başlar." diyerek yaptığı ayrım yalnızca buraların geçmişini bilenlerin fark edebileceği bir anekdot olarak hatıratlarda kalmaktadır. Haskan da (2001) bu sokağın yakın geçmişini şöyle anlatmaktadır:

> İhsaniye iskele sokağı sahile inen taş merdivenli bir yoldu. Yakın tarihe kadar Şirket-i Hayriye vapurları bu iskeleye uğrayarak yolcu alırlardı. Biletçi kulübesi hala durmaktadır. Bu iskele sonradan terk edilmiş ve daha sonra da Atatürk'ün emriyle yerine Çifte Kayalar Halk Plajı yapılmış ve arkasındaki dik yamaca da çam ağaçları dikimiştir. (s. 1373)

Yukarıda bahsettiğimiz ahşap evlerin devamında ise sol tarafta bahçelerinde meyve ağaçlarından örnekler gördüğümüz apartmanlar, sağ tarafta ise denize doğru uzanan ağaçlarla kaplı yüksek bir yar vardır. Burası mahallenin siluetini izleme, nefs-i istanbula bakma köşesidir. Sokağın nihayetinde tescilli ve tespitli eski eserlerden bir tanesi olan aşı boyalı ahşap yapı, yine mahallede sair örneklerini gördüğümüz şekilde günümüzde Diplomasi Vakfı'na ev sahipliği yapmaktadır. Hafız İsa Ağa Çeşmesi ve Abdülbaki Gölpınarlı'nın evi de bu sokakta yer almaktadır. Bu sokakta yürümek yaptığımız mülakatlardan birinde İ.G.'nin "bugün eski İhsaniye'den izleri belki İskele Sokak'ta, yalıboyunda bulabiliriz" cümleleri insanın aklına getirmektedir.

4. MAHALLE, EV, HAFIZA: İHSANİYE MAHALLESİNİN DÖNÜŞÜMÜ

4.1. "Mahalle" Nedir ve Nasıl Ele Alınmalıdır?

"Mahalle" olgusu kent ve kentleşme araştırmalarının –son dönemlerde artan bir ilgiyle- üzerine yoğunlaştığı önemli konulardan biridir. Ancak bu araştırmaların mahalle olgusuna yaklaşımlarında genel itibariyle iki normatif uç arasında savrulduğu söylenebilir. Bu uçlardan birinde mahalleye oldukça nostaljik bir bakışla yaklaşan, tarihteki mahalle olgusunda bugün kent mekanında yaşadığımız pek çok problemin ve olumsuz durumun hiç mevcut olmadığı, bütün ahlaki güzelliklerin sıcacık bir insani ortamda doyasıya yaşandığı aşırı idealleştirici bir bakış hakimdir. Bu bakış geleneksel mahalleye dair algısını bugünkü toplumsal mekanlara ve ilişkilere dair yargılarında adeta ahlaki bir ölçü olarak kullanmakta, böylece zımnen geleneksel mahalle tipini bugün hala geçerli bir toplumsal mekan modeli olarak kabul etmektedir. Diğer uçta ise mahalleyi tamamen tarihî bir olgu olarak çalışan, modern sanayileşme ve kentleşme süreçleriyle beraber mahallenin "bugün artık kaybolmuş bir mazi" olduğunu düşünen, dolayısıyla zımnen geleneksel mahalle tipinin bugün toplumsal mekan inşasında bize model teşkil etme vasfına sahip olmadığını savunan bir bakış söz konusudur (Behar, 2014, s. 13-14). İmre Özbek Eren'in yaklaşımı bu iki uç arasında dengeli bir tavır tutturma çabasıyla dikkati çekmektedir (2017). Eren'e göre mahalleyi aşırı yücelten yaklaşımlarda, tamamen tarihe gömen yaklaşımlarda mahalle olgusunun hem tarihî gerçekliğine hem de güncel gerçekliğine dair bilgi ve dolayısıyla yorum eksiklikleriyle maluldür. Eren (2017), bu iki tavrın yetersizliklerinden kaçınarak mahallenin bugün ne anlam ifade edebileceğine dair daha köklü bir arayışa girmenin önemli olduğu kanaatindedir:

> (...) kavramsal olarak mahalle, değişen toplumsal ve kentsel dinamiklere bağlı olarak mekânsal, algısal, toplumsal çözülmeleri yanı sıra birikimlerine eklemlenen güncel kazanımlarla hâlâ önemli mesajlar barındırmaktadır. Bu mesajlar doğru okunabildiği takdirde, bir yeniden yorum/üretim pekâlâ mümkündür. Bu anlamda mahalle bir öykünme aracı olmaktan öte, bugünün koşullarıyla yeni bir yorum/kuram çerçevesinde tekrar değerlendirilebilir. İnsanın ontolojik bir gereksinimi olan aidiyet konusu ve nereye, nasıl gibi sorularıyla olan ilişkisi, mahalleyi hala bu anlamda canlı ve sorgulanır kılmakta. Buna ek olarak, günümüz kentsel yaşam kalitesi bağlamında yerel ölçekteki arayışlar, yaklaşımlar, örgütlenmeler ve planlama çalışmaları da bir biçimde bu potansiyelin –en azından elimizde kalan ve uyum yeteneğine sahip kısmı ile- değerlendirilebileceği/sürdürülebileceği konusunda bizi başladığımız noktaya bağlamakta. Bir

> sistem olarak çalışan geleneksel mahalleye dair, sistemin bütününden kopartılarak kimi unsurlarını bugüne taşımaya çalışan bir yaklaşım yerine, biçimsellikten soyutlanmış, kodları çözümlenmiş ve buradan yola çıkarak 'yeniden bir kuram/paradigma' oluşturulabilir mi? sorusuna yönelik olan bir arayış yöntemi, daha uzun soluklu sonuçlar verecektir. (s. 14-15)

Böylesi bir perspektifle mahalleyi araştırmanın en temelde iki sac ayağı üzerinde gerçekleşmesi gerekir. Bir yandan "geleneksel mahalle" örneklerine dair titiz ve detaylı tarihî araştırmaların gerçekleştirilmesi ve bu araştırmalardan hareketle "geleneksel mahalle" tipine dair genel bir kuramın geliştirilmesi, öte yandan da bugünkü mahallelerin mevcut durumu, modernleşme süreçleri içinde geçirdiği dönüşümler ve nihayetinde geleneksel mahalle tipinin çeşitli özelliklerinin mevcut mahalleler içinde işleyen bir mekânsal-toplumsal sistem olarak ne ölçüde sürdürülebileceği ortaya konulmalıdır. Bu ayaklardan ilki üzerine özellikle şehir tarihi disiplini içerisinde hatırı sayılır miktarda çalışma gerçekleştirildiği söylenebilir. Şehir tarihi çalışmaları içerisinde mahalle konusuna odaklanan araştırmaların büyük çoğunluğunun modern öncesi dönemde, özellikle de Osmanlı şehirlerindeki mahallelere odaklandığı bir vakıadır. Öte yandan modern dönemde mahalle olgusunu çalışan ve genellikle şehir sosyolojisi, kent planlama vb. disiplinler içerisinde gerçekleştirilen araştırmaların da büyük ölçüde mahallenin tarihî tecrübesiyle irtibat kurmadığı gözlemlenebilir. Oysa belirli bir mahallenin Osmanlı döneminden günümüze gelen uzun bir tarihî süreçte nasıl dönüştüğüne odaklanan çalışmaların Özbek'in sunduğu perspektif bakımından çok daha verimli katkılar sunma potansiyeli taşıdığı söylenebilir. Nitekim Behar'ın Kasap İlyas mahallesinin yüzyıllara yayılan serencamını anlattığı, mahalle çalışmaları için örneklik teşkil eden araştırması bu bakımdan çok önemlidir (2014). Bu tez de –elbette Behar'ınki kadar derin bir tarihçilik tecrübesinden ve geniş bir kaynak havuzundan yararlanma imkanı taşımamakla birlikte- o çalışmayı örnek alarak belirli bir mahalleye odaklanmakta ve o mahalle üzerinden geleneksel mahalle tipinden bugünkü mahalleye geçiş sürecinde yaşanan sosyo-mekansal dönüşümlere kaynakların ve tanıklıkların imkan verdiği ölçüde ışık tutmaya çalışmaktadır.

Mahalleye farklı normatif yaklaşımları esas alan bu tasnifin yanı sıra mahalle çalışmalarını mahalle olgusunu ele alma tarzları bakımından bir tasnife tabi tutmak da mümkündür. Uğur (2014), mahalle çalışmalarını bu bakımdan üç kategoriye ayırmaktadır (s. 61-62). Birinci kategoride mahalleyi fiziksel bir birim olarak ele alan çalışmalar yer alır. Daha çok mimarlık ve sanat tarihi disiplinleri içerisinde yer alan bu çalışmalarda kentsel mekanda

yer alan yapılar formları, yerleşimleri ve diğer mekansal unsurlarla etkileşimleri bakımından incelemeye tabi tutulur. Bu çalışmalar bu yapıların içerisinde veya etrafında gerçekleşen yaşamı konu edinmezler. İkinci kategori, mahalleyi idari bir birim olarak ele alan çalışmaları içerir. Bu çalışmalar mahalleyi esas olarak kentsel mekanda yaşayan halkı/insanları kontrol etme amacı taşıyan idari ve bürokratik bir aygıt olarak devletin bir ürünü olarak değerlendirir ve bu bakımdan ele alır. Son olarak, üçüncü kategoride, mahalleyi sosyolojik bir birim olarak ele alan çalışmalar yer alır. Genellikle sosyal bilim disiplinleri içerisinde gerçekleştirilen bu çalışmalar, mahallenin fiziksel olduğu kadar sosyal bir mekan olduğu, içerdiği mimari unsurlar kadar sosyal bağlar ve yapılar tarafından da var kılındığı gerçeğini esas alırlar. Dolayısıyla bu çalışmalar mahalleyi aynı anda hem fiziksel hem de sosyal bir mekan olarak ele almaya; dolayısıyla mahalleyi oluşturan fiziksel unsurları ve dönüşümlerini mahallenin sosyo-ekonomik unsurları ve dönüşümleriyle ilişkilendirerek analiz etmeye gayret ederler.

Böyle bir perspektifle mahalleyi çalışabilmek için farkında olunması gerekli en önemli hususlardan biri mahallenin çok boyutlu karakteridir. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki geleneksel mahalle tipine dair yapılan (ve mahalle çalışmalarının büyük çoğunluğunu oluşturan) çalışmaların bize sunduğu tabloya baktığımızda mahallenin en az dört boyutlu bir olgu olarak ele alınması gerektiğinin farkına varırız: sosyo-kültürel bir birim olarak mahalle, siyasi-idari bir birim olarak mahalle, ekonomik bir birim olarak mahalle ve hukuki bir varlık/kategori olarak mahalle. Öte yandan ele aldığımız mahalle olgusunu daha iyi tahlil edebilmek için ortaya konan bu analitik ayrımların tarihî-sosyal gerçekliğin kendisinde keskin biçimde birbirinden ayrılmadığını, mahallenin bütün bu boyutların iç içe geçtiği bir organik bütün halinde var olduğunu da akıldan çıkarmamamız gerekir. Nitekim Alada'nın da (2008) belirttiği gibi "geleneksel mahallenin hem bütünü oluşturan bir parça hem de tek başına bütünü temsil edebilen karakteri" (s. 20) onun sosyal gerçekliğin bütün boyutlarıyla birlikte yaşandığı -tabiri caizse- şehir makrokozmosunun bir mikrokozmosu olarak tahayyül edilebilmesini mümkün kılar. Mardin'in tabiriyle "Osmanlı İmparatorluğu'nda topluluğun en küçük faal birimi" olan mahalle, "idarî bir birimden daha fazla bir şeydir; o külhanbeylerinin ve sadık köpeklerinin koruduğu sınırlarıyla kesif bir gemeinschaft'tır ve sıradan bir Osmanlı vatandaşının normal ömrünün çoğunu içinde biçimlendirdiği bir çevredir" (Mardin'den akt. Açık, 2014, s. 2). Şimdi mahallenin bu bütüncül karakterini aklımızdan çıkarmadan, bir yandan zikrettiğimiz dört boyut bakımından bir ideal-tip olarak geleneksel Osmanlı mahallesinin ana hatlarıyla bir

tasvirini yaparken diğer yandan da 20. yüzyılın başlarındaki İhsaniye mahallesinin bu tipe ne ölçüde mutabık olduğunu ortaya koymaya çalışacağız.

Geleneksel Osmanlı mahallesi üzerine gelişen literatürde üzerine neredeyse ittifak edilen bir husus, mahallenin merkezini caminin/mescidin/ibadethanenin teşkil ettiğidir (Açık, 2014). Öyle ki Özer Ergenç (1984), mahalle çalışmalarında sıkça atıf yapılan makalesine başlarken verdiği iki mahalle tanımından biri mahalleyi "aynı mescidde ibadet eden "cemaat"in aileleriyle birlikte yerleştikleri şehir kesimi" olarak tarif etmektedir (s. 69). Gerçekten de Osmanlı mahallesinde imam ve cami/mescid, hem idari ve ekonomik bir birim olarak hem de sosyal-kültürel bir kolektivite olarak mahallenin çeşitli boyutlarını ve işlevlerini kendinde birleştiren ve somutlaştıran bir aktör ve kurum olarak, mahallenin tam merkezinde yer almaktaydılar. Behar'ın aşağıdaki ifadeleri imamın bu merkezi konumunu veciz bir şekilde ifade etmektedir:

> Tanzimat dönemine kadar İstanbul'un mahallelerinde mahalle camiinin imamı hem yerel cemaatin resisi hem de mahalle halkının temsilcisi olarak görülürdü. Kadı'nın dinî ve beledî yetkilerinin aracısı sıfatıyla imamın hem idari hem de dinî görev ve sorumlulukları vardı. İdari görevlerinin en önemlilerinden biri devlet tarafından dönem dönem salınan vergileri mahalle halkı arasında bölüştürüp tahsil etmekti. Merkezî yönetimin önemli kararlarını ahaliye tebliğ etmek görevi de onlarındı. Ayrıca, mahalle imamı mahalle sakinlerinin her biri için müteselsil kefil sayılırdı. Dışarıdan gelip mahalleye yerleşmek isteyen kimseler hem mahalle içinden bir kefil bulmak hem de bizzat imamın onayını almak durumundaydılar. (2014, s. 27)

Klasik Osmanlı düzeninde şehrin genel yöneticisi konumunda olan kadının mahalle ölçeğindeki temsilcisi mesabesinde olduğu söylenebilecek olan imam, mahallenin dini, idari ve hukuki bakımlardan önderi ve mahallenin bu sistemlerin daha üst ölçekteki kurumsallaşmış yapılarıyla irtibatını sağlayan temsilcisi olarak karşımıza çıkar. Bu anlamda imamın görev alanının ve sorumluluğunun hem mekan olarak camii ile hem de faaliyet olarak camide gerçekleştirilen ibadetlerle sınırlı olmadığı çok açıktır. Demir ve Uğur (2020) bir mahalle imamının yerine getirmesi gereken sorumlulukları şu şekilde sıralamaktadır:

> Hem dini hem siyasi otorite olan imamın, mahalle sakinleri hakkında kapsamlı bilgiye sahip olması, cemaatini tanıması, gerektiğinde herkese kefil olması, mahalleye yeni taşınanların ve gelen yabancıların tespiti ve mahalledeki ikametgahları, önceden "yol hükmü" denilen ve 19. yüzyıldan sonra "mürur tezkiresi" olarak isimlendirilen bir çeşit seyahat izin

> belgesi/pasaportunun temini ve kontrolü, mahalledeki asayişin sağlanması, padişahtan gelen emirlerin bilhassa akşam namazından sonra mahalle cemaatine iletilmesi gibi çeşitli konularda sorumlulukları bulunmaktaydı. (s. 464-465)

İmamın mahallenin hayatı ve mahallenin dışarıyla irtibatı açısından bu merkezi rolünün doğal bir uzantısı olarak cami de hem fiziksel hem de sosyal-kültürel varlığı itibariyle mahallenin merkezi konumunda yer almaktadır. Elbette ki caminin en başta gelen işlevi bir ibadethane olmasıdır ve bu işleviyle mahallenin ortak değerler ve yaşam tarzı temelinde kurulan/örgütlenen kültürel birlikteliğini somutlaştıran bir mekandır. Belki de bu yüzdendir ki Osmanlı şehirlerinde -özellikle de İstanbul'da- içinde bir caminin yer almadığı bir mahalle bulmak pek mümkün değildir (Seçgin, 2023). Caminin ve ibadetin mahallenin ortak değerleri ve kültürel birliği açısından sahip olduğu bu merkezi rol, camiye ve orada gerçekleştirilen ibadete katılmayı da sosyal bir cemaat olarak mahallenin bir parçası olabilmenin önemli bir şartı haline getirir. Özellikle Müslüman mahallelerinde akşam ve yatsı namazlarının camide birlikte kılınmasının hem sosyal bağları güçlendiren hem de mahalle sakinlerinin ortak bir mekana aidiyet duygularını kuvvetlendirmesine vurgu yapan Demir ve Uğur (2020), camide cemaatle ibadete devam etmemenin mahalleyi bir kültürel birlik haline getiren ortak değerlere uygunsuzluk olarak yorumlanması dolayısıyla ferdin toplumsal olarak dışlanmasına, hatta zaman zaman mekansal olarak da mahalleden çıkarılmasına yol açabileceğini şu şekilde ifade etmektedirler:

> Camiye/mescide giden biri çevresi tarafından güvenilir addedildiği gibi gelmeyenler ise "bî-namaz" "bey-namaz" olarak tanımlanarak mahalleli nazarında tasvip görmemekte ve şahitlik, kefalet gibi hukuki durumlarda bu durum onların aleyhine bir sonuç oluşturabilmekteydi. Mahalle sakinlerini rahatsız eden kişilerin mahalleden ihracı istendiğinde "tarîkü's-salât olup beş vakitde bir vakit namaz kılmadığının" kişinin fenalığına bir delil olarak gösterilmesi "mahalle cemaatinin" bu konudaki hassasiyetini göstermektedir. (s. 463-464)

Öte yandan caminin merkeziliği elbette salt orada ibadet edilmesinden kaynaklanmaz. Cami aynı zamanda mahalle sakinlerinin ortak bir değerler manzumesi çerçevesinde oluşturdukları sosyo-kültürel birliğin sosyal-mekânsal bir somutlaşması olarak da ifade edilebilir. Mahalle sakinlerini hem karşılıklı mensubiyet ve mesuliyet ilişkileri içerisinde bir arada tutan, hem de sahip oldukları ortak değerler etrafında onlara bir kimlik kazandıran

mahalle olgusunu sosyal ve mekânsal olarak somutlaştıran bir kurum olan mahalle mescidi ve imamının, mahalle hayatının ve düzeninin işleyişinde oynadığı merkezi rol kefalet sistemi üzerinden de ifade edilebilir. Demir ve Uğur (2020), "Osmanlı şehirlerindeki dini ve toplumsal değerlerin ve düzenin korunmasında çok önemli bir işlev gören mahalleyi ve mahalle içerisinde de kefalet sistemini" şu şekilde özetlemektedir:

> İkamet edilen mahalle, sakinlerin kimliklerinin bir parçasını oluştururken, mahallenin kendisi de kanun önünde kolektif bir kimliğe sahipti. Özellikle, kamusal ve özel alan sınırlarının modern şehrin aksine akışkan ve geçirgen olduğu dönemlerde, sosyal ilişkilerin oluştuğu ve geliştiği mahalle, toplumsal norm ve değerlerin hem üretilmesi hem devam ettirilmesi hususunda yadsınamaz bir paya sahipti. Bu noktada üzerinde durulması gereken kefalet sistemi, her ne kadar toplumun düzenini bozacak, istenmeyen ve hukuka aykırı eylemlerin önlenmesi için mahalle sakinlerini hukuk önünde birbirlerinin davranışlarından sorumlu tutmakta idiyse de aynı zamanda mahalleye mensubiyetin de bir ifadesiydi. Bu sistem mahallede zaten var olan mensubiyet ve mesuliyet ilişkisinin toplumsal bir sözleşmesi ve hukuki bir zemini olmuştur. Böylece şehirlerin yöneticileri ve mahalleliler hem bir çeşit oto-kontrol hem de dış kontrol sistemi oluşturarak mahallede "emr-i bi'l-maruf ve nehy-i ani'l-münker"emrinin de bir sistemini kurmuşlardır. Bu sistem genel anlamda mahallenin kimliğini, değerlerini ve düzenini korurken "kendi halinde olmayanları" tespit ve olası suçları en aza indirgemeyi hedeflemekte ve meydana gelen suçlar karşısında da muhatabını baştan belirlemiş olmaktaydı". (s. 461)

Yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde İhsaniye mahallesinin toplumsal yaşamına dair iki önemli kaynağın sunduğu bilgilerden hareketle geleneksel mahallede hem imamın ve caminin oynadığı bu merkezi rol bakımından hem de karşılıklı mensubiyet ve mesuliyet ilişkilerinin belirleyiciliği bakımından yüzyıl başındaki İhsaniye mahallesinin hala büyük ölçüde bir geleneksel mahalle niteliği taşımakta olduğu söylenebilir. İlk olarak Burhan Felek'in hatıralarındaki İhsaniye mahallesine bakacak olursak, on dokuzuncu yüzyıldaki idari reformlarla birlikte mahallenin yetkili idari sorumluluğunun resmen imamdan alınarak muhtara devredilmiş olmasına rağmen, hem imamın hala mahalle açısından merkezi konumunu koruduğunu hem de imam ve muhtarın yine cami merkezli olarak ilişki ve uyum içinde çalıştıkları sonucuna varabiliriz:

> Mahallede bir normal teşkilat vardı: İmam, Muhtar, Heyet-i İhtiyariye… Mahalle imamımız, meşhur kurra hafızlarından iyi ahlak sahibi melek gibi bir adamdı: Hafız Fettah Efendi. (...) İmam Fettah Efendi, mutat üzere hem mahallenin, hem de mahalle camiinin imamı idi. (...) Mahalle muhtarı Ethem Efendi, aynı zamanda mahalle camiinin müezzini idi. (...) İhtiyar Heyeti kimdi? Önemli değildi, çünkü mühür imamda idi. (1987, s. 16-17)

İmamın/caminin merkeziliğine dair bu somut ifadelerin yanısıra Felek, bize hem İslam merkezli ortak değerler hem de mensubiyet ve mesuliyet ilişkileri etrafında şekillenen ve adeta kendi içinde "müstakil bir toplum" teşkil eden bir mahalle portresi çizer. Felek'in ifadelerinden hareketle ana hatlarını çizmeye çalışacağımız bu mahalle portresini, geleneksel mahalleye dair literatürde ortaya konan temel özelliklere atıflarla birlikte ortaya koymaya çalışacağız.

4.2. Burhan Felek'in Gözünden 20. Yüzyılın İlk Çeyreğinde İhsaniye Mahallesi

1889 yılında İhsaniye Mahallesi'nde doğan Burhan Felek, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde yetişmiş ve daha sonra önemli bir gazeteci ve spor adamı olarak Cumhuriyet döneminde çeşitli hizmetlerde bulunmuş meşhur bir aydındır. Ancak Felek'in kendi ifadeleriyle bütün bunlardan önde gelen vasfı Üsküdarlılığıdır. Felek, *Hayal Belde Üsküdar* adıyla yayımladığı hatıralarının hemen başında Üsküdarlılığını şöyle anlatır:

> Üsküdarlıyım. Orada dünyaya geldim. Bütün feyzimi oradan aldım.
>
> Çocukluğum Üsküdar'ın İhsaniye mahallesinde geçti. İlk, orta ve lise tahsilimi oradaki mekteplerde yaptım. (…) Dilimi orada öğrendim. Şiire kabiliyetimi orada geliştirdim. (…) Rüyalarımı orada gördüm. Orada sünnet oldum. Orada akıl baliğ, orada asker oldum. Orada iken sürgüne gittim. Ve orada iken devlete kapılandım.
>
> Bugün nem varsa, onu Üsküdar'ın havasına ve feyzine borçluyum.
>
> (Felek, 1987, s. 11)

Felek'in Üsküdar'a duyduğu bu derin sevgi ve bağlılık onu Üsküdar'a ve özellikle de çocukluğunun ve gençliğinin geçtiği İhsaniye Mahallesi'ne dair hatıralarını ayrıntılı olarak kaleme almaya sevk etmiştir. Bu hatıralar geleneksel bir Osmanlı mahallesinin modern sanayileşme ve kentleşme süreçlerinin hemen öncesindeki haline bir bakış sunması açısından bizim için çok değerli bir birincil kaynak teşkil etmektedir. Biz de burada İstanbul'da geleneksel mahalle tipinin bir örneğini teşkil eden İhsaniye Mahallesi'nin modern kentleşme süreçlerinin hızlanmasından hemen önceki durumuna "içeriden" bir ismin, adı Üsküdar'la

özdeşleşmiş olan Burhan Felek'in gözünden bakarak geleneksel mahallenin nasıl bir mekânsal-toplumsal sistem olarak işlediğini anlamaya çalışacağız.

Osmanlı İmparatorluğu'nun idari sistemi 19. yüzyıl boyunca pek çok değişiklik geçirmiş olsa da 20. yüzyıla girerken hâlâ imparatorlukta "mülki, kentsel ve adli teşkilatın en alt basamağını mahalleler oluşturmaktadır" (Eren, 2017, s. 91). Ancak en küçük mülki ve kentsel birim olması "geleneksel mahallenin hem bütünü oluşturan bir parça hem de tek başına bütünü temsil eden karakteri"ni gözden kaçırmamıza neden olmamalıdır (Alada, 2008, s. 20). Nitekim Burhan Felek de mahallenin bu karakterini veciz bir biçimde şöyle ifade etmektedir: "bir mahalle, müstakil toplum olarak hemen kendi işini kendisi halledebilirdi" (Felek, 1987, s. 21).

Felek'in ifadesiyle bir "müstakil toplum" olan mahalle, "yönetsel amaçlarla biçimlenen, iktisadi boyutu olan, toplumsal/kültürel öğelerle anlam kazanan, içinde yaşayanlar için ontolojik bir değer barındıran ve doğal olarak kent coğrafyasında yeri ile de tanımlı bir yapıdır. Ancak toplum, insan ve şehir yaşamındaki karşılığı ise çok daha derin bir ilişki, zihniyet ve anlam dünyasına dayanır" (Eren, 2017, s. 88). Biz bu bölümde İhsaniye Mahallesi'nin bir mülki-idari birim olarak anlam ve işlevinden ziyade "toplum, insan ve şehir yaşamındaki karşılığı"na ve bu karşılığın dayandığı "ilişki, zihniyet ve anlam dünyasına", yani yukarıda bahsettiğimiz üzere mensubiyet ve mesuliyet ilişkileri temelinde şekillenen bir olgu olarak mahalleye Felek'in tanıklığı üzerinden nüfuz etmeye çalışacağız.

Özellikle böyle bir çerçeveden bakarken İhsaniye Mahallesi'nin neresi olduğunu anlamak için dönemin idari yetkilileri tarafından belirlenen mülki-idari sınırlardan ziyade mahalle sakinlerinin anlam ve tecrübe dünyalarındaki bilişsel sınırların nasıl şekillendiğine bakmak daha manidar olacaktır. Zira Lefebvre'in meşhur ifadesiyle "mekan, toplumsal olarak üretilmektedir" (2016). Dolayısıyla herhangi bir mahalle için olduğu gibi İhsaniye Mahallesi'nin de "mekânsal bağlamı için, toplumsal ve kentsel belleğe ve örüntülere bağlı şekillenen muğlak bir 'sınırı' olduğunu söylemek mümkündür" (Eren, 2017, s. 99). Bu muğlak sınırın Felek'teki karşılığına baktığımızda İhsaniye Mahallesi'nin 1900-1920 yılları arasındaki mekânsal bağlamı karşımızda şu şekilde belirmektedir:

> İhsaniye mahallesi, üçüncü Selim'in Fransızlara yaptırdığı modern Selimiye mahallesine bitişik ve Karlık Bayırı'ndan Çifte Kayalar'a kadar iner ve güneşin batışını İstanbul minarelerinin arkasından en güzel seyredebilen bir mahalle idi. (1987, s. 22)

> Mahalle, sahile paralel üç sokak üzerine kurulmuştu... En üstte, Sultaniye sokağı, ortada Aziziye sokağı, sonra da alt sokak. Aralarında, ufak tefek kestirme sokaklar da vardı. Mahallenin toplantı yeri Çiçekçi Kahvesi idi ki, mahallenin kuzeydoğu ucunda olmasına rağmen, sakinlerinin içtimai yoğunluğu orayı mihrak yapmıştı. (1987, s. 16)

Mahallenin toplantı yerinin Çiçekçi Kahvesi olmasının yanısıra bu ifadede Çiçekçi Kahvesi'nin mihrak olmasının sebebi olarak mahalle sakinlerinin ictimai yoğunluğunun gösterilmesi dikkat çekmektedir. Mahallenin sosyal ve mekansal organizasyonunun şekillenmesinde ictimai/sosyal etkileşimlerin ve yapıların idari ve politik düzenlemelerden daha önemli olduğu yönündeki bu vurgu Felek'in hatıratı boyunca bazen açıkça bazen zımnen kendini hissettirir. Felek'in mahallenin organizasyonunda etkili ve belirleyici aktörleri anlatışında da bu vurguyu açık bir şekilde görürüz:

> Mahallede bir normal teşkilat vardı: İmam, Muhtar, Heyet-i İhtiyariye... (...) İhtiyar Heyeti kimdi? Önemli değildi, çünkü mühür imamda idi. Asıl mahalle âyânı başkaları idi. Size saymaya başlayayım... Göreceksiniz ki, büyük çoğunluk devlet kapısı mensupları ve mevkii sahipleri idiler. Mahallenin iki mühim ailesi vardı... (19877, s. 16-7)

Felek'in burada mahallenin "normal teşkilat"ını, yani resmi idari yetkililerini, özellikle de muhtar ve ihtiyar heyetini geri plana alan, "asıl mahalle âyânı"nı, yani "devlet kapısı mensupları ve mevkii sahipleri"nin geniş ailelerinin ve onların oturduğu konakların çevresinde şekillenen mahalle hayatını ön plana çıkaran, ancak bunu yaparken de bu iki aktör grubu arasında bir tür aracı ve uyum sağlayıcı olarak imamın rolünü vurgulayan anlatısı Eren'in geleneksel Osmanlı mahallesi tipine dair aşağıdaki ifadeleriyle uyumludur:

> Osmanlı toplumunda mahalle (…) merkezi otoritenin çeşitli konularda yerel ölçekte düzenleme mantığını içermektedir. (...) Yani mahallenin, esasen bir politik sistem olarak belirdiği söylenebilir (politik kavramı dini, kurumsal üst yapıyı anlatır). Öte yandan bu üst yapısal mantığın, mahalle içinde ortak değerlere sahip insanlar arasında kurulan doğal iç uyum ile bütünleştiği ve böylece kurulan iç ve dış dinamikler arasındaki uyumla sürdüğü söylenebilir. (2017, s. 92-3)

Mahalledeki bu "doğal iç uyum"un zemininde mahallenin sosyal yapısının genellikle ortaklıklara dayalı ama farklılıklara da tahammül edebilen niteliğinin yer aldığını söylemek mümkündür. Eren'in de ifade ettiği gibi, Osmanlı İmparatorluğu'nda "mahalleler her ne kadar genel olarak mesleki örgütlenmeye veya etnik-dini kökene bağlı grupların bir arada olduğu bir yapı gösterse de bu bir kural değildi; farklılıklar da görülürdü." (2017, s. 93). İhsaniye Mahallesi örneğinde de mahallenin sosyal profilinde ağırlıklı olarak Müslüman üst düzey memurların yer aldığı görülmektedir. Burhan Felek'in ifadeleriyle:

> Mahalle (...) memur sınıfının üst tabakasının oturduğu havası güzel yerlerdendi. Diyecek odur ki, mahallemiz kibar bir mahalleydi. Oturanların büyük kısmı memur, pek küçük bir kısmı, esnaf sınıfına mensup idi. (1987, s. 22)

Yine Felek'in hatıralarında anlattığı mahalle sakinlerinin kahir ekseriyetinin Müslüman olduklarını görüyoruz. Bu anlamda dönemin İhsaniye Mahallesi dini anlamda oldukça homojen bir mahalle görüntüsü çizmektedir. Öte yandan Felek, yer yer farklı milletlerden insanlardan da bahsetmektedir. Özellikle mahallede esnaflık yapan insanlar arasında; kâh mahalledeki bir bostanı kiralayıp orada sebze yetiştiren bir Arnavuta, kâh mülkiyeti Felek'in ailesine ait olan bakkal dükkanını kiralayıp işleten bir Ruma, kâh yine Felek ailesinin bahçıvanlığını yapan Rum Pandeli Usta'ya rastlayabiliyoruz.

Özellikle dini anlamda mevcut olan bu homojen yapının mahalleyi ortak değerlere dayalı bir kolektif yaşamın mekânı haline getirdiğini söylemek mümkündür. Bu anlamda Eren'in Şerif Mardin'e atıfla geleneksel mahalle tipinin en önemli özelliklerinden birisi olarak zikrettiği aşağıdaki özelliğin İhsaniye Mahallesi örneğinde de geçerli olduğunu söyleyebiliriz:

> Kişilerin cemaatle kuvvet bulduğu sosyal yapı içinde, mahalli çerçeve bağlayıcıdır. Birey, cemaatiyle kuvvet bulur, aidiyet hisseder, topluluk yaşamında olduğu gibi bireysel yaşamın ilişkilerindeki sınırı da bu cemaat belirler. (...)
>
> Ancak cemaat farklı bir biçimde Osmanlı'da, devletin yapmadığı pek çok görevi yerine getiren bir yapı olması bakımından özel bir öneme sahiptir. Mardin bu çerçeveyi daha da genişletir ve bu 'biraradalık' durumunu sürdüren, 'kollektif olma' durumunun temelini, daha önce vurgulandığı gibi "ortak değerler"de arar. (2017, s. 97)

Mardin'in cemaati ortak değerlerde temellenen bir kolektif yaşam olarak tasvir etmesi yerinde olmakla beraber, mahalledeki cemaat hayatının karşılıklı mesuliyet ilişkilerini de içerdiğini ve bu ilişkilerin mahallelini sosyal-kültürel ortaklığını mümkün kıldığını vurgulamadan bu tasvir yetersiz kalır. Birbirinin vergisine, ahlakına, terbiyesine, cezasına ortak ve bunlardan mesul olan insanların oluşturduğu bir topluluk olarak mahallenin Felek'in hatıralarındaki en somut örnekleri komşuluk ilişkileri ve "imece usulü" ile çocuk yetiştirme bâbında karşımıza çıkmaktadır. Bu minvalde kendi çocukluğundan ve yetişmesinde payı olan komşularından da çokça hatıra zikreden Felek, bu konudaki genel müşahedesini şu şekilde aktarmaktadır:

> Bilmem bugün de aynı şeyi söyleyebilir miyiz?.. O devirde –yani bizim çocukluk devrimizde- çocukların büyümesinde, terbiyesinde komşuların payı vardı.
>
> Lalalar ve dadılarla büyümüş pek nadir ailelerden başkasının çocukları, mahallede imece ile büyürdü. Çünkü analar ev işiyle meşgul iken, küçük çocuğunu ancak komşusuna bırakırdı. Aklı, yaşı ilerledikçe o aile efradının, kendi akrabası imiş gibi çocuğun hayatında abla, teyze, amca gibi yer tutmasına sebep olurdu. (1987, s. 71)
>
> Eskiden aileler komşularıyla yaşarlardı. Bu Osmanlı cemiyetinin başlıca özelliği idi. (1987, s. 76)

Mahallenin ortak değerlerde temellenen bu kollektif yaşamının, karşılıklı mensubiyet ve mesuliyet ilişkilerine dayanan bu doğal iç uyumunun mahallenin içe dönük yapısıyla bakışımlı olduğunu söylemek mümkündür. Bu içe dönüklük ve kolektif yaşam mahallenin iki önemli işlevinin temelinde yer alır: gündelik temel ihtiyaçların karşılanması bakımından mahallenin kendine yeterliliği ve toplumsal dayanışma. Nitekim Felek'in mahallenin iktisadi hayatına dair çizdiği tablo da İhsaniye Mahallesi'ni büyük ölçüde gündelik ihtiyaçların mahalle içerisinde görülebileceği ve (katı piyasa ilişkilerinden ziyade) güven ilişkilerine dayalı iktisadi bir hayata sahip olarak sunmaktadır:

> İhsaniye Mahallemizdeki hayatımızda alışveriş bugünkünden daha kolaydı. Çünkü, hemen hemen bütün gıda maddeleri seyyar satıcılarla kapıya gelirdi. (1987, s. 23)
>
> Alış-veriş için mahalle bakkalları vardı. Bizim mahalledeki Çiçekçi bakkal, Selimiye'ye kadar olan sahanın tedarikçisiydi. (...) Ne var ki, bunlarda da veresiye daima esastı... Çünkü mahalle halkının yüzde doksanı devlet memuru veya ücretli kimselerdi. Onlar da ay sonunda alabilecekleri aylığı beklerdi.

> Diyebilirim ki, bu mahallelerde borçsuz müşteri ve alacaksız satıcı bulmak mümkün değildi. Ve kimse bunu düşünmezdi. (1987, s. 24-5)
>
> Bundan 70-80 yıl önce istanbul'da bir ailenin geçimi bugünkü hale hiç benzemezdi. Bir kere, zengin-fakir hiç kimse, zerzevatı çarşıdan almazdı. Alanlar ya bekarlar, ya evinin bahçesi olmayanlar, yahut zenginlerdi. Çünkü herkes önce bahçesine bakla dikerdi. Duvar diplerine de enginar fidanı dikerdi. Bakla kalktıktan sonra, birkaç ocak kabak, hıyar, domates, biber, sırık fasulyesi... Bunları toplar, toplar yerlerdi. (...)
>
> Bunları da ev sahipleri, çoluk-çocuk yapardı. Eğer bir de bahçıvan varsa, ayda iki-üç mecidiye gibi bir paraya, zerzavat meselesi kendiliğinden halledilirdi. (1987, s. 32)

İhsaniye Mahallesi her ne kadar etnik ve dini anlamda nisbeten homojen bir yapı arz etse de sosyoekonomik anlamda bir yeknesaklıktan bahsetmek mümkün değildir. Nitekim mahallede durumu iyi ve orta düzeyde olan memur ailelerinin yanında fakirler de yaşamaktadır. Ancak bu fakirler de bir şekilde mahallenin iktisadi hayatına dahil olmakta ve mahalleliler tarafından desteklenmektedirler. Felek bu bahsi özellikle yaptığı turşular kötü olmasına rağmen mahalleli tarafından destek olmak amacıyla satın alınan Sirkeci Hacı örneği üzerinden işlemektedir:

> Sirkeci Hacı mahallenin fukarasındandı, fakat kimseden bir şey istememiş, sirkecilik ve turşuculukla geçinmeye çalışmış bir fakirdi.
>
> Bu Sirkeci Hacı münasebetiyle o devirdeki fakirleri takdir etmemeye imkan yoktur. Hemen hepsi "fukaray-ı sabirin" denen kişilerdi. Kimseye musallat olmaz, asla parazit haline gelmezlerdi. (1987, s. 31)

Hâsıl-ı kelam, Felek'in İhsaniye Mahallesi'nin iktisadi hayatına dair anlattıkları, Demir ve Uğur'un "bir mensubiyet ve mesuliyet ilişkisi olarak mahalle" kavramsallaştırmalarının, Eren'in ise benzer bir şekilde ancak daha modern kavramlarla geleneksel Osmanlı mahallesi tipinin temel bir özelliği olarak bahsettiği "güvenlik ve dayanışma ağı"nın somut bir örneğini göz önüne sermektedir:

> Mahallenin toplumsal yaşamdaki karşılığının ise daha karmaşık bir örüntü olduğu söylenebilir. Bu örüntünün içinde güven, sosyal adalet, paylaşım, aidiyet gibi kavramlar yer alır. (...) Mahallenin içe dönük bir yapısı vardır ve bu sistem, mahalleliyi birbirine kenetleyen bir güvenlik ve dayanışma ağı yaratır. (2017, s. 94)

İhsaniye Mahallesi'nin fiziksel-mekânsal organizasyonunun da şu ana kadar tasvir edilen sosyal organizasyonuyla bakışımlı olduğu söylenebilir. Geleneksel Osmanlı mahallesinin genellikle bir dini yapı ya da pazar etrafında gelişmiş olduğu malumdur (Eren, 2017, s. 90). Bu durum İhsaniye Mahallesi için de geçerlidir. Sultan III. Osman tarafından Üsküdar Sarayı'nın yıktırılarak sarayın arazisinin halka ihsan edilmesiyle oluşmaya başlayan ve ismini de buradan alan İhsaniye Mahallesi de esas itibariyle İhsaniye Camii etrafında gelişmiştir (Yılmaz, 2017, s. 214-8). Caminin mahallenin fiziki organizasyonundaki merkezi yeri, genel olarak, mahallenin kolektif yaşamında İslami ortak değerlerin ve sosyal organizasyonunda imamın tayin edici işlevinin merkezi yerleriyle bakışımlıdır. Öte yandan, Eren'i takip ederek "vurgulanması gereken nokta, belli konut tiplerinin varlığı ve konutun kendisinin, mahallenin ana kurucu öğesi olduğudur" (2017, s. 107). Dolayısıyla mahallenin fiziki yapısında özellikle Felek'in "asıl mahalle âyânı" olarak bahsettiği üst düzey "devlet kapısı mensupları ve mevkii sahipleri"nin geniş aileleriyle birlikte mahallenin sosyal ve iktisadi organizasyonunda oynadıkları önemli roller de yine bu ailelerin yaşadıkları konakların mahallenin fiziksel organizasyonundaki tayin ediciliklerinde somutlaşır. Bu konaklardan özellikle öne çıkan bazıları Köprülü Konak ismiyle meşhur olan Mabeynci Hafız Mehmet Bey Konağı, Tosun Paşa Konağı ve Eczacı Mustafa Nevzat Bey Konağıdır.

Öte yandan İhsaniye Mahallesi'nin kuruluşunu takip eden yüzyıllarda Osmanlı toplumunun genelinde yaşanan ve mahalle mekânının fiziksel organizasyonuna eklemlenen bir gelişmenin İhsaniye Mahallesi'nde de yansımasını bulduğunu görüyoruz. Bu gelişmeyi Sökmen şöyle tasvir ediyor:

> Mahalle kahvelerinin kökleri yine ana mekânlardan olan cami ile ilintilidir. İlk mahalle kahveleri camilerde namaz vaktini bekleyenlerin oturmaları için ayrılan mekânların geçirdiği dönüşümlerle ortaya çıkmıştır.
>
> Mahalle kahveleri geliştikçe sivil mekân olan ev ve dini mekan olan caminin yanına eklemlenmiş ve yüzyıllar boyunca mahallenin vazgeçilmez bir parçası olarak algılanmıştır. (2016, s. 31)

Bu minvalde, İhsaniye Mahallesi'nin "vazgeçilmez bir parçası" olan mahalle kahvesi de Çiçekçi Kahvesi'dir. Çiçekçi Kahvesi "mahallenin kuzeydoğu ucunda olmasına rağmen, sakinlerinin içtimai yoğunluğu orayı mihrak yapmıştı"r. (Felek, 1987, s. 16). Mahalle kahvesi,

hem asıl işlevi ibadet olan camiden hem de mahrem bir alanı ifade eden evden farklı bir yapı olarak mahalle erkeklerinin toplantı yeri ve mahallelinin hem sohbet ettiği hem de çeşitli sorunlarını konuşarak çözüme kavuşturduğu bir mekândır. Felek'in tabiriyle Çiçekçi Kahvesi adeta bir "sosyal kulüp" olarak işlev görmektedir:

> Eskiden her mahallede bir mahalle mektebi, bir mahalle imamı, bir mahalle ihtiyar heyeti, bir mahalle kahvesi, bir mahalle bakkalı vardı. (...) Aynı zamanda berberlik de eden kahvehane sahipleri, mahallenin itimadını kazanmış, namuslu kimselerdi.
>
> Yıllarca mahalle büyükleri ile oturup sohbet ettiğim "Çiçekçi Kahvesi" de işte böyle bir yerdi. (...) Bu kahve, Üsküdar semtinin en meşhur kahvelerinden, adeta sosyal bir kulüp vasfında bir yer idi. (…)
>
> Orası adeta bir kulüptü. Geçmiş zaman ama, bütün bu zevat, memleketin münevver sınıfını oluştururdu. Ve o devirde, fakir, zengin, âlim, cahil, haddini bilmekle beraber, birbirleriyle münasebette bulunuyorlar, bir çatı altında rahatça toplanabilirlerdi... (1987, s. 48-9)

Son tahlilde, Felek'in tasvir ettiği şekliyle 1900-1920 yılları arasındaki İhsaniye Mahallesi'nin literatürde genel özellikleriyle ortaya konulan geleneksel Osmanlı mahallesi tipinin İstanbul'un modern kentleşme ve sanayileşme süreçleriyle ciddi bir kentsel ve toplumsal dönüşüm geçirmesinin hemen öncesinde Üsküdar'da yaşayan bir örneği olduğunu söylemek mümkündür.

4.3. İhsaniye Mahallesi'nde Bir Cemiyet: Teârüf Teâvün Cemiyet-i Hayriye-i İslamiyesi

İrşâdü'l-Müslimîn dergisinin 8 Rebiulahir 1336/21 Ocak 1918 tarihli 12. sayısında "Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Üsküdar'da İhsaniye Mahallesi Teârüf, Teâvün Cemiyet-i Hayriye-i İslamiyesi Nizamnamesi" başlığıyla ve görebildiğimiz kadarıyla literatürde ilk defa bizim tarafımızdan gündeme getirilen bir nizamname yayınlanmıştır. Bu nizamnamenin hem İhsaniye mahallesinde kurulmuş olan ve literatürde daha önce bilinmeyen bir cemiyetin varlığını ortaya koyması bakımından hem de yirminci yüzyılın başlarında İhsaniye mahallesinde böyle bir teşebbüse girişen mahalle sakinlerinin zihinlerindeki mahalle tasavvuruna dair önemli ve bütünlüklü bir resim sunması açısından çok değerli bir belge olduğu kanaatindeyiz. Burada ilk olarak bu belge ve ilgili iki yazı hakkında tasviri bilgiler verdikten sonra bu belgelerde ortaya konan mahalle tasavvurunun, Felek'in sunduğu mahalle

portresine paralel biçimde, şehir tarihi literatüründe ortaya konan geleneksel mahalle tipiyle uyum içerisinde olduğunu iddia edeceğiz.

Künye sayfasında sahibi Bandırmalı Ahmed Hilmi olarak gözüken derginin yazılarının önemli bir kısmını da bu zât kaleme almıştır. İhsaniye mahallesi sakinlerinden olduğu anlaşılan Ahmed Hilmi, aynı zamanda cemiyetin de heyet-i ihtiyariyesinde yer almaktadır. Cemiyetin nizamnâmesini kaleme alan kişi olduğunu göz önüne aldığımızda cemiyetin kurucusu (veya kurucularından biri) olduğunu kabul edebileceğimiz Ahmed Hilmi hakkında edinebildiğimiz bilgiler -lakabından hareketle- Bandırmalı olduğu ve 1332 yılında yayınlanan "İslam Teşkilatı - Esasen Nasıldır, Bugün Nasıl Olmalı?" başlıklı bir risale kaleme aldığından ibarettir (1332). Yazıldığı dönemde İslam'ın/Müslümanların nasıl bir teşkilata sahip olması gerektiğinin ele alındığı bu metinde genel/teorik düzeyde ortaya konan esasların nizamnamede mahalle ölçeğinde ortaya konan tekliflerle uyum içerisinde olduğu dikkat çekmektedir. Bu risalenin içeriğine şimdilik girmeyip ilgili araştırmacıların dikkatine sunmakla yetineceğiz. Derginin künye sayfasında derginin isminin altında yer alan üç satırlık açıklama derginin içeriğini ve yayın politikasını kısaca ortaya koymaktadır: "Davet ve icâbet ümmetlerine telkînâta ve ehl-i kıblenin: tearüf, teavün ve ittihâdına hâdim, hikmet-i teşrî'den bâhis, şuûn-ı İslamiyeyi nâşir haftalık İslam Türk cerîdesidir". Künye sayfasının en üstünde yer alan "Tearüf Teavün Cemiyet-i Hayriye-i İslamiyesi vâsıta-ı neşr ü efkârıdır" cümlesi ise derginin aynı zamanda cemiyetin yayın organı olarak çıkarıldığını ortaya koymaktadır.

Mezkûr nizamnâme dergide yayınlandıktan sonraki sene "Teârüf ve Teavün Cemiyet-i Hayriye-i İslamiyesi Nizamnamesi" adıyla Ceride-i Sufiye Matbaası tarafından müstakil olarak da neşredilmiştir. Toplam 53 madde halinde düzenlenmiş olan nizamnâme, "maksat" altbaşlığıyla başlar ve cemiyetin maksadını ortaya koyan ilk maddenin ardından 11 madde boyunca cemiyetin bu maksada yönelik olarak yapacağı faaliyetleri sıralar. Cemiyetin genel maksadını ortaya koyan birinci maddeyi burada alıntılamak uygun olacaktır:

> Mahalle mescidi etrafında sakin ehl-i kıble arasında – teârüf, teâvün, emr-i bil maruf nehy-i anil münker gibi- din-i islamın esaslarını fiile getirmeyi temin ederek hayat-ı ictimaiyyelerini tanzim ve kendilerini ticaret, sınâ'at ve ziraate sevk ve bu hususta aralarında şirketler tesis ve bu gibi şirketlerin uzak-yakın diğer islam şirketleriyle teârüfüne vesâtat itmek ve bu esasları mahalle ahalisiyle yer yüzünde bulunan umûm ehl-i kıble arasında da tahkime çalışmak [ve bu

> tarikle asrımızdaki medeniyet-i sınaiyeyi – ilm-i nafi ve amel-i salih ve ahlak-ı islamiye ile tezyin ederek- medeniyet-i hakikiyeye kalb itmek] cemiyetin maksadıdır. (s. 154)

Cemiyetin bir yandan mahalle mescidinden başlayarak mahalleye, mahalleden uzak-yakın diğer müslümanlara, oradan da yeryüzündeki umûm ehl-i kıbleye uzanan, diğer yandan mahallenin toplumsal hayatını tanzim etmek gibi yerel hedeflerden sanayi medeniyetini hakiki bir medeniyete dönüştürmek gibi küresel/medeniyetsel hedeflere açılan vizyonu gerçekten ilginçtir. Yine yerelden küresele doğru uzanan faaliyetleri hedefleyen ikinci madde de birinci madde ile uyum içerisinde ve fakat bir mahalle cemiyeti için beklenmedik bir içeriğe sahiptir:

> Mahalle ahalisinin birbiriyle ve sâir mahalle ve beldeler müslim ahalisiyle ve merkez-i umûmi-i islam olan kabe-i muazzama ve arafatta toplanacak ehl-i kıble ile teârüfünü temin için lazım gelen esbâba tevessül edilecektir. Her sene arafatta ehl-i kıble tarafından intihab olunacak ulema ve mütefekkirîn-i islamiyeden bir icma-i ümmet teşkil olunarak fıkh-ı islamdan asra evfak maslahat-ı nasa erfak olan mesâilin cem‘ ve ictihad olunmasına ve bu mesâilin bütün rûy-i zemîne neşrine mahallemizce cehd ü gayret olunacaktır. (s. 154)

Bu iki maddenin ardından gelen dokuz madde, mahalle ölçeğinde yapılması hedeflenen faaliyetleri sıralamaktadır: mahallenin zayıflarına yardım etmek, mahalle sakini olup çeşitli sebeplerle mahallede bulunamayanların işlerinin görülmesi için vekalet etmek, mahallenin fakirlerine iş bularak veya sermaye tedarik ederek geçimlerini sağlamaları için onları “ikdar” etmek, “mahallede vukûa gelecek terekâtta gâib ve eytâmın hukukunu ve evkâf-ı islamiyeyi muhafaza içün hükümete muâvenet” etmek, mahalle yetimlerini mektebe, sanat evine veya usta yanına yerleştirmek, yetim kızların evlenmesine yardımcı olmak, mahalle sakinleri için doktor, eczane ve ebe bulundurmak, “mahalle dahilinde müessese açarak ticaret ve sınaat edebilecek kimselere muâvenet” etmek, “Cuma günleri cami-i şerifte Kuran’ı Kerim, ezân-ı muhammedî, ikamet, ilahi ve bunların ezkâ usûl ve makamları”nı talim ettirmek, camiye ve kütüphaneye nezaret edecek olan “kayyım efendi”nin maişetini temin etmek, mahalle bekçilerinin giyim kuşamını ve iaşesini düzenlemek, gerekli yangın söndürme aletlerini temin ederek bekçilerin idaresine vermek vb.

12. madde ise mahallenin önceki maddelerde zikredilmeyen çeşitli ihtiyaçları için mahalle sakinlerinin oluşturacağı encümenler kurulmasını öngörmektedir: “Mahallenin maddi

manevi ihtiyaçlarını izale içün -heyet-i muhtâre tarafından- mahalle ahalisinden lüzumu kadar encümenler intihab ve teşkil edilecektir". Bu madde ihtiyaçlara binaen gerekli encümenlerin kurulmasını heyet-i muhtareye bırakıyor gözükse de nizamnâmenin sonraki sekiz maddesi (13-20. maddeler) sekiz adet encümenin ismini zikrederek kısaca amaç ve görevlerini ortaya koymaktadır: hutbe encümeni, ıslâh-ı beyn encümeni, ıyadet-i merîz encümeni, emr-i bi'l-maruf ve nehy-i ani'l-münker encümeni, takip encümeni, tezyîn ve tanzîf encümeni, kütüphane encümeni, maarif encümeni.

21. madde cemiyetin üyelerinin kimler olduğunu "Cemiyyetin âzâsı mahallede hükümetçe resmen mukayyed olarak mukîm ve sâkin olan islam ferdleridir" cümlesiyle ortaya koyduktan sonra 22. madde de bu üyelerin oluşturdukları cemiyet içerisindeki dört ayrı heyeti zikretmektedir: heyet-i muhtâre, heyet-i âmme, heyet-i dâime, heyet-i nâdire. 23-43. maddeler bu heyetlerin her birinin kimlerden oluştuğunu, toplanma ve iş yapma usullerini, görevlerini ve faaliyet alanlarını düzenler.

44-51. maddeler "Cemiyetin Vâridâtı" başlığı altında cemiyetin gelir kaynaklarını, bunların belgelenme ve harcanma usullerini belirler. 52. maddenin de belirttiği üzere nizamnâmede belirtilen maddeler "tedrîcen fiile getirilecek, hepsi birden icrâya tevessül edilmeyecektir". Son olarak 53. madde, cemiyetin yaygınlaşması ve büyümesi ihtimaline açık kapı bırakarak nizamnameyi şu şekilde sonlandırmaktadır:

> Bu nizamnâmeye tevkîfen cemiyet teşkil eden mahalleler çoğalırsa ileride (cuma, bayram) camileri ve bunların heyet-i idareleri de teşkil olunacaktır. Cuma, bayram heyetleri mahallelerin ictimâî işleriyle hareket edecek mahallelerin nâzımı olacaktır. Mesela husûsî hastahâneler, medreseler açmak, hac vekili göndermek ve yeryüzündeki ehl-i kıble ile teârüf, teâvün ve ittihâdı temin etmek gibi. (s. 162)

Nitekim cemiyeti kuranların İhsaniye mahallesiyle sınırlı kalmayarak başka mahalle ve köylerde benzeri cemiyetlerin kurulmasını istedikleri nizamnâmenin hemen altında yaptıkları şu çağrıdan anlaşılmaktadır:

> Teşkil etmek isteyen mahalle ve köylere irşâdât:

> Cemiyetler kanununa tevfîken her mahalle veya karyede cemiyet teşkil olunabilir. Yalnız hükûmet-i meşrûtanın bu cemiyetten malûmâtı olduğunu müş'ir bir ilm ü haber vermesi için dahiliye nezaretine beyannâme verilmek lazımdır. Bu beyannâmeye iki kıta nizamnâme de raptolunacaktır. Beyannâmeye iki tane hicaz, ve de kuruşluk maktû' ve nizamnâmelere de yalnız birer kuruşluk maktû' pul yapışacaktır. Beyannâme heyet-i ihtiyariye tarafından adresleri yazılarak mühürlenecektir. (s. 163)

Cemiyetin bu çağrısının yanıtsız kalmadığını derginin sonraki iki sayısında yer verilen ifadelerden anlıyoruz. 26 Cemaziyelevvel 1336/10 Mart 1918 tarihli 13. sayıda "Teârüf, teâvün cemiyet-i hayriye-i islamiyesi teşkil itmek isteyen birçok kazâ ve nâhiye merkezlerinden mektublar alıyoruz" denilerek Keskin ahalisi namına gönderilen bir mektubun suretine yer verilmektedir. Yine 23 Cemaziyelahir 1337/26 Mart 1919 tarihli 14. sayıda da "Birçok mahalle, köy, kaza ve sancaklardan aldığımız mektublarda [Teârüf, Teâvün Cemiyet-i Hayriye-i İslamiyesi] teşkil arzu ettiklerini ve bunun için hükümetten nasıl izin alınacağını soruyorlar. Umûmuna birden cevab olmak üzere âtîdeki izâhâtı veriyoruz" denilerek genişçe bir izah yapılarak yol gösterilmektedir. Bu çağrıların ve izahların ne kadar karşılık bulduğunu, başka cemiyetler açılıp açılmadığını henüz tespit etme imkanı bulabilmiş değiliz.

13. sayıda yer alan "İhsaniye Mahallesi Heyet-i İhtiyariyesi Tarafından Ahali-i Muhteremesine" başlıklı bir diğer yazıda ise nizamnâmenin yayınlanmasından yaklaşık iki ay sonra cemiyetin idarecileri "muhterem müvekkillerimiz" hitabıyla başlayan bir metinle mahalle halkına hitap etmektedir. Sahip olduğu vaaz ve davet üslubu nedeniyle mahalle camisinde cemiyet heyetinden biri tarafından cemaate söylenmiş bir hitabın yazıya dökülmüş hali olabilme ihtimalini düşündüren metin, esas itibariyle mahalle halkını cemiyetin kuruluşundan haberdar ederek ahaliyi nizamnâmede ortaya konan esasları uygulamaya davet etmektedir. Çeşitli ayet ve hadislere atıflarla mahallelileri İslam'ın ahkâmına uymaya, bunun için birbirlerini uyarmaya, İslam'ın istediği şekilde daha yakından tanışmaya, karşılıklı yardım ve dayanışmaya davet eden metnin temel mesajlarını veciz bir şekilde içeren aşağıdaki alıntı metnin tamamının güzel bir özeti mahiyetindedir:

> Allah teâlâ hazretleri: [ve'l-mü'minûne ve'l-mü'minâti ba'duhum evliyâü ba'din ye'murûne bi'l-ma'rûfi…] buyuruyor! Sizleri birbirinize velâyet vazifesini îfâya davet ediyoruz. Daima birbirimizi maruf ile emr münkerden nehy edelim. Hazreti Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem efendimizin bizzat tertib ve tanzim buyurduğu mescid, minber, ezan, cemaat ve bunlara terettüb edecek bütün ictimâî faideleri câmi' ve muhtemel olan [İslam teşkilatı]nı yeni baştan

> ihyâ ve namaza ve cemaate devam idelim ve zekat ve sadakamızı verelim ve Allah teâlâ ve Resûlullah'a itaat edelim de Allah teâlâ hazretlerinin merhametine ve resûl-i şefî'inin şefaatine istihkâk-ı kesb edelim ve bilelim ki felâh ve necât ancak bu evâmir-i ilâhiyeye ittibâ' ile olacaktır. (s. 170)

Hem nizamnâmenin daha hukuki denebilecek dili içerisinde hem de doğrudan mahalle sakinlerine hitap eden bu metnin vaaz ü nasihat dili içerisinde birbirini destekleyen şekilde ortaya konan bütüncül mahalle tasavvuru, literatürde geleneksel mahalle tipini tarif ederken ortaya konan esaslarla büyük ölçüde uyum içerisindedir. Özellikle mescid ve cemaat merkezli, bu müslümanlar cemaatinin İslam'ın asli değerlerine dayalı kültürel bir ortaklık etrafında teşkil ettikleri mekansal ve sosyal bir organizasyon olarak tasavvur edilen organik bir bütün olarak mahalle, bu metinlerde kendini göstermektedir. Her ne kadar nisbeten yeni bir form -hukuki bir nizamname ile kurulan bir cemiyet olarak- içinde ortaya konması bakımından geleneksel olandan farklılaşan bir tarafı olsa da hem bu metinlerde ortaya konan mahalle tasavvuru bakımından, hem de Felek'in anlattıklarına yansıdığı kadarıyla yaşanan gerçeklik bakımından İhsaniye mahallesinin literatürde ana hatlarıyla çerçevesi çizilen "geleneksel mahalle" tipinden uzak bir resim çizmediği rahatlıkla söylenebilir. Ancak özellikle yüzyılın ortasından itibaren bu resim ciddi bir dönüşüm geçirerek bizi gittikçe daha çok farklılaşan bir İhsaniye mahallesiyle karşı karşıya bırakacak ve nihayetinde idari taksimat itibariyle resmen ortadan kalkmış, ancak mahallelinin toplumsal hafızasında varlığını sürdürmeye devam eden bir mahalle portresiyle son bulacaktır.

4.4. 1950'li Yıllardan İtibaren İhsaniye Mahallesi: Dönüşümün Boyutları

İhsaniye mahallesinin sosyomekansal profilinin 1930-1950 yılları arasındaki seyrinin izini sürmek için elimizde maalesef pek kaynak bulunmamaktadır. Öte yandan Gül'ün İstanbul'un genelinde Cumhuriyet'in kuruluşundan 1950'li yıllara kadar ciddi/yapısal bir değişiklik olmadığı yönündeki tespitinden hareketle İhsaniye özelinde de benzer bir durumun geçerli olduğunu varsaymak çok da temelsiz olmayacaktır kanaatindeyiz (Gül, 2018). Ancak 1950'li yıllardan itibaren bir yandan mahallenin konut tiplerinin fiziksel dönüşümünün, öte yandan bu fiziksel dönüşüme eşlik eden toplumsal dönüşümün hız kazandığı anlaşılmaktadır. Çeçener (2008) ve Utkan (2008) gibi bir iki ismin -İhsaniye'ye dair kısımları çok da kapsamlı

olmayan- hatıratları dışında bu dönüşüm hakkında bize bilgi veren çok fazla yazılı kaynak olmadığı için bu konuda bizim temel kaynaklarımızı mahalle sakinleriyle yaptığımız derinlemesine mülakatlardan elde ettiğimiz bilgiler teşkil edecektir. Mülakat yaptığımız mahalle sakinlerinin çoğunluğu mahallenin 1950'lı yıllardan itibaren yaşadığı dönüşümün birinci elden tanıkları oldukları için bu görüşmeler bize böyle bir dönüşümü analiz etmek için bilgi sunma imkanı taşırlar. Bahsettiğimiz bu kaynaklardan hareketle mahallenin yaşadığı sosyomekansal dönüşümün anlamlandırılmasında "ev" olgusun merkezi bir yer ve rol taşıdığı kanaatinde olduğumuz için ilk olarak teorik bakımdan "ev" olgusunun sosyolojik bir perspektifle nasıl anlamlandırılabileceği ve elde ettiğimiz bilgilerin tahlilinde bize yol gösterebilecek bir kavramsal çerçevenin nasıl oluşturulabileceği üzerine biraz kafa yormayı gerekli görüyoruz.

4.5. Mahalle ve Ev: Ev Sosyolojisinin İmkanlarından Faydalanmak

Ev/konut olgusu üzerine gerçekleştirilen akademik çalışmalara dair kuşbakışı bir inceleme, bu çalışmaların büyük çoğunluğunun mimarlık ve sosyoloji disiplinlerinin çatısı altında gerçekleştirdiğini bize göstermektedir. Bu bölümde ilk olarak ev/konut olgusuna dair bu disiplinler tarafından oluşturulan literatürün gelişimine ve ana hatlarıyla tematik olarak tasnifine yer verilecektir. Ardından literatürde yoğunlaşılan ve eksik bırakılan noktalara temas edilerek incelediğimiz konunun nasıl bir boşluğu dolduracağı ifade edilecektir. Son olarak, bu literatürde yaygın biçimde verili olarak kabul edilen ve kullanılan bir teorik ayrım olan kamusal-özel ayrımının ne kadar isabetli olduğu sorgulanarak, araştırma sorumuz bağlamında kamusal-özel ayrımına dair yeni bir yaklaşımın daha elverişli olup olmayacağı sorunsallaştırılmaya çalışılacaktır.

Mimarlık disiplini içerisinde ev/konut olgusuna dair literatürün gelişmesinde en belirleyici eserlerden birisi Rapoport tarafından kaleme alınmıştır. *House, Form and Culture* adlı eserinde Rapoport (1969), arkeolojinin bütün dikkatini tarihî açıdan önemli görülen anıtsal veya büyük yapılara yöneltmesini, konut yapılaşmasının sıradan görülerek çalışma konusu edilmemesini eleştirmiş ve konut kavramını kültürün ve insan değerlerinin yansıdığı, dolayısıyla kültürün ve geleneğin kendisi üzerinden okunabileceği değerli fiziksel formlar olarak yeniden tanımlamıştır. Rapoport'un bu yaklaşımı, mimari alanındaki çalışmalara da

önemli bir etkide bulunmuş, konut fiziksel bir yapı olarak salt bir barınma mekanı olmanın ötesinde kültürün önemli bir göstergesi olarak farklı bir dikkatle ele alınmaya başlamıştır. Ancak, Blunt ve Dowling'in *konut* ve *ev* arasında yaptığı ayrımı[22] benimseyerek söyleyecek olursak, mimari alanındaki çalışmalar büyük ölçüde konuta odaklanmış, fiziksel bir yapı olarak konutu incelemeyi öncelemiştir.

Türkiye'de de mimarlık disiplini içerisinde konut üzerine gerçekleştirilen çalışmaların bir kısmı fiziksel bir ürün olarak konutun üretim süreçlerine odaklanmış, konut üretimini kentleşme ve siyaset ile ilişkisi içerisinde incelemeye çalışmıştır (Cengizkan, 2009; Koca, 2015; Koca, 2015a). Başka bir grup çalışma konut politikalarını odağına alarak farklı kentlerdeki konut örüntülerini şekillendiren kentsel politikaları incelemişlerdir (Turgut, 2010; Çoban 2012; Alkan, 2014). Yine mimarlık disiplini içerisinde konut bağlamında en çok çalışılan konulardan birinin konut tasarımı olması şaşırtıcı değildir (Alga, 2005; Turgut-Yıldız, 2006; Erdoğdu-Erkarslan, 2009). Mimarlık disiplini içerisinde konutu öncelikle fiziksel bir yapı olarak ele alan ana akım bu çalışmaların yanısıra, konutu "ev" olarak; yaşanılan, tecrübe edilen, sosyal ilişkiler içerisinde anlamlandırılan/inşa edilen bir mekan olarak ele alan çalışmalar da mevcuttur. Bu çalışmaların bir kısmı ampirik bir araştırmaya dayanmadan konut/ev olgusunu kavramsal düzeyde ele almaya çalışan, evin düşünce tarihi içerisinde nasıl ele alındığını, insanlar için ifade ettiği anlamı veya belli bir literatürde nasıl ele alındığını inceleyen eserlerdir (Dedeoğlu, 2005; Pekpostalcı, 2009; Düzcan, 2012; Kıyıcı, 2016). Yine bu belirttiğimiz çerçevede çalışan ancak konut ve ev kavramlarını karşılaştırmalı olarak ele alan çalışmalar da mevcuttur (Ersoy Akdemir, 2002; Gündüz, 2008). Son olarak belirli oranda ampirik araştırmaya da dayanan ve konutu fiziksel yapı olmanın ötesinde, -tamamen sosyolojik bir perspektiften olmasa da- belirli bir sosyolojik açıdan da ele almayı hedefleyen çalışmalar vardır. Bu çalışmaların büyük çoğunluğu rezidanslara veya lüks konutlara odaklanarak konutu bir tüketim göstergesi olarak ele alırken, Airbnb olgusu üzerinden mekan ve barınma anlayışının ve dolayısıyla evin dönüşümünü inceleyen oldukça özgün bir yüksek lisans tezi de yapılmıştır (Görgülü ve Kaymaz-Koca, 2007; Çıkış ve Ek, 2009; Yüksel ve Akbulut, 2009; Duygun, 2021).

[22] Blunt ve Dowling, basitçe içinde barınılan fiziksel yapı olarak "konut" ile belirli bir mekana bağlı ve kalıcı şekilde oluşan duygu ve aidiyet hislerinin bütünü olarak "ev" arasında bir ayrıma gitmişlerdir (2006, s. 10). Buna göre her konut zorunlu olarak ev olmadığı gibi, her ev de bir konutta mekansallaşmak zorunda değildir.

Mimarlık disiplini içerisinde konutun öncelikle ve çoğunlukla fiziksel bir yapı olarak ele alınmasına etkili itirazlar 1990'ların başından itibaren kendini göstermeye başlamıştır. Bu doğrultuda en etkili makalelerden birisini yazan Després (1991), "evin anlamı" meselesi üzerinde durmuş ve evin fiziksel bir yapı olmanın ötesinde taşıdığı çok çeşitli anlamları gündeme getirerek disiplin içerisindeki çalışmaların bundan sonra evin bu çok anlamlılığını dikkate alması gerektiğine dikkat çekmiştir. Després kişi-çevre ilişkilerini ele almaya odaklanan psikoloji, sosyal psikoloji ve fenomenoloji gibi disiplinler içerisinde yapılmış ampirik çalışmalardan hareketle geliştirdiği sınıflandırmada, evin anlamına dair farklı genel kategoriler ortaya koyar: güvenlik ve kontrol olarak ev (*home as security and control*), kişinin fikirlerinin ve değerlerinin yansıması olarak ev (*home as reflection of one's ideas and values*), kişinin konutu üzerinde etki sahibi olabilme ve değiştirebilme imkanı olarak ev (*home as acting upon and modifying one's dwelling*), kalıcılık ve devamlılık olarak ev (*home as permanence and continuity*), aileyle ve arkadaşlarla ilişkiler olarak ev (*home as relationships with family and friends*), yapıp etmelerin merkezi olarak ev (*home as center of activities*), dış dünyadan bir sığınak olarak ev (*home as a refuge from the outside world*), statü göstergesi olarak ev (*home as indicator of personal status*), maddi yapı olarak ev (*home as material structure*), sahip olunan mekan olarak ev (*home as a place to own*). Després'in ev ile bir şekilde ilişkili ampirik çalışmalardan hareketle geliştirdiği bu kategoriler, evin çok anlamlılığını ve çok boyutluluğunu ortaya koyması açısından önemli olmakla beraber kısa bir süre sonra Somerville (1997) tarafından "ev"in toplumsal boyutunu ihmal etmekle ve sosyoloji literatüründen faydalanmamakla eleştirilmiştir. Evin hem gerçek (*real*) hem tasavvur (*ideal*) düzeyinde fiziksel, psikolojik ve sosyal olarak inşa edilen bir olgu olduğunu ileri süren Somerville (1997), evin ne anlama geldiğine dair uygun bir teori geliştirebilmek için bütün bu boyutları ve düzeyleri birbiriyle ilişkileri içerisinde ve entegre bir şekilde ele alabilmek gerektiğini savunur. Onun geliştirdiği yaklaşıma göre, mekansal düzeyde mahremiyet (*privacy*), bireysel/psikolojik düzeyde kimlik (*identity*) ve sosyal düzeyde aşinalık (*familiarity*) kavramları, evin bütüncül bir anlamını oluşturmak açısından merkezi öneme sahiptir. Evin böyle bir çok katmanlılık içinde ele alınabilmesi için Somerville'in önerisi, sosyolojik ve fenomenolojik yaklaşımların merkeze alındığı çok-disiplinli bir yaklaşımın benimsenmesi gerektiğidir.

Mimarlık içerisinde sosyolojik yaklaşımın gerekliliğine dair gelişen bu farkındalığın ve önerilerin etkisiyle mi olduğunu tespit etmek güç olsa da, 2000'li yıllardan itibaren sosyoloji disiplini içerisinde de ev gittikçe artan biçimde sosyolojik bir araştırma nesnesi olarak çalışılmaya başlanmış, hatta son yıllarda bir "ev sosyolojisi" geliştirme yolunda adımlar atılmıştır. Mallet'nin makalesi (2004), eleştirel bir literatür değerlendirmesi yaparak "evi anlama"ya çalışır. Literatürden hareketle evin çok farklı ve zaman zaman çelişkili anlamlar taşıyabildiğini söyleyen Mallet, evin farklı bağlamlarda bir mekan, bir yer, bir duygu, bir pratikler bütünü ve/ya bir dünyada olma hali gibi çok farklı şekillerde anlaşıldığını gösterir. Bu değerlendirmeden hareketle Mallet'nin vardığı temel sonuç, "evin belirli bir zamanda nasıl tanımlandığı, yerin ve zamanın belirlenmesine ve daha geniş tarihî ve sosyal bağlama göre değiş"mekte olduğudur (2004, s. 84). Dolayısıyla evi inceleme nesnesi haline getirirken sosyolojik bir yaklaşımın elden bırakılmaması gerekir. Nitekim sosyoloji disiplini içerisinde de ev, özellikle son yirmi yıl içerisinde, çeşitli bağlamlarda çalışılan bir konu olmuştur. Evin bir araştırma konusu olarak en fazla göç sosyolojisi içerisinde gündem edildiğini söylemek mümkündür. Kültürel bir gösterge ve/ya hafıza mekanı olarak göçmen evleri, göçmen evlerinin maddi-estetik düzenlenişi ve kimlik ilişkisi, göç-aidiyet ilişkisi bağlamında evin oynadığı rol, göçmen kadınların kentsel kamusal alanı deneyimlemeleri bağlamında ev ve sokak deneyimleri vb. pek çok konu göç ve şehir sosyolojisi araştırmalarında sorunsallaştırılmaktadır (Yücesoy, 2006; Ilgın ve Hacıhasanoğlu, 2006; Savaş, 2010; Depeli, 2010; van der Horst, 2010; Turan, 2010). Yine göç sosyolojisiyle de irtibatlı olan bir başka konu kentleşme ve evin anlamının dönüşümü arasındaki ilişkiye odaklanırken bu çerçevedeki çalışmalarda özellikle gecekondu meselesine ağırlık verilmektedir (Yürekli ve İnceoğlu, 2007; Akbulut ve Başlık, 2011). Bazı çalışmalar da ev konusunu sosyoloji disiplinin temel meselelerinden biri olan toplumsal cinsiyet ile ilişkilendirerek incelemişlerdir (Gürel, 2009; Kılıçkıran, 2010). Ev üzerine yapılan araştırmaların büyük bir kısmı evi kent bağlamında incelerken, kırsal yaşamda ev/konut meselesine odaklanan çalışmalar da yok değildir (Snyder, 2005; Snyder, 2009; Şenol ve Er-Akan, 2011). Ancak bu çalışmaların hemen hepsi doğrudan evi ve evin anlamını bir sosyolojik araştırmaya konu etmekten ziyade, sosyoloji içerisinde yaygın olarak çalışılan bazı temaları ev bağlamında veya ev ile ilişkilendirerek ele almaktadır. Öte yandan bu çalışmalar genellikle evi ya makro düzeyde kentsel ölçek içerisinde ya da mikro düzeyde, bir veya birkaç evin hikayesine odaklanarak ve göç, toplumsal cinsiyet vb.

temalara odaklanarak ele almaktadır. Evi daha küçük ölçekler içerisinde, mesela sokakla veya mahalleyle ilişkisi içerisinde ve hem fiziksel hem de sosyal boyutlarını aynı anda dikkate alan bir kavramsallaştırma çerçevesinde ele alarak, evin dönüşümünü belli bir mahallenin/sokağın sosyal ve fiziksel dönüşümü içerisinde, bu dönüşümün bir parçası olarak ele alan çalışmalara ise pek rastlanmamaktadır. Elinizdeki tez, bu doğrultuda bir çalışma ortaya koyarak literatüre bir katkı sunmayı amaçlamaktadır. Böyle bir çalışma için gerekli ev kavramsallaştırmasını yapabilmek için de son yıllarda geliştirilmeye çalışılan "ev sosyolojisi" yaklaşımı içerisinde evi kavramsallaştırma yönündeki çabalardan istifade etmek isabetli olacaktır.

Bu çabaların en somut verimlerinden biri olan, *Current Sociology* dergisinin "Toward a sociology of home and homemaking" (Evin ve ev kurmanın bir sosyolojisine doğru) başlıklı özel sayısında Boccagni ve Kusenbach'ın (2020) önerdiği yaklaşımın teorik olarak derinlikli ve ampirik araştırmayı yönlendirmek üzere kullanışlı olduğu kanaatindeyim. Yazarlara göre ev son on yıllarda sosyal ve beşeri bilimlerin çeşitli alanlarında gittikçe artan şekilde çalışılan bir konu olsa da evin bir keşifsel kavram (*heuristic notion*), bir araştırma bağlamı ve başlı başına bir konu olarak vaad ettiği imkanları yeterince açığa çıkaracak bir sosyolojik tanımı henüz yeterince geliştirilememiştir (2020, s. 2). Böyle bir amaca yönelik olarak ortaya koydukları ev anlayışı, üç katmanlı bir analiz ve araştırma gerektirir: ilişkisel, kültürel ve yapısal. Her şeyden önce ilişkisel bir kavram olarak ele alınması gereken ev; bireyler ve gruplar ile yapılı çevreler, sosyal bağlamlar ve maddi kültürler arasında mevcut olan ve insanlar tarafından anlam ve işlev yüklenen karmaşık sosyal ilişkileri kavramak için kullanışlı olabilir. Bu doğrultuda inşa edilecek bir ev kavramının, hem normatif değer yüklü, romantikleştirilmiş ve idealleştirilmiş bir ev anlayışından hem de evi salt bir fiziksel yapı veya tüketim nesnesi olarak konuta indirgeyen bir kavram olmaktan kaçınması gerekir. Buna ek olarak, ev kavramının evin yokluğunu ve evin olumsuz olarak tecrübe edildiği durumları da içerecek şekilde genişletilmesi gerekir.

Böyle bir perspektif içerisinde ev üç farklı düzeyde tanımlanabilir. İlk düzeyde ev gündelik ilişkilerimiz içerisinde şekillenen bir süreç olarak kavranabilir. Sağduyusal ve üzerine çok düşünülmemiş bir kavram olarak ev, genellikle "bizim mekan"ımız olan yer, içerisindeki varlığımızın herhangi bir gerekçeye ihtiyaç duymadığı, bir "normallik mekanı" olarak algılanır (Boccagni ve Kusenbach, 2020, s. 3). İnsanların hayatlarının bir kısmına güvenlik, aşinalık ve kontrol sağlama ihtiyaç ve arzularının bir sonucu olarak şekillenen ev,

bütün bu özelliklere kendiliğinden, içine girilip oturulduğu anda sahip olmaz. Konutu veya yeri bu anlamda ev kılan, insanların o yerle ve o yer bağlamında ilişkiye girdikleri insanlarla yukarıda işaret edilen ihtiyaçlar ve arzular çerçevesinde girdikleri uzun süreli ve yoğun sosyal, psikolojik, duygusal, ekonomik vb. ilişkilerdir. İşte bu anlamda ev; sabit bir mekan, verili bir durum ya da değişmez bir olgu olmaktan ziyade, sosyal bir süreç olarak kavranmalıdır. İkinci olarak ev, kültürel düzeyde kavranmalıdır. İnsanların gündelik ilişkileri içerisinde şekillenen bir süreç olarak ev, insanların ilişkilerini yönlendiren, davranışlarına anlam ve değer katan kültürel unsurlardan muhakkak etkilenecektir. Nitekim "iyi" veya "güzel" bir evin nasıl olması gerektiği, evin dış görünüşü ve yapılı çevresiyle ilişkisi kadar evin iç mekanının nasıl bölünmesi ve kullanılması gerektiği gibi pek çok husus kültürel olarak belirlenmiş çerçeveler içerisinde düşünülür ve üretilir. Bu anlamda kültürel olarak belirleyici pek çok kategorinin (kamusal/özel; seküler/kutsal vb.) ev bağlamında veya evin içerisinde yeniden üretildiğini gözlemlemek de mümkün olabilir. Son olarak yapısal düzeyde pek çok etken de evin tanımını ve gerçekliğini etkiler. Toplumsal kaynakların dağılımı, yaş, toplumsal cinsiyet, sınıf vb. pek çok yapısal kategori, insanların ev sahipliğinden evi kullanma biçimlerine kadar çok çeşitli boyutlarda etkili olmaktadır. Böyle geniş bir çerçevede, bir sosyal pratik olarak kavrandığında ev, yazarların Bourdieu'ye atıfla söylediği gibi, "toplumun bir mikrokozmosu" olarak dahi değerlendirilebilir (Boccagni ve Kusenbach, 2020, s. 4).

Son olarak, böyle bir ev tanımından hareket etmenin bir diğer faydası, evin içi ile dışı arasında peşinen keskin ayrımlar varsaymadan, evin hem yapılı hem sosyal-kültürel çevresi ile ilişkisini ampirik araştırma içerisinde soruşturma imkanı sağlamasıdır. Mallet'nin de işaret ettiği gibi ev üzerine oluşan literatürde hakim olan en temel fikirlerden biri kamusal-özel ayrımı veya onun bir benzeri olan iç ve dış ayrımıdır (Mallet, 2004, s. 70-71). Buna göre evin içi ve dışı arasındaki fiziksel ayrım, sosyolojik olarak anlaşılan özel ve kamusal arasındaki ayrımla örtüştürülür. Sonrasında da bu ikiliğin tarafları arasında çeşitli zıtlıklar zikredilir. Özel alan olarak ev birincil ilişkilerin, aşinalığın, güvenliğin, sahiciliğin, kendi olmanın vs. alanı iken kamusal alan olarak ev ikincil ilişkilerin, yabancılığın, tehlikenin, performansın, yabancılaşmanın vs. alanıdır. Aşağıdaki alıntı özel alan olarak ev ile kamusal alan olarak kent arasında kurulan bu zıtlığın yer yer ne kadar keskinleşebildiğini göstermesi açısından manidardır:

> Kentler evlerden oluşmuştur. İnsan ilişkileri bu evlerde inşa edilen bireylerin karşılaşmaları ile meydana gelir. Kent kamusal ölçekteki oyunların oynandığı bir sahnedir. Her birey için temelde bir oyuncunun sahne arkasındaki kulise dönmesi gibi bir geri dönüş vardır. Kentin ilk ve son durağı evdir. Orada oyuncular günlük makyaj ve kostümlerinden sıyrılarak öz kimlikleriyle kalacaklardır. (Kıyıcı, 2016, s. 51).

Ev ve kent bağlamında kamusal-özel ayrımının bu kadar keskin biçimde kurulmasının sorunsallaştırılması gerektiği kanaatinden hareketle, bu tezde yürüttüğüm araştırmada evin içerisi ve dışarısı arasındaki ayrımın nasıl kurulduğu, evin içinin ve dışının fiziksel ve sosyal olarak birbiriyle nasıl ilişkilen(diril)diği sorularına da cevap aramaya çalışacağım. Bu çerçevede evin sokak ve mahalle/semt ile ilişkisi de tezin meselelerinden birisi olacak. Bu sorulara cevap ararken Şavk'ın (2022) erken modern İstanbul'un mekânsal yapısı üzerine yürüttüğü kavramsal tartışmada önerdiği, kamusal-özel ayrımı yerine özelliğin derecelendirilmesi (*gradation of privacy*) fikrinin de dikkate değer olduğu kanaatindeyim.

4.6. Geleneksel Mahallenin Tedrici Dönüşümü

1960'lı yıllardan itibaren İhsaniye mahallesinde yaşanan dönüşüme dair belki de en rahatlıkla ifade edilebilecek tespit, yüzyıl başında varlığını önemli ölçüde devam ettiren "geleneksel mahalle" tipini oluşturan unsurların önemli bir kısmının tedricen ortadan kalktığıdır. Bugün İhsaniye mahallesinin ne ortak temel değerler etrafında örgütlenmiş organik kültürel bir birlik olarak, ne büyük ölçüde kendine yeter bir ekonomik ünite olarak, hatta ne de (2007'deki değişiklikten itibaren) idari bir birim olarak varlığını devam ettirdiğini söylemek mümkündür. Bu durumda İhsaniye mahallesinin -ya da genel olarak mahallenin- bazı araştırmacıların iddia ettiği gibi "tamamen geçmişte kalmış bir mazi" olduğunu mu söylemek gerekir? Günümüz mahallelerinin toplumsal karakterleri itibariyle artık -Mardin'in geleneksel mahalleyi tarif ederken Tönnies'e atıfla söylediği gibi- birer *gemeinschaft* olmadıkları açıktır. Peki bu mahallelerde oturanlar evlerinden çıktıkları gibi doğrudan bir *gesellschaft*'a mı adım atmaktadırlar? Toplumsal ilişkiler ve bireyin kentsel mekan deneyimi açısından mahalle sakinlerinin evlerinden çıktıklarında sokak ve mahallerindeki sosyal ilişki ve kentsel mekan deneyimleri mahallenin dışındaki diğer mekanlarla bir farklılık taşımamakta mıdır?

Bu tür sorularla düşündüğümüzde İhsaniye mahallesinin yüz yıllık dönüşümünün onu geleneksel bir mahalle olmaktan çıkardığını rahatlıkla söyleyebilecek olsak da artık geleneksel bir mahalleden hiçbir iz taşımadığını veya bir mahalle olmaktan tamamen çıktığını söylemenin de abartılı ve gerçeklikten uzak olduğu kanaatindeyiz. Farklı bir şekilde ifade edecek olursak, mahallenin toplumsal ve siyasi-idari bakımlardan kendi içinde bir birlik oluşturan ve onu önemli kılan özelliklerini kaybettiğini söylemek mümkünse de daha fenomenolojik bir bakış açısından bakıldığında, bireyin gündelik yaşam tecrübesi, mekanla ilişkisi ve sosyo-psikolojik ihtiyaçları (aidiyet, güvenlik, aşinalık vs.) bakımından mahallenin hala önemli olduğunu ve varlığını muhafaza ettiğini iddia edebiliriz. Mahallenin toplumsal karakterindeki dönüşümü cami merkezlilikten merkezsizliğe doğru bir dönüşüm olarak, siyasi-idari karakterindeki dönüşümü mahallenin idari sorumlusu ve temsilcisi olarak muhtarın yetkisizleş(tiril)mesi üzerinden ve son olarak fenomenolojik bakımdan mahallenin mevcudiyetini de mahalle sakinlerinin mahalleyi evin bir uzantısı olarak, bir tür "büyük ev" olarak algılamaları üzerinden okumaya çalışacağız.

4.6.1. Cami Merkezlilikten Merkezsizliğe/Ev-Merkezliliğe

Caminin yüzyıl başında İhsaniye mahallesi içinde konumlandırdığı merkezi yerinden uzaklaştığının en büyük delili, mahallenin sonraki dönemlerine dair anlatılarda camiinin ya hiç yer tutmaması ya da -sorularla- bahsedilse bile böyle merkezi bir yer verilmedinin açık olmasıdır. Utkan ve Çeçener'in hatıratlarında İhsaniye mahallesine dair bahislerde camiden hiç söz açılmaz. Yaptığımız görüşmelerde camiye ve mahalledeki yerine dair konuşmalar olmakla beraber caminin yüzyıl başındaki gibi merkezi bir role sahip olmadığı açıktır. Mülakatlarda beş vakit namaza devam ettiğinden bahsedilen iki kişi de görüşme yapılan kişilerin babalarıdır ve yüzyılın ilk yarısında doğmuşlardır. Görüşmecilerden camiye gidenler genellikle daha çok Cuma veya teravih namazlarına gitmektedirler.

Öte yandan kendisinin beş vakit namaz için camiye gitme gibi bir pratiği olmayan bir görüşmecinin mahalledeki sosyal değişime dair bir soruya verdiği aşağıdaki cevapta sosyal değişimi camide cenaze için buluşma olgusu üzerinden okuması da dikkate değerdir:

> İlk aklıma gelen şu oluyor apartmanlaşma başladı. İnsanlar uzaklaşmaya başladı ve yenilerin gelmesiyle insanlar birbirini tanımamaya başladı. Eskiler hariç kimse kimseyi tanımıyor. Bir cenaze olduğu zaman eskiden herkes camiye gelirdi. Ama şimdi sadece eskilerin arasında oluyor. Bu bize zor geliyor. Eski ve yeninin bağlantısı kurulamıyor. Niye biliyor musun? Gençler değişik. 40 yaş ve altı hiçbir zaman bizimle ilişki kurmuyor. Onların yaşam tarzı daha değişik, kesinlikle eleştirmek için yapmıyorum. Bizimle niye ilişki kurmuyorlar diye demiyorum. Ama yaşam tarzları değişik. Mesela ben gidip bir Starbucks'ta 60 lira verip kahve içmem ben giderim Harem'de, Salacak'ta 30 lira verip türk kahvesi içerim. (H.D., kişisel görüşme, 10 Kasım 2023)

Cenaze namazı toplumsal olarak en önemsenen ve kendini en az dindar/en laik olarak konumlandıranların bile katılmaktan imtina etmediği bir ibadet olması bakımından bu ibadete katılımdaki azalmanın, diğer namazlarda hayli hayli mevcut olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim İhsaniye Camii'nin tam karşısındaki bir evde yaşadığımız yıllar boyunca yaptığımız gözlemler de caminin sadece Cuma namazlarında dolduğu, beş vakit namazlara devam eden cemaatin sayısının genellikle 5-15 aralığında olduğu yönündedir.

Tedricen gerçekleşen bu değişimde teknolojik gelişmelerin insan ilişkilerine etkisinin de bir rol oynadığı açıktır. Görsel medyanın ve internetin gelişmediği zamanlarda camii imamı mahallelinin dini eğitiminde hem doğrudan cemaat üzerinde hem de cemaatin camiide edindiği bilgileri evinde aktarmasıyla dolaylı olarak pay sahibi olmaktaydı. Bir görüşmeci ise kendi çocukluğundaki bu durumun teknolojik gelişmelerin mahalledeki ve ev içindeki insan ilişkilerini dönüştürmesiyle ilişkilendirerek şu şekilde ifade etmektedir:

> Komşulukların kesilmesinde, tarzların değişmesinde bir takım değişiklikler, televizyonun gelişi çok büyük rol oynadı. Biz kendi ailemiz içinde birlikte oturur, güzel eserler okunur veya babam çok güzel menkıbeler anlatırdı. Benim babam cami hocasından dinlediklerini, Kurandan bir takım hikayeleri anlatırdı. (...) Sonra televizyonla beraber o şey biraz değişti. Mesela radyoyu biz hep beraber kulak verip dinlediğimizi biliriz ama televizyonlar, bilgisayarlar, oyunlar vs. başka bir zamana geçti. (İ.G., kişisel görüşme,19 Mart 2023)

Cemaatin camiye devamının yanısıra caminin ve imamın mahallenin hayatında oynadığı rol açısından baktığımızda da yüzyıl başında Felek'in imamı konumlandırdığı yerden veya Teavün Tearüf Cemiyeti'nin kurucularının camiye atfettiği merkezi yerden çok uzakta olunduğu rahatlıkla söylenebilir. Caminin namaz ibadetinin gerçekleştirildiği bir mekan olma dışında tek fonksiyonu yazları Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından düzenlenen Yaz Kuran Kursları'na ev sahipliği yapmaktır. İmamın da zaman zaman -Kurban bayramında dağıtılan

etler gibi- ulaştırılmak istenen yardımlara aracı olmak gibi bir fonksiyonu olsa da bunun sürekli ve organize bir mahiyet taşıdığını söylemek zordur. İhsaniye mahallesinde bu tip bir yardımlaşma ağının daha çok muhtar üzerinden gerçekleştiğini söylemek mümkündür. 2020 yılında başlayan Koronavirüs pandemisi esnasında -imamın bir inisiyatifi olarak değil de Diyanet İşleri Başkanlığı'ndan camilere iletilen bir direktif doğrultusunda- imam tarafından mahalle ölçeğinde haberleşme ve dayanışma amacıyla bir whatsapp grubu kurulmuş olsa da bu grubun bir işlerliği söz konusu olmamış, kısa bir süre sonra da kapanmıştır.

Mahallede camileri bir merkez olarak gördüğünü söyleyen tek bir görüşmeci olmuştur. Bu kadın görüşmeci için camiler gittiği vakit ve teravih namazlarının yanı sıra, zaman zaman arkadaşlarıyla bir buluşma mekanı işlevi de görmektedir. Ancak bu görüşmecinin camilere atfettiği merkezilik camilerin mahallenin toplumsal hayatı açısından merkezi bir rol oynamaları olgusundan kaynaklanmamakta, daha çok görüşmecinin camilerle kurduğu ilişki ve camilerin onun için ifade ettikleri üzerinden şekillenmektedir. Nitekim imamlara dair kurduğu cümlelerde imamı "mahallenin parçası" olarak nitelemesi, mahallenin lideri olarak imamdan mahallenin bir parçası olarak imama doğru yaşanan bir değişimin göstergesi olarak da okunabilir:

> Ben camilerin imamlarıyla da dostluk kurmayı seviyorum. Bazıları bunlara ters olanlar da var belki. yetiştiği çevre olarak, anlayış olarak bilemiyorum ama o ilişkiler çok güzel, sıcak ilişkiler. Yani mahallenin parçasıdır imam. Mahalleden kopuk bir şey değildir. İmamla ilişkiyi iyi tutmak lazım. (B.İ., kişisel görüşme, 22 Aralık 2023)

Aynı görüşmeci mahallenin merkezi olarak nereyi gördüğüne dair soruyu cevaplarken camileri zikrettikten sonra başka bir merkez daha zikretmektedir ki mahallenin toplumsal dönüşümü açısından önemli bir diğer noktaya bu alıntı üzerinden intikal edebiliriz:

> Yani dediğim gibi de camiler. Bunlar eski çünkü duruyor yerlerinde. Galiba ben de bak şimdi konuşunca fark ediyorum. Yani camiler benim için çok önemli merkezler demek ki. Her anlamda yani orada bir eğitim olabilir, bir şey, Ve daha doğrusu kuşatıcı şeyler yani bir emniyet duygusu veren merkezler hakikaten. (...) Belki benim temayülüm olarak Selimiye Camii derim. Yani orada caminin kendi mimarisi de hakikaten çok güzel kucaklayan. Hani orada gidip çok zevkle vakit namazlara gittiğimiz zamanki buluşmalarımız, teravihler falan. Benim için önemli hakikaten o anlamda. Ama dediğim gibi yine sevdiğim dostların olduğu evler merkezi benim için. Mahallenin merkezi.

Mülakatlarda mahallenin merkezine dair sorulara görüşmecilerin yarısından fazlası Çiçekçi şeklinde yanıt vermiştir. Çiçekçi girişini, yani eskiden Çiçekçi kahvehanesinin olduğu yeri söyleyenler olduğu gibi bir bütün olarak Çiçekçi semtini veya Harem İskele caddesini söyleyenler de olmuştur. Ancak burada belli bir kuruma veya toplumsal oluşuma atıf yapılmadığı, daha çok mahallenin mekansal merkezinin kastedildiği anlaşılmaktadır. Caminin mahallenin toplumsal merkezi olması anlamında bir merkezilik bugün için İhsaniye mahallesinde herhangi bir kurum veya oluşum için söz konusu değildir. Ancak yukarıdaki alıntının son cümlesinde de ifade edilen "ev"in mahallenin merkezi sorusuna cevap olarak verilmesi aslında İhsaniye mahallesindeki toplumsal dönüşümünün önemli bir boyutuna işaret etmektedir. Bir görüşmecinin "İhsaniye mahallesinin merkezi burası, evimdir" gibi net bir cümleyle ifade ettiği bu cevap, üç görüşmeci tarafından daha farklı ifadelerle tekrar edilmiştir. Bu durum toplumsal anlamda merkezsizleşen mahallenin, sakinleri için kendi evleri merkezli bir sosyo-mekansal formasyon olarak tecrübe edildiği gerçeğini ortaya koyması bakımından oldukça önemlidir.

4.6.2. "Büyük Ev" Olarak Mahalle

Görüşmecilerin kendi evlerini mahallenin merkezi olarak nitelemelerinin ötesinde mahalleye dair algılarını ifade ederken öne çıkardıkları kavramlar ve mahalleyi adeta evlerinin bir uzantısı, bir tür "büyük ev" olarak tasvir etme yönündeki eğilimleri de aslında mahalleyi evleri ve evle ilişkilendirdikleri tecrübeler, düşünceler ve duygular üzerinden algıladıkları ve tecrübe ettikleri şeklinde yorumlanabilir. Bu çerçevede görüşmecilerin ev-mahalleye dair ifadelerinde öne çıkan unsurları üç ana kavram altında toplamak mümkün gözükmektedir: aşinalık, aidiyet ve güven. Birbiriyle yakından ilişkili olan bu üç kavramın bir araya geldiklerinde çağrıştırdığı belki de ilk toplumsal unsur olan aile de evle çok yakın ilişkili bir kavram olarak görüşmecilerin mahalle tariflerinde kendine yer bulmaktadır:

> Yani mahalle bence aile demek. Yani geniş bir aile demek. Muhit demek. Bir kucak demek. Yani hakikaten hani bir aile sıcaklığının kucağı demek yani. (B.İ., kişisel görüşme, 22 Aralık 2023)

> Ya çok büyük bir aile… Belki kan bağı olmayan ama birçok konuda birleştiğiniz insanların yaşadığı işte esnafı, oturanı, genci, yaşlısı birbirini kucaklayan bir topluluk diye düşünüyorum mahalleyi. Arada sivriler olsa bile zaman içinde onu törpülüyorsunuz. Bu benim kendi mahallem için düşündüğüm tabii. Yani gökdelenli bir yerde otursan nasıl bir mahalle olur bilmiyorum. Ben burası için, buradan kendi çocukluğumda yaşadığım, bir kasaba benim yaşadığım yer… Herkesin birbirini tanıdığı, herkesin ama... Burası da aşağı yukarı öyle bir izlenim veriyor bana. Evet, esnafıyla, genciyle, yaşlısıyla böyle bir bütün halinde hissettiğim bir yer mahalle benim için. (N.Y., kişisel görüşme, 5 Aralık 2023)

Görüşmecilerin hemen hepsi mahalleyi anlatırken herkesin birbirini tanıması, komşuluk ilişkileri, birbirini tanıyıp yardım etmek, birinin bir ihtiyacı varsa bilmek, sokağa çıktığında selamlaşıp konuşmak, başın sıkıştığında komşunun kapısını çalabilmek gibi ifadeler etrafında dolaşmaktadır. Bu durum karşılıklı tanışmanın ve bilişmenin mahalle sakinlerinin tecrübesi açısından mahalle olmanın olmazsa olmaz bir unsuru olarak konumlandırıldığını göstermektedir. Mahallenin "ev"leşmesinde mekana ve orada yaşayan insanlara aşinalığın oynadığı belirleyici rolü Lofland de şu şekilde ifade etmektedir:

> Bireyin herhangi bir kamusal alan hakkında sahip olduğu bilginin detayı, bütünlüğü ve kesinliği arttıkça mekânın yapısında da garip bir değişim başlar. Birey bilgisini artırdıkça başlangıçta yabancı olan insanları tanıdıklara dönüştürür. Bunu yaptıkça mekânı kendi kişisel amaçları için kullanma becerisini artırır. Ne kadar fazla bilgi sahibi olursa mekân o kadar az yabancılarla dolu bir yer olur ve daha çok ev gibi görünmeye başlar. Ve bilgisinin detayı, bütünlüğü ve kesinliği en üst seviyeye ulaştığında birey için o mekân, hangi açıdan bakılırsa bakılsın, şehrin kamusal alanı olmaktan çıkar. Aslına bakılırsa yarı özel bir alan haline gelir: ev bölgesi olur. (2020, s. 176)

Yine bu tanışıklığın ve birbirini bilmenin beraberinde getirdiği güven duygusunun mahalleyi oluşturan ve sakinlerinin oraya aidiyet hissetmesini sağlayan temel bir unsur olarak mülakatlarda zikredildiğini görüyoruz:

> Öncelikle güven duygusu diyelim. Belki çok sene oturmanın vermiş olduğu rahatlıkta olabilir, insanları tanımak iyisiyle kötüsüyle tanımak kimden ne geleceğini biliyor olmak belki bu açıdan güvenlik olabilir. Hiç tanımadığın bir yerde insanların yeniden tanımak zor olabilir. (...) Bir çok insanı tanıyor olmak işte güven veriyor bana. (O.K., kişisel görüşme, 6 Aralık 2023)

Benzer şekilde başka bir görüşmeci de "yaşadığınız mahallede güvende hissediyor musunuz" sorusuna "zaten burada olma sebebim o, evet" diye cevap vermektedir. Aynı görüşmeci mahallede yaşadığı, kendisini rahatsız etmeye yönelik bir girişim karşısında mahalledeki esnafın kendisini nasıl koruyup gözettiğine dair bir tecrübesini anlattıktan sonra da "Bu kadar korumacı, bu kadar rahat ettiğim başka bir yer olmazdı benim hayatımda. Çok rahatım yani bu konuda" demektedir. Mahalle esnafının mahallede aşinalık ve güven unsurlarının temin eden ilişkilerin kurulmasında oynadığı rol pek çok görüşmeci tarafından farklı şekillerde dile getirilmiştir. Örneğin bir görüşmeci mahallenin kendisi için ne ifade ettiğini anlatırken, mahallenin kendisine verdiği güven ve yeterlilik duygularını mahalledeki esnaflarla ilişkilendirerek şöyle ifade etmektedir:

> (...) birlikte kendi yaşadığı yerde düzgün ilişkiler kurabilen bir topluluk bence mahalleli olmak. Yani herkesin birbirini tanıdığı, kimsenin hakkında kötü düşünmeyeceğini düşündüğün insanların oluşturduğu bir topluluk diye düşünüyorum. Ne kadar kaldı, işte bizde biraz kaldı. Ama başka yerde bunların olduğunu düşünmüyorum. Çünkü çok yabancı insanlar var, arkadaşlarımın anlattıklarıyla karşılaştırıyorum. Gerçekten benim yaşadığım yer, evet, mahalle. Yani elektrikçim var, sucum var, tesisatçım var, ne bileyim işte emlakçım var, sütçüm var, yoğurtçum var, her şeyim var mahallemde. Yani bu mahalleden çıkmadan ben ömrümü devam ettirebilirim. Hiç başka yerlere gitmemi gerektirecek bir durumum yok. Ama mahalle, her mahalle böyle midir? Değil. (A.K., kişisel görüşme, 17 Ocak 2024)

Mahalle esnafıyla kurulan ilişkinin sağladığı aşinalık ve güven duyguları, özellikle de mahalle esnafının salt bir ekonomik aktör olarak mahallenin ihtiyaçlarını parasal bir ekonomi içerisinde karşılamanın ötesinde mahalle hayatı açısından gördüğü işlevlere dair düşünce ve duygular ağırlıklı olarak "mahalle bakkalı" tipi üzerinden ifade edilmektedir. Görüşmecilerin pek çoğu mahalleye zincir marketlerin şubelerinin açılmasıyla birlikte mahalle esnafının, özellikle de mahalle bakkalının zarar görmesinden şikayet etmekte ve elinden geldiğince mahalle bakkalının yaşaması için oradan alışveriş yapmaya gayret ettiklerini ifade etmektedir. Mahalle bakkalı; mahallede olup bitenleri takip eden, mahalleden haberdar olan ve mahalle sakinlerini birbirlerinden haberdar eden, mahalleye gelip gidenleri gözlemleyen ve dolayısıyla bir tür bekçi işlevi görerek mahallenin güvenliğine katkı sağlayan, mahallelinin bir şey emanet etmesi gerektiğinde güvenebileceği çok işlevli bir aktör olarak tasvir edilmektedir. Çok sayıda mahallelinin mahalle bakkalına dair farklı şekillerde ve genellikle daha dağınık ifadelerle ifade

ettikleri bu hususları, bir görüşmeci adeta bütün boyutlarıyla özetleyerek veciz bir şekilde şöyle ifade etmektedir:

> Onun dışında mahalle bakkalı çok önemlidir. Mahalle bakkalı, kasabı bunların sayısı azalmaya başladı. Büyük marketlerin küçük şubeleri semtte açılmaya başladı. (...) Küçücük caddenin bitiminde dört tane minik market var. O marketler açılınca yapı değişti mahallede. Bakkal, kasap vs. azalmaya başladı. Çünkü o marketlerde her şey satılıyor, hatta kırtasiye bile. (...) Bakkal mahallenin sebze, meyve satan bir bölümü değil mahallenin bazen sohbet edilen yeri. Bir sohbet etme, dertleşme mekanı gibi. Onun dışında o gün diyelim ki bankadan maaşını alacak almamış, diyelim taksiye binmiş indi [bozuk parası yok] hemen sesleniyorsunuz [bakkala] getiriyor. Mahallede büyükseniz evladınız gibi oluyor, yaşıtsanız kardeşiniz gibi oluyor, ev sakini gibi oluyor. Üzülmüş birisi diyelim hemen soruyor "amca, teyze bugün yüzün gülmüyor, ne oldu" diye. O da anlatıyor, dertleşip rahatlıyor. Psikolog gibi oluyor bir yerde. Birisi hasta olsa, vefat etse haberini alıyor. Anne evden çıkacak, anahtarını bırakıyor. Mahalledeki her şey gibi bakkal yaşayan bir şey, bu sistemi bozmak demek küçük marketlerin açılmasıdır. Büyük marketler belli yerlerde açılabilir ama mahallede, sokakta açılması mahalledeki güzel sistemi bozdu. Hatta sırasında bekçisi gibidir. Evvelden kitap verdiğim bir genç, uzun zamandır görüşmemişiz, bayramda beni ziyarete gelmiş bakıyor ki ev değişmiş bakkala soruyor A. Hoca burada mı diye. Bakkal da bana haber veriyor ki tanımadığım biriyse kapıyı açmayayım. Beni benden önce koruyor, haberim olsun istiyor. Anlattığım her şey tek bir kişide toplandı ve sadece pirincini alırken ücretini veriyorsun, onun dışında tüm bunları da ücretsiz, kendiliğinden yapıyor. (A.A., kişisel görüşme, 19 Aralık 2023)

20. yüzyıl boyunca giderek artan bir şekilde şehirde hakimiyetini artıran kapitalist ekonomik ilişkilerin mahalle ölçeğindeki etkileri zincir marketlerin mahalle bakkalının rekabet gücünü ortadan kaldıran uygulamalarından ibaret değildir. Büyük sermaye sahiplerinin kurduğu, şehir ölçeğindeki geniş lojistik ve depo ağları sayesinde mahalle ölçeğinde de rahatça hizmet verebilen sipariş ve teslimat uygulamalarının mahalle bakkallarının aldığı sipariş oranını yarı yarıya düşürdüğünü İhsaniye mahallesindeki bakkallardan biri ifade etmektedir. Aynı bakkal, "mahalle bakkalı, paran olmadığı zaman gidilecek yerdir" diyerek tarif ettiği mahalle bakkalının en önemli özelliği olarak gördüğü veresiyeyi de ciddi anlamda azaltan şeyin kredi kartlarının yaygınlaşması olduğunu söylemektedir. Kredi kartlarının yaygınlaşmasıyla birlikte insanların artık bakkal yerine "bankadan veresiye" aldığını ifade eden bakkala göre, buna rağmen bakkalda veresiye uygulaması tamamen bitmemiştir. Mahalle bakkalındaki veresiye uygulamasını tarif ederken bakkal ve zincir marketler arasındaki karşıtlık bir kez daha karşımıza çıkmaktadır:

> Veresiye, mahalle bakkalının olmazsa olmazı. Ben A'yı tanıyorum, A da beni tanıyor. dünya hali maaş yetmeyebilir. Neydi iktisadın tanımı: "kısıtlı kaynakları planlı bir şekilde kullanma bilimi". A'nın başına bir şey gelir, o kaynaklar erken biter, o arada ihtiyaç da devam ediyor, ihtiyaç sonsuz. İhtiyaçları karşılamak için Mehmet abi böyle böyle der, olmaz sistem var demek olmaz. Mahalle bakkalında olmaz bu ama zincir marketlerde olur. (M.B., kişisel görüşme, 27 Şubat 2023)

Makro ölçeklerdeki kentsel ve sosyo-ekonomik dönüşümlerin mahalle ölçeğindeki bu etkilerine rağmen aşinalık ve güvene dayalı ilişkilerin hala varlığını sürdürdüğü gözlemlenebilmektedir. Aşinalık ve güven hisleri elbette aidiyet duygusunu da beraberinde getirmektedir. Nitekim görüşmecilerin hemen hepsi mahalleye ait hissettiklerini ifade etmekte, bazı görüşmeciler başka ilçelerde de evleri olmasına veya çocukları mahalleden ayrılıp başka yerlere taşınmalarına ve onları da yanlarına almak istemelerinde rağmen mahallede kalmayı tercih etmektedirler. Bu aidiyet duygusunun yüksekliği özellikle de mahalleyi eve benzeten, mahalleyi evin bir uzantısı olarak tarif eden ifadelerde kendisini göstermektedir. İki farklı görüşmeci evden ayrılış ve eve dönüş rutinlerini anlatırken mahalleye girdiklerinde kendilerini evlerine girmiş gibi hissettiklerini söylemekte, başka bir görüşmeci de "tıpkı nasıl bir ev kendi içinde maddi manevi her şeyiyle halloluyorsa mahallede de aynı şekilde" diyerek mahalleyi tarif etmektedir. Bir görüşmecinin şu ifadeleri ise aslında mahalle-ev ilişkisine dair görüşmecilerin sahip oldukları tasavvurları -belki biraz abartılı şekilde de olsa- çok veciz biçimde ortaya koymaktadır: "Yani mahallenin tamamı ev gibi düşün. Öyle hissediyorum".

Görüşmecilerin mahalleye dair bu duygu ve tasavvurlarının büyük ölçüde 20. yüzyılın ikinci yarısında yaşadıkları tecrübelerden hareketle şekillendiğini söylemek gerekir. Öte yandan özellikle 21. yüzyılda gelişen çeşitli sebeplerle mahallede komşuluğun ve insani ilişkilerin eskiye nisbetle zayıfladığı da görüşmeciler tarafından sıkça dile getirilen bir hususdur ve bu iki farklı tespit (evin uzantısı olarak mahalle'ye karşı komşuluğun zayıflaması) arasındaki gerilim mülakatların pek çoğunda kendini hissettirmektedir. Özellikle iki unsurun etkisiyle söz konusu bu mahalle tecrübesinin zayıfladığı yönünde yaygın bir kanaat görüşmeciler arasında hakimdir. Bu unsurlardan birisi haberleşme ve iletişim teknolojilerindeki dönüşümdür. Görüşmecilerin pek çoğunun televizyon, cep telefonu, internet gibi teknolojilerin gelişmesiyle birlikte komşuluk ilişkilerinin zayıfladığına dair bir kanaatleri vardır. Bir görüşmecinin aşağıdaki sözlerini bu kanaatleri temsil eder bir mahiyette olması nedeniyle alıntılamak uygun olacaktır:

> Ben de öyle çok fazla ev ziyaretini sevmiyorum mu diyelim ya da artık alışkanlıklar mı değişti, ondan mı diyelim? Daha önce biliyorsunuz işte günler falan vardı. Altın günleri, para günleri. Annem zamanında vardı. Gelen giden çoktu. O da giderdi. Oruç tuttuğu için mukabelelere de giderdi. Her gün rutinleri vardı yani onun ama ben işte biraz da çalıştığım için falan bilemiyorum. (...) Şimdi öyle değil. Yani işte cep telefonu çıktı, bilgisayarlar çıktı. Televizyonda bilmem yüzbinlerce kanal var. Belki herkes daha biraz yalnız kalmak istiyor hayatta. Daha kendi başına gibi, bizim yaşımızdakiler için de geçerli. Daha kendine dönük belki evinde biraz yalnız kalmak istiyor. (A.K., kişisel görüşme, 17 Ocak 2024)

Teknolojik gelişmelerin iletişim biçimlerini değiştirme ve dolayısıyla sokak-mahalle içerisindeki komşuluk ilişkilerini zayıflatma yönündeki etkilerinin artmasında koronavirüs pandemisinin adeta bir katalizör işlevi gördüğü yönünde ortak bir kanaat de görüşmeciler arasında oldukça yaygındır. Hemen her görüşmeci o veya bu şekilde pandeminin mahalle hayatına ve komşuluk ilişkilerine olan olumsuz tesirlerinden yakınmaktadır. Bunu pandemiyi dünya çapında bir komplo olarak görerek fıtratı ve aileyi yok etme yönünde bir planın parçası olarak değerlendirenlerin de pandemi boyunca uygulanan yasakların insanlar arasındaki görüşmeleri azaltması sebebiyle kaçınılmaz olarak bu yönde bir etki yaptığını düşünenlerin de ortak kanaati, mahalledeki -zaten belli bir süredir zayıflamakta olan- komşuluk ilişkilerinin pandemiden sonra iyice darbe aldığı yönündedir. Bu dönüşüme dair gözlemler, genellikle üzüntü, yakınma ve nostalji duygularıyla iç içe geçmiş şekilde ifade edilmektedir. Bütün bu gözlem ve ifadeler, mahallenin artık ortadan kalktığı/kalkıyor olduğu yönündeki tespitleri desteklemek için kullanılabileceği gibi, bir görüşmecinin aşağıdaki cümlelerinde ifade edildiği üzere, mahalleye duyulan aidiyetin canlılığını koruduğunun bir göstergesi olarak da okunabilir: “Bir mensubiyet ve mesuliyet duygunuz olmasa buraya dair, bunlara dair bir hüzünleniş duygunuz da olmaz” (A.A., kişisel görüşme, 19 Aralık 2023).

Son olarak bir görüşmecinin ilginç bir gözlemi ve teklifi üzerinden teknoloji ve aşinalık arasındaki ilişkiye dair bir tespitimizi aktararak bu bahsi kapatabiliriz. Bir görüşmeci çamaşır kurutma makinaları ile komşuluk arasında ilginç bir bağlantı kurarak şöyle demektedir:

> Çamaşır kurutma makineleri çıktığından beri çamaşır bile asılmıyor balkona. Balkonda kimseyi görmüyorsunuz. Site değil burası ama yeni yapıldıktan sonra komşuluk azalıyor. Yeni olanda komşuluk devam etmiyor. Halbuki büyük apartmanlar da değiller. (A.A., kişisel görüşme, 19 Aralık 2023)

Televizyon, internet vb. iletişim teknolojilerinin insani ilişkilere etkisi çokça konu edilse de kurutma makinesinin kullanılmasıyla çamaşır asmak için balkona çıkma ihtiyacının kalmamasının komşular arasındaki karşılaşma ve sohbet imkanlarını azaltması veya balkona çıkan ev sahiplerinin bu vesileyle sokakla kurdukları irtibatı engellemesi oldukça özgün bir gözlemdir. Bu da aslında bizi komşuluk ve kentsel mekan tecrübeleri açısından karşılaşmaların oynadığı önemli rol konusuna getirir. Nitekim bütün tanışıklıkların başlangıcı bir karşılaşmaya dayanır ve mekanda karşılaşma imkanlarının çokluğu insani ilişkilerin kurulma ve geliştirilme imkanlarını da artırır. Dolayısıyla mahalledeki komşuluk ilişkilerinin zayıflamasını tanışıklığın gelişme imkanlarının azalmasıyla, bunu da tanışıklığın başlangıcını oluşturan karşılaşma imkanlarının azlığıyla ilişkilendirerek düşünmek mahalle hayatını ve bu hayatın temel unsurlarından biri olan mahalle sakinleri arasındaki aşinalığı canlandıracak fikirler ve uygulamalar geliştirmek için iyi bir başlangıç noktası olabilir. Yine bu gözlemin sahibi olan görüşmecinin getirdiği -yurt dışında New York gibi bazı Amerikan metropollerinde de uygulandığına şahit olduğumuz- bir diğer teklif de uygulanmaya değer olabilir:

> Küçük apartmanlarda devam ettirmenin formülü bulunmaz ama büyüklerde formülü bulunur. Belediyenin politikası olsa mecbur eder, her apartman katında 20-30 kişinin toplanacağı bir yer olabilir. Artık evlerde zahmete girmek istemiyor insanlar. Pandemi sonrası böyle oldu. Kimse kimseye gitmiyor, dışarıda buluşuluyor. Dışarıda buluşmaları da kendi çevresiyle yapıyor. [Apartmandaki ortak mekanda] Bir çay ocağı olur çay içilir, bir ramazanda iftar yapılır. Tekrar komşuluk kurulabilir. (A.A., kişisel görüşme, 19 Aralık 2023)

4.6.3. Muhtarlığın Yetkisizleş(tiril)mesi

Son olarak siyasi-idari bir birim olarak mahallenin varlığının büyük oranda ortadan kalkması büyük ölçüde muhtarlığın idari bir pozisyon olarak yetkisizleştirilmesi ve dolayısıyla mahallenin kendi kolektif iradesini kendisini siyasi-idari bir özne olarak temsil edecek muhtar

üzerinden ortaya koyamaması ile ilişkili gözükmektedir. Mahalle sakinlerinin bir kısmı ve mahallenin muhtarının kendisi de muhtarlığın önemli ölçüde işlevsizleştiği ve muhtemelen uzak olmayan bir gelecekte ortadan kalkacağı kanaatindedir. Nitekim uzun yıllar ihtiyar heyetinde görev almış bir görüşmeci muhtarlıkla ilgili fikirlerini şu şekilde ifade etmektedir:

> Ben muhtarlığın ne yaptığını da bilmiyorum bütçesi olmayan karar aşaması olmayan bir kurumun hizmet yapma olayı yok. Bize diyorlar ki mesela şu apartmanda kim oturuyor. Kaydını getirirse ben ancak bilirim. Bana kayıt alma yetkisini vermiyorsunuz ama bana soruyorsunuz. Böyle bir yönetim tarzı olamaz. Yerelin hiçbir şeyi yok, karar verme veyahut isteme yetkisi yok. Ancak belediyelerle iyi bir dostluk ilişkileriniz varsa bunu yapıyorlar. (H.D., kişisel görüşme, 10 Kasım 2023)

Mahallenin muhtarı da benzer bir kanaattedir. Muhtarların yetkisizleştirilmesi onların işlevsizleşmesini beraberinde getirmekte ve dolayısıyla muhtarlığın gereksiz bir kurum haline gelmesine sebep olmaktadır:

> Biraz da muhtarlık şeyini biraz pasifize [ettiler]. İşte ikametgah vermiyorsun, nüfus sureti vermiyorsun, işte tebligat alıyorsun, tebligat veriyorsun, bilmem ne. Biraz muhtarların görevlerinin azalması, insanla ilişkilerinin kopmasının etkisiyle… Yoksa öbür türlü olsa gelen insan sana gelip kayıt yaptırıyor, ister istemez tanıyorsun sen onu. Kayıt yaptırırken konuşuyorsun falan filan. O kopukluğu kendi mahallemde de hissediyorum ben yani bu tarafta da hissediyorum.
>
> Yani bu kadar görevini azaltırsan ya bunun yerine koyacağın bir şey olacak. Baktığın zaman da az değil yani, Türkiye'ye baktığın zaman 90 bin tane mi ne muhtar var. (...) O yüzden kaldırılabilir mi, kaldırılabilir diye de düşünüyorum. İyileştirmek gibi bir şeyi yapamıyorsun çünkü ya da sisteme sokmak gibi, senin yetkin yok çünkü hiçbir şeyde. (...) Yani yargılanırken hep söylerler niye devlet memuru olarak yargılanıyorsun ama devlet memuru olarak görmüyorlar ki seni. O yüzden ben ileride kaldırılacağını düşünüyorum. (N.Y., kişisel görüşme, 5 Aralık 2023)

Son olarak 1990'lardan bugüne mahallede görev yapan postacı da muhtarlığın işlevindeki dönüşüme dair gözlemlerini şu şekilde aktarmaktadır:

> Onun [eski muhtar Emel Naksoy'un] zamanında daha mütevaziydi. Böyle bilgisayar sistemi yoktu. Her şey muhtarlıkta biterdi. Herkes birbirini çok iyi tanırdı. Sonra herkes istediği gibi

gelip mahallede kayıtsız oturamazdı. Şimdi bir binaya giriyorsun birinin kaydı varsa dokuzunun yok. Yaptırmıyorlar, kaçıyorlar. Ben bu mahalleye geldiğim zaman ayda 10 tane tebligat yapardım. O da ne olurdu vergi, yer mahkemesi böyle bir şey. Şimdi ayda 7.000- 8.000 tane sadece icra yapıyorum. Yani mahalle eski mahalle değil ki. 90'larda en fazla muhtarlığın işlevi vardı. Şu an muhtarlığın hiçbir işlevi yok ki. Şu an muhtarlık sadece simge olarak var. Eskiden mesela nüfus kaydı örneği, ikametgah kağıdı, kayıt işlemi muhtarlıkta biterdi. Şimdi ona göre yok, şimdi adam direk nüfusa gidiyor. (03 Ocak 2025)

4.7. Mahalle İmgesi ve Kolektif Hafızada İhsaniye

Üsküdar Belediyesi'nin 7 Eylül 2007 tarihli oturumunda alınan Üsküdar'daki 56 mahallenin birleştirilerek 36 mahalleye düşürülmesi kararı sonucunda İhsaniye Mahallesi'nin tüzel kişiliği ortadan kaldırılmış, İhsaniye mahallesi Salacak mahallesiyle birleştirilerek kurulan bu yeni mahalleye Salacak adı verilmiştir. Elbette bu kararla İhsaniye'nin idari bir birim olarak ortadan kalkmış olması onun mahalle yaşamından ve mahallede yaşayan insanların zihinlerinden silinmesini beraberinde getirmemiştir. Günümüzde dahi İhsaniye, mahalle sakinlerinin düşünce ve konuşmalarında sıkça başvurduğu, gündelik dilde yaygın olarak kullanılan bir kelime olmaya devam etmektedir. Bu durum Üsküdar'ın bir parçası olarak İhsaniye'nin kolektif hafızadan silinmediğini, dolayısıyla mahalle yaşamı açısından hala bir işlev gördüğünü düşündürmektedir. İdari veya resmi bir birim olarak ortadan kalkmasına rağmen bir mahallenin gayri resmi olarak kolektif hafızada varlığını devam ettirmesi ne anlama gelmektedir? Bu devamlılığın sebebi nedir? İnsanların yaşadıkları çevreyi tasnif etme biçimlerinde belirleyici olan etkenler nelerdir? Varlığını sürdüren mahalle insanlar tarafından nasıl tasavvur ve tahayyül edilmekte, diğer bir deyişle mahalle tarihî süreç içerisinde insanların zihinlerinde nasıl yeniden inşa edilmektedir? Bütün bu soruları düşünmek için zihinsel haritalama (*mental mapping*) ve kent imgesi (*image of city*) kavramlarından istifade etmeye çalışacağız.

Kevin Lynch (2010) bu kavramı kent ölçeğinde kentsel tasarım bakış açısından geliştirmekle beraber yaptığı kavrasallaştırmanın bizim sorularımız açısından semt ölçeğinde de elverişli olacağı kanaatindeyiz. Nitekim Lynch, kitabında ağırlıklı olarak kent imgesine etki eden fiziksel unsurların üzerinde dursa da kentte yaşayan insanların ve onların faaliyetlerinin de en az fiziksel kısımlar kadar önemli olduğunu ifade eder. Örneğin, Lynch'in kent imgesine

dair alıntıdaki ifadelerinin, kent kelimesinin yerine mahalle kelimesi yerleştirilerek okunduğunda da geçerliliğini koruduğunu görebiliriz:

> Bir kentin hareketli öğeleri özellikle de kentte yaşayan insanlar ve faaliyetleri, sabit fiziksel kısımlar kadar önemlidir. Bizler de bu manzaranın yalnızca birer seyircisi olarak kalmaz, diğer katılımcılarla birlikte sahnede, gösterinin birer parçası haline geliriz. Bizlerin kent algısı genellikle bütüncül değildir. Daha çok, başka endişeleri de içinde barındıran parçalı bir algıdır. Neredeyse her bir duyu işin içine girer ve imge de bütün bunların birleşimidir. (2010, s. 2)

Dolayısıyla insanların zihinlerinde mahalleye dair oluşan algı, basitçe dışarıdan insanlara verilen ya da zihinlerine yerleştirilen bir şey değil, bilakis insanların yaşamları içerisinde mahalleyle kurdukları çeşitli etkileşim biçimlerinin bir sonucudur. Başka bir deyişle, mahalle imgesinin oluşum sürecinde insanlar pasif alıcılar değil; duyuları, bilişsel sistemleri ve hafızaları üzerinden çevreleriyle girdikleri karmaşık etkileşimler aracılığıyla söz konusu imgenin inşasında aktif rol oynayan faillerdir. Ancak burada insanların failliklerinin sınırsız olmadığının farkında olmak da önemlidir. İnsanlar zihinlerinde bir mahalle imgesi oluştururken mahalleyi teşkil eden çevrenin nesnel şartları tarafından kısıtlanırlar. Bu nesnel şartların başlıcalarını mahallenin topografyası, morfolojik yapısı, mahalleye dair resmi tanımlar ve idari-hukuki düzenlemeler oluşturmaktadır. Her bir failin bu nesnel şartları kendi algılarının ve tecrübelerinin süzgecinden geçirerek kendine mahsus bir mahalle imgesi oluşturması bakımından mahalle imgesi bireyseldir, dolayısıyla bireyden bireye farklılık gösterebilmektedir. Ancak hem benzer nesnel şartlardan etkilenmeleri hem de bireysel hafızaların kolektif hafıza tarafından belli ölçüde belirleniyor olması sebebiyle bireysel mahalle imgeleri arasında kayda değer ortaklıklar da mevcuttur. Lynch (2010) bu ortak imgeleri halk imgesi olarak adlandırmaktadır: “Her kentin, kişilerin bireysel imgelerinin bir araya gelmesiyle oluşan bir ‘halk imgesi’ (public image) var gibidir veya çok sayıda kentlinin oluşturduğu bir dizi ‘halk imgesi’nden bahsedilebilir” (s. 51).

Bu durumda Lynch’in kavramlaştırmasından ilham alarak mahalleye dair farklı düzeyde üç imge türünden bahsedilebilir: bireysel imge, grup imgesi ve resmi imge. Her ne

kadar Lynch resmi imge kavramını kullanmasa da biz bu kavramla devlet yetkisini kullanan idarecilerin mahalleyle kurdukları ilişki içerisinde ortaya çıkan imge türünü kastediyoruz. Bu kavramsal ayrım mahallenin idari bir birim olarak ortadan kaldırılmasından sonra da sosyal hayatta varlığını sürdürmesini açıklamakta elverişli olabilir. Örneğin 2007 yılında İhsaniye mahallesinin idari bir birim olmaktan çıkarılmasıyla birlikte mahalleye dair resmi imge ortadan kalkmış olsa da - yani mahalle devlet yetkililerinin zihinlerinde kente dair tasarruflarını belirleyen bir unsur olmaktan çıkmış olsa da-, bireysel imgeler ve grup imgeleri varlığını sürdürmüştür. Zira bu imgelerin ortak zeminini oluşturan kolektif hafıza idari tasarruflardan ziyade mekana bağlı olarak, "uzamsal bir çerçevede" gelişmektedir (Halbwachs, 2018, s. 153). Ancak resmi imgenin ortadan kalkmasının mahalleye dair diğer imgeleri hiç etkilemediği de söylenemez. Bu üç imge türü de sosyal hayatın akışı içerisinde birbirleriyle etkileşim içerisinde şekillendikleri için birinde gerçekleşen değişimlerin diğerlerini de etkileyeceği muhakkaktır.

Lynch'e göre kent imgesinin önemli bir bileşeni de kişilerin kentsel mekana dair zihinlerinde inşa ettikleri zihinsel haritalardır. Bu haritalar esas itibariyle kişinin mekana dair algısını inşa eder. Bir kentsel mekanın sınırları, özellikleri, içerdiği bölgeler ve unsurlar, bunların birbirleriyle ilişkileri, bu unsurların kişi için ne anlam ifade ettikleri ve ne tür işlevler görebilecekleri vb. pek çok unsur zihinsel haritaların içeriğini teşkil edebilir. Zihinsel haritalar esas itibariyle bilişsel ve psikolojik birer inşa olsalar da gerçek bir harita halinde görsel olarak ifade edilebilirler. Biz de İhsaniye sakinlerinin mahalleye dair zaman içinde geliştirdikleri zihinsel haritaları keşfedebilmek amacıyla yaptığımız mülakatlarda görüşmecilerden mahallenin basit bir haritasını/krokisini çizmelerini rica ettik. Görüşmecilerin çoğu ricamızı kırmayarak basit de olsa birer kroki çizdiler. Bu krokilerin bazı örneklerini Ek'te görebilirsiniz.

Bölümün geri kalanında bu kavramsal çerçeveden hareketle ve yapmış olduğumuz mülakatlarda görüşmecilerin mahalle imgelerini ve mahalleye dair geliştirdikleri zihinsel haritaları tespit etmeye yönelik olarak sorduğumuz sorular ve çizdirdiğimiz haritalar/krokilerden elde ettiğimiz bilgilere dayanarak mahalle sakinlerinin zihninde İhsaniye mahallesine dair mevcut olan halk/grup imgesini ana hatlarıyla ortaya koymaya çalışacağız.

4.7.1. Bir İhsaniye Vardı, Bir İhsaniye Hala Var: Mahalle Sakinlerinin İsim Değişikliğine Tepkileri

Her ne kadar İhsaniye mahallesi Üsküdar Belediyesi'nin kararıyla idari bir birim olarak resmen ortadan kaldırılmış olsa da mahalle sakinleri arasında bu karara karşı belirli bir direnç olduğu anlaşılmaktadır. Bu direnç, kararın alındığı ilk aşamada, muhtarlık tarafından ilgili mercilere itirazda bulunulması şeklinde ortaya konmuştur. O dönem çıkan bir gazete haberinde mahallenin muhtarı Emel Naksoy'un "ilgili mercilerle görüştüğünü, ancak hukuki sonuç alamadığını" ifade ettiği bir açıklamasına yer verilmiştir[23]. Mahallenin mevcut muhtarı da bu açıklamayı teyid etmiş, uzun yıllar mahallenin ihtiyar heyetinde görev yapmış bir görüşmeci de muhtarlık olarak kaymakamlığa yazılı itirazda bulunduklarını, ancak tenezzül edip cevap vermediklerini ifade etmiştir. İsim değişikliğine karşı bunun ötesinde resmi bir itiraz, hukuki bir süreç veya siyasi bir eylem yoluyla direnç söz konusu olmamışsa da görüşmecilerin bir kısmı bu isim değişikliğinden memnuniyetsizliklerini dile getirmekte ve gündelik hayatlarında İhsaniye ismini kullanmaya devam ederek bu karara karşı belirli bir direnç göstermeyi sürdürmektedirler. Bu tavra sahip olan görüşmeciler genellikle bu tavırlarını mahallenin tarihine dair belirli bir bilinçle ve mahallenin isminin -bu kavramı kullanarak olmasa da- kolektif hafızada tuttuğu yere atıfla temellendirmektedirler. Bu tavrı temsil mahiyetinde iki cevabı alıntılamak uygun olacaktır:

> İhsaniye ismi, kelimesi dahi bile bize bir şey söylüyor idi, önemliydi. Böyle idari bir takım zorunluklardan mı yoksa keyfi ben yaparım olur zihniyetinden midir nedir Salacak diye değiştirildi. Salacakla birleştirildi. Salacak'ın biraz başka bir kültürü var, buranın biraz başka bir yapısı var idi. İhsaniye ismi de tarih kokan bir şey. Kelime olarak da, onun ima ettiği bir şey bakımından da bir izi var bu çevrede, var idi daha doğrusu. Onun için biz pek hoşlanmadık bu isim değişikliğinden. Hala İhsaniye mahallesi diyoruz yine kendi aramızda. (İ.G., kişisel görüşme, 19 Mart 2023)

> Kendi aramızda İhsaniye olarak anılıyor. 50'nin üzerinde yaş grubu İhsaniye diye anıyoruz. Mesela şöyle diyeyim: siz şu sokağa ne diye geldiniz -dükkanın önündeki sokağı gösteriyor-, Dr. Sıtkı Özferendeci sokak diye geldiniz değil mi? Burası Çatmacılar Sokak'tı. Mesela sizin yurtta kaldığınız sokak Çit Sokak'tı. Bir altı İhsaniye Alt Sokak'tı. Bu kadar sokakların isminin değişmesi bana tuhaf geliyor. Şimdi bir isim değiştiriyorsunuz, birisi geliyor canı

[23] https://www.uskudar34.com/haber/828-uskudar-250-yillik-ihsaniye-salacak-oldu.html (erişim tarihi: 29.12.24)

> istiyor isim değiştiriyor. Benim kültürüme olan saygımı yok ediyorsunuz. Ben bunlardan çok fazla şikayetçiyim. Benim mazimi yok ediyorsunuz ya, benim mazim yok olmuş oluyor, ben mazimi istiyorum. (H.D., kişisel görüşme, 10 Kasım 2023)

Öte yandan yine mahallenin isim değişikliğinden memnun olmasa da bu kadar net bir tavır koymayan ve isim değişikliğine uyum sağlayarak yeni ismi kullanmaya başlayan görüşmeciler de vardır. Bunlar da İhsaniye'nin tarihî anlamda öneminden dolayı devam etmiş olmasını istiyor olsalar da bu ismin varlığını sürdürme yolunda aktif bir tavır benimsememektedirler. Bu tavrı temsil eden bir cevap da şu şekildedir:

> Eskiden kullanıyorduk. Şimdi de şaşırıp da İhsaniye Mahallesi diyorum sonra hemen Salacak Mahallesi oldu diye, çünkü genç bir şey falan olduğu zaman olmuyor. (...) O değişmeseydi iyi olurdu aslında. Aynı şeyler kalsaydı. İhsaniye mahallesi olarak padişahlar zamanından madem o şekilde ihsan edilmiş, Salacak mahallesi olarak değişmeseydi daha iyi olurdu. (N.E., kişisel görüşme, 27 Aralık 2023)

Son olarak bu isim değişikliğini pek de önemsemeyen, hatta uzun süre farkına bile varmayan görüşmeciler de vardır. Bu tavır da iki ayrı görüşmecinin cevaplarına şu şekillerde yansımıştır:

> Yok, hiç fark etmedim. Sadece bir arama butonu var ya, orada Salacak diye çıkıyor. Mesela ben onu öğrenene kadar Allah Allah niye yok burada diyorum. Hani İhsaniye mahallesi arıyorum, yok; İhsaniye mahallesi arıyorum, yok. Meğerse Salacak mahallesi olmuş yani. O girmiş şeye. Sonra sonra öğrendik tabi, dedim ne oluyor işte böyle böyle değişti. Hadi değiştiyse biz de ona uyum sağlayalım. Yani öyle, İhsaniye yok oldu artık tabi. Ama ilk zamanlar hep öyle, İhsaniye mahallesi diye, hep öyle kaldım. (A.K., kişisel görüşme, 17 Ocak 2024)

> Çok büyük bir fark hissetmedim yani. Hani küçüktük, büyüdük, İhsaniye yok oldu. Sadece duygusal olarak İhsaniye Mahallesi niye yok oldu dedik. O kadar ama onun dışında, hani işlerin hallolması falan konusunda o kadar şey olmadı yani bizim için.(F.A.Ö., kişisel görüşme, 17 Ocak2024)

4.7.2. Mahallelinin İhsaniye İmgesinde Mahallenin Sınırları ve Nirengi Noktaları

Mahallenin sınırlarına ve mahalle sakinlerinin nereden itibaren mahalleye girdiklerini hissettiklerine dair sorduğumuz sorular, görüşmecilerin zihinsel haritalarında mahallenin

sınırlarına dair algıların hem birbirlerinden hem de -İhsaniye mahallesi resmen mevcut iken- resmi idari sınırlardan farklılaşabileceğini ve nereden gelindiğine bağlı olarak değişen esnek sınırlara sahip olabileceğini göstermesi açısından ilginçtir. Bu cevaplar aynı zamanda zihinsel haritaların coğrafi haritalara göre çok daha esnek ve değişken bir karakterde olabileceğini de göstermektedir.

Verilen cevaplar arasından İhsaniye mahallesine dair mahallelinin grup imgesinde sınırların nasıl olacağına dair ortak bir kesişim kümesi belirleyecek olursak en ortak olarak kabul edilen/çizilen sınırların bir uçta Çiçekçi semtinin girişi (Tıbbiye Caddesi ile Harem İskele caddesinin kesişim noktası), diğer uçta ise Paşakapısı'nın girişi olduğunu söyleyebiliriz. İhsaniye mahallesinin resmi sınırları ile de uyuşan bu tablo bir görüşmecinin cevabında şu şekilde ifadesini bulmuştur:

> Çiçekçinin orada bir park var ya orası mahallenin girişi oluyor. Paşakapısının orada bir park var ya orası. Eskiden Paşakapısında hapishane binası vardı. Eski adliye binası şimdi okul. Paşakapısı ve Çiçekçi diyebiliriz. (A.A., kişisel görüşme, 19 Aralık 2023)

İlginç bir şekilde görüşmecilerin çoğu sadece bu uçları sınır olarak zikretmekle yetinmiş, sadece iki görüşmeci mahallenin üst ve alt sınırlarını da Tunusbağı Caddesi ve Harem'den Salacak İskele'ye kadar sahil yolu olarak ifade etmiştir. Öte yandan Paşakapısı tarafındaki sınırı Doğancılar'a, hatta Ahmediye'den sonraya kadar uzatanlar olduğu gibi, Çiçekçi tarafındaki sınırı da Selimiye'ye, Selimiye duvar dibinin başladığı yere kadar genişleten görüşmeciler de vardır. Bazı görüşmeciler içinse mahallenin sınırları nereden gelindiğine göre değişiklik göstermektedir. Bir görüşmeci bu durumu "Harem'e indiğim zaman mahalleye geldim diyorum" şeklinde ifade etmekte, diğer bir görüşmeci ise nereden geldiğine olarak mahallesinin sınırlarının değiştiğini şu şekilde dile getirmektedir:

> Benim şöyle bir tezim vardır: Karşıdan geçerken Altunizade Bağlarbaşına geldiğim zaman mahalleme gelmiş gibi hissederim kendimi. Öteki taraftan Bostancıya geldiğimde öyle hissederim. Zaten buradan Harem… (...) Yürüyerek geldiğimde Çiçekçinin girişi ve Selimiye Duvar dibinin başladığı yer. (H.D., kişisel görüşme, 10 Kasım 2023)

Bir görüşmeci ise mahallenin sınırlarının eskiden Üsküdar Meydanı'ndan başladığını, ancak yaşanan demografik ve toplumsal dönüşüm nedeniyle artık Ahmediye'den sonra başladığını ifade etmiştir. Mahalleye dair zihinsel haritaların kişiden kişiye farklılık gösterebildiği gibi aynı kişinin zihninde zaman içerisinde de farklılık gösterebildiğinin somut bir örneği olarak bu cevap da ilginç bir mahiyet arz etmektedir.

Son olarak, derinlemesine mülakat yaptığımız mahalle sakinlerinden akıllarında kaldıkları kadarıyla mahallenin haritasını/krokisini çizmeleri istenmiştir.[24] Mülakat yaptığımız kişiler arasından 10 tanesinin çizdiği krokilerin bize mülakatta sorduğumuz mahalledeki sokaklara, nirengi noktalarına ve sınırlara dair sorulara verdikleri cevapların bir tür sağlamasını yapma imkanı verdiğini söyleyebiliriz. Çizilen krokileri değerlendirdiğimizde, iki harita haricinde mahallenin gerçekteki topografik yapısıyla mahallelinin zihnindeki yapısının büyük oranda birbiriyle uyumlu olduğunu görürüz. Bilişsel haritalardaki mahallenin nirengi noktaları, merkezleri, tarihi yapılarına dair işaretlemeler yapılırken büyük oranda mevcut sokak yapılarıyla uyumlu olmuştur. Tabi ki krokilerin gerçek bir harita olmadığı, çizenlerin bu işin uzmanı olmadığını hesaba katarak bu yorumları yapmaktayız.

Mahallenin sokak yapısının uzun yıllardır dokusunu koruduğunu ve zaman içerisinde organik şekilde geliştiğini birinci bölümde ifade etmiştik. Çizilen bu krokilerden de mahallelinin zihnindeki mahalle resminde sokakların payının büyük olduğunu görmekteyiz. Sokaklar isimleriyle birlikte hatırlanmış ve yer-yön konumlandırmaları büyük ölçüde doğru bir şekilde verilmiştir.

Görüşmecilerin hemen hepsinin zihin haritasında sokaklarla beraber belirtilen ana unsur kendi evleri olmuştur. Bu üçüncü bölümde tespit ederek ayrıntılı şekilde tahlil etmeye çalıştığımız mahalle sakinlerinin sosyomekansal deneyiminin ev merkezli olarak gerçekleştiği olgusunun da bir göstergesidir.

Görüşmecilerin zihinsel haritalarında yer bulan fiziksel/mimari yapıların neler olduğuna baktığımızda görüşmecilerin mahallede geçirdiği vakit ve mekanın farklılığına göre değişmekle birlikte çoğunlukla mahallede hala mevcut olan tarihi bir yapı (ahşap ev ya da

[24] Görüşmeciler tarafından çizilen harita/kroki örnekleri için bkz. Ek 5.

konak), okul, cezaevi, verem dispanseri, camii, postane gibi unsurların haritalarda kendisine yer bulduğunu görmekteyiz. Ayrıca mülakatlarda çokça bahsedilmemesine rağmen görüşmecilerin yarısının çizdiği krokilerde hatırlanma mekanı olarak Üçgen Park'ın yer aldığını görmekteyiz. Mahallede yaşamış meşhurların evleri ve atölyeleri de hatırlanma mekanları arasında yer almaktadır: İbrahim Hakkı Konyalı, Safiye Erol, Abdülbaki Gölpınarlı vb. kişilerin evleri birer görüşmeci tarafından ifade edilirken, görüşmecilerin dört tanesi ise Köprülü Konak ve Ebristan'ın yer aldığı konağı işaretlemiştir. Son olarak, mahalle sakinlerinin günlük pratikleri içinde yeri olan mahalle esnafı ve dükkanları mahallelinin bilişsel haritalarında yer alan diğer önemli noktalardır. Bununla beraber haritada işaret edilenler kadar edilmeyenler de önemlidir. Mülakat sorularımız içinde mahallede bulunan çeşmelerin kullanımı, işlevselliği ve korunmasına dair sorular da bulunmasına ve bu sorularla çeşmelerin varlığı aslında dolaylı yoldan görüşmeciye hatırlatılmış olmasına rağmen çizilen krokilerden yalnızca bir tanesinde mahalledeki çeşmelerden iki tanesinin işaretlendiği görülmektedir. Genel olarak mahallenin çeşmelerinin mahalle sakinlerinin zihinsel haritalarında yer etmediği çıkarımı yapılabilir.

İlginç bir şekilde, bazı mülakatlarda şu anda mahallede bulunmayan ama mahallelinin hatırasında mevcudiyetini devam ettirdiği anlaşılan mekanların da işaretlendiği görülmüştür: Çimen Kafe, Kafe Aykut, Sinema vb. Ayrıca mahalleye dair sorduğumuz sorulara verilen cevaplarda olduğu gibi bazı krokilerde de idari taksimata göre Selimiye mahallesinin sınırları içerisinde kalan Selimiye Camii, Semt Pazarı gibi mekanların da işaretlendiği görülmüştür. Krokilerde mahallelinin zihnindeki mahallenin sınırları en düşük ölçekte kendi sokağıyla sınırlı kalırken yine kendi evi merkezde olacak şekilde Selimiye, Salacak, Karacaahmet ve Doğancılar'a doğru genişleyebildiği gözlenmiştir. Bütün bunlardan çıkarabileceğimiz bir sonuç mahalle sakinlerinin oluşturduğu zihinsel haritaların -bilinçli veya bilinçsiz olarak- mahallenin idari sınırları veya resmi haritalarıyla uyum içinde olma zorunluluğu içinde olmadığı ve mahalle sakinlerinin zihinsel haritalarını güncelleme biçimlerinin de kişiden kişiye değişiklik gösterebildiğidir. Bu anlamda zihinsel haritalar, deneyimlenen mekanı ana hatlarıyla nesnel yapısına uygun şekilde yeniden inşa etmekle birlikte aynı zamanda bu yapıyı belirli bir esneklik ve muğlaklık içinde yeniden şekillendirerek kişiselleştirmektedirler.

Son olarak, görüşmecilerden birisinin mahallenin genel olarak betonarme yapıların hakimiyetinde olmasından duyduğu rahatsızlığı ifade edip kroki çizmeyi reddederek kroki

yerine dünyanın en güzel manzarası olarak nitelediği, içinde tarihî yarımadanın yer aldığı İstanbul silüetini karalamış olduğunu da bir anekdot olarak zikredelim. Bu davranış da mahallenin kimliğinin en önemli unsuru olarak tarihî İstanbul silüetini izleme imkanı sunmasını öne çıkarması bakımından ilginç bir tavır olarak değerlendirilebilir.

4.7.3. Mahalle Sakinlerinin Aidiyet Tanımlamaları: Semt ve Mahallenin Geçirgenliği

Son olarak, İhsaniye mahallesinin mücavir bölgeleriyle irtibatlı bir şekilde semt-mahalle ilişkisini ele almanın önemli olduğu kanaatindeyiz. Çünkü semt ve mahallenin geçirgen zeminini anlaşılır kılabilmenin bunu somut bir mekan üzerinden tartışarak yapılabileceğini düşünüyoruz. Semt kelimesi sözlükte yan, taraf, cihet, canip anlamına gelmekle birlikte şehirdeki birkaç mahalleyi içine alan bölüm ve bölge olarak tanımlanmaktadır ("Semt", Kubbealtı Lugati). Ancak semt bazen birkaç mahalleden oluşurken bazen de bir mahalle iki ya da üç semt arasında bölüşülmüş olabilmektedir (Çeçener, 2008, s.7). Mahallenin bir girişinin Çiçekçi, diğer bir girişinin Paşakapısı olduğu, aşağı sokaklarının Harem ve Salacak'a açıldığı düşünülürse, İhsaniye ikinci durumun bir örneğini oluşturmaktadır. Bununla birlikte İhsaniye, -Çeçener'in Üsküdar Merkez Mahallelerinin idari bölümleme içindeki yerini ve semt olarak bölümünü gösterdiği listelerden görüyoruz ki- hem semt hem de idari taksimatta yeri olan mahalle hüviyetine sahip yerlerden biridir. Mahalle, idari taksimatta yeri olan, sınırları belli ve muhtarlık sistemi içinde bir yapıdır. Semtin ise idari taksimatta belirlenmiş sınırlarla çevrili bir yeri olmasa da insanların zihin haritalarında sıklıkla belirgin bir yere sahip olduğu görülür. Örneğin Paşakapısı Cezaevi'nden Doğancılar Parkı'na doğru yürüyen birisi -belki bir zihni uyanıklıkla bunu yapmaz ama- yavaş yavaş Doğancılar semtine girdiğini bilir. Yahut Harem İskele caddesinden Tıbbiye caddesine doğru çıkan birisi Çiçekçi Camii'nin hemen önündeki kırmızı ışıklardan geçerken birazdan Karacaahmet mezarlığına gireceğinin, dolayısıyla yavaş yavaş Çiçekçi'den uzaklaşmakta olduğunun farkındadır. Belki idari bir kararla çizilmemiştir bu sınırlar ama orada yaşayan insanların zihin haritalarında oldukça belirgindir. O yüzden semtlerin sınırları belirsizdir demek yerine orada yaşayan insanların zihninde belirli, ancak resmi sınırların netliğine kıyasla izafîdir diyebiliriz. Bunun bir örneği olarak da iki semt arasında oturan bir kimsenin kendisini hangi semtte hissediyorsa, o semtte oturduğunu söylemesi olarak verebiliriz.

Mülakatlarda yönelttiğimiz "Kendinizi İstanbul'da nereli olarak tanımlarsınız?" sorusuna mahallelinin cevabı büyük çoğunlukla Çiçekçi olmuştur. Diğer görüşmecilerden bazısı daha genel bir tanımlama yaparak sadece Üsküdarlıyım dediklerini söylerken bazıları da hala İhsaniyeliyim –evlerinin olduğu sokağın ismini de ekleyerek- dediklerini ifade etmişlerdir. Mahalle sakinleri nerelisiniz sorusuna neden Çiçekçi cevabını verdiklerini ise şöyle dile getirmişlerdir:

> Şimdi Çiçekçi'yi çok herkes biliyor. Üsküdar'lıyım dediğim zaman birine dün mesela durakta beklerken Ümraniye'de hanımın biri durakta böyle iki hanım konuşuyorlar. Üsküdar'a buradan otobüs geliyor mu? Geliyor. Yani biraz seyrek geliyor işte onlar üzerinde böyle böyle dedi şey açıldıktan sonra. Üsküdar'a neresinden dedi kadıncağız? Çiçekçi. Aa ben de dedi Çiçekçi, Selimiye çok iyi bilirim, orada oturmuştum dedi. Ümraniye'de oturuyormuş şimdi hanımın biri. Ha bilirim dedi. Çiçekçi, semt olarak Çiçekçi çok iyi bilinir. Yani daha bir tanınmış. (N.E., kişisel görüşme, 27 Aralık 2023)

> Çiçekçi derim. Çiçekçi neresi dediği zaman o zaman Salacaklıyım, Selimiyelim diye söylüyorum. Çünkü çiçekçi muhit olarak çok bilinen bir yer, dolmuşa binin kimse Salacak'ta Selimiye'de ineceğim demiyor. (H.D., kişisel görüşme, 10 Kasım 2023)

> Üsküdar, bilen yani bilen için. Eğer siz Üsküdar'ı biliyorsanız benim için orası Çiçekçidir. Ama bilmiyorsanız, ya işte önce Üsküdar, sonra Salacak. Salacak da bilinen bir kelime çünkü. Zaten birleşimin nedeni de oydu yani. Biz çok şey yapmıştık, itiraz etmiştik. Bizim kütüklerimizde İhsaniye yazıyordu çünkü. Tarihi dokuyu bozuyorsunuz dedik. Burada bir sürü öyle mahalle oldu. İşte Gülfem Hatun vardı, o gitti. Ahmet Çelebi vardı, o gitti. Yani birçok mahalle gitti. (N.Y., kişisel görüşme, 5 Aralık 2023)

Yukarıda semt-mahalle arasındaki geçirgenliğe dair zikrettiklerimizi aklımızda tutarak bugün mahallelinin "nerelisiniz" sorusuna Çiçekçi cevabını vermesinin İhsaniye mahallesinin bölümün en başında söylediğimiz birkaç semte yayılan özelliğiyle ilgili olduğunu düşünmekteyiz. Zira mülakatlardan anladığımız kadarıyla, burada yaşayan ve İhsaniye'yi bilen ve oraya ait hisseden insanların nerelisiniz sorusuna verdikleri cevabın Çiçekçi olması, İhsaniye mahallesinde birden çok semtin bir arada oluşuyla ilgilidir. Aslında İhsaniye idari taksimattaki yerini ve dolayısıyla resmi olarak mahalle vasfını kaybetmiş olsa da insanların kurdukları aidiyetin mekanı olarak mahalle olmak bakımından varlığını sürdürmektedir. Aslında artık olmayan, semt olarak İhsaniye'dir. İhsaniye'nin şehrin geri kalanı açısından

bilinirliği ve dolayısıyla mahalleli tarafından ifade edilirliği zaman içinde azalmış ve neredeyse yok olmuştur. Bunda mahalle olarak da resmi varlığını kaybetmesinin elbette etkisi olmuş olabilir. Ancak asıl önemli etkinin mahallelinin aynı aidiyeti hissettiği ve en başından beri semt olarak statüsünü korumuş olan Çiçekçi'nin yeterli gelmiş olmasıdır.

Mülakatlarda sorduğumuz "Mahallelinin ortak sorunlarını konuştuğu, birbiriyle haberleştiği bir kamusal alanı var mıdır?" sorusuna mahalleli genel olarak böyle bir fiziksel ortak alanın varlığından söz edilemeyeceği –ayaküstü bakkal alışverişleri yahut pastanede denk gelişler dışında- ancak Facebook'taki Çiçekçi grubunun birbirlerinden haberdar olmaları bakımından böyle bir amaca hizmet ettiği cevabını vermiştir. Diyebiliriz ki, mahallenin kamusal alanının yıllar içindeki konumu dijital mekana evrilerek bugün kendisini Çiçekçi Facebook grubunda göstermektedir:

> Yok yani öyle bir yer yok, işte pastanede oturup konuşuruz mesela bunu böyle yapmışlar diye, böyle bir yerlerde toplandığımızda… mesela Çiçekçi grubumuz var. Evet mesela ölümleri paylaşıyorlar. Tanıyorsak baş sağlığı dileyip gidiyoruz. Ama tanımıyorsak da gene bir baş sağlığı diliyoruz. O kadar işte bir grubumuz var Çiçekçi ve Selimiye diye. Orada mesela her türlü doğan oluyor, ölüm oluyor. Kedisi kayboluyor, köpeği kayboluyor. Ne bileyim işte bir bakıcı arıyor, bir şey yapıyor. Oradan hemen bir ağ kurulup haberleşme yapılıyor. Mesela sular kesilecek. Bakıyorum Naciye Hanım yazmış oraya. Işte ilçemizde böyle böyle bir şeyden dolayı sularımız kesilecektir. Şu saatler arasında sularımız yok diyor. Yazıyor mesela. İşte böyle bilgileri oradan paylaşıyor. Takip etmek isteyene. Yani böyle şeyler oluyor mesela yardımlaşmalar. Bir sorun oluyor mesela birine bir şey yapılacak. Mahalleden birine. Şimdi orası öyle bir platform olduğu için güven tartma durumumuz yok yani. Şu kadar işte bir hesap numarası veriyorlar mesela. İşte bir ameliyatı olacak. Şu şu şu yapılacak. Bir bakıyorsun hop hemen orada toplantı. Dayanışma. Bak şimdi geliyor aklıma yani. Hemen ona destek olmak adına herkes elini taşının altına koyuyor. Ama az ama çok. Ama tüm mahalleli buna katılıyor. Oradakiler en azından yani. Başkaları dışarıdan varsa bilmiyorum. Bunun gibi şeyler oluyor mesela. Evet, böyle şeyler oluyor. Çünkü insanlarla çok fazla yüz yüze olamıyorsun. (A.K., kişisel görüşme, 17 Ocak 2024)

5. SONUÇ

20. yüzyılın başlarından günümüze kadar olan süreçte İhsaniye mahallesinin dönüşümünü sosyomekansal bir yaklaşımla ortaya koymaya çalıştığımız bu tezin birinci bölümünde ilk olarak İhsaniye mahallesinin kurulduğu bölgenin mahalle kurulmadan önceki tarihî seyrini ortaya koyduktan sonra, mahallenin kuruluşundan 20. yüzyıla kadarki gelişimini ikincil literatüre dayanarak ve ana hatlarıyla, tezimizin asıl konusu olan 20. yüzyıldaki dönüşümün tarihsel arkaplanını vermesi amacıyla ele almaya çalıştık.

Tezin ikinci bölümü mahallenin fiziksel, mimari, insani ve kültürel unsurlarını tarih içindeki dönüşümleriyle beraber ve mahallede bir gezinti kurgusu üzerinden mahallenin mekânsal organizasyonuna göre tasnif edilmiş biçimde anlatmayı denemektedir. Hem ikincil literatürdeki eserlerden faydalanarak hem de hatıratlar ve derinlemesine mülakatlar gibi birincil kaynaklar üzerinden ilerleyerek yazılan bu bölüm, hem okuyucunun zihninde bütün unsurlarıyla mahallenin genel bir karakterini ortaya koyabilecek hem de mahalleyi gezmek isteyen bir kişiye bir tür gezi rehberi olabilecek şekilde tasarlanmaya çalışılmıştır. Özellikle derinlemesine mülakatlardan elde edilen bilgiler sayesinde mahalleye dair daha önce literatürde veya birincil kaynaklarda yer almamış ayrıntılar tespit edilerek yazılı literatüre kazandırılmış oldu.

Tezin üçüncü bölümü daha çok mahalle sakinlerinin bakış açısından mahallenin sosyomekansal dönüşümüne odaklanmakta ve tezin ana argümanlarını içermektedir. Bu bölümde ilk olarak bir yandan mahalle çalışmaları literatüründe tasvir edilen "geleneksel Osmanlı mahallesi" tipi ana hatlarıyla tasvir edilmekte, ardından Felek'in tanıklıklarının ve 1918'de mahallede kurulan bir cemiyete dair belgelerin tahlilinden hareketle yüzyıl başında İhsaniye mahallesinin ne ölçüde geleneksel Osmanlı mahallesinin özelliklerini taşıdığı araştırılmaktadır. Ardından 1950'li yıllardan itibaren mahallenin geçirdiği sosyomekansal dönüşüm, özellikle mahallelinin mahalleyi algılama ve deneyimleme biçimlerine odaklanarak betimlenmeye ve analiz edilmeye çalışılmaktadır.

Literatürde geleneksel Osmanlı mahallesinin nitelikleri ve işlevleri üzerine tespit edilen temel unsurların hemen hepsinin 20. yüzyılın ilk çeyreğindeki İhsaniye mahallesinde ana hatlarıyla mevcut olduğu gözlemlenebilir. Burhan Felek'in hatıralarında aktardığı

tanıklıkların yanısıra Teârüf Teâvün Cemiyeti nizamnâmesinin ve ikincil literatürdeki bilgilerin ışığında 1920'li yıllara kadar İhsaniye mahallesinin hem idari bir birim olarak hem de mensubiyet ve mesuliyet ilişkileri içinde birbirine bağlı ve birbirini tanıyan insanlar topluluğu olarak -muhakkak sosyolojik bir tabir kullanmak gerekirse- bir tür *gemeinschaft* halinde 18. yüzyılın ortalarından bu yana varlığını sürdürmekte olduğu söylenebilir. Ancak sınırlı yazılı kaynaklardan ve yaptığımız mülakatlardan elde ettiğimiz bilgilerin ışığında da gördüğümüz üzere İhsaniye mahallesi 20. yüzyıl boyunca önemli sosyomekansal değişimler geçirmiştir.

Geleneksel mahallenin yirminci yüzyıldan bugüne gelen süreçte gerek sosyokültürel bir birlik olarak, gerek siyasi-idari veya ekonomik bir birim olarak varlığının büyük ölçüde çözüldüğü muhakkak olsa da bir şekilde varlığını devam ettirmesinin büyük ölçüde kentsel mekanla kurulma ihtiyacı duyulan aidiyet, güven ve aşinalık ilişkileri üzerinden gerçekleştiği bu tezin temel argümanını oluşturmaktadır. Buna göre kişinin temel mekansal aidiyeti ev üzerinden kurulmakta, mahalle de evin doğrudan mekansal bağlamı ve bir tür doğallaştırılmış uzantısı olarak, özel ile kamusalın geçiş noktasında bir tür özel-kamusal mekan olarak kişinin metropolün genelleştirilmiş ve soyutlaştırılmış mekan algısına karşın sığınabileceği ve aidiyet kurabileceği yerel bir birim olarak varlığını sürdürmektedir. Farklı bir deyişle, mahallenin devletin bakış açısı ve ihtiyaçları sonucu oluşan özellikleri/işlevleri bakımından varlığını büyük ölçüde kaybetmiş olsa da mahalle sakinlerinin bakış açısı, kentsel mekan deneyimleri ve ihtiyaçları sonucu oluşan varlığını yoğunluk ve derinlik kaybı olsa da temel esasları bakımından devam ettirmekte olduğu söylenebilir. Aidiyet, güven, aşinalık gibi asgari düzeyde dayanışmayı mümkün kılan unsurları bireylere sağlayarak mekanı kişiye özel kılma ve özel/mahrem alanın kamusal/yabancı alana yumuşak geçişini sağlayan muğlak/geçirgen kentsel mekan olma işlevlerini sürdürme konusundaki önemi, mahalleyi hala kentsel mekan içerisinde önemli bir birim olarak akademik gündemde tutmayı gerektirmektedir.

Son olarak, 21. yüzyılın ilk çeyreğine geldiğimizde artık resmi idari taksimatta mevcut olan bir İhsaniye mahallesinin varlığından söz edemiyoruz. Bugün resmi adı Salacak olan mahallenin idari sınırları içerisinde yer alan bir zamanların İhsaniye mahallesi bu resmi değişikliğe rağmen silinip gitmiş değil elbette, ismiyle birlikte varlığını mahallelinin kolektif hafızasında sürdürüyor. Lynch'in halk imgesi kavramına resmî imge kavramını ekleyerek İhsaniye mahallesinin resmî bir imge olarak ortadan kaldırılmasına rağmen halk imgesi olarak

varlığını sürdürmesini açıklamaya çalıştık. Mülakatlarda buna yönelik sorduğumuz sorulardan ve görüşmecilere çizdirdiğimiz zihinsel haritalardan hareketle İhsaniye mahallesine dair mahalle sakinlerinin zihninde zaman içerisinde oluşmuş olan halk imgesini ana hatlarıyla ortaya çıkarmaya gayret ettik. Bulduğumuz verilerden hareketle İhsaniye mahallesinin ana hatlarıyla nesnel yapısıyla uyum içerisinde haritalandırıldığını tespit etmekle birlikte, zihinsel haritaların aynı zamanda belli bir esneklik ve değişkenlik içerdiğini, mahalle sakinlerinin zihinsel haritalama süreçlerinde mahallenin yapısında zamansal ve mekansal oynamalar gerçekleştirerek bir anlamda mahallelerini belli ölçüde "kişiselleştirerek" haritalandırdıklarını tespit ettik.

Tezin içeriğinin ve temel katkılarının bu kısa özetinden sonra söz konusu bulgulardan yola çıkarak üç farklı mesele üzerine gözlem ve tespitlerimi aktararak tezi nihayete erdirmek istiyorum. İlk olarak yöntem ve kaynakların kullanımıyla ilgili bazı hususlara değineceğim. Ardından İhsaniye mahallesinden hareketle mahalle-şehir ilişkisi çerçevesinde yabancılık-aşinalık diyalektiğine dair bazı tespitlerimi ifade edeceğim. Son olarak da mahallenin mücavir bölgeleriyle ilişkisine ve yürümenin mahalle ve kentsel mekan tecrübesi açısından yerine ve anlamına dair bazı gözlemlerimi paylaşacağım.

I.

Şehir hangi çalışma alanına konu olursa olsun çok boyutlu olarak algılanmaya mecburdur. Zira şehir olgusunun çok katmanlı gerçekliği ona tek bir boyuttan yaklaşan herhangi bir anlama/açıklama çabasını indirgeyici bir yaklaşım olmaya mahkum edecektir. Diyebiliriz ki, disiplinlerarasılık ve çok boyutluluk şehir çalışmaları alanının olmazsa olmazıdır. Ancak herhangi bir araştırma yönteminin, veri elde etme tekniğinin veya kaynağın bize bu çok boyutluluğu tek başına sunması pek mümkün değildir. Bu yüzden şehir araştırmacısına düşen en kritik yöntemsel görev, farklı araştırma yöntemlerini ve kaynakları kullanmanın yanı sıra, bunları *birlikte* kullanmanın bir yolunu bulmasıdır. Farklı bir deyişle, şehir araştırmacısı kullandığı farklı yöntemleri ve kaynakları, ele aldığı kentsel olguyu -ölçeği ne olursa olsun- bir bütün olarak inşa edebilmek adına entegre edebilmelidir.

Basit bir örnek olarak, mülakat sırasında kentsel dönüşüm hakkında ne düşündüğü sorulan bir mahallelinin "Allah'a sığınıyoruz bir de zemine güveniyoruz" şeklinde verdiği cevap, sadece mülakat yöntemiyle yetinen bir araştırmacı tarafından basitçe kaderci bir tavır

olarak görülüp geçilebilir. Ancak mülakatla yetinmeyip bu cevabı daha iyi anlamlandırmak adına belediyenin zemin etüdü raporlarını da inceleyen bir araştırmacı, belediyenin temel bilim ve mühendislik alanlarının mümkün kıldığı bir bilgiyi hizmet alımıyla üreterek vatandaşın erişimine sunduğunu, mahallenin zemininin kaya olduğu ve zemin etüdü bakımından orta düzeyde olduğu şeklinde özetlenebilecek bu bilgilerin mahalleli tarafından çeşitli süzgeçlerden geçirilerek bir tür gündelik hayat bilgisine dönüştürüldüğünü ve mahallenin topografisine dair bu bilginin mahallenin hem kentsel mekanla hem de –deprem konusu özelinde- doğrudan yaşamla/ölümle ilişkisine dair bir tavıra zemin oluşturduğunu tespit edebilir. Ya da salt mahallede uygulanan koruma planına dair bilgisine veya ahşap binaların şehirdeki betonarme yapılaşmaya dair bir tür direnişin temsili olarak konumlandırıldığı bir eleştirel çerçeveye yaslanarak mahalleye bakan bir araştırmacı mahallede varlığını hala devam ettiren bir ahşap binanın koruma uygulaması sebebiyle varlığını devam ettirdiği gibi hızlı bir çıkarıma veya sahiplerinin beton yapılaşmaya direnmeyi sürdürdüğü gibi romantik bir çıkarıma kısa yoldan varabilir. Ancak binanın sakinleriyle yapılacak bir mülakat, yola terki olan bu ahşap binanın kentsel dönüşüme girme imkanı olmadığını ve aslında sahiplerinin kentsel dönüşümü istemesine rağmen bu teknik imkansızlık nedeniyle varlığını sürdürdüğünü öğrenebilecektir. Öte yandan biraz ilerisindeki müstakil kâgir bir evde gerçekten de ev sahiplerinin beton yapılaşmayı ve apartmanlaşmayı istemediği, müstakil evin sağladığı mahremiyetten memnun olmaları sebebiyle kasıtlı olarak kentsel dönüşüme karşı olduklarını da görebilecektir. Dolayısıyla şehir araştırmacısı ilk olarak çalıştığı kentsel mekanın farklı boyutlarını ve o kentsel mekana dair farklı perspektifleri mümkün olduğunca farklı yöntem ve kaynakları bir arada kullanarak ortaya çıkarmalıdır.

Ancak araştırma açısından kritik ve bu tezin yazarının da karşı karşıya kaldığı bir zorluk, bütün bu yöntemler ve kaynaklar havuzunun ortaya çıkardığı bilgi ve perspektif çeşitliliğinin bir tür kaybolmuşluk hissiyatı oluşturması ve bu karmaşıklığın nasıl bir tutarlı yapı içerisinde bir anlatıya dönüştürülebileceği meselesine bir çözüm bulmak zorunda kalınmasıdır. Bu noktada sosyolojik analizin sunduğu imkanlar işimizi kolaylaştırıyor. Haritalar ve hava fotoğrafları, planlar, şehir rehberleri, bina cetvelleri, arşiv belgeleri, derinlemesine mülakatlar her biri ayrı ayrı birer projektör işlevi görerek bir mahalle içindeki aktörleri ve mekanları farklı zamanlarda ve farklı halleriyle bulmamızı sağlıyor. Elimizde zengin ama dağınık bir kaynak havuzu oluşuyor ve tam da burada tüm bunları bir araya

getirmeye dair bir teşebbüste bulunmamız gerekiyor. Benim çalışmamda bu teşebbüs okuyucuyu İhsaniye mahallesinin sokaklarında tezin yazılı mekanı içinde kurgulanmış bir gezintiye çıkarak İhsaniye mahallesini oluşturan çeşitli fiziksel, kültürel ve insani unsurların 20. yüzyıldaki seyrine tanıklık etmeye dair kurguladığım bir gezi rotası olarak karşınıza çıktı. Çalışmama bu kurguyu ise hatıratlarda ve mülakatlarda mahallelinin zihin haritalarında net bir şekilde yer ettiğini keşfettiğim mahallenin eşsiz karakteristik yapısı verdi. Bu durum çalışmanın herhangi bir semt monografisinde karşımıza çıkabilecek olan sokakları gezerek anlatılan önemli tarihi yerler anlatısının ötesine taşıdığını göstermesi bakımından da önemlidir.

Öte yandan mahallenin fiziksel karakteristiğini merkeze alan bu kurgu, mahallenin sosyomekânsal analizine dair bir entegrasyonu mümkün kılarken burada mekânsal yapıya dair unsurlar daha fazla ön plana çıkıyor. Ancak mahallenin mahalleyi nasıl algıladığı ve tecrübe ettiği de mahalle olgusunun çok önemli bir boyutunu oluşturuyor. Bu boyutu anlayabilmek ve açıklayabilmek için de sosyolojik bir analize başvurmak gerekiyor. Sosyolojik analiz bütün bu farklı verilere ve perspektiflere bütüncül bir anlam verebilmeyi sağlıyor; anlatıya kurguyu getiriyor ve "hikaye"leştiriyor. Bunu yapabilmek de gerek hatıralarını yazarak, gerek derinlemesine mülakatlarda anlatarak mahalleye dair perspektiflerini ifade eden mahalle sakinlerinin bakış açılarını, araştırmacının üst bir perspektife taşıyarak, nesnel bir bir biçimde bir anlatıya ve analize dönüştürebilmesini gerektiriyor. Nitekim bu tezin yazarının araştırmacının objektif olma sorumluluğundan anladığı da bu şekildedir.

Mahalle imgesi nihayetinde kişisel bir anlatı ve öznel bir tecrübeye dayanıyor. Mahalleyle olan ilişkilerini sorduğum bir karı kocanın iki farklı anlatı sunması ve görüşmenin devamında mahalleye dair bu farklı imgelerinin aslında çocukken bir parçası oldukları ev yaşantılarının bir sonucu olduğunun ortaya çıkması mahalle imgesinin oluşumunda erken sosyalizasyon süreçlerinden itibaren çok çeşitli etkenlerin rol oynuyor olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Bireylerin mahalle imgesi ev yaşantılarının süzgecinden geçerek şekillenmekte, erken sosyalizasyon süreçlerinden itibaren ailenin mahalleyle kurduğu ilişki, bireyin mahalleyle kurduğu ilişkiyi şekillendiren ilk etkenlerden biri olmaktadır. Tezimizin odak noktası olarak ifade ettiğimiz mahallenin merkezi olan ev, burada aynı zamanda içerisinde kurulan ilişki biçimleriyle mahalle imgesinin de temellerini atan bir sosyal ortam olarak karşımıza çıkıyor. Evimizin fiziksel olarak nerede ve nasıl olduğu kadar içerisinde

yaşanılan sosyal ilişkiler; aile bireylerinin mahallenin geri kalanıyla kurduğu ilişki ağları evin küçükleri tarafından bir mahalle imgesinin oluşturulmasında etkili oluyor. Dolayısıyla bu erken sosyalizasyon süreçlerinden itibaren çok çeşitli faktörlerin etkisiyle şekillenen mahalle imgelerinin bireylerin kendilerine has ve kişisel bir bagajın mahsulü olma hüviyetine sahip olduğunu da akılda tutmak gerekiyor. Bu bakımdan mahalle sakinlerinin sunduğu mahalle anlatıları kendi kişisel tecrübeleri, duygu durumları vb. pek çok unsur tarafından şekillendiriliyor. Dolayısıyla bu durum anlatıcının neleri ön plana çıkarıp, neleri sakladığını/örttüğünü de belirliyor.

Araştırmacının görevi tam da bu noktada önem kazanıyor: kişisel anlatıları hem diğer anlatılarla hem de farklı kaynaklarla birlikte değerlendirerek, üst bir perspektiften farklı öznel tecrübelerin ve edinilen bilgilerin birbirleriye sağlamasını ve değerlendirmesini yaparak ele alınan olguya dair mümkün olduğunca nesnel ve bütüncül bir resim oluşturmaya çalışmak. Örneğin biz İhsaniye mahallesinin 20. yüzyıl başındaki durumuna dair ana kaynak olarak Burhan Felek'in tafsilatlı hatıratnı kullansak da bu döneme dair edindiğimiz tarihi belge, o dönemdeki harita, bina çizelgesi ve başka tanıklıkları da içeren gazete yazılarıyla birlikte bir sağlamasını yaparak, çapraz okumalar ve değerlendirmelere başvurarak bu hatıratı kendi başına ve eleştirel olmayan biçimde kullanmanın bizi yönlendirebileceği bilgi ve tahlil hatalarından kurtulmaya çalıştık. Benzer bir yaklaşımı derinlemesine mülakatların bilgi kaynağı olarak kullanılması ve tahlilinde de elden bırakmayarak şehir araştırmacısı olarak farklı yöntemlerin ve kaynakların entegrasyonunu mümkün kılan bir yaklaşımla İhsaniye mahallesinin sosyomekansal dönüşümünü ortaya koymaya gayret ettik.

II.

Burada paylaşacağımız tespitler İhsaniye mahallesine dair çalışmamız sırasında yaptığımız okuma, analiz ve gözlemlerimizden hareketle yazılmış olsa da genel olarak mahalleye ve mahalle sakininin kentsel mekan tecrübesine dair tespitler olarak ifade edilmektedir. Neticede bir mahalle bir yandan sahip olduğu özgün karakteristiklerle diğerlerinden ayrılsa da diğer yandan sahip olduğu birçok özellikle şehrin geri kalanındaki mahallelerle pek çok ortak noktaya sahip değil midir? Bir mahalle sakininin evden mahalleye ve şehre doğru olan yolculuğu diğer mahallelerin sakinleriyle ortaklıklar ve benzerlikler taşımaz mı?

Bir şehir/mahalle sakini için şehrin geri kalanını kendi mahalle veya semtinden ayıran en önemli özelliklerden birisi yabancılarla dolu olmasıdır. Mahalle sakini mahallesinden çıkıp şehre karıştığı noktada anonimlik hali başlar ve -bu halin bir metroda, vapurda, kafede ya da sair mekanda bir tanıdığa rastlayarak kesintiye uğrama ihtimali her zaman var olsa da- tekrar mahallesine/evine dönene kadar sürer. Bir mahalle sakininin mahallesiyle kurduğu ilişki ise yabancılık ve aşinalık diyalektiğinde bir denge kurması bakımından önemlidir. Köy ya da kasaba bu anlamda sözkonusu diyalektikte anonimlikle tanımlanan kentsel mekanın tam zıddında konumlanır. Lofland'e (2020) atıfla söyleyecek olursak köyde/kasabada yabancı bir kural değil istisnadır. Şehirde yüzde yüzünü gördüğümüz, mahallede derecelendirdiğimiz anonimlik durumu köy/kasaba yaşamında neredeyse sıfıra yakındır. Bir köy/kasaba sakininin gündelik rutinleri tanıdıklar arasında geçer, kasabaya bir yabancı gelecek olsa hemen fark edilir; sorulur soruşturulur. Ancak büyükşehirde bir mahallenin sakiniyseniz yabancı olarak kalmayı da seçebilirsiniz, yadırganmazsınız. Neticede küçük bir alanda çok fazla insan bir arada yaşamaktadır. Ayrıca şehirdeki mahalleye burada ikamet etmeyen başka yabancılar da girip çıkmaktadır.

Jacobs (2015), "başarılı bir semtin en temel niteliği insanın sokakta tüm bu yabancılar arasında yürürken kendini emniyette hissetmesidir. Onlar tarafından tehdit edildiği hissine kapılmamalıdır" der (s. 50). Bu tezin yazarı İhsaniye mahallesinde bunun mümkün olduğunu düşünüyor. Bu durumu da yine Jacobs'a atıfla sahip olduğu sokağı dinleyen/izleyen gözlere ve sokaktaki yaşam belirtisine bağlıyor (2015, s. 55).

Temsilî bir İhsaniye sakini evinden çıktığında kendisini bir karşılaşmalar mekanında bulur. Evinin kapısını kapatıp merdivenden inerken komşusuyla selamlaşabilir, apartman kapısının eşiğinde bu kez apartman görevlisiyle karşı karşıya gelip apartmanın sorunlarına dair bir bilgi öğrenmiş de olabilir. Yahut biraz ilerideki -evde olmadığı zamanlarda gelen kargolarını bıraktıracak güveni vermiş olan– yufkacıdan yumurtasını alırken mahalleye dair bir gelişmeden haberdar olmuş olabilir. O sırada bir ambulans sirenini çalarak köşedeki evin önüne yaklaşabilir. Emekli ve yaşlı nüfusun yoğun olduğu mahallede bu durum çok da az rastlanan bir şey değildir. Kafasını kaldırıp apartmanların pencerelerine baktığında ambulansın sesini fark edip pencereden sokağa yansıyan bakışları görebilir. Bu bakışları akşam beş sularında mahallenin sokaklarından geçen tablacının sesini duymuş ve gelmesini bekliyor olarak da görebilirdi. Sokakta yürümeye devam ederken başka bir mahalle sakinin mutad

olarak yaptığı köpeğini gezdirme yürüyüşüne denk gelerek komşusunun verdiği baş selamını alabilir. Biraz daha ilerleyip sokağındaki marketten günlük alışverişini yaparken sabah vefat eden bir mahallelinin haberini de almış olabilir. Oradan geçen bir mahalle sakini bakkalın sahibine selam verir, bir diğeri ayaküstü sıkıntısını anlatır. Neden uzun zamandır gelmediği sorulur. Evet tüm bunlar mümkün, çünkü tam da karşılaşmaların başladığı mekandasınızdır sokakta. Pek çok başka senaryolar da yazılabilir/yaşanabilir.

Bunları bir mahalle güzellemesi yapmak adına yazmıyorum. Mahalledeyken öyle veya böyle mahallenin diğer sakinleriyle iletişim halinde olduğunuz bir mekan içerisinde olduğunuzu anlatmak için ifade ediyorum. Neticede sekiz katlı bir apartmanda ya da bakkal/market/yufkacı vb. mekanlara bir sebeple gelip gitmesi zor olan bir kentsel bölgede bu iletişimi kurmamız imkan dahilinde olsa da çevrimiçi sipariş uygulamalarının yaygınlığının da etkisiyle bu daha az tercih edilebilir, belki de günlük rutinimizde herhangi bir ihtiyacı gerektirmeyecek stoklayıcı bir alışveriş alışkanlığına bizi yöneltebilirdi. Yürünerek gidilebilecek mesafedeki alışveriş mekanlarının oldukça sınırlı olduğu pek çok Amerikan şehrinde toplu alışveriş alışkanlıklarının yaygınlığı da belki bununla açıklanabilir.

Bir mahalle sakininin, evi ve evi yakınında geçirdiği yaşamının sadece mahallede devam ettiğini varsayamayız. Mahalle tek başına şehrin geri kalanından tecrit edilmiş bir yer değildir. Ev bir başlangıç ve bitiş noktasıdır. Bir şehir sakinin evden ayrılış ve eve dönüş rutinini bilmek onun mahalleyle ve şehirle kurduğu bağlantıyı çözmek açısından mühimdir. Yabancıların dünyasından katman katman şehri kendisine evleştiren şehir sakini yabancılık ve aşinalık diyalektiğinde kendisine güven, aidiyet ve aşinalık bulacağı bir evren oluşturmaya başlar. Bunu kimi zaman bilinçli olarak yaparken kimi zaman da sosyal ilişkilerin doğal akışında ortaya çıkar bu süreç. Dolayısıyla daha önce de ifade ettiğimiz mahalle/şehir sakininin yabancılık aşinalık diyalektiğinde seyrettiği mekan mahallenin sokakları iken bile şehrin bir uzvunu oluşturur. Belki böylesi çok katmanlı bir olguyu sınırları muğlak derecelere sahip olduğu bilgisiyle düşündüğümüzde yine “evleşen” mekan tanımlamasını anlayabilir ve aşağıda mahallenin sınırları ve mücavir bölgeleriyle ilişkisi hakkında yapacağımız izahatı anlamlı bulabiliriz.

III.

Mahallenin bir girişinin Çiçekçi, diğer bir girişinin Paşakapısı olduğu, aşağı

sokaklarının Harem ve Salacak'a açıldığını ifade ederek mahallenin birden fazla semt arasında bölüşüldüğünü ifade etmiştik. Bu duruma bir de komşuları Karacaahmet, Selimiye, Üsküdar ve tarihi yarımadayla olan münasebetini de eklediğimizde mahallenin konumlanmasının kendine has özelliğini daha iyi anlayabiliriz. İhsaniye'nin bitişiğindeki Selimiye Mahallesinde ikamet eden eden Utkan, hatıratında Üsküdar mahallelerinin 1950'li yıllardaki sakinlerini tarif ederken şöyle der:

> İnsanlar doğdukları mahallede oturur, o mahallede yaşar, hayatlarını orada tamamlardı. Zorunlu olmadıkça başka semtlere ya da şehirlere göç edilmezdi. Göçseler bile yaşlılıklarını yine doğdukları semtte geçirirler, vefatlarında aile mezarlıklarıma defnedilirler. (Utkan, 2008, s. 15)

Haskan'ın kitabındaki (2001) Üsküdar Mezarlıkları bahsine baktığımızda görürüz ki 1900'lerin başında bu mahallede mukim olan sakinlerin şimdiki mekanları hemen başuçlarındaki Karacaahmet olmuş; aile sofalarından bazıları birbiri ardına sıralanmıştır (s. 809-812). Karacaahmet Mezarlığının 1964'teki haline baktığımızda da mahallenin doğal bir uzantısı gibi devam eden bir mezarlık görürüz. Halihazırdaki duvarlarla mahalleden tecrid edilmiş halinin 2000'li yıllarda yapılmış olduğunu Çeçener'in Çiçekçi (1964) isimli fotoğrafa iliştirdiği notundan öğrenebiliyoruz: "Cadde kenarındaki mezarlara henüz dokunulmamıştı. 2000 yıllarında küfeki taşından ızgara şeklinde kaba ilave yapıldı. Artık kimse fatiha okuyamıyor" (2008, s. 77).

Bu ekleme duvarların Karacaahmet'i İhsaniye mahallesinin doğal bir devamı olmaktan çıkararak tecrit eden bir görünüme sahip olduğunu söyleyebiliriz ki bu haliyle şehrin geri kalan mezarlıklarıyla aynı kaderi paylaşıyor. Fiziki görüntüsü itibariyle hayatla içiçelikten daha tecrit edilmiş bir konuma evrilen Karacaahmet'in İhsaniye sakinlerinin algısındaki yeri nasıldır? Bir mahalleli için mezarlığın bu kadar yakın olması zamanında korku verirken bir diğeri için aile büyüklerinin mekanı olmasından dolayı çizdiği krokide "dua köşesi" olarak yer alıyor, başka bir mahalleli içinse ahiretle irtibatın mekansal tezahürü olarak ifadelendirilebileceğimiz haliyle beyanına şöyle yansıyor:

> (…) Bir de Karacaahmet'e çok yakınız. Tabii yani o güzelliği de var. Karacaahmet bir tarih sahnesi. Yani ebediyetle bu dünya arasında bayağı iç içe yaşadığınız bir şey. Onların arasından geçiyorsunuz, geliyorsunuz, o yoldan mezarlığın arasından hatta yürüyorsunuz. Yani o çok

> güzel bir şey hakikaten. Yani bizim kültürümüzde vardır o bazen evlerin bahçelerinde bile. Yani o sonsuzluk tabii ki yani kabirle iritibatın kesilmemesi lazım aslında. (B.İ., kişisel görüşme, 22 Aralık 2023)

Hatırlarsanız, mahallelinin de zikrettiği mezarlığın arasındaki yol bizim de gezi rotamızın başlangıcını oluşturmuştu. Bazısı mezarlığın duvarlarının yanısıra devam eden kaldırımları kullanıp duvardibinden geçerek de Çiçekçi'ye gelmeyi tercih edebilir. Ancak Bağlarbaşı yahut Kadıköy tarafından mahalleye gelenlerin ekserisinin Kapıağası durağında indikten sonra bu yolu kullanarak Çiçekçi'ye vardığını söylemiştik. Bu yol mahallede ikamet ettiğimiz vakitlerde çokça kullanmamız vesilesiyle günün farklı vakitlerindeki halini görebildiğimiz bir yer olmuştur. Hem kabirlerin arasında onlara bu denli yakın olup hem de yakınında ikamet edenlerin gündelik hayatının bir parçası, transit geçiş alanı olması bakımından istisnaidir. Gün içinde okul/iş gidiş ve çıkış saatleri ile hafta içinde Çarşamba pazarının olduğu günler yoğunluğun arttığı gözlemlenebilir. Yine bu mahalde sair zamanlarda kabir ziyareti yapanlara ve özellikle yolun Çiçekçi çıkışında hemen sağ köşede yer alan Yaman Dede'yi ziyaret edenlere de rastladık.

Karacaahmet İhsaniye ile birlikte Selimiye'nin de sınırında uzanmakta ve Selimiye Mahallesi de Harem İskele caddesiyle ayrıldığı İhsaniye Mahallesi'nin sınırdaş komşusu olarak yer almaktadır. Selimiye'nin kışla etrafında teşekkül eden yapısının yüzyıl başındaki halini Felek şöyle anlatır:

> O devirde Selimiye kışlasının hemen Harem İskelesine bakan ön plastosuna yapılmış bir askeri kıraathane vardı. Ramazan geceleri babam beni oraya götürürdü. Selimiye Kışlası gibi bir tümen asker alan bir binanın orada bulunuşu semt için hususi ve ekonomik bir avantajdı. Bir kere ne olursa olsun yüzlerce subay ailesinin o civarda oturması, semti şekillendiriyor, çarşıyı zenginleştiriyordu. (1974, s. 164)

Bugünün Selimiyesi için kışlanın böylesi büyük bir etkisi olmasa da İhsaniye sakinleri için komşu mahalle olarak Selimiye; Çarşamba pazarı, Büyük Selimiye Cami ve mahallede bulunan sosyalleşme mekanlarıyla uğrak bir yer olmaya devam ediyor.

Paşakapısı'nda bulunan kamu binalarının yıllar içerisinde değişen işlevleri (cezaevi, adliye, okul vs), yakınlardaki esnafın konumlanmasını ve mahalleden farklı amaçlarla geçmeyi

de beraberinde getirmiştir. Paşakapısı'ndan Doğancılar'a oradan da Üsküdar'a doğru olan güzergah mahalleli için hem bir yürüyüş rotası hem de sarı dolmuş ya da otobüslerin takip ettikleri güzergahı oluşturmaktadır. İhsaniye'den Doğancılar caddesi boyunca yürünerek de İmrahor cihetine doğru yürünen ara sokaklardan da bir şekilde Üsküdar'ın merkezine ulaşılabilir.

Mahallelinin İstanbul'un karşı yakasıyla irtibatı da zaman içerisinde İstanbul'daki ulaşım hatlarının gelişmesiyle birlikte değişikliğe uğramıştır. Burhan Felek yüzyıl başında karşı yakayla kurulan irtibatın Harem vapurlarıyla Galata köprüsüne vasıl olarak gerçekleştirildiğini şöyle anlatır:

> Üsküdar'da otururduk. Çocukluğumuzda İstanbul'a geçmek için pek fırsat düşmezdi. "Karşı" dediğimiz İstanbul kıyısında oturan bir yakınımız ve akrabamız da yoktu. O zamanlarda ahbaplık hududu, semti hatta mahalleyi pek geçmezdi. Onun için ben çocukluk dediğimiz çağda İstanbul'a ancak bir iki defa geçmiştim.
>
> (…)
>
> O devirlerde İstanbul tarafından Galata'ya geçmemiş binlerce İstanbullu olduğu hakikatini de unutmamak lazımdır. Ama köprü [Galata] çocukluktan gençliğe geçiş çağında bizim için belki İstanbul'un dış mahalleleri sakinlerinden daha fazla yol olmuş bir yerdir… Çünkü 1907'de Hukuk mektebine girdiğim ve her gün vapurla Üsküdar, daha doğrusu Harem iskelesinden köprüye geçtiğim için burayı hayli çiğnemişimdir. (1974, s. 10)

Mahalleli kimi zaman İstanbul'da okuyan bir üniversiteli, kimi zaman Eminönü'de bir çalışan, kimi zaman da karşıda bir tanıdığı ziyaret etmek için yola çıkmış olarak bir dönem karşı yakayla bağlantısını Harem İskelesi'nden bindiği vapurlarla kurmuş. Bir mahalleli 219 adet basamağı olduğunu hatırladığı merdivenlerden koşarak ulaşılan Harem vapuruna gidip gelen mahalleli profilini şöyle anlatır:

> Eskiden insanlar orayı çok kullanmış. Çünkü herkes orada çalıştığı için. Ben eşimden biliyorum, onlar beş kardeşler. Hepsi karşıda çalışmış. Tahtakale, mısır çarşısında, orada burada. Hemen hop merdivenlerden koşa koşa vapura bin, git. Vapurdan gel, eve yürü. Vapura bin, git. Vapurdan gel, eve yürü. Yani her yere yürüyorlar. Bir vapur parası veriyorlarmış o zaman. Ama şimdi artık tabi değişti. O kadar şeyler değişti ki kimse artık Eminönü'ne çalışmaya giden vardır. Ama buralardan değil yani. Sabahın körü gidenler Üsküdar'ı kullanıyor daha ziyade. (A.K., kişisel görüşme, 17 Ocak 2024)

Bugün artık karşı yakayla bağlantı daha çok toplu taşıma olarak Üsküdar iskelesinden ve daha kısa bir şekilde Marmaray'la sağlanırken arabayla gidildiğinde Boğaz'daki köprüler üzerinden gerçekleşiyor. Karşının karışık ve hareketli yapısına işaret edip Anadolu yakasına gelişleri ise -birden çok mülakatta farklı şekillerde ifade edildiği için burada zikretmek istiyoruz- bir mahalle sakini şu şekilde ifade ediyor: "Ben hala bile karşıya gidip Üsküdar vapuruna binip Üsküdar İskelesi'ne ayağımı bastığım anda evime gelmiş gibi hissederim" (B.İ., kişisel görüşme, 22 Aralık 2023).

IV.

Son olarak geleneksel mahalleye dair verdiğimiz bilgileri hatırlayıp şu soruya cevap arayalım: Geleneksel Osmanlı mahallesi bir ibadethane etrafında evlerden teşekkül eden bir mekandır. Dolayısıyla bugün hem bizim hem mahalle sakinlerinin hem de yüzyıl önce bu mahallede mukim olmuş bir mahalle sakinin tasvir ettiği alan aslında bugün anladığımız anlamda geleneksel anlamda bir mahalleden daha fazlasıdır. Peki bu nasıl olabilmiş? İnsanlar mahallenin sınırlarını zihin haritalarında nasıl bu kadar net bir şekilde çizmişler ve ölçek olarak bu kadar geniş bir alanı mahalle olarak benimsemişler? Bunun hem mahallenin kendisini bedensel olarak katedebilmenin, hem de mahallenin yukarıda çerçevesini çizdiğim mücavir bölgeleriyle kurduğu irtibatının –mahallenin karakteristiğinin buna müsait olmasının da katkısıyla- yürüyerek çok kolay bir şekilde yapılabilir olmasıyla ilişkilendiriyorum. Tam da burada, Certau'nun da işaret ettiği gibi, mahalleyi başka pek çok şeyin yanısıra yürüyerek şehri adımlamaya başladığın/başlayabildiğin yer olarak da ifade edebiliriz:

> (…) mahallenin "nitelikli uzamlar ile nicelikli uzam arasında bir giriş ve çıkış kapısı" olduğunu söyleyen Henri Lefebvre'nin önermesini belleğimde tutuyorum. Mahalle, konutundan çıkıp içinde yürüyerek yer değiştiren kullanıcı için uzam/zaman bağının en uygun olduğu alan gibi görünüyor. Bundan dolayı, kentin, ortasından özel uzamı kamusal uzamdan ayıran bir sınırın geçtiği parçasıdır: Yavaş yavaş konutla olan organik bağı aracılığıyla anlamlandıran bir yürüyüşten, adımların bir kaldırım üzerinde art arda gelişinden doğandır. (Certeau, 2009, s. 34)

Henry David Thoreau, New England'ın kırlarındaki yürüyüşlerini tasvir ederken yaşadığı muhitin pek çok güzel yürüyüşlere imkan sağladığını ifade ediyor (Thoreau, 2022, s.17). Bu imkanlar, kırsalın (kırlar ve ormanların) topografik olarak elverişli yapısını ve

doğaya bahşedilmiş, insanoğlunun hayretini artıran manzaraların sürprizlerini barındırıyor. Peki biz, kırların çok uzağında, bir metropolün ortasında yer alan İstanbul İhsaniye'sinin sokaklarının insanların yürümesini zorlaştıran etkenlerin varlığına rağmen –otopark sorununa daha evvelden değinmiştik- yürünebilir olmasını ne ile açıklarız?

Mahalle sakinini yürümeye teşvik eden temel sebeplerin güvenli bir uzamda serbest veya belli hedefe yönelik yapılan yürüyüşlere imkan tanıyan mahallenin kendine has konumu ve manzarası olduğunu söyleyebiliriz. Mahalle hem sakinlerine güzel manzaralar izleyebilecekleri serbest yürüyüşleri günlük rutinlerine katma imkanını hem de onlara yürüyüş mesafesinde yerlere ulaşarak gündelik işlerini halledebilme fırsatını aynı anda sunmaktadır. Bu kategorizasyona bir nihailik atfettiğim için değil mahalle sakinin mahalledeki seyrini zihninizde canlandırmak adına başvuruyorum. Serbest gezintiler için ansızın bir sokak aralığından çıkacak bir manzara yürümek için bir nedeni oluştururken; farklı dinlenme yerlerini belirlemiş bir mahalleli içinse ihtiyaçlarını gidermek amacıyla Çarşamba ya da Cuma Pazarına yürüyerek gitmeyi mümkün kılıyor. Bir mahalle sakini dolmuşu tercih etmeyip Üsküdar'a yürüyerek inebiliyor, Üsküdar'daki aile hekimine uğrayabiliyor, günlük işlerini bir şekilde toplu taşıma kullanmadan halledebiliyor.

İhsaniye'nin ara sokaklarından Salacak'ın İmrahor tarafına doğru yapılan bir yürüyüş sizi Kuruntu Sokak'a çıkarırken, Harem'e doğru yapılan bir yürüyüş Karlık Bayırı'na vardırır yahut mahallenin sınırları içerisinde kalıp Yalıboyu'na ulaştırır. Böylece mahallenin şehrin geri kalanıyla birleştiği iki nokta -seyretmek ve yürümek- bir araya gelmiş olur. Nitekim İhsaniye'nin nefs-i istanbul ile bir ilişkisinin de bakmak ve seyretmek üzerinden kurulduğunu söyleyebiliriz. Neticede İstanbul silüetinin en güzel haliyle izlendiği yer hüviyetine sahip bir mahalledir tezimize konu olan mahal:

> İhsaniye mahallesi, 3. Selim'in Fransızlara yaptırdığı modern Selimiye mahallesile bitişik Karacaahmet servileri ormanının batı sınırından Karlık Bayırı, Çifte Kayalara kadar inen ve güneşin İstanbul minarelerinin, arkasından batışını en güzel seyredebilen bir mahalle idi. (Felek, 1974, s. 76)

KAYNAKÇA

Açık, T. (2014). Mahalle ve camii: Osmanlı İmparatorluğu'nda mahalle tipleri hakkında Trabzon üzerinden bir değerlendirme. *OTAM*, 35, 1-39.

Akbulut, M. R. ve Başlık, S. (2011). Transformation of Perception of the Gecekondu Phenomenon. *METU Journal of the Faculty of Architecture*, 28, 1-44.

Alada, A. B. (2008). *Osmanlı şehrinde mahalle.* İstanbul: Sümer Kitabevi.

Alga, R. (2005). *Yaşam Döngüsüne Bağlı Olarak Konut Tasarımını Etkileyen Faktörler*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Alkan, L. (2014). 1980 Sonrası Konut Politikalarının Mekansal Yansımaları: Ankara Örneği. *İdealkent Kent Araştırmaları Dergisi*, 12, 103-131.

Arıkan, B. (2013). *Kentsel Mekânın Değişimi ve Konut Dokusunda Katmanlaşma: Feneryolu Mahallesi Örneği*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Arslan, M. (2012). Türk sanat musikisi tarihinde Üsküdar Musiki Cemiyetinin tarihi ve kültürel varlığı. *7. Uluslararası Türk Kültürü Kongresi Bildiriler IV* içinde (s.861-884). Konya: Atatürk Kültür Merkezi.

Ayvazoğlu, B. (2007). Üsküdarlı Âkif. C. Yılmaz (Ed.), *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu IV Bildiriler* (Cilt 1-2) içinde (s.627-642). İstanbul: Üsküdar Belediyesi.

Baler, M. (1982). *Baldan damlalar 3 ve hatıralarım*. İstanbul: Kervan Yayınları.

Bandırmalı Ahmed Hilmi. (1332/1914). *İslam teşkilâtı esasen nasıldır bugün nasıl olmalı*. İstanbul: Matbaa-i Hayriye ve Şürekâsı.

Bandırmalı Ahmed Hilmi. (1336/1918). Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Üsküdar'da İhsaniye Mahallesi Teârüf, Teâvün Cemiyet-i Hayriye-i İslamiyesi Nizamnamesi. *İrşâdü'l Müslimîn*, 12, 154-163.

Bandırmalı Ahmed Hilmi. (1336/1919). İhsaniye Mahallesi Heyet-i İhtiyariyesi Tarafından Ahali-i Muhteremesine. *İrşâdü'l Müslimîn*, 13, 169-172.

Behar, C. (2014). *Bir mahallenin doğumu ve ölümü (1494-2008)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Bekman, B. (2020). *XIX. Yüzyılın Dönüşen İstanbul'unda Mahalleler, Kollar ve Belediyeler: Bir Envanter ve Haritalama Çalışması*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Bektaş, C. (2007). *Türk evi*. İstanbul: Bileşim Yayınları.

Bilgili, B. (2013). *Üsküdar sokak isimleri tarihçesi*. İstanbul: Üsküdar Belediyesi.

Bilgin, A. (2002). Seçkin Mekanda Seçkin Damaklar: Osmanlı Sarayında Beslenme Alışkanlıkları (15.-17. Yüzyıl). Sabri Koz (Ed.), *Yemek Kitabı I: Tarih-Halkbilimi-Edebiyat* içinde (s. 35-75). İstanbul: Kitabevi.

Birsel, S. (1983) *Kahveler kitabı*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Blunt, A. ve Dowling, R. (2006). *Home*. New York: Routledge.

Boccagni, P. ve Kusenbach, M. (2020). For a comparative sociology of home: Relationships, cultures, structures. *Current Sociology 68*(5), 1-12.

Bostan, H. (2019). Üsküdar'ın sınırları ve demografisi (XV-XIX. Yüzyıl). C. Yılmaz (Ed.), *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu X Bildiriler* (Cilt 1-3) içinde (s.117-157). İstanbul: Üsküdar Belediyesi.

Büyücek, G. (2020). *Bir Sokağın Dönüşümü Üzerine: Güneş Sokak Örneği*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, İstanbul.

Cantemir, B. (2013). *Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde İstanbul'un Mekân ve Sosyal Yapı Dönüşümü (1946-1960)*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

Cengizkan, A. (2009). Kültür Nesnesi Olarak Konut ve Politik Aktörlerin Arka Bahçesi Olarak Konut Üretimi. *Mimarlık*, 345, 25-27.

Çeçener, B. (2007). *Üsküdar merkez mahalleleri Osmanlı dönemi su uygarlığı eserleri*. İstanbul: Üsküdar Belediyesi.

Çeçener, B. (2008). *Üsküdar anıları: eski Üsküdar yaşantısından kesitler*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Çelik, Y. (2007). Üsküdar Paşakapısı Tevkifhânesi: inşası ve işgali (1912-1923). C. Yılmaz (Ed.), *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu IV Bildiriler* (Cilt 2) içinde (s.235-246). İstanbul: Üsküdar Belediyesi.

Çıkış, Ş. ve Ek, F. İ. (2009). Konutta Lüks Kavramının İmgesel Dönüşümü: İzmir Kent Merkezinde Çok Katlı Lüks Konutlar. *Mimarlık*, 348, 64-71.

Çoban, A. N. (2012). Cumhuriyetin İlanından Günümüze Konut Politikası. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, *67*(3), 75-108.

Dedeoğlu, F. (2005). *Erken 20. Yy Düşünsel Ortam ve Ev*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Demir, B. T. ve Uğur, Y. (2020). Mahalle: bir mensubiyet ve mesuliyet ilişkisi Osmanlı şehirleri ve kefalet sistemi örneği. Seyfettin Erşahin ve Zehra Erşahin (Ed.), *Kent ve maneviyat* içinde (s. 461-484). İstanbul: İdealkent Yayınları.

Depeli, G. (2010). Görsellik ve Kültürel Bellek İlişkisi: Göçmenin Evi, *Kültür ve İletişim*, 13, 9-39.

Després, C. (1991). The meaning of home: literature review and directions for future research and theoretical development. *Journal of Architectural and Planning Research, 8*(2), 96–115.

Duben, A., Behar C. (1996). *İstanbul haneleri: evlilik, aile ve doğurganlık 1880-1940*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Duygun, E. (2021). *Fotojenik Mekan, Airbnb ve Evin Dönüşümü*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Ankara.

Düzcan, E. (2012). *Türkiye'deki Güncel Konut Araştırmalarında "Ev" Olgusu*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Erdoğdu-Erkarslan, Ö. (2009). Evsel Yaşam, Konut Tasarımı ve Narlıdere Folkart Konutları. *Mimarlık*, 348, 45-51.

Eren, İ. Ö. (2017). *Mahalle: yeni bir paradigma mümkün mü?*. İstanbul: Nefes Yayıncılık.

Ergenç, Ö. (1984). Osmanlı şehrindeki 'mahalle'nin işlev ve nitelikleri üzerine. *Osmanlı Araştırmaları/The Journal of Ottoman Studies*, 4, 69-78.

Ersoy, Z. (2002). *Konut ve Ev Kavramlarının Karşılaştırmalı Analizi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Ertuğrul, A. (2012). *19. Yüzyıl İstanbul Kentsel Dönüşümü'nde Üsküdar ve Koruma Sorunları*. (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Felek, B. (1970, 24 Ocak). Bizim nesil. Milliyet, s. 2. (felek.org/bizim-nesil-milliyet (erişim tarihi: 22.12.24)).

Felek, B. (1974). *Yaşadığımız günler*. İstanbul: Milliyet Yayınları.

Felek, B. (1987). *Hayal belde Üsküdar*. İstanbul: Felek Yayıncılık.

Gemici, N. (2004). Üsküdarlı Ahmet Talat örneğinde milli ve tarihi değerlerimize sahip çıkılması. Z. Kurşun vd. (Ed.), *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu I Bildiriler* (Cilt 2) içinde (s.466-474). İstanbul: Üsküdar Belediyesi.

Gezer, M. (1990). *Üsküdar Musikî Cemiyeti: Türk Musikîsi Hayatındaki Yeri ve Önemi*. (Yayımlanmamış doktora tezi.) İstanbul Üniversitesi Basın Yayın Yüksek Okulu, İstanbul.

Gökyay, O. Ş. (Haz.) (1996). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Görgülü, T. ve Kaymaz-Koca, S. (2007). Türkiye'de Barınma Biçimlerinde Yaşanan Değişimler: Son Sönemde Yapılan Tüketim Odaklı Konutlar, *Mimarlık*, 337, 29-33.

Gül, M. (2018). *Modern İstanbul'un doğuşu: bir kentin dönüşümü ve modernizasyonu*. İstanbul: Sel Yayıncılık.

Gündüz, O. (2008). Karşıyaka'da "Üç Dönem / Üç Kuşak / Üç Mekân: "Konut" ve "Ev" Olgusu Üzerine Bir İrdeleme. *Ege Mimarlık,* 64, 30-35.

Gürel, M. Ö. (2009). Defining and living out the interior: the 'modern' apartment and the 'urban' housewife in Turkey during the 1950s and 1960s. *Gender, Place & Culture*, 16, 703-722.

Halbwachs, M. (2018). *Kolektif hafıza*. İstanbul: Heretik Yayınları.

Haskan, M. N. (2001). *Yüzyıllar boyunca Üsküdar* (Cilt 1-3). İstanbul: Üsküdar Belediyesi.

Ilgın, C. ve Hacıhasanoğlu, O. (2006). Göç - Aidiyet İlişkisinin Belirlenmesi İçin Model: Berlin / Kreuzberg Örneği. *İTÜ Dergisi*, 5, 59-70.

Kahraman, K. (2019). Üsküdar'ın kayıp sarayları. *Millî Saraylar Sanat-Tarih-Mimarlık Dergisi*, 17, 103-121.

Kaplanoğlu, R. (2017). İlk Nüfus Defterlerine Göre Üsküdar'da Sosyal ve Ekonomik Yaşam. C. Yılmaz (Ed.), *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu IX Bildiriler* (Cilt 1-3) içinde (s.497-536). İstanbul: Üsküdar Belediyesi.

Kaya, Ö. E. (2020). *XIX. Yüzyılda Bir İstanbul Mahallesinin Sosyal-Mekânsal Analizi: Molla Aşki Mahallesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Kılıçkıran, D. (2010). 'Gitmeli Mi, Kalmalı Mı?': Feminizmde Ev Üzerine Çeşitlemeler. *Dosya - Mimarlar Odası Ankara*, 19, 43-51.

Kıyıcı, G. (2016). Ev Mekanı ve Sınırlarının Anlamları Üzerine. *İç ve Dış Arasındaki Çeper Temalı Ulusal Mekan Tasarımı Sempozyumu Bidiri Kitabı*, 49-60.

Koca, D. (2015a). 2000 Sonrası Konut Üretim Sürecindeki Değişimler ve Kentleşme Üzerine Etkisi. *I. Uluslararası Kent Araştırmaları Kongresi*, Eskişehir, 590-605.

Koca, D. (2015b). Türkiye'de Çağdaş Konut Üretiminin Yeniden Okunması. *Tasarım Kuram*, 19, 19-36.

Koçu, R. E. (1958). Çiçekçi Kahvehânesi. *İstanbul Ansiklopedisi* içinde (c. 7, s. 3960-3962). İstanbul.

Koçu, R. E. (1960). Avcı Sokağı. *İstanbul Ansiklopedisi* içinde (c. 3, s. 1345-1346). İstanbul.

Koçu, R. E. (1963). Büyük Mustafapaşa Sokağı. *İstanbul Ansiklopedisi* içinde (c. 6, s. 3304). İstanbul.

Koçu, R. E. (1966). Çitâri. *İstanbul Ansiklopedisi* içinde (c. 8, s. 4038). İstanbul.

Koçu, R. E. (1971). Fıstıklı Namazgâh Sokağı. *İstanbul Ansiklopedisi* içinde (c. 11, s. 5772). İstanbul.

Konyalı, İ.H. (2021). *Abideleri ve kitabeleriyle Üsküdar tarihi* (Cilt 1-2). İstanbul: Üsküdar Belediyesi Kültür Yayınları.

Lefebvre, H. (2016). *Mekanın üretimi*. İstanbul: Sel Yayınları.

Lofland, L. H. (2020). *Yabancıların dünyası: modern şehir yaşamı nasıl mümkün oldu?*. İstanbul: Ketebe Yayınları.

Lynch, K. (2010). *Kent imgesi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Mallett, S. (2004). Understanding Home: A Critical Review of the Literature. *The Sociological Review*, *52*(1), 62-89.

Masaracı, Y. (2008). Şehir Müzesi'ndeki Üsküdar çatmaları ve Selimiye kumaşları. C. Yılmaz (Ed.), *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu V Bildiriler* (Cilt 1-2) içinde (s.695-706). İstanbul: Üsküdar Belediyesi.

Murat, S. (2007). Cumhuriyet döneminde Üsküdar'ın nüfus sayısı ve göç hareketleri. C. Yılmaz (Ed.), *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu IV Bildiriler* (Cilt 1-2) içinde (s.305-361). İstanbul: Üsküdar Belediyesi.

Musahipzade Celal. (1934, 17 Temmuz). Müsahipzade Celâl bey anlatıyor. Akşam, s.7. (https://www.gastearsivi.com/gazete/aksam/1934-07-17/7 (erişim tarihi: 18.11.24))

Ölçer, E. (2014). *Şehir sokak hafıza: Kuyulu'dan Biçki Yurdu'na Osman Nuri Ergin ile sokak adları*. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları.

Ölçer, E. (2015). *Hane'lerden numaralı ev'lere: Osman Nuri Ergin'den 1927 İstanbul'u bina ve araz cetvelleri*. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları.

Övüç, E. (2023). *Osmanlı Üsküdar'ında bir derviş sokağı: Gündoğumu Caddesi*. İstanbul: Sufi Kitap.

Özcan, N. (1993). Can, Halil. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (c. 7, s. 140). İstanbul.

Özemre, A. Y. (2002). Üsküdar sehâveti. Zaman. (https://www.ozemre.com/makaleler/uskudar-sehaveti (erişim tarihi: 18.12.2024).

Öztürk, M. C. (2012). Arşiv belgelerine göre Üsküdar sıbyân ve ibtidâî mektebleri. S. F. Göncüoğlu (Ed.), *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu VII Bildiriler* (Cilt 1) içinde (s.27-44). İstanbul: Üsküdar Belediyesi.

Paçacı Tunçay, G. (2014). İstanbul Mûsikîsinde Üsküdar. . C. Yılmaz vd. (Ed.), *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu VIII Bildiriler* (Cilt 3) içinde (s.277-307). İstanbul: Üsküdar Belediyesi.

Pakalın, M. Z. (1983). *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü* (Cilt 2). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı.

Pekpostalcı, A. (2009). *Tarihi Perspektif İçinde Ev Kavramı*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Rapoport, A. (1969). *House, form and culture*. New Jersey: Prentice-Hall.

Sarı, M. A. (2012). Üsküdarlı Ali Efendi. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (c. 42, s. 376). İstanbul.

Savaş, Ö. (2010). The Collective Turkish Home in Vienna: Aesthetic Narratives of Migration and Belonging. *Home Cultures*, 7, 313-340.

Seçgin, A. (2023) *Mapping Hadîkatü'l-Cevâmi': Reevaluating an Encyclopedia of Islamic Monuments in the Eighteenth Century Ottoman Istanbul*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Snyder, A. B. (2005). Traversing an Anatolian Village Views from the Inside. *METU Journal of the Faculty of Architecture*, 22, 1-25.

Snyder, A. B. (2009). Kırsal Zaman, Kırsal Mekân: Yozgat'ta Mekânsal ve Kültürel Değişim. *Dosya - Mimarlar Odası Ankara*, 16, 42-50.

Somerville, Peter. (1997). The social construction of home. *Journal of Architectural and Planning Research, 14*(3), 226–245.

Sökmen, C. (2016). *Eski İstanbul kahvehaneleri*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Şavk, S. (2022). Doors, privacy, and the public sphere: a conceptual discussion on the spatial structure of early modern Istanbul. *Urban History, 51*(2), 350-371.

Şenol, P. ve Er-Akan, A. (2011). Kırsal Yaşam / Kırsal Konut: Bir Yaşam Biçimi Olarak Geleneksel Kırsal Konut Üretiminde Kızılcık Köyü Örneği. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24, 143-160.

Şevkin, E. ve Gül, M. (2023.) Bedrettin Dalan'ın belediye başkanlığı döneminde İstanbul'da gerçekleştirilen imar faaliyetleri kapsamında Üsküdar sahilinin dönüşümü. C. Yılmaz (Ed.), *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu XI Bildiriler* (1. Cilt) içinde (s.491-505). İstanbul: Üsküdar Belediyesi.

Topuz, B. (2018). *In Pursuit of Social Cohesion and Harmony in Urban Space: The External and Internal Dynamics of Neighborhoods in Early Eighteenth-Century Ottoman Istanbul*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Şehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Turan, Z. (2010). Material Objects as Facilitating Environments: The Palestinian Diaspora. *Home Cultures*, 7, 43-56.

Turgut, H. (2010). Urban Dynamics and Transformations and Their Impact on Urban Housing: The Case of İstanbul. *Open House International*, 35, 76-84.

Turgut, N. (2007). Bir zamanlar Üsküdar'dan tarihe düşülen notlar: Çiçekci Kahvehanesi. C. Yılmaz (Ed.), *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu IV Bildiriler* (Cilt 1-2) içinde (s.71-90). İstanbul: Üsküdar Belediyesi.

Turgut-Yıldız, H. (2006). Change, Continuity and Home: The Tent, Traditional Dwelling and Squatter House in Turkey. *Open House International*, 31, 40- 48.

Tümertekin, E. (1997). *İstanbul, insan ve mekan*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Uçar, A. (2008). Üsküdar Paşakapısı Hapishanesi ve meşhur mahkûmları. C. Yılmaz (Ed.), *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu V Bildiriler* (Cilt 1) içinde (s.373-418). İstanbul: Üsküdar Belediyesi.

Uğur, Y. (2014). *The Historical Interaction of the City with its Mahalles: Ottoman Edirne in the Late Seventeenth and Early Eighteenth Centuries*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Uğur, Y. (2020). Tarihçilikte “mekânın yeniden keşfi”: Osmanlı şehir çalışmaları için öneriler. *İdealkent Kent Araştırmaları Dergisi, 11*(30), s. 678-700.

Utkan, A. N. (2008). *Elveda Üsküdar*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Ünsev, B. (2019). *Kültürel Miras Değerlerinin Korunarak Yaşatılması: İstanbul, Üsküdar, Çiçekçi Bölgesi Eylem Planı Yaklaşımı*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Ünver, A. S. (1965). Türkiye’de kahve ve kahvehaneler. *Türk Etnografya Dergisi*, 56, 39-84.

Ünver, A. S. (1996). *Sevdiğim İstanbul*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi.

Vâ-nû, M. (1989). *Bir dönemin tanıklığı*. İstanbul: Cem Yayınevi.

van der Horst, H. (2010). Dwellings in Transnational Lives: A Biographical Perspective on ‘Turkish-Dutch’ Houses in Turkey. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 36, 1175-1192.

Yakıcı, A. (2009). Üsküdar’ı türkülerle yaşamak. C. Yılmaz (Ed.), *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu VI Bildiriler* (Cilt 1-2) içinde (s.407-418). İstanbul: Üsküdar Belediyesi.

Yıldız, M. (2013). Geçmişten bugüne Üsküdar Ayazma Mahallesi’nde yapı-mekan ilişkisi. *History Studies*, *5*(2), 565-585.

Yıldız, M. (2015). Bahçeden kışlaya Üsküdar bahçesi. F. M. Emecen vd. (Ed.), *Osmanlı İstanbulu III: III. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu Bildirileri* içinde (s.379-442). İstanbul: İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi.

Yılmaz, C. (2015). Bir haritanın rehberliğinde 1845 İstanbulu. *Antik Çağ’dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi* içinde (c. 1, s. 562-584). İstanbul.

Yılmaz, S. (2017). *Altın şehir Üsküdar kitabı*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Yılmaz, S. (2022). *Üsküdar’ın tarihî okulları*. İstanbul: Üsküdar MEM Yayınları.

Yücesoy, E. (2006). *Everyday urban public space: Turkish immigrant women’s perspective*. Amsterdam: Het Spinhuis.

Yüksel, U. ve Akbulut, M. T. (2009). Tüketim Odaklı Mimarlığın Son Yıllardaki Yeni Ürünleri: Rezidanslar, *Megaron*, 4, 110-118.

Yürekli, İ. ve İnceoğlu, A. (2007). Urbanization as a Parameter of Change for Meanings of Homes. *Open House International*, 32, 75-82.

EKLER

EK 1. 363 No.lu, 07.09.2007 Tarihli Üsküdar Belediye Meclis Kararı

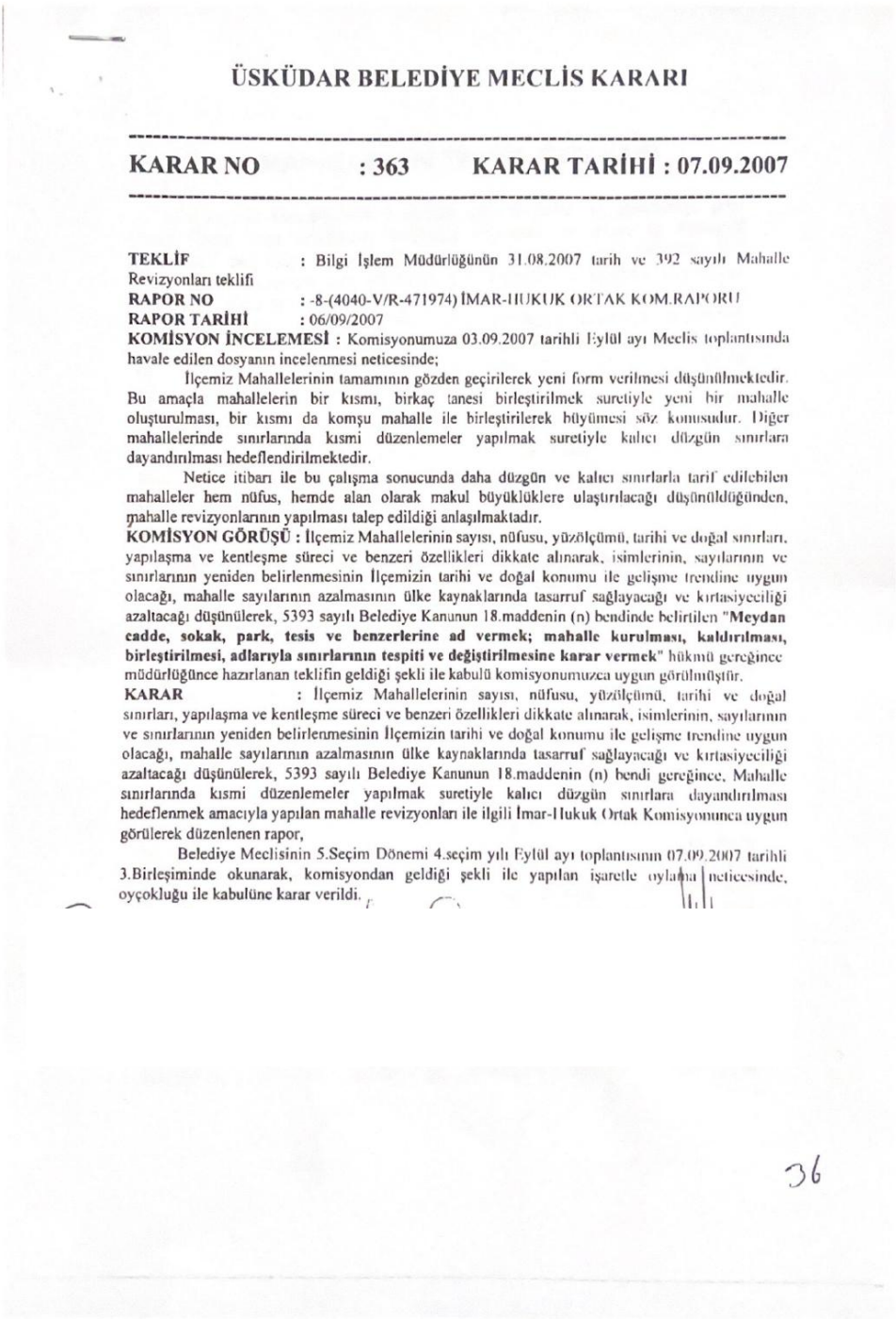

ÜSKÜDAR BELEDİYE MECLİS KARARI

KARAR NO : 363 KARAR TARİHİ : 07.09.2007

TEKLİF : Bilgi İşlem Müdürlüğünün 31.08.2007 tarih ve 392 sayılı Mahalle Revizyonları teklifi
RAPOR NO : -8-(4040-V/R-471974) İMAR-HUKUK ORTAK KOM.RAPORU
RAPOR TARİHİ : 06/09/2007
KOMİSYON İNCELEMESİ : Komisyonumuza 03.09.2007 tarihli Eylül ayı Meclis toplantısında havale edilen dosyanın incelenmesi neticesinde;

İlçemiz Mahallelerinin tamamının gözden geçirilerek yeni form verilmesi düşünülmektedir. Bu amaçla mahallelerin bir kısmı, birkaç tanesi birleştirilmek suretiyle yeni bir mahalle oluşturulması, bir kısmı da komşu mahalle ile birleştirilerek büyümesi söz konusudur. Diğer mahallelerinde sınırlarında kısmi düzenlemeler yapılmak suretiyle kalıcı düzgün sınırlara dayandırılması hedeflendirilmektedir.

Netice itibarı ile bu çalışma sonucunda daha düzgün ve kalıcı sınırlarla tarif edilebilen mahalleler hem nüfus, hemde alan olarak makul büyüklüklere ulaştırılacağı düşünüldüğünden, mahalle revizyonlarının yapılması talep edildiği anlaşılmaktadır.

KOMİSYON GÖRÜŞÜ : İlçemiz Mahallelerinin sayısı, nüfusu, yüzölçümü, tarihi ve doğal sınırları, yapılaşma ve kentleşme süreci ve benzeri özellikleri dikkate alınarak, isimlerinin, sayılarının ve sınırlarının yeniden belirlenmesinin İlçemizin tarihi ve doğal konumu ile gelişme trendine uygun olacağı, mahalle sayılarının azalmasının ülke kaynaklarında tasarruf sağlayacağı ve kırtasiyeciliği azaltacağı düşünülerek, 5393 sayılı Belediye Kanunun 18.maddenin (n) bendinde belirtilen "**Meydan cadde, sokak, park, tesis ve benzerlerine ad vermek; mahalle kurulması, kaldırılması, birleştirilmesi, adlarıyla sınırlarının tespiti ve değiştirilmesine karar vermek**" hükmü gereğince müdürlüğünce hazırlanan teklifin geldiği şekli ile kabulü komisyonumuzca uygun görülmüştür.

KARAR : İlçemiz Mahallelerinin sayısı, nüfusu, yüzölçümü, tarihi ve doğal sınırları, yapılaşma ve kentleşme süreci ve benzeri özellikleri dikkate alınarak, isimlerinin, sayılarının ve sınırlarının yeniden belirlenmesinin İlçemizin tarihi ve doğal konumu ile gelişme trendine uygun olacağı, mahalle sayılarının azalmasının ülke kaynaklarında tasarruf sağlayacağı ve kırtasiyeciliği azaltacağı düşünülerek, 5393 sayılı Belediye Kanunun 18.maddenin (n) bendi gereğince, Mahalle sınırlarında kısmi düzenlemeler yapılmak suretiyle kalıcı düzgün sınırlara dayandırılması hedeflenmek amacıyla yapılan mahalle revizyonları ile ilgili İmar-Hukuk Ortak Komisyonunca uygun görülerek düzenlenen rapor,

Belediye Meclisinin 5.Seçim Dönemi 4.seçim yılı Eylül ayı toplantısının 07.09.2007 tarihli 3.Birleşiminde okunarak, komisyondan geldiği şekli ile yapılan işaretle oylama neticesinde, oyçokluğu ile kabulüne karar verildi.

36

28- ÖRNEK Mahallesinin hudutları ekli haritada da görüldüğü gibi, Ahmet Yesevi caddesi ile Esatpaşa sokağının kesiştiği noktadan başlayıp Güney Doğu yönünde Kargadereyi takip ederek Kadıköy İlçe sınırında Kurbağalı dereye, buradan Batı yönünde Kurbağalıdereyi takip ederek E-5 Karayoluna, buradan E-5 Karayolunu devamla Göztepe Kavşağında Libadiye caddesine (Kurbağalıdere ve E-5 karayolu aynı zamanda Üsküdar-Kadıköy arasındaki İlçe sınırını oluşturur.), buradan Kuzey yönünde Libadiye caddesini devamla Somuncu Baba sokağına, buradan Somuncu Baba sokağını devamla Ahmet Yesevi caddesine, buradan Ahmet Yesevi caddesini devamla başlangıç noktasına ulaşır.

29- SALACAK Mahallesinin hudutları ekli haritada da görüldüğü gibi, Kızkulesinin kuzey ucundan başlayarak doğu yönünde deniz kıyısından Sahil Yolunu ve sahil parkını geçerek Öğdül sokağına, Öğdül sokağını devamla Doğancılar caddesine, buradan güney yönünde Doğancılar caddesi, Tunusbağı caddesi ve Tıbbiye caddelerini devam ederek Harem İskelesi caddesine, buradan batı yönünde Harem İskelesi caddesini devamla Bestekar Selahattin Pınar sokağına, bu noktadan itibaren batı ynünde Atatürk korusunu geçerek Harem otogarının kuzey ucundan Boğaziçine, bu noktadan kuzey yönünde Boğaziçi kıyı çizgisini izleyerek başlangıç noktasına ulaşır.

30- SELAMİ ALİ Mahallesinin hudutları ekli haritada da görüldüğü gibi, cumhuriyet caddesi ile Selanikliler sokağının kesiştiği noktadan başlayıp doğu yönünde Cumhuriyet caddesini devamla Bağlarbaşı Meydanına, buradan batı yönünde Gazi caddesi ile Selamiali Efendi caddelerini devamla Katibim Azizbey sokak kavşağına, buradan kuzey yönünde Katibim Azizbey sokağını devamla Selanikliler sokağına, bu noktadan batı yönünde Selanikliler sokağını devamla başlangıç noktasına ulaşır.

31- SELİMİYE Mahallesinin hudutları ekli haritada da görüldüğü gibi, Harem İskelesi caddesi ile Tıbbiye caddelerinin kesiştiği noktadan başlayıp güneydoğu yönünde Tıbbiye caddesini devamla Karacaahmet mezarlığını dolanarak Dr. Eyüp AKSOY caddesinin başlangıç noktasına, buradan güneydoğu yönünde Dr. Eyüp AKSOY caddesini devamla E-5 Karayoluna, buradan güneydoğu yönünde Üsküdar sapağını devamla Seyit Ahmet deresine, buradan güney yönünde Seyit Ahmet deresini takiben Dr. Eyüp Aksoy caddesine, buradan Dr. Eyüp AKSOY Caddesini devamla Behiçbey sokağına, buradan batı yönünde Behiçbey sokağını devamla Tıbbiye caddesine , buradan güney yönünde Tıbbiye caddesini devamla İngiliz Mezarlığının güney ucuna , bu noktadan mezarlık güney sınırını takiben Marmara denizine, buradan kuzey yönünde deniz kıyısını

10

13

EK 2. Derinlemesine Mülakat Yapılan Görüşmecilerin Bilgileri

Mülakat Yapılan Mahalle Sakini	**Doğum Yılı**	**Memleketi**	**Görüşme Mekanı**	**Görüşme Tarihi**	**Mahalleye Tanıklığının Başladığı Tarih**
N.Y.	1961	Balıkesir	Muhtarlık Binası	5 Aralık 2023	1979
O. K.	1966	İstanbul	Muhtarlık Binası	6 Aralık 2023	1966
H. D.	1955	-	İşyeri	10 Kasım 2023	1968
İ. G.	1948	Ankara	Görüşmecinin Evi	19 Mart 2023	1951-52
M. G.	1945	-	Görüşmecinin Evi	19 Mart 2023	1950
A. K.	1965	Şile	Nevmekan Selimiye	17 Ocak 2024	1976
F. A. Ö.	1949	Safranbolu	Görüşmecinin Evi	17 Ocak 2024	1961-62
B. İ.	1950	Erzurum	Görüşmecinin Evi	22 Aralık 2023	1970
A. A.	1940	Elazığ	Görüşmecinin Evi	19 Aralık 2023	1960
N.E.	1946	Yugoslavya	Görüşmecinin Evi	27 Aralık 2023	1970
H. B.	1952	Malatya	Ebristan	20 Aralık 2024	1989
F. B.	1956	Diyarbakır	Ebristan	20 Aralık 2024	1989
M. S.	-	Şile	Görüşmecinin Evi	18 Ocak 2024	1955
M. A.	-	Kütahya	İşyeri	25 Şubat 2023	2016
S. A.	1967	Ardahan	Ebristan	18. Ocak 2024	1990

EK 3.

00134

KARAR	
No.	Tarih

İSTANBUL BELEDİYE MECLİSİ

960/I98

Belediye Meclisi selâhiyetini haiz Belediye Encümeni Kararı

TEKLİF ÖZETİ :

Üsküdar, İhsaniye mahallesi, Çit sokak, 345 adanın Blok etüdü Hakkında .

TEKLİF VE ESBABI MUCİBE :

Üsküdar, İhsaniye mahallesi, Çit sokak 345 sayılı ada sakinleri tarafından vaki 27/5/I960 günlü dilekçede ; bahis mevzuu adanın ayrık nizam inşaat şartlarına tabi tutulduğu, halbuki parsellerin ayrık nizam inşaata müsait olmadığı bildirilmekte ve blok etüdü yapılması istenildiği ,

Yaptırılan revizyon ile , adanın teşekkül tarzı tesbit edilmiş ve ayrık nizam inşaata müsait olmıyan parseller için blok etüdü yapılmış olup ekli plânın tetkik ve karara raptı hakkındaki İmar Müdürlüğünün 28/6/I960 gün ve 3405 sayılı teklifi , Dahiliye vekâletinin 9/6/I960 gün ve I2997 sayılı tel yazılarile Belediye Meclisine mevdu vazifelerin Belediye Encümenleri tarafından ifa edilmesi emir buyurulmakla teklif hakkında alâkalı Daire Müdüründen de izahat alınarak incelendi:

K A R A R :

Teklif hakkında İmar Müdüründen alınan izahat neticesinde ; Üsküdar, İhsaniye mahallesi, Çit sokak , 345 sayılı ada için yapılan ekli blok etüdü plânının teklif veçhile kabulüne Belediye Encümeninin I2/8/I960 tarihli toplantısında karar verildi .

B.E.I2/8
G.Ö.I3/8
L.Ç.I3/8

Görülmüştür .

KARAR	
No.	Tarih

İSTANBUL BELEDİYE ENCÜMENİ

Köprülü konak sokağında 352 adanın ayrık nizamda olan 27 parselden başka 22,23,24,25 ve 26 parseller planda gösterildiği gibi 10 metre derinlikte bitişik nizamda, 21 ve 19 parseller tamamen inşa edileceği ve 20 parselde yolda kaldığı,

Çatmacılar sokağında 352 ada, hep ön bahçesiz olmak üzere 18,51,50 ,49,48,47,46, 58,13,12 ve 64 parseller projede işaret edildiği gibi 10-17 metre derinlikte blok 8 ve 9 parsel 10 metre derinlikte ikiz 7 parsel ayrık ve 6,5,59,3 ve 2 blok şeklinde yapılması İhsaniye Camiine bitişik 63 parsel, yeşil sahaya ayrılmış 340,350 ve 352 adalardaki bütün binalar 9.50 metre irtifada yapılması ve 352 ada, 7 parsel gibi büyük parsellerde planda işaret edilen inşaat nizamı yerine, alakalısının talebi üzerine imar talimatnamesine ve ayrık nizam kaidelerine uygun binaya müsaade verilmesi yerinde olacağı cihetle teklifin yukarda tashih edilen şekilde kabulü uygun görüldüğüne dair İmar encümeninin tasdikli örneği bağlı mazbatası Belediye Meclisinin 30/6/959 tarihli toplantısında okunarak aynen kabul edilmiştir.

EK 4. Üsküdar İhsaniye Mahallesi Sokak İsimlerinin 20. Yüzyıldaki Serencamı

Alman Mavileri Haritaları **1913-1914**	O. N. E. Bina ve Arazi Cetvelleri **1927**	Pervitich Sigorta Haritaları **1932**	İstanbul Şehir Rehberi **1934**	Haritalı Şehir Rehberi İstanbul **1955**	İstanbul Şehir Rehberi **1971**	İstanbul Şehir Rehberi **1989**	İstanbul Şehir Rehberi **1998**	Sokak Sokak İstanbul Kent Atlası **2003**	İstanbul Şehir Rehberi Anadolu Yakası **2006**	Güncel Harita **2023**
Sultaniye Sokak	Sultaniye Sokak	Sultaniye Sokağı	ÇATMACILAR SOKAĞI	Çatmacılar Sokağı	Çatmacılar Sokağı	Dr. Sıtkı Özferendeci Sokak	Dr. Sıtkı Özferendeci Sokak	Dr. Sıtkı Özferendeci Sokak	Dr. Sıtkı Özferendeci Sokak	Dr. Sıtkı Özferendeci Sokak
İhsaniye Orta Sokak	Çit Sokak	Çit Sokağı	ÇİT SOKAĞI	Çit Sokağı	Çit Sokağı	Neyzenbaşı Halil Can Sokak	Neyzenbaşı Halil Can Sokak	Neyzenbaşı Halil Can Sokak	Neyzenbaşı Halil Can Sokak	Neyzenbaşı Halil Can Sokak
İhsaniye Sokak	İhsaniye Sokağı	İhsaniye Sokağı	İHSANİYE SOKAĞI	İhsaniye Sokağı	İhsaniye Sokağı	İhsaniye Sokağı	İhsaniye Sokak	Bestekar Selahattin Pınar Sokak	İhsaniye Sokak, İhsaniye Alt Sokak	Bestekar Selahattin Pınar Sokak
İhsaniye Yağlı Sokak	İhsaniye İskele Sokağı	Yerebatan Sokağı	İHSANİYE İSKELESİ SOKAĞI	İhsaniye İskelesi Sokağı	İhsaniye İskelesi Sokağı	İhsaniye İskelesi Sokak	İhsaniye İskelesi Sokak	İhsaniye İskele Sokak	İhsaniye İskele Sokak	İhsaniye İskele Sokak

Karlık Bayırı	Suphi Efendi Sokağı (ç.)	Kavak Bayırı	-	-	Suphibey Sokağı	Suphi Bey Caddesi	Suphi Bey Sokak	Suphi Bey Caddesi	Suphi Bey Caddesi	Suphi Bey Sokak
Harem İskelesi Caddesi	Harem İskelesi Sokağı	Harem İskelesi Sokağı	HAREM İSKELESİ SOKAĞI	Harem İskelesi Caddesi	Harem İskele Caddesi	Harem İskele Caddesi	Harem İskele Caddesi	Harem İskele Caddesi	Harem İskele Cddesi	Harem İskele Caddesi
Aziziye Sokak	Nanı Aziz Sokağı	Nanı Aziz Sokağı	NANI AZİZ SOKAĞI	Nanı Aziz Sokağı	Nanı Aziz Sokağı	Nani Aziz Sokak	Mani Aziz Sokak	Nam-ı Aziz	Nanı Aziz Sokak	Nan-ı Aziz Sokak
-	-	-	-	-	Avni Paşa Sokağı	Avni Paşa Sokak	Avni Paşa Sk.	Avni Paşa Sokak	Avni Paşa Sokak	Avni Paşa Sokak
-	-	-	-	-	Konaklı Çıkmazı	Konaklı Çıkmazı	Konaklı Çık.	Konaklı Çıkmazı Sokak	Konaklı Sokak	Zihni Göktay Sokak
Çiçekçi (Tchildchekdji)Sokak	Çiçekçi Sokağı	Çiçekçi Sokağı	ÇİÇEKÇİ S.	Çiçekçi Sokağı	Çiçekçi Sokağı	Çiçekçi Sokak	Çiçekçi Sokak	Çiçekçi Sokak	Çiçekçi Sokak	Çiçekçi Sokak
Şerif Bey Sokağı	Şerif bey Çeşmesi Caddesi	Şerif bey Çeşmesi Sokağı	ŞERİF BEY ÇEŞMESİ SOKAĞI	Şerif Bey Çeşmesi Sokağı	Şerif bey Sokağı	Şerif Bey Sokak	Şerif Bey Sokak	Şerif Bey Sokak	Şerif Bey Çeşmesi Sokak	Şerif Bey Çeşmesi Sokak

Hafız Ahmet Efendi	Hafız Ahmet Efendi Sokağı (ç)	-	HAFIZI KURRA SOKAĞI	Hafızı Kurra Sokağı	Hafızı Kurra Sokağı	Hafız Kurra Sokak	Hafız-i Kurra Sokak	H. Kurra Sokak	Hafızı Kurru Sokak	Hafız Kurra Sokak
Tosun Paşa Sokağı	Tosun Paşa Sokağı	-	TOSUN PAŞA SOKAĞI	Tosun Paşa Sokağı	Tosun Paşa SoKukağı	Tosunpaşa Sokak	Tosun Paşa Sokak	Tosun Paşa Sokak	Tosun Paşa Sokak	Tosun Paşa Sokak
Köprülü Konak Sokağı	Köprülü Konak Sokağı	Köprülü Konak Sokak	KÖPRÜLÜ KONAK S.	Köprülü Konak Sokağı	Köprülü Konak Sokağı	Köprülü Konak Sokak	Köprülü Konak Sokak	Köprülü Konak Sokak	-	Köprülü Konak Sokak
Hafız Mehmet Bey Sokağı	Hafız Mehmet Bey Sokağı	Hafız Mehmet Bey Sokağı	HAFIZ MEHMET BEY SOKAĞI	Hafız Mehmet Bey Sokağı	Hafız Mehmet Bey Sokağı	Hafız Mehmet Bey Sokağı	Hafız Mehmet Bey Sokak	Hafız Mehmet Bey Sokağı	Hafız Mehmet Sk.	Hafız Mehmet Bey Sokak
	Avcı Sokağı	Avci Sokağı	AVCU	Avcı Sokağı	Avcı Sokağı	Avcı Sokak[25]	Avcı Sk.	-	-	Hafız Ali Üsküdarlı Sokak

[25] Sokağın adı 1989 tarihli şehir rehberinde belirtilmediğinden aynı senede yayınlanmış *İstanbul A-Z Rehber Atlas* isimli eserde belirtilen şekliyle yazılmıştır

Camii Sokak	İhsaniye Camii Sokağı	İhsaniye Camii Sokağı	İHSANİYE CAMİİ SOKAĞI	İhsaniye Camii Sokağı	İhsaniye Camii Sokağı	İhsaniye Camii Sokak[26]	Cami Sk.	İhsaniye Camii Sokak	-	İhsaniye Camii Sokak
Fıstıklı Sokak	Fıstıklı Namazgah Sokak	Fıstıklı Namazgah Sokağı	FISTIKLI NAMAZGAH SOKAĞI	Fıstıklı Namazgah Sokağı	Fıstıklı Namazgah Sokağı	Fıstıklı Namazgah Sokak[27]	Fıstıklı Namazgah Sokak	Fıstıklı Namazgah Sokak	Fıstıklı Namazgah Sokak	Fıstıklı Namazgah Sokak
-	İhsaniye İskele Sokağı		İHSANİYE İSKELESİ SOKAĞI	-	İhsaniye İskele Sokağı	Yaşar Özsoy Sokak	Yaşar Özsoy Sokak	Yaşar Özsoy Sokak	Yaşar Özsoy Sokak	Yaşar Nezihi Özsoy Sokak
-	Paşa Kapısı Sokağı		PAŞA KAPISI GEÇİDİ	Paşa Kapısı Sokağı	Paşa Kapısı Sokağı	Paşa Kapısı Sokak	Paşa Kapısı Sokak	Paşa Kapısı Sokak	Paşa Kapısı Sokak	Paşa Kapısı Sokak
Mustafa Paşa Sokak	Büyük Mustafa Paşa Sokağı	Büyük Mustafa Paşa Sokak	BÜYÜK MUSTAFA PAŞA SOKAĞI	Büyük Mustafa Paşa Sokağı	Büyük Mustafa Paşa Sokağı	Büyük Mustafa Paşa Sokak	Büyük Mustafa Paşa Sokak	Büyük Mustafa Paşa Sokak	Büyük Mustafa Paşa Sokak	Büyük Mustafa Paşa Sokak

[26] Sokağın adı 1989 tarihli şehir rehberinde sadece rakamla belirtildiğinden aynı senede yayınlanmış *İstanbul A-Z Rehber Atlas* isimli eserde belirtilen şekliyle yazılmıştır

[27] Sokağın adı 1989 tarihli şehir rehberinde sadece rakamla belirtildiğinden aynı senede yayınlanmış *İstanbul A-Z Rehber Atlas* isimli eserde belirtilen şekliyle yazılmıştır.

Bostan Sokak	İhsaniye Bostan Sokağı	Bostan Sokak	İHSANİYE BOSTANI SOKAK	İhsaniye Bostanı Sokağı	İhsaniye Bostanı Sokağı	İhsaniye Bostan Sokak	Bostan Sokak	İhsaniye Bostan Sokak	İhsaniye Bostan Sokak	İhsaniye Bostan Sokak
Hacı Emin Paşa Sokak	Hacı Emin Paşa Sokağı	Hacı Emin Paşa Sokağı	HACI EMİN PAŞA SOKAĞI	Hacı Emin Paşa Sokağı	Hacı Emin Paşa Sokağı	Hacı Emin Paşa Sokak	Hacı Emin Paşa Sokak	Hacı Emin Sokak	Hacı Emin Paşa Sokak	Hacı Emin Paşa Sokak
Murat Ağa Sokak	Murat Ağa Sokağı	Murat Ağa Sokağı	MURAT AĞA SOKAK	Murat Ağa Sokağı	Murat Ağa Sokağı	Murat Ağa Sokak	Murat Paşa Sokak	Murat Ağa Sokak	Muratağa Sokak	Murat Ağa Sokak
Ethem Paşa Sokak	Ethem Paşa Sokağı	Ethem Paşa Sokağı	ETHEM PAŞA SOKAĞI	Ethem Paşa Sokağı	Ethem Paşa Sokağı	Ethem Paşa Sokak	Ethem Pş. Sokak	Ethem Paşa Sokak	Ethem Paşa Sokak	Ethem Paşa Sokak
-	-	-	-	-	-	-	Toktaş Sokak	Toktaş Sokak	Toktaş Sokak	Toktaş Sokak

İhsaniye Mahallesi Sokak İsimlerinin Listesi:

- Dr. Sıtkı Özferendeci Sokak
- Neyzenbaşı Halil Can Sokak
- Bestekar Selahattin Pınar Sokak
- İhsaniye İskele Sokak
- Yaşar Nezihi Özsoy Sokak
- Fıstıklı Namazgah Sokak
- Nan-ı Aziz Sokak
- Avni Paşa Sokak
- Şerifbey Çeşmesi Sokak
- Tosunpaşa Sokak
- Köprülü Konak Sokak
- Hafız-ı Kurra Sokak
- Çiçekçi Sokak
- Zihni Göktay Sokak
- Toktaş Sokak
- Paşa Kapısı Sokak
- Harem İskele Caddesi
- Suphi Bey Caddesi
- Hafız Mehmet Bey Sokak
- İhsaniye Cami Sokak
- Muratağa Sokak
- Hacı Emin Paşa Sokak
- İhsaniye Bostan Sokak
- Ethem Paşa Sokak
- Büyük Mustafa Paşa Sokak
- Hafız Ali Üsküdarlı Sokak

EK 5. Görüşmecilere Çizdirilen Zihinsel Haritalardan Örnekler

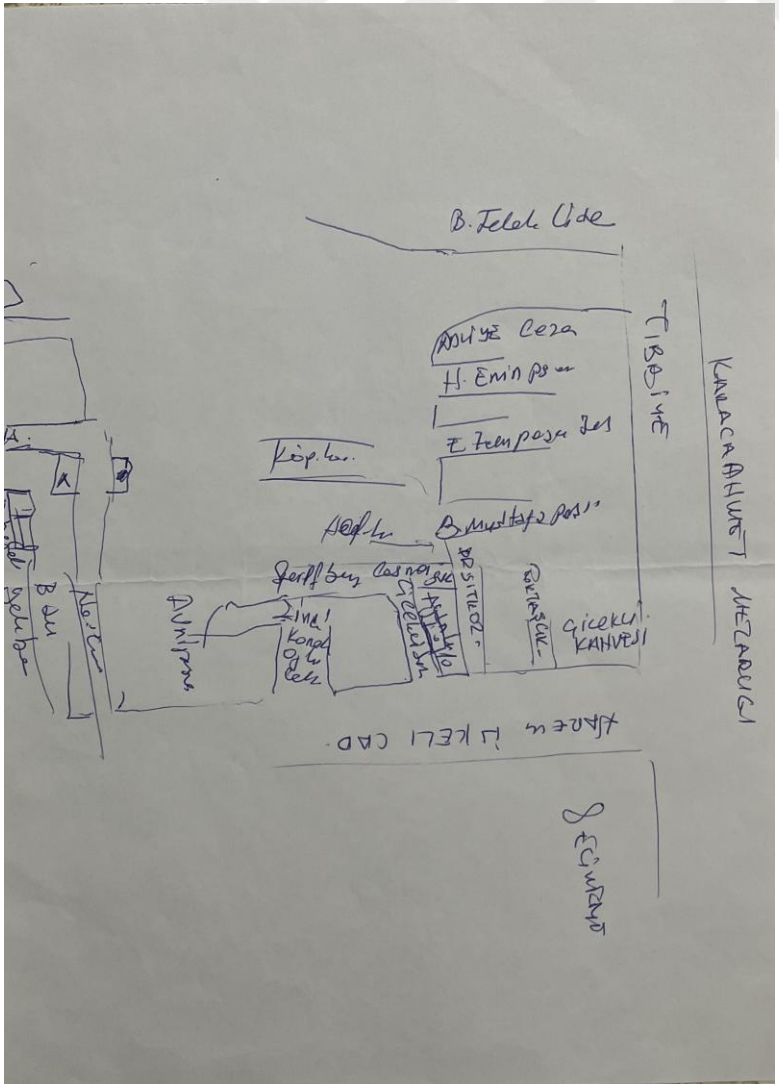

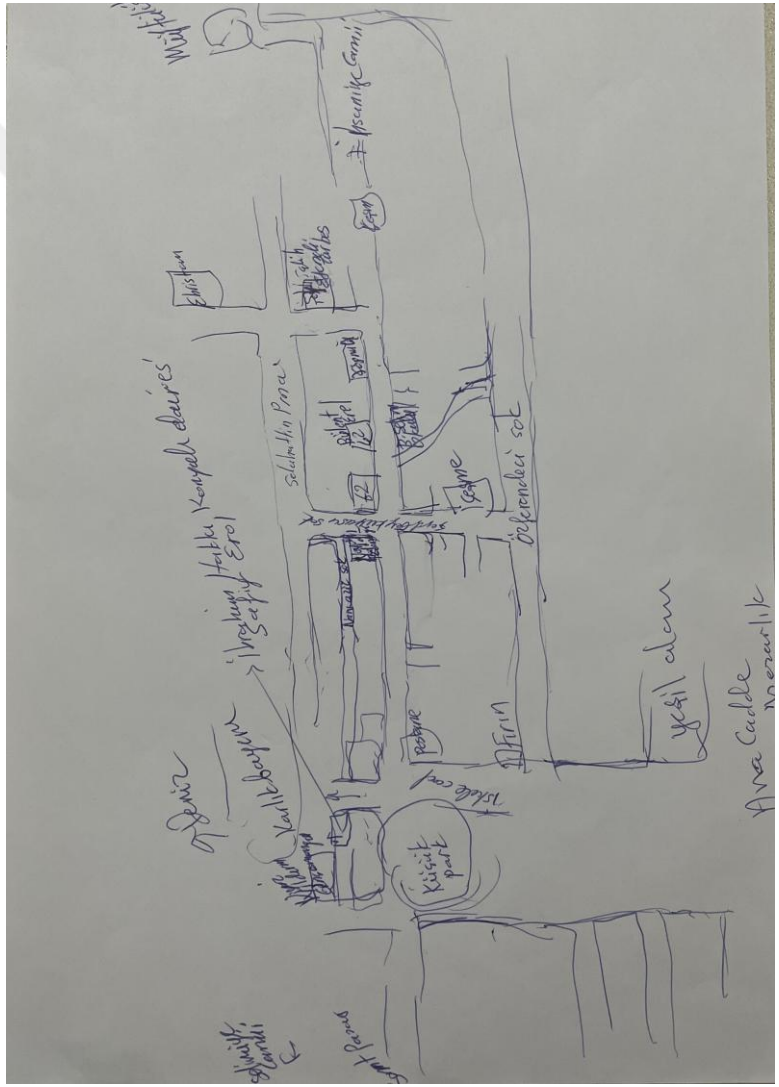

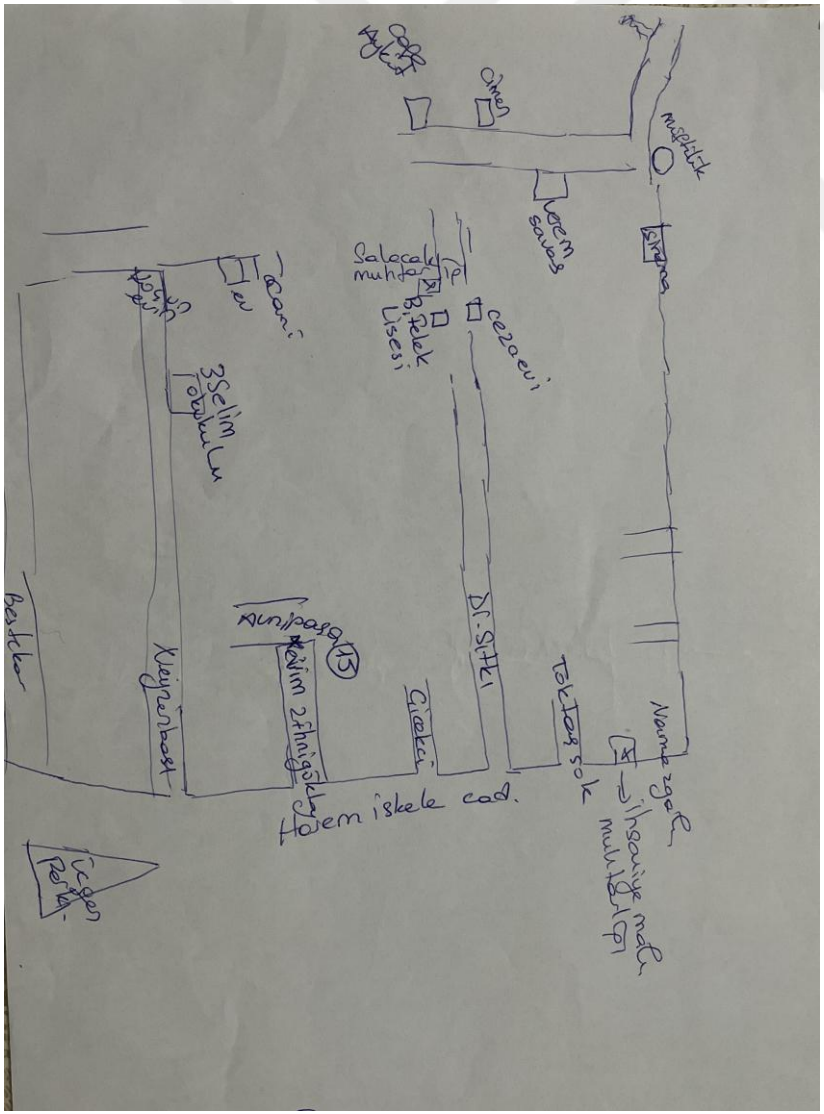
Salacak muhtar
Harem iskele cad.
Dr. Sitki
Toktaş sok
Namazgah
Bestekar
Kleyzenbast
Çiçekçi
Cezaevi
Lerem savaş
Cimen
Musptilik
Sinema
Ev
3 Selim Tokukulu
Kevim 2 Ihnigöklü
Kavlemin
Ethempaşa
Dr. Sitki
Toktaş sok
Bestekar
Nevzen
Ihnigöklü
Çiçekçi
Dr. Sitki
Toktaş sok
Kavlemin
Ethempaşa
Dr. Sitki
Toktaş sok

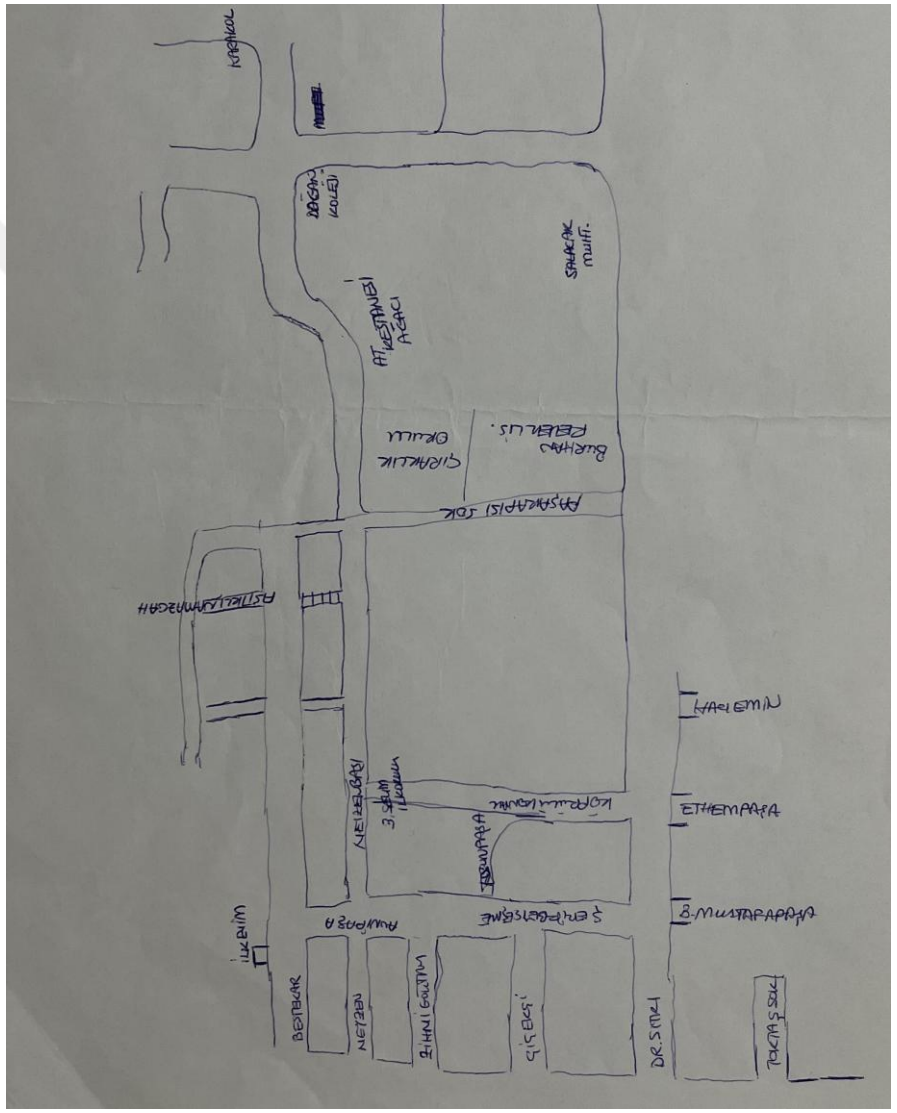
Kapakol
Salacak muhtar
Çiçekçi
Dr. Sitki
Toktaş sok
Bestekar
Nevzen
Ihnigöklü
Çiçekçi
Dr. Sitki
Toktaş sok
Kavlemin
Ethempaşa
Dr. Sitki
Toktaş sok